

**ZACHODNIOPOMORSKI UNIWERSYTET TECHNOLOGICZNY
W SZCZECINIE
WYDZIAŁ EKONOMICZNY
Dyscyplina: Ekonomia i Finanse**

ROZPRAWA DOKTORSKA

mgr Natalia Dominiak

**DETERMINANTY ROZWOJU TURYSTYKI W GMINACH
NADMORSKICH**

Promotor:
dr hab. Agnieszka Brelik, prof. ZUT
Katedra Studiów Regionalnych i Europejskich
Wydział Ekonomiczny
Zachodniopomorski Uniwersytet
Technologiczny w Szczecinie

Promotor pomocniczy:
dr inż. Monika Jaworska
Katedra Statystyki i Polityki Społecznej
Wydział Rolniczo-Ekonomiczny
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

SZCZECIN 2024

*Dziękuję Pani Profesor Agnieszce Brelik
za nieocenione wsparcie w realizacji pomysłu badawczego,
za nieustanną motywację, cenne uwagi i wkład merytoryczny do mojej pracy.*

*Serdeczne podziękowania składam również Pani dr inż. Monice Jaworskiej,
za okazaną pomoc i wsparcie w przygotowanie rozprawy.*

*Niniejszą pracę dedykuję
Mojej Córci Ani i Mężowi Wojtkowi*

Spis treści

WYKAZ SKRÓTÓW	5
WPROWADZENIE	7
ROZDZIAŁ 1. METODYCZNE PODSTAWY BADAŃ	13
1.1. Cel główny, cele szczegółowe, hipotezy i identyfikacja problemu badawczego.....	13
1.2. Zakres terytorialny badań.....	16
1.3. Wybór metod klasyfikacyjnych i narzędzi do badań.....	21
1.4. Schemat postępowania badawczego.....	32
ROZDZIAŁ 2. UWARUNKOWANIA ROZWOJU TURYSTYKI – UJĘCIE PRZESTRZENNE	35
2.1. Istota rozwoju turystyki.....	35
2.2. Przestrzeń i uwarunkowania jej rozwoju	46
2.3. Przestrzeń turystyczna.....	53
2.3.1. <i>Potencjał turystyczny – zagadnienia przestrzenne</i>	53
2.3.2. <i>Regionalne zróżnicowanie potencjału turystycznego</i>	58
2.3.3. <i>Wybrane aspekty ekologiczne oraz zrównoważonego rozwoju potencjału turystycznego</i>	64
ROZDZIAŁ 3. EKONOMICZNO – SPOŁECZNE ASPEKTY ROZWOJU TURYSTYKI NA ŚWIECIE I W POLSCE	71
3.1. Udział turystyki krajowej w strukturze gospodarczej na świecie.....	71
3.2. Czynniki rozwoju turystyki	82
3.2.1. <i>Czynniki społeczne</i>	84
3.2.2. <i>Czynniki gospodarcze, w tym ekonomiczne uwarunkowania rozwoju turystyki</i>	95
3.2.3. <i>Czynniki środowiskowe</i>	107
3.3. Wybrane aspekty polityki turystycznej	119
ROZDZIAŁ 4. ROLA SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W ROZWOJU TURYSTYKI W GMINACH NADMORSKICH	135
4.1. Samorząd terytorialny jako podmiot zarządzania lokalnego w gminie	135
4.2. Zaangażowanie samorządu terytorialnego w rozwój turystyki w gminach.....	141
4.3. Instrumenty oddziaływania samorządów gmin nadmorskich na procesy rozwojowe w turystyce	148
4.3.1. <i>Instrumenty planistyczne</i>	150
4.3.2. <i>Instrumenty organizacyjne i administracyjno-prawne</i>	155
4.3.3. <i>Instrumenty promocyjne, w tym rola regionalnych i lokalnych organizacji turystycznych</i>	159

4.3.4. Instrumenty finansowe	166
4.4. Inwestycje gminne, w tym finansowane z funduszy Unii Europejskiej	177
4.5. Zróżnicowanie gmin nadmorskich przez pryzmat oceny wskaźnikowej sytuacji finansowej jednostek samorządu terytorialnego	187
ROZDZIAŁ 5. DIAGNOZA POTENCJAŁU TURYSTYCZNEGO OBSZARÓW NADMORSKICH ORAZ OCENA WPŁYWU POTENCJAŁU GOSPODARCZEGO NA ROZWÓJ TURYSTYKI W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH	
	196
5.1. Zróżnicowanie potencjału turystycznego gmin nadmorskich.....	196
5.1.1. Zagospodarowanie turystyczne.....	197
5.1.2. Walory krajoznawcze i środowiskowe	205
5.1.3. Zagospodarowanie infrastrukturalne	209
5.2. Typologia gmin ze względu na poziom rozwoju turystyki.....	212
5.3. Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego – klasyfikacja i wydzielenie grup typologicznych	221
5.4. Ekonomiczne aspekty rozwoju turystyki w badanych gminach	232
5.5. Ocena znaczenia turystyki w rozwoju gospodarczym gmin nadmorskich w opinii władz lokalnych.....	241
ZAKOŃCZENIE I WNIOSKI.....	256
BIBLIOGRAFIA.....	262
AKTY PRAWNE.....	294
INNE ŹRÓDŁA.....	296
SPIS TABEL.....	298
SPIS RYCIN	300
ZAŁĄCZNIKI	302

WYKAZ SKRÓTÓW

(1)	liczba określająca typ gminy, występująca przy nazwie, np. Gdańsk (1) - gmina miejska
(2)	gmina wiejska
(3)	gmina miejsko-wiejska
APEC	Wspólnota Gospodarcza Azji i Pacyfiku
ASEAN	Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej
BDL	Bank Danych Lokalnych
ECTAA	Europejska Organizacja Związków Biur Podróży Unii Europejskiej
EEA	Europejska Agencja Środowiska
EKES	Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny
EKSL	Europejska Karta Samorządu Lokalnego
ETC	Europejska Komisja Turystyki
GUS	Główny Urząd Statystyczny
JST	Jednostki Samorządu Terytorialnego
KE	Komisja Europejska
KR	Komitet Regionów
NATO	Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (Sojusz Północnoatlantycki)
NIK	Najwyższa Izba Kontroli
OBWE	Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
OECD	Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
PARP	Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości
PKB	Produkt Krajowy Brutto
POT	Polska Organizacja Turystyczna
PPP	Partnerstwo Publiczno-Prywatne
UE	Unia Europejska
UFTAA	Światowa Federacja Krajowych Stowarzyszeń Biur Podróży
UNWTO	Światowa Organizacja Turystyki Organizacji Zjednoczonych
UOKiK	Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumenta
WHO	Światowa Organizacja Zdrowia
WTO	Światowa Organizacja Turystyki (od 2005 zmiana nazwy na UNWTO)
WTTC	Światowa Rada Podróży i Turystyki

WPROWADZENIE

Dzięki pogoni człowieka za rzeczami, których było mu brak, powstała podróż, a z podróży zrodziła się turystyka

– Ekonomista, James Maxwell

Geneza tematu

Rozwój turystyki jest bardzo ważnym zagadnieniem we współczesnych czasach. Zauważalna jest bowiem wzrastająca atrakcyjność wszelkiej turystycznej aktywności – zarówno turystyki jednodniowej, jak i dłuższej. Pojawiają się także nowe formy turystyki i trendy z nią związane. Coraz większa część społeczeństwa pragnie podróżować i zwiedzać nieznane miejsca. Wynika to z bogacenia się społeczeństwa, lecz również i ze wzrastającej świadomości człowieka na temat świata. Ponadto jest to również efekt wzrostu dostępności komunikacyjnej, gdyż obecnie można dotrzeć w najbardziej odległe zakątki świata w miarę szybko w porównaniu z wcześniejszymi dekadami [Kwilecki 2013; Shen 2018].

Dyskusja nad zjawiskiem turystyki obejmuje swym zasięgiem różne obszary, jak i dyscypliny naukowe [Alejziak 2000; Butowski 2015]. Studia literaturowe w tym zakresie wskazują na ogromne zróżnicowanie problemów badawczych, co wynika przede wszystkim z faktu, że turystyka jako zjawisko społeczno-gospodarcze charakteryzuje się wyraźną dynamiką zmian – kreuje nowe problemy badawcze i motywuje do doskonalenia metodyki badań. Rozwój tej dyscypliny wyznaczyły również silne powiązania sektora turystycznego z niemal wszystkimi innymi sektorami gospodarki. „Z racji szerokiego oddziaływania turystyki na wiele sfer gospodarki narodowej jest ona nie tylko jedną z form aktywności człowieka, ale również ważnym zjawiskiem o charakterze społeczno-ekonomicznym” [Rapacz 2005, s.5].

Z powyższego wynika, że turystyka jest ważną składową rozwoju społeczno-gospodarczego. Jej znaczenie przejawia się w zdolności do podwyższania konkurencyjności regionów, jakości życia miejscowej ludności, tworzenia miejsc pracy, rozwoju nowych produktów i usług. Istnieje szereg megaczynn timer, które wpływają na jej rozwój. W pracy uwzględniono głównie – ekonomiczne, techniczne, polityczne i środowiskowe.

Niniejsza rozprawa powstała w wyniku analizy rozwoju turystyki w gminach nadmorskich oraz czynników mających wpływ na ten rozwój. Stanowi również próbę oceny działań na rzecz turystyki jednostek samorządów terytorialnych badanej populacji oraz wpływu zrealizowanych inwestycji oraz przyznanego dofinansowania unijnego na rozwój turystyki.

Należy zaznaczyć, że rozwój turystyki w gminach kształtowany jest w głównej mierze przez lokalne władze samorządów terytorialnych, które mają największy i najważniejszy wpływ na kształtowanie i promowanie turystyki w swoich gminach. Zgodnie z art. 15 Konstytucji RP¹ przekazano im bowiem część kompetencji administracji publicznej oraz związane z nimi środki finansowe. W sprawie decydowania o swoich gminach, nadano im osobowość prawną (art. 165, ust. 1 Konstytucji RP), co stanowi o ich samodzielności w wykonywaniu zadań publicznych i podejmowanych decyzjach. Przekładają się one natomiast m.in. na realizowane inwestycje² pokrywane ze środków własnych, jak również ze środków Unii Europejskiej.

Niniejsza dysertacja osadzona jest w dziedzinie ekonomii i koncentruje się na problematyce ważnej z punktu widzenia ekonomicznego, tj. ekonomicznej turystyki.

Celem nadrzędnym w dysertacji była teoretyczno-empiryczna identyfikacja czynników determinujących rozwój turystyki w gminach nadmorskich oraz ich analiza komparatywna.

Osiągnięcie tego celu poprzedzała realizacja celów szczegółowych, takich jak: zidentyfikowanie czynników rozwoju turystyki uwzględnianych do badań w literaturze przedmiotu, dobór zestawu kryteriów do przeprowadzenia badań nad rozwojem turystyki, dokonanie typologii gmin nadmorskich pod względem rozwoju turystyki, zdiagnozowanie struktury ekonomicznej gmin nadmorskich wraz z określeniem dysproporcji w strukturze społeczno-gospodarczej tych gmin.

W ramach założonych celów sformułowano następujące hipotezy badawcze:

---

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483), dalej jako: Konstytucja RP.

² Na potrzeby niniejszej pracy przyjęto definicję inwestycji jako działania ukierunkowanego na zwiększenie zasobów materialnych jednostki samorządu terytorialnego związanego z nakładami finansowymi, przeznaczonymi na tworzenie, zwiększenie i modernizowanie majątku trwałego (W. Wróblewski, *Słownik pojęć komunalnych*, Włocławek 2007, s. 26).

1. Renta położenia nie determinuje rozwoju społeczno-gospodarczego gmin nadmorskich.
2. Istnieje związek pomiędzy poziomem rozwoju turystyki w gminach a poziomem absorpcji funduszy UE i wielkością nakładów inwestycyjnych.
3. Walory naturalne nie stanowią bariery rozwoju ekonomicznego gmin nadmorskich.
4. Rozwój turystyczny zależny jest od rozwoju społeczno-gospodarczego w gminie.

Badania wykonane na potrzeby niniejszej rozprawy dotyczyły rozpoznania wpływu związków i wzajemnych oddziaływań czynników rozwoju społeczno-gospodarczego na rozwój turystyki w badanych gminach. Przeprowadzono szereg analiz, które pozwoliły wykazać także wpływ konkretnych czynników na rozwój turystyki według przyjętego przez autorkę katalogu zmiennych.

W wyniku zastosowanych analiz sklasyfikowano gminy, dokonano ich kategoryzacji pod względem poziomu rozwoju turystyki i rozwoju społeczno-gospodarczego, a w rezultacie dalszych analiz zidentyfikowano związki – korelacje pomiędzy poszczególnymi determinantami. W ten sposób osiągnięto założony cel pracy oraz zweryfikowano postawione hipotezy badawcze.

Struktura pracy

Układ rozprawy wynika z określonych celów badawczych. Aby zrealizować założony cel główny oraz cele szczegółowe, przeprowadzono badania empiryczne, lecz również posiłkowano się w tym zakresie analizą literaturową. W rozdziałach teoretycznych skupiono się na uwarunkowaniach rozwoju turystyki, jak również na ekonomicznych aspektach rozwoju turystyki w Polsce. Dokonano przeglądu literaturowego oraz rozpoznania czynników rozwoju turystyki, wybrano i opisano te, które z punktu widzenia ekonomicznego autorka przyjęła do rozpoznania w niniejszej dysertacji. Poruszono także zagadnienie roli samorządu terytorialnego w rozwoju turystyki w gminach nadmorskich. W rozdziałach empirycznych przeprowadzono diagnozę potencjału turystycznego obszarów nadmorskich oraz ich rozwoju społeczno-gospodarczego. Dokonano również zbadania sprzężenia zwrotnego pomiędzy rozwojem turystycznym a społeczno-gospodarczym oraz czynnikami wybranymi przez autorkę.

Rozprawa doktorska składa się z sześciu rozdziałów, poprzedzonych wykazem skrótów oraz wprowadzeniem, nawiązującym do maksymy cenionego ekonomisty

James'a Maxwell'a o powstaniu turystyki. Praca zwieńczona jest zakończeniem i wnioskami. Pierwsze trzy rozdziały są to rozdziały teoretyczne, czwarty ma charakter teoretyczno-empiryczny, natomiast piąty i szósty to rozdziały analityczno-empiryczne.

Rozdział I jest rozdziałem wprowadzającym w metodykę badań, w którym omówione zostały najważniejsze założenia badawcze dysertacji, tj. cel główny i cele szczegółowe, oraz hipotezy badawcze. Dokonano także przeglądu literaturowego badań prowadzonych w Polsce w zakresie czynników rozwoju turystyki z punktu widzenia kryterium geograficznego obszaru badawczego, scharakteryzowano obszar badawczy, oraz przedstawiono schemat postępowania badawczego. W tej części pracy szczegółowo omówiono wybór metod klasyfikacyjnych i narzędzi do badań. Badania w dysertacji podzielono na etapy, które to również szczegółowo scharakteryzowano ze wskazaniem i opisem metod badawczych w każdym z nich.

W *rozdziale II* przeanalizowano uwarunkowania rozwoju turystyki w ujęciu przestrzennym. Ta część rozprawy przytacza dane historyczne rozwoju turystyki oraz rozprawia o takich pojęciach jak: turystyka, gospodarka turystyczna, przestrzeń turystyczna, potencjał turystyczny oraz zrównoważony rozwój, stanowiące podstawę teoretyczną do rozważań prowadzonych w kolejnych rozdziałach. Szczególnie istotne są rozważania dotyczące zasobów strukturalnych potencjału turystycznego, które w częściach empirycznych rozprawy będą analizowane szczegółowo.

Następnie w *rozdziale III* przedstawiono czynniki rozwoju turystyki, jak i udział turystyki w strukturze gospodarczej. Omówiono ekonomiczne uwarunkowania rozwoju turystyki, oraz sytuację ekonomiczno-społeczną jako przesłankę rozwoju turystyki. W tej części rozprawy zaprezentowano najważniejsze wskaźniki ekonomiczne sektora turystycznego w Polsce, w Unii Europejskiej oraz na świecie. Zaprezentowano szereg danych przedstawionych w postaci graficznej celem jak najlepszego zobrazowania turystyki w poszczególnych latach. Ważną część tego rozdziału stanowi podrozdział dotyczący wybranych aspektów rozwoju turystyki w polityce Unii Europejskiej. Zaprezentowano w nim najważniejsze instytucje polityki turystycznej, globalne megatrendy i ich konsekwencje dla turystyki i polityki turystycznej oraz kierunki rozwoju polityki turystycznej zawarte w najważniejszych dokumentach europejskich i światowych.

Rozdział IV skoncentrowany jest nad kwestią przesłanek zaangażowania samorządu terytorialnego w rozwój turystyki w gminach. Opisano szczegółowo zakres zadań gminnych ze względu na ich rodzaj oraz zakres zadań gminnych w zakresie

turystyki, które wynikają z ustaw, rozporządzeń i innych dokumentów. W tej części rozprawy zaprezentowano instrumenty oddziaływania samorządów gmin nadmorskich na procesy rozwojowe w turystyce. Skupiono szczególnie uwagę nad instrumentami finansowymi gmin, gdzie wskazano źródła i wysokość dochodów i wydatków gminnych. W rozdziale tym dokonano także szczegółowej oceny sytuacji finansowej gmin, oraz przeanalizowano nakłady na inwestycje, zarówno te finansowane ze źródeł własnych, krajowych, jak i dofinansowanych z Unii Europejskiej.

Powyższe rozdziały przygotowane na podstawie literatury przedmiotu z interesującego autorkę obszaru badawczego stanowiły podwaliny do badań, które zaprezentowano w pracy w *rozdziale V*. Mają one charakter empiryczno-analityczny.

W *rozdziale V* przeprowadzono badania związane z rozwojem turystyki na podstawie danych pochodzących z rocznych sprawozdań z wykonanych budżetów gminnych, Ministerstwa Finansów, Ministerstwa Sportu i Turystyki oraz Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego. Przeprowadzono analizy statystyczne z zastosowaniem wybranych przez autorkę narzędzi i metod statystyczno-opisowych. Analizy dotyczą: typologii gmin pod względem rozwoju turystyki, określenia stopnia rozwoju turystyki, zbadania zależności czynników i ich wpływ na typ gminy.

Badania w tej części dysertacji dotyczyły także rozwoju społeczno-gospodarczego gmin nadmorskich, oraz rozpoznania relacji pomiędzy rozwojem turystyki a rozwojem społeczno-gospodarczym w badanych gminach. Dokonano również rozpoznania relacji wybranych czynników rozwoju – uznanych za kluczowe przez autorkę do badań, tj. inwestycji i funduszy Unii Europejskiej.

W wyniku przeprowadzonego badania za pomocą kwestionariusza wywiadu pogłębionego przedstawiono również wyniki badań w postaci tabelarycznej i na wykresach. Dokonano rozpoznania postaw włodarzy gminnych wobec działań prowadzących do rozwoju turystyki w regionie, a także poznano kluczowe czynniki rozwoju badanych gmin.

Ostatnia część zamykająca niniejszą rozprawę zawiera dyskusję i wnioski wynikające z przeprowadzonych badań.

ROZDZIAŁ 1. METODYCZNE PODSTAWY BADAŃ

1.1. Cel główny, cele szczegółowe, hipotezy i identyfikacja problemu badawczego

Celem głównym pracy jest teoretyczno-empiryczna identyfikacja czynników determinujących rozwój turystyki w gminach nadmorskich oraz ich analiza komparatywna.

Osiągnięcie tego celu wymagało zrealizowania postawionych w pracy celów szczegółowych, poprzez:

- Zidentyfikowanie czynników wpływających na rozwój turystyki – przegląd koncepcji.
- Zaprojektowanie autorskiego zestawu kryteriów badania rozwoju turystyki w gminach nadmorskich.
- Dokonanie typologii gmin nadmorskich ze względu na poziom rozwoju turystyki w regionie.
- Określenie dysproporcji w strukturze społeczno-gospodarczej gmin nadmorskich.
- Zdiagnozowanie struktury ekonomicznej gmin nadmorskich.
- Rozpoznanie relacji pomiędzy rozwojem społeczno-gospodarczym gmin a rozwojem turystyki w tych gminach.

W ramach powyższych celów w pracy sformułowano następujące hipotezy badawcze:

Hipoteza 1: Renta położenia nie determinuje rozwoju społeczno-gospodarczego gmin nadmorskich.

Hipoteza 2: Istnieje związek pomiędzy poziomem rozwoju turystyki w gminach a poziomem absorpcji funduszy UE i wielkością nakładów inwestycyjnych.

Hipoteza 3: Walory naturalne nie stanowią bariery rozwoju ekonomicznego gmin nadmorskich.

Hipoteza 4: Rozwój turystyczny zależy od rozwoju społeczno-gospodarczego w gminie.

Z analizy literatury przedmiotu wynika, że badania prowadzone w Polsce w zakresie turystyki w wymiarze lokalnym są dość powszechne [Szwichtenberg 2009; Kosmaczewska 2012; Meyer 2013; Sokołowski 2014; Szaja 2016; Parzych 2017; Hącia 2017, Krażewska, Ossowska 2020, Sobko, Janiszewska 2020]. Wyniki tych badań

i formułowane na ich podstawie wnioski pozwalają na obiektywną ocenę stanu rozwoju turystyki, co jest szczególnie przydatne w rozważaniach związanych z rozwojem turystyki na danym obszarze oraz w ustaleniu wpływu turystyki na rozwój lokalny.

Wobec powyższego istnieje wiele opracowań naukowych dotyczących rozwoju turystyki, jednakże często koncentrują się one wyłącznie na analizie dedukcyjnej bez uwzględnienia ścisłej relacji ekonomicznej tego zjawiska z realizowanymi nakładami inwestycyjnymi czy funduszami Unii Europejskiej w takiej populacji, jaką autorka przyjęła do badań.

Przykładowo D. Sokołowski [2014, s. 85-86] rozpoznawał konsekwencje rozwoju funkcji turystycznej w gminie o dużych walorach turystyczno-wypoczynkowych i konfrontował je z opiniami mieszkańców. E. Hącia [2011, s. 625-627; 2012, s. 780-784] analizowała uwarunkowania rozwoju turystyki w regionach nadmorskich w Polsce, zwracając uwagę na znaczenie ruchu turystycznego w miastach portowych. B. Meyer [2013, s. 174-175] dokonała oceny relacji pomiędzy rozwojem funkcji turystycznej a poziomem zrównoważonego rozwoju w gminach nadmorskich województwa zachodniopomorskiego. Oceną wpływu funduszy Unii Europejskiej na rozwój zagospodarowania turystycznego zajął się m.in. K. Parzych [2017, s. 47-50] uwzględniając jedynie jedną perspektywę finansową (2007–2013) i badając zależności wyłącznie w gminach woj. zachodniopomorskiego.

W literaturze przedmiotu funkcjonują różne klasyfikacje czynników będących stymulatorami turystyki. Autorka dokonała przeglądu badań prowadzonych w Polsce w zakresie czynników rozwoju turystyki z punktu widzenia kryterium geograficznego obszaru badawczego (tabela 1.1.).

Tabela 1.1. Wybrane czynniki rozwoju turystyki w literaturze przedmiotu

Czynniki rozwoju turystyki	Zakres badań	Obszar badawczy
Ekonomiczne	– zróżnicowanie sytuacji finansowej gmin nadmorskich w Polsce [Sobko, Janiszewska 2020, s. 143-154].	gminy wiejskie oraz miejsko-wiejskie z całej populacji gmin nadmorskich
	– wykorzystanie środków finansowych z funduszy europejskich na rozwój zagospodarowania turystycznego [Parzych 2017, s. 47-50]	gminy nadmorskie woj. pomorskiego i zachodniopomorskiego
	– analiza obszarów i czynników warunkujących lokalną konkurencyjność [Szaja 2013, s. 273-289]	gminy nadmorskie woj. zachodniopomorskiego
	– określenie efektywności gospodarowania popytem turystycznym [Kosmaczewska 2012, s. 427-438].	gminy nadmorskie woj. pomorskiego i zachodniopomorskiego
Społeczne	– znaczenie ruchu turystycznego [Hącia 2012; 2014, s. 33-44; 2017, s. 145-155]	wybrane miasta portowe

Czynniki rozwoju turystyki	Zakres badań	Obszar badawczy
	– identyfikacja atrybutów atrakcyjności turystycznej w ocenie turystów odwiedzających Łebę oraz próba identyfikacji determinant percepcji przestrzeni turystycznej [Parzych 2012, s. 479-494]	gmina Łeba w woj. zachodniopomorskim
	– określenie stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego oraz poziomu rozwoju turystyki poprzez wskazanie przestrzennego zróżnicowania i zależności obu zjawisk [Oleńczuk-Paszel, Nowak 2010, s. 69-78]	gminy nadmorskie z wyłączeniem Gdańska, Gdyni, Sopotu i Świnoujścia
	– analiza zmian wielkości ruchu turystycznego oraz przedstawienie zagadnienia związku turystyki z rozwojem regionu nadmorskiego [Hącia 2017, s. 89-100]	gminy nadmorskie woj. zachodniopomorskiego
Polityczne	– rola partnerstwa publiczno-prywatnego (PPP) w planowaniu inwestycji infrastrukturalnych gmin nadmorskich oraz ich rozwoju gospodarki turystycznej [Szwichtenberg 2009, s. 81-87]	gminy nadmorskie woj. pomorskiego i zachodniopomorskiego
	– analiza działań podejmowanych przez władze państwa polskiego oraz instytucje Unii Europejskiej odnośnie do zarządzania przestrzenią oraz rozwojem regionów nadmorskich [Kizielewicz 2013, s.257-269]	gminy nadmorskie woj. pomorskiego i zachodniopomorskiego
	– próba określenia roli planowania przestrzennego w procesie przekształceń obszaru gminy w wieloletniej perspektywie oraz oceny rzeczywistego wpływu lokalnych dokumentów strategicznych o charakterze przestrzennym na tworzenie nowych funkcji i struktur przestrzennych [Szaja 2016, s. 99-111]	gminy nadmorskie woj. zachodniopomorskiego
	– przedstawienie zagadnienia programowania rozwoju turystyki w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem regionów nadmorskich [Hącia 2014, s. 33-44]	gminy nadmorskie woj. pomorskiego i zachodniopomorskiego
Środowiskowe i ekologiczne	– rozpoznanie konsekwencji rozwoju funkcji turystycznej w gminie o dużych walorach turystyczno-wypoczynkowych [Sokołowski 2014, s. 81-88]	gmina Krokowa w woj. pomorskim
	– analiza potencjału turystycznego regionu związanego z bliskością morza oraz bogactwem przyrodniczym [Wanagos 2004, s.271-293]	gminy nadmorskie woj. warmińsko-mazurskie
	– główne trendy rozwoju miejscowości nadmorskich ze szczególnym uwzględnieniem przestrzennych aspektów tego rozwoju [Durydiwka, Duda-Gromada 2014, s. 65-71]	gminy nadmorskie woj. pomorskiego i zachodniopomorskiego
	– zagadnienia związane z kształtowaniem i różnicowaniem przestrzeni turystycznej Pomorza Środkowego; szczególną uwagę zwrócono na turystykę wypoczynkową na obszarach nadmorskich [Rydz 2014, s. 73-80]	Pomorze Środkowe
	– rozpoznanie czynników kreujących atrakcyjność turystyczną gmin, uwzględniając uwarunkowania przyrodnicze, jakość środowiska przyrodniczego i zakres jego ochrony [Kistowski, Trocha, Tupaj 2010, s. 179-187]	gminy Władysławowo i Tolkmicko
	– ocena użytkowania turystycznego środowiska przyrodniczego wrażliwego na oddziaływanie	obszar Nadmorskiego

Czynniki rozwoju turystyki	Zakres badań	Obszar badawczy
	człowieka i jego ochrona w różnych formach [Kistowski, Korwel-Lejkowska, Witkiewicz 2005]	Parku Krajobrazowego
	– zróżnicowanie atrakcyjności turystycznej gmin nadmorskich [Krażewska, Ossowska 2020, s. 25-38]	gminy nadmorskie woj. zachodniopomorskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wskazanych w tabeli źródeł.

Z analizy informacji ujętych w tabeli powyżej wynika, że wśród czynników rozwoju turystyki w literaturze przedmiotu wyróżnia się m.in. czynniki: ekonomiczne, społeczne, polityczne, środowiskowe i ekologiczne. Z przeglądu literatury wynika także istnienie sprzężenia zwrotnego między tymi czynnikami.

Wyodrębniając obszar badawczy, jakim jest obszar nadmorski, zauważa się w literaturze wyraźny podział administracyjny – badania skoncentrowane są na obszarze danego województwa lub w określonej gminie jako studium przypadku. W dysertacji natomiast dokonano przeglądu badań prowadzonych w Polsce w zakresie czynników rozwoju turystyki z punktu widzenia kryterium geograficznego obszaru badawczego, uwzględniając wszystkie gminy nadmorskie z następujących województw: zachodniopomorskiego, pomorskiego oraz warmińsko-mazurskiego i podjęto próbę przeprowadzenia badań na pełnej populacji gmin nadmorskich, próbując wypełnić lukę badawczą, biorąc pod uwagę zakres przedmiotu, podmiotu i obszaru badań.

Dodatkowo obszar gmin pasa nadmorskiego został wybrany ze względu na wykorzystanie tzw. renty położenia, tj. dostępu lub bliskiej odległości gmin do Morza Bałtyckiego. Tym samym podkreślić należy, że obszar badań jest unikatowy ze względu na zakres przestrzenny. W dysertacji założono prześledzenie zmian gospodarczych i administracyjnych. Praca może stanowić również znaczący wkład do dyskusji dotyczącej zakresu i struktury stosowanych przez jednostki samorządu terytorialnego instrumentów i dynamiką zmian rozwoju turystyki w gminach nadmorskich.

1.2. Zakres terytorialny badań

W Polsce jest 2 477 gmin, spośród których 55 położonych jest wzdłuż Morza Bałtyckiego, zlokalizowanych odpowiednio w województwach: zachodniopomorskim (23 gminy), pomorskim (26 gmin) i warmińsko-mazurskim (6 gmin). Gminy te obejmują obszar 7 917 km²³.

³ Dane GUS. Stan na dzień 01.01.2023 r.

Zakres przestrzenny pracy obejmuje zatem celowo dobrane gminy z tego obszaru (tabela 1.2.). Są to jednostki terytorialne usytuowane w obszarze nadmorskim. Zgodnie z metodologią Eurostatu (Urzędu Statystycznego Unii Europejskiej), przyjęto, że obszar nadmorski to obszary przybrzeżne, składające się z gmin graniczących z morzem lub usytuowane w jego pobliżu.

Wśród 55 gmin uznanych za nadmorskie 40 graniczy z morzem, w przypadku 7 ponad 50% terenu tych gmin znajduje się w odległości do 10 km od brzegu morza, pozostałe 8 uznano za nadmorskie, gdyż znaczna ich część leży w pasie 10 km od brzegu morza lub zatoki morskiej, choć obszar ten stanowi mniej niż 50%, oraz najkrótsza odległość od brzegu morskiego lub zatoki wynosi mniej niż 10 km⁴.

Tabela 1.1. Gminy nadmorskie według metodologii Eurostatu

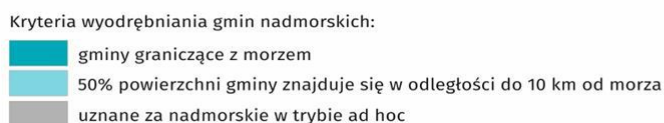
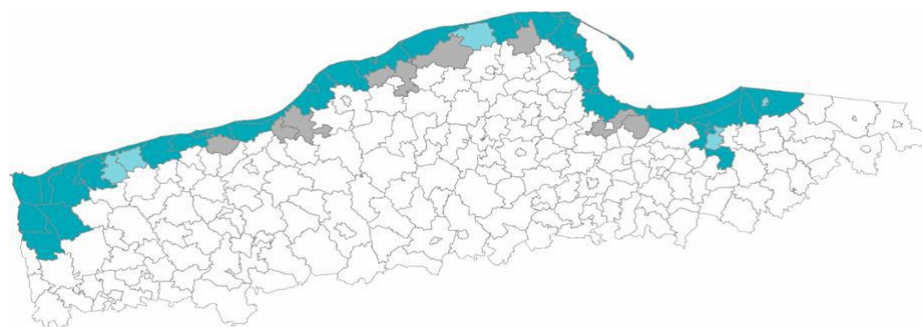
Lp.	Województwo	Nazwa gminy	Typ gminy	Usytuowanie		
				graniczy z morzem	50% pow. gminy znajduje się w odległości do 10 km od morza	poniżej 50% pow. gminy znajduje się w odległości do 10 km od morza
1.	zachodniopomorskie	Stepnica	miejsko-wiejska	X		
2.	zachodniopomorskie	Karnice	wiejska		X	
3.	zachodniopomorskie	Rewal	wiejska	X		
4.	zachodniopomorskie	Trzebiatów	miejsko-wiejska	X		
5.	zachodniopomorskie	Dziwnów	miejsko-wiejska	X		
6.	zachodniopomorskie	Kamień Pomorski	miejsko-wiejska	X		
7.	zachodniopomorskie	Międzyzdroje	miejsko-wiejska	X		
8.	zachodniopomorskie	Świerzno	wiejska		X	
9.	zachodniopomorskie	Wolin	miejsko-wiejska	X		
10.	zachodniopomorskie	Kołobrzeg	miejska	X		
11.	zachodniopomorskie	Dygowo	wiejska			X
12.	zachodniopomorskie	Kołobrzeg	wiejska	X		
13.	zachodniopomorskie	Ustronie Morskie	wiejska	X		
14.	zachodniopomorskie	Będzino	wiejska	X		
15.	zachodniopomorskie	Mielno	miejsko-wiejska	X		
16.	zachodniopomorskie	Sianów	miejsko-wiejska			X
17.	zachodniopomorskie	Nowe Warpno	miejsko-wiejska	X		
18.	zachodniopomorskie	Police	miejsko-wiejska	X		
19.	zachodniopomorskie	Darłowo	miejska	X		
20.	zachodniopomorskie	Darłowo	wiejska	X		
21.	zachodniopomorskie	Postomino	wiejska	X		
22.	zachodniopomorskie	Koszalin	miejska			X
23.	zachodniopomorskie	Świnoujście	miejska	X		
24.	pomorskie	Cedry Wielkie	wiejska			X
25.	pomorskie	Pruszcz Gdański	wiejska			X

⁴ Zeszyt metodologiczny. Statystyka turystycznej bazy noclegowej, GUS, Rzeszów 2020.

Lp.	Województwo	Nazwa gminy	Typ gminy	Usytuowanie		
				graniczy z morzem	50% pow. gminy znajduje się w odległości do 10 km od morza	poniżej 50% pow. gminy znajduje się w odległości do 10 km od morza
26.	pomorskie	Łeba	miejska	X		
27.	pomorskie	Wicko	wiejska		X	
28.	pomorskie	Krynica Morska	miejska	X		
29.	pomorskie	Stegna	wiejska	X		
30.	pomorskie	Sztutowo	wiejska	X		
31.	pomorskie	Hel	miejska	X		
32.	pomorskie	Jastarnia	miejsko-wiejska	X		
33.	pomorskie	Puck	miejska	X		
34.	pomorskie	Władysławowo	miejsko-wiejska	X		
35.	pomorskie	Kosakowo	wiejska	X		
36.	pomorskie	Krokowa	wiejska	X		
37.	pomorskie	Puck	wiejska	X		
38.	pomorskie	Ustka	miejska	X		
39.	pomorskie	Główczyce	wiejska			X
40.	pomorskie	Słupsk	wiejska			X
41.	pomorskie	Smołdzino	wiejska	X		
42.	pomorskie	Ustka	wiejska	X		
43.	pomorskie	Reda	miejska		X	
44.	pomorskie	Rumia	miejska		X	
45.	pomorskie	Choczewo	wiejska	X		
46.	pomorskie	Gniewino	wiejska			X
47.	pomorskie	Gdańsk	miejska	X		
48.	pomorskie	Gdynia	miejska	X		
49.	pomorskie	Sopot	miejska	X		
50.	warmińsko-mazurskie	Braniewo	miejska		X	
51.	warmińsko-mazurskie	Braniewo	wiejska	X		
52.	warmińsko-mazurskie	Frombork	miejsko-wiejska	X		
53.	warmińsko-mazurskie	Elbląg	wiejska	X		
54.	warmińsko-mazurskie	Tolkmicko	miejsko-wiejska	X		
55.	warmińsko-mazurskie	Elbląg	miejska		X	

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat.

Położenie gmin przedstawiono na rycinie 1.1.

Ryc. 1.1. Gminy nadmorskie według metodologii Eurostatu

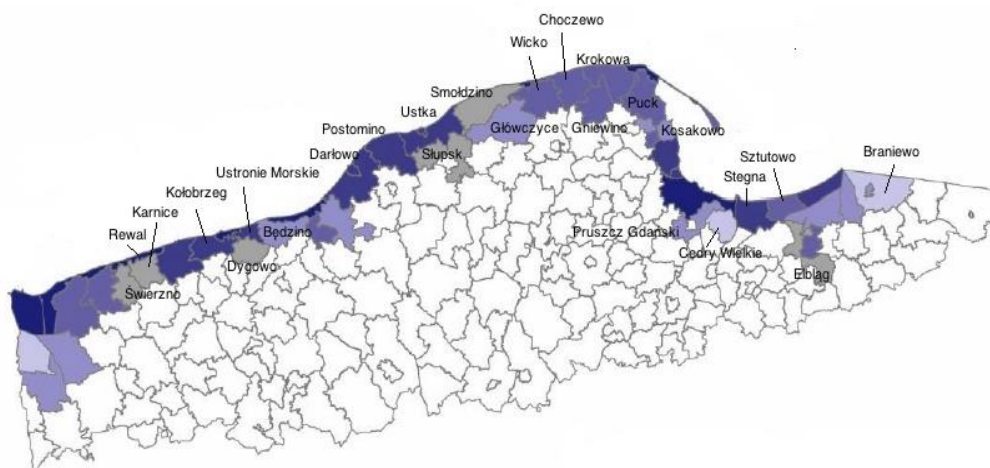
Źródło: *Zeszyt metodologiczny. Statystyka turystycznej bazy noclegowej*, GUS, Rzeszów 2020.
<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/zeszyt-metodologiczny-statystyka-turystycznej-bazy-noclegowej,15,1.html>
 (dostęp: 10.10.2020)

Zbiór gmin stanowi jednorodną grupę – populację do badań. W dysertacji uwzględniono także podział na typ gmin, i w ten sposób otrzymano: 16 gmin miejskich (rycina 1.2.), 25 gmin wiejskich (rycina 1.3.) i 14 miejsko-wiejskich (rycina 1.4.).

Ryc. 1.2. Gminy miejskie

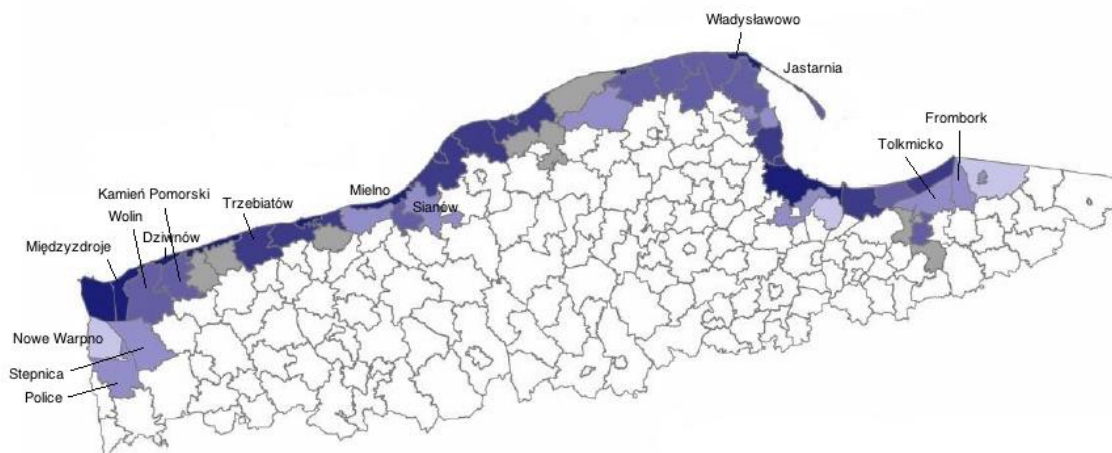
Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Zeszyt metodologiczny. Statystyka turystycznej bazy noclegowej*, GUS, Rzeszów 2020
<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/zeszyt-metodologiczny-statystyka-turystycznej-bazy-noclegowej,15,1.html> (dostęp: 10.10.2020)

Ryc. 1.3. Gminy wiejskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Zeszyt metodologiczny. Statystyka turystycznej bazy noclegowej*, GUS, Rzeszów 2020.

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/zeszyt-metodologiczny-statystyka-turystycznej-bazy-noclegowej,15,1.html> (dostęp: 10.10.2020)

Ryc. 1.4. Gminy miejsko-wiejskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Zeszyt metodologiczny. Statystyka turystycznej bazy noclegowej*, GUS, Rzeszów 2020.

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/zeszyt-metodologiczny-statystyka-turystycznej-bazy-noclegowej,15,1.html>
(dostęp: 10.10.2020)

1.3. Wybór metod klasyfikacyjnych i narzędzi do badań

Rozwój turystyki obejmuje wiele różnorodnych zagadnień. Część z nich można zmierzyć za pomocą dostępnych zasobów. Do osiągnięcia celów pracy i zweryfikowania hipotez zastosowano następujące metody badawcze o charakterze:

- **jakościowym** (przeгляд literatury krajowej i zagranicznej),
- **ilościowym** (wybrane metody wielowymiarowej analizy statystycznej, analizy ekonomiczne),
- **jakościowo-ilościowym** (wywiady pogłębione, analiza danych zastanych).

Metody badawcze o charakterze jakościowym stanowiły podstawę identyfikacji materiału do dalszych badań. Przeгляд literatury, stanowiący fundament rozważań nad czynnikami rozwoju turystyki i rozwoju społeczno-gospodarczego był wstępem do kilku etapów postępowania badawczego.

Materiał empiryczny do badań pochodził z zasobów krajowych i zagranicznych.

Wśród zasobów krajowych korzystano z danych Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego, Ministerstwa Finansów, Ministerstwa Sportu i Turystyki, rocznych sprawozdań finansowych z wykonanych budżetów gmin publikowanych przez Urzędy Gminne, Urzędy Miast i Urzędy Miast i Gmin oraz Informacji o wynikach kontroli Najwyższej Izby Kontroli.

Do zasobów zagranicznych należały bazy danych: EUROSTAT, FAOSTAT, Statista, oraz dane publikowane przez: WTTC, UNWTO, OECD, OBWE, EEA oraz The Global Economy.

Dane wtórne krajowe zawierały informacje na temat sytuacji turystycznej, środowiskowej oraz społeczno-gospodarczej w kraju oraz gminach nadmorskich położonych w województwach: zachodniopomorskim, pomorskim i warmińsko-mazurskim w latach 2010-2020.

Dane wtórne zagraniczne zawierały informacje na temat sytuacji turystycznej, środowiskowej oraz społeczno-gospodarczej w Polsce i na świecie głównie z okresu najbardziej aktualnego, tj. lat 2022-2023, oraz dla kontrastu, z najstarszego okresu, dla którego dostępne były dane (najczęściej do 1961 roku).

Poza danymi wtórnymi wykorzystano dane pierwotne, które pochodziły z badań własnych przeprowadzonych przy użyciu kwestionariusza wywiadu.

Badania w pracy podzielono na 3 etapy:

1. Badanie rozwoju atrakcyjności turystycznej w gminach nadmorskich.

2. Badanie poziomu rozwoju turystyki oraz rozwoju społeczno-gospodarczego w gminach nadmorskich, obejmujące również badanie korelacji zachodzących pomiędzy tymi obszarami.
3. Badania własne dotyczące rozwoju turystyki w gminach nadmorskich w opinii władz jednostek samorządu terytorialnego przeprowadzone przy wykorzystaniu kwestionariusza wywiadu.

Etap 1. Z uwagi na przesłanki merytoryczne pracy, a także dostępność danych statystycznych do określenia potencjału turystycznego gmin nadmorskich wykorzystano wskaźniki zagospodarowania turystycznego, takie jak:

- wskaźnik Baretje'a-Deferta (W_{BD}), jest to przykład miernika zagospodarowania turystycznego, określający stosunek liczby miejsc noclegowych do liczby mieszkańców gminy [Baretje, Defert 1972]:

$$W_{BD} = \frac{\text{liczba miejsc noclegowych}}{\text{liczba stałych mieszkańców}} \times 100$$

- wskaźnik gęstości bazy noclegowej (W_{GB}), jest to często stosowana miara rozwoju funkcji turystycznej. Pokazuje on zagęszczenie miejsc noclegowych na badanym obszarze:

$$W_{GB} = \frac{\text{liczba turystycznych miejsc noclegowych}}{\text{powierzchnia obszaru}} \times 100$$

Oba wskaźniki określają na jakim poziomie w gminach rozwinięta jest funkcja turystyczna.

Etap 2. Celem analiz przeprowadzonych w rozdziale V było uporządkowanie i klasyfikacja gmin nadmorskich pod względem osiąganego przez nie poziomu rozwoju turystyki oraz poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. W przeprowadzonych badaniach analizowano zarówno cechy o charakterze ilościowym i jakościowym. Ma to kluczowe znaczenie dla wyboru odpowiednich metod statystycznych, które wykorzystano w tej części badania.

Do uporządkowania i klasyfikacji gmin nadmorskich wybrano 10 wskaźników, które w ocenie autorki rozprawy w znaczący sposób oddziałują na rozwój turystyki. Wskaźniki dobrano do badania w sposób celowy, kierując się również wynikami badań innych autorów..

Tabela 1.2. Wskaźniki rozwoju turystyki

Lp.	Nazwa wskaźnika
X_1	Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach gminnych ogółem [%]
X_2	Udział powierzchni gruntów leśnych w powierzchni gminy ogółem [%]
X_3	Długość infrastruktury rowerowej w gminie na 1 km ² powierzchni [km]
X_4	Udział w powierzchni gminy terenów objętych miejscowymi planami zagospodarowania [%]
X_5	Liczba pomników przyrody przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba/ km ²]
X_6	Udział powierzchni obszarów prawnie chronionych w ogólnej powierzchni gminy [%]
X_7	Udział powierzchni gminnych parków spacerowo – wypoczynkowych w łącznej powierzchni terenów zieleni gminy [%]
X_8	Udział wydatków na turystykę w wydatkach gminnych ogółem [%]
X_9	Liczba miejsc noclegowych całorocznych przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba/km ²]
X_{10}	Liczba turystycznych obiektów noclegowych przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba ob./ km ²]

Źródło: opracowanie własne.

W badaniu taksonomicznym sytuację społeczno-gospodarczą gmin nadmorskich scharakteryzowano za pomocą wstępnie przyjętego zestawu zmiennych. Wymienione zmienne opisowe wyłoniono z zespołu cech wyjściowych. Wybrano te najbardziej odpowiednie do opisu badanych zjawisk. Brano pod uwagę zarówno aspekt merytoryczny doboru jak i statystyczne właściwości cechy.

Do uporządkowania i klasyfikacji gmin nadmorskich pod względem stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego wybrano 28 wskaźników, przy czym 7 ostatnich, to wskaźniki szczególne, zaproponowane przez autorkę i podlegające dalszej weryfikacji (tabela 1.4).

Tabela 1.3. Wskaźniki rozwoju społeczno-gospodarczego

Lp.	Nazwa wskaźnika
X_1	Dochody na 1 mieszkańca [zł]
X_2	Udział dochodów z UE w dochodach gminy ogółem [%]
X_3	Wydatki na 1 mieszkańca w gminie ogółem [zł]
X_4	Pracujący na 1000 ludności [liczba osób]
X_5	Stopa bezrobocia [%]
X_6	Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON [na 10 tys. mieszkańców]
X_7	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą [na 10 tys. mieszkańców]
X_8	Przyrost naturalny [na 1 tys. mieszkańców]
X_9	Migracja ludności – zameldowania [na 1 tys. mieszkańców]
X_{10}	Migracja ludności – wymeldowania [na 1 tys. mieszkańców]

Lp.	Nazwa wskaźnika
X_{11}	Gęstość zaludnienia jako liczba ludności zamieszkałej w gminie na 1 km ² [liczba os./ km ²]
X_{12}	Zasoby mieszkaniowe [na 1 tys. mieszkańców]
X_{13}	Budynki mieszkalne w gminie [na 1 tys. mieszkańców]
X_{14}	Udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w gminie w tym wieku [%]
X_{15}	Długość czynnej sieci kanalizacyjnej w gminie, przypadającej na 1 mieszkańca [m]
X_{16}	Udział osób korzystających z wodociągów w ogółu ludności gminy [%]
X_{17}	Długość czynnej sieci wodociągowej w gminie przypadającej na 1 mieszkańca [m]
X_{18}	Korzystający z oczyszczalni w ogólnej liczbie ludności gminy [%]
X_{19}	Przyłącza kanalizacji prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania [na 1 tys. mieszkańców]
X_{20}	Ścieki oczyszczone – odprowadzone [dam ³] w przeliczeniu [na 10 tys. mieszkańców]
X_{21}	Korzystający z sieci kanalizacyjnej w ogółu ludności gminy [%]
X_{22}	Dochody na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [%]
X_{23}	Udział środków z Unii Europejskiej na finansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [zł]
X_{24}	Udział środków z budżetu państwa lub innych przekazanych jako współfinansowanie programów i projektów realizowanych z udziałem środków z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE w dochodach ogółem [%]
X_{25}	Płatności w zakresie budżetu środków europejskich w dochodach ogółem [%]
X_{26}	Udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem [%]
X_{27}	Udział wydatków majątkowych inwestycyjnych w wydatkach ogółem [%]
X_{28}	Udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem [%]

Źródło: opracowanie własne.

W celu scharakteryzowania struktury badanych zmiennych obliczono podstawowe statystyki opisowe w postaci miar położenia i zmienności.

Weryfikację normalności rozkładów analizowanych zmiennych przeprowadzono za pomocą testu Shapiro-Wilka⁵.

Test Shapiro-Wilka służy do oceny, czy zebrane wyniki posiadają rozkład normalny. Hipoteza zerowa dla tego testu zakłada, że próba badawcza pochodzi z populacji o normalnym rozkładzie.

W celu stwierdzenia siły powiązania pomiędzy zmiennymi obliczono wektory współczynników korelacji liniowej Pearsona oraz korelacji rang Spearmana:

(1) *Współczynnik korelacji liniowej Pearsona*

⁵ Test Shapiro-Wilka służy do oceny, czy zebrane wyniki posiadają rozkład normalny. Hipoteza zerowa dla tego testu zakłada, że próba badawcza pochodzi z populacji o normalnym rozkładzie.

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{n \cdot S_x \cdot S_y}$$

S_x, S_y – odchylenia standardowe zmiennych, odpowiednio, x oraz y ,

$\bar{x}, \bar{y}$ – średnie arytmetyczne zmiennych odpowiednio x , oraz y ,

n – liczba obserwacji/obserwacji.

(2) *Współczynnik korelacji rang Spearmana*

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^n d_i^2}{n(n^2 - 1)}$$

$d_i = R_{x_i} - R_{y_i}$, to różnica między rangami zmiennych x i y dla obserwacji i .

Do weryfikacji, czy istnieją powiązania pomiędzy cechami jakościowymi zastosowano testy niezależności chi-kwadrat Pearsona z poprawką największej wiarygodności (NW). Analiza ta miała na celu weryfikację hipotezy zakładającej, że dwie *jakościowe* cechy w populacji są niezależne.

H_0 : *cechy X i Y są niezależne*

wobec hipotezy alternatywnej:

H_1 : *cechy X i Y są zależne.*

Najczęściej w tym celu stosowany jest test chi-kwadrat Pearsona z poprawką NW (niewielkie licznosci w analizowanych podzbiorach). Polega on na porównaniu częstości zaobserwowanych z częstościami oczekiwanymi przy założeniu hipotezy zerowej (o braku związku pomiędzy tymi dwiema zmiennymi). Jak już wcześniej stwierdzono, statystyka chi-kwadrat sprawdza, czy dwie zmienne są ze sobą powiązane. Jednakże oprócz sprawdzenia, czy pomiędzy zmiennymi zachodzi związek, pojawia się pytanie, jak silne jest to powiązanie. Test chi-kwadrat nie służy do pomiaru siły związku między cechami, dlatego jako miarę siły związku między analizowanymi cechami zastosowano współczynnik V Cramera.

W celu określenia zależności pomiędzy wszystkimi badanymi cechami obliczono macierz korelacji, natomiast w celu określenia istotności statycznej poszczególnych zmiennych objaśniających (X) względem objaśnianej (Y) wyznaczono wektor korelacji.

W niniejszej pracy wykorzystano również postać liniową modelu regresji wielokrotnej [Dziębała 1975, Józwiak, Podgórski 1995], wyrażoną wzorem:

$$\mathbf{Y} = \mathbf{a}_0 + \mathbf{a}_1 \mathbf{x}_1 + \mathbf{a}_2 \mathbf{x}_2 + \dots + \mathbf{a}_n \mathbf{x}_n$$

gdzie:

Y – zmienna endogeniczna obliczona z próby,

$x_1, x_2, \dots, x_n$ – zmienne objaśniające.

W modelu występują dwa rodzaje parametrów. Od pierwszego zależy wartość funkcji:

$$Y = f(x_1, x_2, \dots, x_n).$$

Nazywa się je parametrami strukturalnymi modelu:

$$(a_0, a_1, a_2, \dots, a_n)$$

Drugi rodzaj parametrów określa się mianem parametrów stochastycznej struktury modelu:

$$(S_Y^2, V_{S_Y}, \varphi^2, R^2).$$

Kolejnym etapem analiz było utworzenie syntetycznej zmiennej zależnej Y_{WR} stanowiącej wskaźnik rozwoju turystycznego.

Po określeniu i zgromadzeniu danych dotyczących wstępnego zestawu zmiennych podjęto odpowiednie działania weryfikacyjne według dwóch najistotniejszych kryteriów – zmienności i korelacji [Młodak 2006, s.78-80]. Zmienne powinny wykazywać odpowiednie zróżnicowanie, czyli skutecznie dyskryminować obiekty oraz nie być ze sobą zbyt silnie powiązane. Należy jednak zauważyć, że w szczególności kryterium zmienności powinno być stosowane ostrożnie. Zbadania nie należy eliminować zmiennych o istotnym znaczeniu dla badania, mimo że charakteryzują się one małą zmiennością.

Następnie zbadano siłę związku pomiędzy pozostałymi zmiennymi. W tym celu wykorzystano współczynnik korelacji Pearsona [Starzyńska 2005, s.293-295].

Współczynnik korelacji liniowej Pearsona przyjmuje wartości $\langle -1; 1 \rangle$, przy czym: $r_{xy} = 0$ oznacza brak liniowej zależności pomiędzy cechami, $r_{xy} = 1$ oznacza dokładną dodatnią liniową zależność między cechami, a $r_{xy} = -1$ oznacza dokładną ujemną liniową zależność między cechami. Korelacja zatem występuje wówczas, kiedy dwie zmienne silnie ze sobą skorelowane są nośnikami podobnej informacji, a więc jedna z nich może być uznana za zbędną. Dlatego należy wziąć pod uwagę współczynniki korelacji wszystkich par zmiennych, a następnie zastosować odpowiednią metodę weryfikacji w celu wyeliminowania zmiennych najbardziej podobnych do innych. Należy jednak podkreślić, że także i w tym zakresie należy

eliminować zmienne z badania z dużą ostrożnością, w szczególności jeżeli końcowym etapem badania jest tylko uporządkowanie i klasyfikacja obiektów, a badanych zmiennych nie wykorzystuje się np. do budowy modeli ekonometrycznych. Punktem wyjścia jest wyznaczenie macierzy korelacji zmiennych. Zastosowano do tego poniższą skalę:

Tabela 1.4. Interpretacja współczynnika korelacji r Pearsona

Skala	Sila korelacji
$0,9 \leq 1$	prawie pełna
$0,7 \leq 0,9$	bardzo wysoka/bardzo silna
$0,5 \leq 0,7$	wysoka/silna
$0,3 \leq 0,5$	umiarkowana
$0,1 \leq 0,3$	słaba
$0 \leq 0,1$	brak związku liniowego

Źródło: opracowanie własne.

Do dyskryminacji zmiennych zastosowano metodę odwróconej macierzy. Polegała ona na wyznaczeniu macierzy odwrotnej do macierzy $\mathbf{R}$. Metodę odwróconej macierzy wykorzystano do wyboru zmiennych diagnostycznych do dalszych analiz.

W redukcji zmiennych przy pomocy macierzy odwrotnej należało wyeliminować zmienne, dla których elementy diagonalne będą wyższe od 10, te <10 zostaną natomiast wykorzystane w porządkowaniu liniowym obiektów do konstrukcji syntetycznej zmiennej zależnej Y_{WR} dla analizowanych gmin.

Kolejnym etapem analiz było przeprowadzenie, opierając się na wyegzemplifikowanych zmiennych diagnostycznych, porządkowania liniowego celem uzyskania syntetycznego miernika rozwoju stosując do tego celu – metodę miary rozwoju Hellwiga. Skonstruowany miernik syntetyczny umożliwi uszeregowanie badanych gmin według poziomu rozwoju w zakresie rozwoju turystyki i poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego.

Mając na uwadze kryteria formalne doboru zmiennych, do budowy miernika rozwoju turystyki przyjęto zmienne diagnostyczne o charakterze mierzalnym, dostępne i kompletne. Niektóre potencjalne zmienne nie mogły zostać włączone do badań, gdyż w Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego lub innych dostępnych opracowaniach i bazach statystycznych nie były w badanym okresie gromadzone pewne

dane, umożliwiające m.in. wyodrębnienie regionu statystycznego jakim jest gmina Puck.

Zaznaczyć należy także duże ograniczenie w zbiorze danych na poziomie obszaru statystycznego jakim jest gmina.

Do porządkowania liniowego badanych gmin wykorzystano 10 zmiennych diagnostycznych wyegzemplifikowanych za pomocą metody odwróconej macierzy. Aby przeprowadzić porządkowanie liniowe celem utworzenia syntetycznej zmiennej zależnej Y_{WR} – wskaźnik rozwoju według koncepcji Hellwiga lub na podstawie metody wzorca – należy najpierw zestandaryzować wektor analizowanych zmiennych diagnostycznych.

Z kwerendy przeprowadzonej w literaturze wynika, że najlepsze własności formalne mają klasyczna metoda standaryzacji oraz metoda unitaryzacji, w której przez rozstęp dzielona jest odległość danej wartości od zaobserwowanej wartości „najgorszej” [Woźniak, Sikora 2006, s. 161-178]. Ta druga metoda czyni zadość również postulowanemu przez niektórych autorów warunkowi nieujemności i tę właśnie metodę zastosowano przy konstrukcji wskaźnika rozwoju Y_{WR} .

Procedura obliczeniowa dla tej metody przebiegała w następujących etapach.

W pierwszym etapie dokonano normalizacji cech, czyli przekształcenia zmiennych w taki sposób, aby mogły zostać porównane pomimo różnych jednostek i występowania wartości ujemnych [Parysek 1979, s. 25-26]. Taki zabieg pozwala na zapewnienie stałości poziomu zmienności, co jest w zgodzie z postulatem m.in. stałości wartości ekstremum oraz stałości rozstępu [Suchecki, Lewandowska-Gwarda 2010, s. 58].

W badaniu zastosowano normalizację z uwzględnieniem wartości maksimum oraz minimum cech prostych i przebiegała ona według wzorów:

$$\text{dla stymulant} \rightarrow x_{ij} = \frac{x_{ij} - \min_i \{x_{ij}\}}{\max_i \{x_{ij}\} - \min_i \{x_{ij}\}}$$

$$\text{dla destymulant} \rightarrow x_{ij} = \frac{\max_i \{x_{ij}\} - x_{ij}}{\max_i \{x_{ij}\} - \min_i \{x_{ij}\}}$$

gdzie: subskrypt i oznacza numer obiektu, a subskrypt j to numer cechy.

Kolejnym krokiem było poszukanie w zbiorze obiektów dla danej cechy

odpowiednich wartości ekstremalnych. Na podstawie macierzy zestandaryzowanych danych wejściowych wyznaczono obiekt wzorcowy o współrzędnych (wystandaryzowanych wartościach zmiennych) w następujący sposób:

$$\mathbf{O}_0 = [z_{0j}], \quad j = 1, 2, \dots, m.$$

- współrzędne obiektu wzorcowego wyznacza się na podstawie następującej formuły:

$$z_{0j} = \begin{cases} \max_i \{z_{ij}\} \text{ dla } z_j^S \\ \min_i \{z_{ij}\} \text{ dla } z_j^D \end{cases}, \quad j = 1, 2, \dots, m.$$

W kolejnym etapie oblicza się dla każdego obiektu jego odległość od obiektu wzorcowego, stosując najczęściej metrykę euklidesową o postaci przedstawionej poniżej. W tym punkcie następuje redukcja przestrzeni wielowymiarowej do jednego wymiaru prezentowanego przez nowo powstałą zmienną d_{i0} :

$$d_{i0} = \left[\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{0j})^2 \right]^{\frac{1}{2}}, \quad i = 1, 2, \dots, m.$$

W wyniku wcześniej zaproponowanych procedur i obliczeń miara syntetyczna jest ostatecznie definiowana jako:

$$Y_{WRmetoda-Helwiga} = 1 - \frac{d_{i0}}{d_0}, \quad i = 1, 2, \dots, m,$$

gdzie:

$$d_0 = \bar{d}_0 + 2S(d_0),$$

przy czym:

$$\bar{d}_0 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n d_{i0}; \quad S(d_0) = \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (d_{i0} - \bar{d}_0)^2 \right]^{\frac{1}{2}}.$$

- miara d_i przyjmuje zazwyczaj wartości z przedziału $[0; 1]$. Wartości te są tym wyższe, im dany obiekt jest mniej oddalony od wzorca.

Zmienne muszą mieć charakter stymulant lub destymulant. Muszą być znormalizowane.

- Wyznaczenie wzorca:

$$z_0 = [z_{01} z_{02} \dots z_{0m}], \text{ gdzie } z_{0j} = \begin{cases} \max_i z_{ij} \text{ dla stymulanty} \\ \max_i \text{ ax } z_{ij} \text{ dla destymulanty} \end{cases}$$

- Wyznaczenie antywzorca:

$$z_0 = [z_{-01} z_{-02} \dots z_{-0m}], \text{ gdzie } z_{-0j} = \begin{cases} \min_i z_{ij} \text{ dla stymulanty} \\ \min_i z_{ij} \text{ dla destymulanty} \end{cases}$$

Wyznaczony wzorzec i antywzorzec są to abstrakcyjne obiekty o najlepszych i najgorszych wartościach.

Następnie obliczono odległości każdego obiektu od wzorca, stosując np. metrykę miejską lub euklidesową. Dla metryki euklidesowej:

$$d_{i0} = \left[\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{0j})^2 \right]^{\frac{1}{2}}, \quad i = 1, 2, \dots, m.$$

3. Wyznaczenie miary rozwoju:

$$Y_{WRmetoda-wzorca} = 1 - \frac{d_{i0}}{d_0}$$

Gdzie d_0 to odległość między wzorcem i antywzorcem. Im wyższe Y_{WR} , tym wyższy poziom zjawiska złożonego, $Y_{WR} \in [0,1]$.

W pracy zastosowany został wskaźnik rozwoju Hellwiga. Im wskaźnik d_i jest bliższy 1, tym i -ty gmina jest bliższa wzorca.

Na podstawie wysegregowanych zmiennych zbudowano teoretyczną zmienną endogeniczną Y_{WR} dla wskaźników turystyki dla analizowanych gmin.

Kolejne analizy dotyczyły zagadnień taksonomicznych, a mianowicie analizy skupień. W badaniach sprawdzono, czy na podstawie zmiennych diagnostycznych (wskaźników turystyki, wskaźników społeczno-gospodarczych) istnieje możliwość wyodrębnienia jednorodnych taksonomicznie podzbiorów zawierających analizowane gminy. Do analizy skupień wykorzystano odległość euklidesową oraz metodę Warda, na podstawie których uzyskano dendrogram, który pokazuje ile jednorodnych taksonomicznych podzbiorów można uzyskać w oparciu o zastosowane zmienne diagnostyczne.

Na podstawie analizy rozkładu zmiennej Y_{RW} poziom rozwoju turystyki w analizowanych gminach przekształcono do skali rangowej: bardzo wysoki – bardzo niski. Badane obiekty (gminy) podzielono więc na pięć grup różniących się pod względem poziomu rozwoju turystyki. Jest to jedna z powszechnie stosowanych metod taksonomicznych, w której miara agregatowa obliczana jest jako syntetyczny wskaźnik taksonomicznej odległości danego obiektu od teoretycznego wzorca rozwoju.

W wyniku zastosowanych metod i narzędzi statystycznych zrealizowano w sposób kompletny etap badawczy. Te same procedury badawcze zastosowano w przypadku analizy poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego.

Dla wszystkich analiz przyjęto poziom istotności równy 0,05. Analizy wykonano, wykorzystując pakiet Statistica v.13.1.

Etap 3. Badanie przeprowadzone zostało z wykorzystaniem narzędzia, jakim jest kwestionariusz wywiadu.

Kwestionariusz skierowany został do pracowników jednostek samorządów terytorialnych (JST) całej badanej populacji, tj. do 55 gmin, z czego chęć współpracy w badaniu wyraziło przedstawicieli 48 gmin. Badanie zrealizowano w okresie III kwartał 2022 – I kwartał 2023 r.

Badanie miało charakter dobrowolny, zostało przeprowadzone drogą elektroniczną oraz telefoniczną. Kwestionariusz wysłany został na skrzynki e-mailowe urzędów gmin, a następnie z każdą z tych gmin autorka kontaktowała się telefonicznie.

Celem badania było zebranie ocen i opinii pracowników jednostek samorządów terytorialnych na temat stanu rozwoju turystyki w ich gminach.

Kwestionariusz wywiadu pogłębionego składał się z [Apanowicz 2005, s. 59]:

- informacji o osobie przeprowadzającej badanie, jak również informacji dotyczącej celu badania,
- instrukcji dotyczącej sposobu odpowiedzi na pytania,
- pytań właściwych,
- wzmianki o zapewnieniu anonimowości,
- podziękowania za trud i czas przeznaczony na odpowiedzi.

W celu opracowania właściwie sformułowanych pytań do wywiadu pogłębionego kierowano się zasadami, aby [Żelazo 2013, s. 228]:

- kwestionariusz zawierał wyselekcjonowane pytania pod względem treści, formy i kolejności,

- pytania odnosiły się do wyznaczonych celów szczegółowych prowadzonych badań,
- pytania zawarte w kwestionariuszu wywiadu zostały dostosowane do poziomu wiedzy osoby badanej,
- pytania nie dotyczyły zdarzeń zbyt odległych w czasie,
- pytania stopniowo przechodziły od pytań ogólnych do pytań szczegółowych,
- liczba pytań nie była zbyt obszerna.

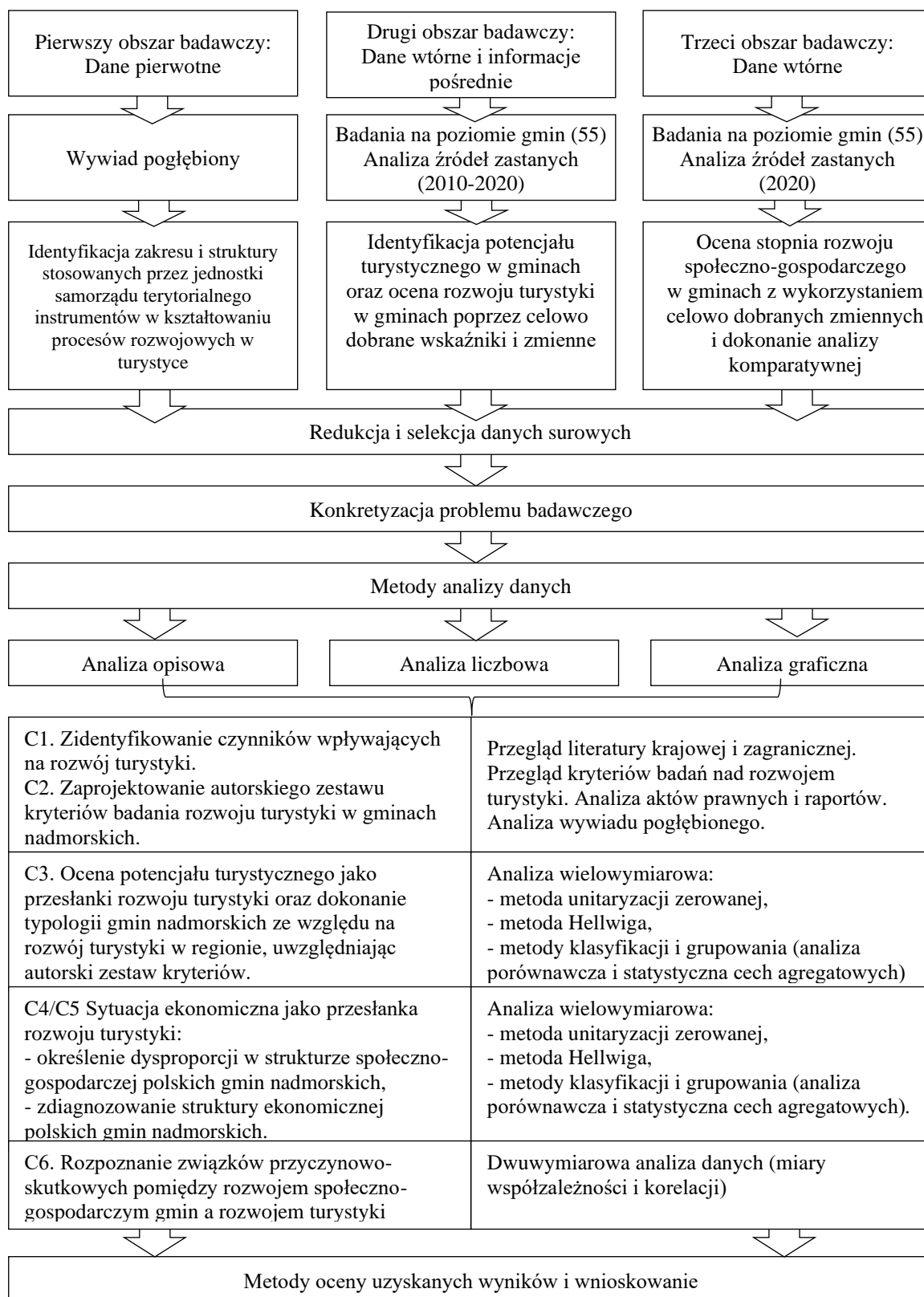
Podczas wywiadu telefonicznego respondenci dzielili się własnymi przemyśleniami, uwagami dodatkowymi, jak również specyfika samego kontaktu skłoniła autorkę do pogłębionej analizy innych kwestii związanych z rolą samorządu w rozwoju turystyki (nieujętych w badaniu). Rozważania zaprezentowane zostały w rozdziale piątym.

1.4. Schemat postępowania badawczego

Postępowanie badawcze sprowadziło się do trzech obszarów badawczych (rycina 1.5), przy czym wstępem do nich był przegląd literatury, stanowiący fundament rozważań nad rozwojem turystyki.

Ryc. 1.5. Schemat postępowania badawczego

Źródło: opracowanie własne.

ROZDZIAŁ 2. UWARUNKOWANIA ROZWOJU TURYSTYKI – UJĘCIE PRZESTRZENNE

2.1. Istota rozwoju turystyki

Turystyka to całokształt stosunków i zjawisk związanych z podróżą i pobytem w jakiejś miejscowości osób przyjezdnych, jeżeli pobyt nie wynika z motywu osiedlenia się i przez to nie wiąże się z jakąkolwiek działalnością zarobkową
– Walter Hunziker i Kurt Krapf

Odniesienie się do powyższej, wskazanej w motcie rozdziału, klasycznej definicji turystyki, sformułowanej przez szwajcarskich ekonomistów w 1942 roku, znajduje się w wielu publikacjach dotyczących rozwoju turystyki. To jedna z pierwszych powszechnie akceptowanych definicji literatury naukowej [Hunziker, Krapf 1942]. Próbując określić, czym jest zjawisko turystyki, należy na początku zwrócić uwagę na istnienie kilku podstawowych czynników związanych z jej definiowaniem. To między innymi: podróż do innej miejscowości aniżeli ta, w której mieszkamy, podróż do miejsca niestanowiącego naszego codziennego otoczenia, dobrowolna zmiana miejsca pobytu, przebywanie krócej niż 12 miesięcy w danej miejscowości, czy podróż w celu innym niż zarobkowym [Hałaczkiwicz 2007, s. 109]. Próby zdefiniowania turystyki – podejmowano już znacznie wcześniej. Chociaż ludzie w poszukiwaniu miejsca zamieszkania czy pożywienia przemieszczali się od najdawniejszych czasów, to jednak za fundament turystyki uważa się podróżowanie w celach poznawczych.

Początki turystyki sięgają czasów starożytnych. W starożytnym Egipcie kupcy podróżowali, poznając nowe regiony w celach zarobkowych, a pielgrzymi udawali się do miejsc kultu religijnego [Kraś 2008, s.165-166]. Wyprawom sprzyjały także igrzyska sportowe oraz kolonizacja grecka [Shackley 2006, s. 4]. W starożytnym Rzymie podróżowanie możliwe było dzięki tzw. stationesom, ułatwiającym wynajmowanie koni celem dalszej podróży. W tego typu gospodach organizowano także zabawy oraz przyjęcia [Lewan 2004, s. 7].

Rozwój turystyki w Polsce był zróżnicowany i obejmuje pięć okresów: wczesnohistoryczny – do roku 1873, okres początkowy – przypadający na lata 1873–1918, okres wzrostu – w latach 1918–1939, okres turystyki gospodarki centralnie planowanej – w latach 1945–1989 oraz okres turystyki masowej po roku 1989. Początki turystyki w Polsce, podobnie jak w innych krajach europejskich, związane były z podróżami w celach handlowych oraz z pielgrzymkami. Za turystów uznawani są już m.in. Jan de Plano Carpini i Benedykt Polak, którzy z misją polityczną odwiedzili Mongolię w 1264 roku [Kowalczyk 2001, s. 78-79].

Wpływ na rozwój średniowiecznej turystyki miała turystyka pielgrzymkowa. Do najważniejszych miejsc kultu religijnego należały wówczas bazyliki w Gnieźnie i w Poznaniu [Kulczycki 1997, s. 23]. Od XIV wieku miejscem pielgrzymek była także Częstochowa, a później Kraków czy Święta Lipka [Błaszczak 2011, s. 15]. Do rozwoju turystyki w Polsce przyczynił się handel oraz udział rycerstwa w organizowanych poza granicami kraju turniejach [Kulczycki 1997, s. 168]. Rycerstwo europejskie brało także udział w licznych krucjatach. Ich ówczesnym marketingowym celem było wprawdzie odbicie Ziemi Świętej z rąk muzułmanów, jednak poza służbą poznawano odmienną od europejskiej kulturę, sztukę, naukę oraz lokalne zwyczaje i kuchnię. Podróżowało wielu Polaków, w tym Mikołaj Kopernik, którzy studiował w Krakowie, Bolonii, Padwie i Ferrarze. Podobnie jemu setki i tysiące innych studentów studiowało na włoskich uniwersytetach, w Paryżu czy później na niemieckich uczelniach. Dla nauki i zdobycia doświadczenia potrzebnego w wykonywanym rzemiośle podróżowali także czeladnicy [Bógdal-Brzezińska 2018, s. 10-11]. Z biegiem czasu rozwinęło się podróżnictwo o charakterze turystycznym. Okres oświecenia to rozwój podróży w celach poznawczych. Ich propagatorami byli między innymi Wincenty Pol, Stanisław Staszic oraz Julian Ursyn Niemcewicz. Popularyzacja turystyki to także zasługa Zgromadzenia Filaretów [Kraś 2008, s. 168]. E. Guyer-Freuler w 1905 roku podróże w celach poznawczo-rekreacyjnych nazwał turystyką, określając to zjawisko jako „potrzebę odzyskania sił i zmiany otoczenia, rozwoju docenienia piękna krajobrazu oraz przyjemności obcowania z naturą”. Uznał także, że turystyka rozwinęła się dzięki „rozwojowi stosunków, przemysłu i handlu” [Bernecker 1965, s. 1]. Na przełomie XVIII i XIX wieku zaczęła rozwijać się turystyka górską. O właściwym rozwoju turystyki w Polsce można jednak mówić dopiero od drugiej połowy XIX wieku, kiedy ruch turystyczny zaczął przybierać zorganizowane formy [Gaj 2003, s. 39-42].

Obecnie turystyka jest traktowana jako ważna dziedzina gospodarki, ale również jako sposób osiągnięcia ważnych celów strategicznych [Wysokiński 2005, s. 40]. Rozpatrując turystykę pod względem ekonomicznym, można przyjąć, że jest ważnym impulsem dynamizującym rozwój społeczno-ekonomiczny kraju [Cudowska-Sojko 2011, s. 28], a także „sektorem gospodarki oraz czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego recepcji turystycznej, gdzie recepcja turystyczna definiowana jest jako każdy fragment przestrzeni, przyjmujący turystów ze względu na zlokalizowane tam obiekty i urządzenia turystyczne, lub jej fragmenty, regiony turystyczne, a nawet cały kraj” [Mika 2007, s. 421].

Początki rozwoju turystyki związane były z przemieszczaniem, ruchem, zmianą miejsca pobytu, o czym piszą m.in.: R. Winiarski i J. Zdebski [2008, s. 14]: „Turystyką początkowo określano pieszy ruch wycieczkowy, rozwój innych form jej uprawiania spowodował, że objęto je wspólną nazwą „turystyka”. K. Kwilecki [2013, s. 28] podobnie opisuje turystykę jako: „zjawisko przestrzennej ruchliwości ludzi, które ma związek z dobrowolną zmianą miejsca pobytu, środowiska, a także rytmu życia. Obejmuje swoim zasięgiem całokształt stosunków, jak i zjawisk, które są związane z ruchem turystycznym”.

Opublikowana przez Światową Organizację Turystyki (UNWTO)⁶ definicja, wskazuje czym jest turystyka i jakie czynniki ją wykluczają: „to ogół czynności osób, które podróżują i przebywają w celach wypoczynkowych, służbowych lub innych nie dłużej niż jeden rok bez przerwy poza swoim codziennym otoczeniem, z wyłączeniem wyjazdów, w których głównym celem jest działalność zarobkowa wynagradzana w odwiedzanej miejscowości.”⁷ W podobny sposób turystykę opisują również inni autorzy. W. Hunzinker [1951] określa turystykę jako: „zespół stosunków i zjawisk, które wynikają z podróży i pobytu osób przyjezdnych, o ile nie występuje w związku z tym osiedlenie i podjęcie działalności zarobkowej”. G. Gołębski [2002, s. 19] definiuje turystykę jako „ogół czynności osób, które podróżują i przebywają w celach wypoczynkowych, służbowych lub innych nie dłużej niż rok bez przerwy poza swoim codziennym otoczeniem, z wyłączeniem wyjazdów, których głównym celem jest praca zawodowa”. Z. Kruczek [2005, s.9] wskazuje na „ogół zjawisk związanych z przyrodą

---

⁶ Definicja ta została stworzona przede wszystkim z myślą o statystyce turystycznej, oraz została zaakceptowana przez większość krajowych i międzynarodowych agencji zaangażowanych w tworzenie statystyki turystycznej.

⁷ Organizacja Narodów Zjednoczonych (World Tourism Organization), *Terminologia turystyczna. Zalecenia WTO*, Instytut Turystyki, Warszawa 1995, s. 5.

i pobytem osób przebywających czasowo i dobrowolnie poza swoim codziennym środowiskiem życia”.

Kolejne definicje turystyki rozszerzane były o cele i motywy podejmowania aktywności turystycznej. Jako typowe autorzy różnych opracowań wymieniają m.in. turystykę poznawczą, wypoczynkową, kwalifikowaną, zdrowotną, religijną, biznesową, wśród których wyróżnić można liczne podtypy, rodzaje czy specyficzne formy [Kurek 2008]. O. Rogalewski [1974, s. 5] podzielił turystykę na trzy główne formy ze względu na dominujący cel (motyw) wyjazdu, mianowicie na turystykę: wypoczynkową, krajoznawczą i specjalistyczną, którą utożsamiał z turystyką kwalifikowaną związaną z praktyką statystyczną.

Według G. Gaworeckiego [2013, s. 20] turystyka rozpatrywana powinna być w różnych aspektach. Jest ona złożonym zjawiskiem społecznym, kulturowym, ekonomicznym, przestrzennym oraz psychologicznym [Przeclawski 2005, s. 57]. Szczegółowe rozwinięcie tej definicji przedstawiają A. Niezgoda i P. Zmyślony [2006, s. 11]: „Wszystkie procesy związane z turystyką tworzą więzi społeczne. To także zjawisko kulturowe. Turystyka jest przekazem kultury, czynnikiem przemian kulturowych oraz spotkaniem różnych kultur. Jako zjawisko ekonomiczne kieruje się popytem i podażą. Będąc zjawiskiem przestrzennym przekształca środowisko przyrodnicze, na którym powstaje infrastruktura noclegowa, komunikacyjna i żywieniowa, dzięki której możliwe jest korzystanie z walorów danej przestrzeni. Jako zjawisko psychologiczne turystyka związana jest z człowiekiem, który wyraża chęć wyjazdu, związanego z marzeniami czy potrzebami człowieka a także z jego doświadczeniami i przeżyciami”.

K. Przeclawski [2001, s. 52] pisze natomiast o turystyce, jako „całokształcie zjawisk ruchliwości przestrzennej związanych z dobrowolną czasową zmianą miejsca pobytu, rytmu i środowiska życia oraz z wejściem w styczność osobistą ze środowiskiem odwiedzanym (przyrodniczym, kulturowym bądź społecznym)”, zauważa również humanistyczny charakter turystyki „dostrzegając analogię pomiędzy życiem i turystyką, byciem człowiekiem i byciem turystą. Człowiek żyje w czasie i w przestrzeni. Jego życie to: dzieciństwo, dorosłość i starość. Przestrzeń, w której żyje - to przestrzeń fizyczna, społeczna i kulturowa. Człowiek „wędruje” przez czas i przestrzeń” [Przeclawski 2005, s. 5].

Dokonując przeglądu literatury naukowej można zatem zauważyć, że turystyka ma związek z różnorodnymi dziedzinami życia człowieka, co czyni ją zjawiskiem

interdyscyplinarnym [Butowski 2015, s. 16]. Interdyscyplinarność turystyki wpływa jednocześnie na trudności w jednoznacznym zdefiniowaniu tego zjawiska [Alejziak 2000, s. 13]. Kolejną trudnością może być jej ilość – szacuje się, że w literaturze naukowej różnych obszarów jest nawet kilkaset definicji turystyki⁸. Nie wdając się w szczegółową analizę przytoczonych definicji, przedstawiono te, które w literaturze zdają się być najważniejsze i najczęściej stosowane, opracowane przez klasyków teorii turystyki.

W dysertacji skupiono uwagę głównie na ekonomicznym i przestrzennym rozumieniu tego zjawiska.

„Patrząc z punktu widzenia ekonomii, turystyka należy do sektora usług, który jest jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się sektorów w działalności gospodarczej” [Kwilecki 2013, s. 28]. W Polsce podstawowymi aktami prawnymi dotyczącym turystyki są Ustawa o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych oraz Ustawa o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych (dawniej: Ustawa o usługach turystycznych). Pierwsza zawiera dwie definicje przydatne do rozważań o samym pojęciu turystyki, a mianowicie definiuje *turystę* i *odwiedzającego*⁹.

O znaczeniu turystyki we współczesnym świecie, świadczą dane na temat wielkości ruchu turystycznego oraz towarzyszących mu skutków ekonomicznych, które publikowane są przez najważniejsze międzynarodowe organizacje turystyczne (np. WTO, WTTC) oraz gospodarcze (np. UE, OECD) [Alejziak 2000, s. 13]. W licznych raportach tych organizacji, wskazuje się na stale wzrastające znaczenie turystyki w gospodarce światowej oraz korzystne prognozy dla jej rozwoju¹⁰. Q. Shen i in. [2018, s. 517-524] podkreślają, że wraz z postępowaniem społeczeństwa i poprawą warunków życia ludzi zapotrzebowanie na turystykę wypoczynkową jest

---

⁸ Przegląd różnych podejść w badaniach i definiowaniu turystyki można znaleźć w książce W. Alejziaka „*Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku*”, Albis, Kraków 1999 (rozdział „Czym jest współczesna turystyka?”).

⁹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych (Dz. U. 1997, nr 133, poz. 884) art. 3 pkt. 9 definiuje *turystę* jako osobę, która podróżuje poza swoim stałym miejscem pobytu na okres nieprzekraczający 12 miesięcy, dla której celem podróży nie jest podjęcie stałej pracy w odwiedzanej miejscowości i która korzysta z noclegu przynajmniej przez jedną noc; art. 3 pkt 10 definiuje *odwiedzającego* jako osobę, która podróżuje poza swoim stałym miejscem pobytu, dla której celem podróży nie jest podjęcie stałej pracy w odwiedzanej miejscowości oraz niekorzystającą z noclegu.

¹⁰ Global Tourism Forecasts to the 2000 and Beyond – Executive Summary, WTO, Madrid 1995; Future Trends in Tourism – Executive Summary, Presentation Handout by Karl Obermair, AIT, Stockholm 1998; Tourism: 2020 Vision. A New Forecast, Executive Summary, WTO, Madrid 1998.

coraz większe, a przemysł turystyczny cechuje szybki rozwój wspierający gospodarki narodowe.

Wychodząc od pojęcia rozwoju, należy wskazać, iż jest pojęciem o szerokim zakresie znaczeniowym. Zgodnie z definicją *Słownika języka polskiego*, to: „proces przeobrażeń, zmian, przechodzenia ze stanów lub form bardziej złożonych lub pod pewnym względem doskonalszych”¹¹. W podobny sposób rozwój określa J. J. Parysek [2018, s. 37-38] jako: „proces przechodzenia z danego stanu lub formy do stanu lub formy bardziej rozwiniętej, złożonej, zaawansowanej”. W bardziej ogólnym ujęciu „rozwój traktowany jest jako proces przemian ilościowych lub jakościowych, przez który jest postrzegany lub oceniany [Chojnicki 2010, s. 115]. A. Zajadacz [2009, s. 93] pod pojęciem rozwoju rozumie „sekwencje logicznie następujących po sobie zmian bytów czy struktur prowadzących do osiągnięcia przez nie nowego stanu jakościowego i/lub ilościowego”.

Pojęcie rozwoju najmocniej zakorzenione jest w naukach przyrodniczych i rozumiane jest jako „całokształt zmian w budowie i funkcjonowaniu organizmów (przekształcenia), jakie dokonują się pod wpływem środowiska wewnętrznego, jak i zewnętrznego. Składające się na rozwój i świadczące o rozwoju zmiany, odbywają się w sposób ciągły (ewolucyjny) lub etapowy (skokowy), prowadzić mogą do: powiększenia wielkości obiektu, nabrania cech dojrzałości, doskonałości, złożoności, lepszego zorganizowania i lepszego funkcjonowania. Mają więc zazwyczaj charakter pozytywny lub postępowy. Czasami jednak mogą też prowadzić do utraty posiadanych właściwości, zaniku elementów, uproszczenia struktury, a zatem mieć charakter wsteczny czy wręcz negatywnie odbierany” [Horst 1976; Goodal 1987; Sadowski, Chmurzyński 1989; Moigne 1999; Watts 2000, s. 166-171].

Dla Schumpetera, autora klasycznej teorii rozwoju, wzrost jest stopniową zmianą, która się nasila lub osłabia, jest trendem. Rozwój gospodarczy natomiast jest zmianą nieciągłą w tym sensie, że nie jest tylko zmianą natężenia, ale zerwaniem dotychczasowej równowagi, wyznaczeniem nowego trendu. Można by powiedzieć, że rozwój to zmiana struktury, a nie wyłącznie natężenia, która nie tylko nasila lub spowalnia proces, lecz także go przeobraża [Hausner 2012, s. 17].

W najnowszej literaturze przedmiotu rozgranicza się pojęcie rozwoju i postępu, czyli „przy stosowaniu terminu *rozwój* nie stosuje się wartościowania, lecz podkreśla

---

¹¹ Słownik języka polskiego, PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/rozw%C3%B3j.html> (dostęp: 12.02.2021)

ciągłość i porównywalność kolejnych faz przemian. Stosowanie terminu *postęp* związane jest z ocenianiem pod względem jakościowym” [Siemiński 2001; Brelik 2015, s. 83].

W odniesieniu do turystyki można mówić o rozwoju¹² gospodarczym, który charakteryzuje się zmianami strukturalnymi oraz jakościowymi. Niemniej jednak nie może on istnieć bez rozwoju społecznego, opisywanego jako długotrwały proces kierunkowych zmian w danym systemie ekonomicznym, politycznym, społecznym oraz na określonym poziomie cywilizacyjnym. Z. Łyko [2003, s. 45] wskazuje, że: „Progresja taka związana jest z całokształtem zmian jakościowych, jakim podlega społeczeństwo. Stale rosnąca świadomość społeczeństwa wymusza na poszczególnych elementach systemu społeczno-gospodarczego skoncentrowanie na kreowaniu oraz realizacji różnego rodzaju długookresowych planów rozwojowych, w tym m.in. strategii rozwoju turystyki”. Postęp cywilizacji sprawia, że pozytywne przemiany jakościowo-ilościowe stają się misją, a więc głównym celem władz odpowiadających za tworzenie oraz wdrażanie wszystkich strategii działania, niezależnie od ich rodzaju.

Obserwowany współcześnie rozwój turystyki oraz prognozy wskazujące na dalszy intensywny rozwój tego zjawiska stwarzają potrzebę osiągnięcia wysokiej pozycji konkurencyjnej przez region, poprzez wypracowanie odpowiednich narzędzi, czy wykorzystanie określonych działań przez podmioty w nim funkcjonujące [Zajadacz, Śniadek 2009, s. 38].

Rozpoznanie potencjału turystycznego w regionie, czyli zasobów decydujących o możliwościach rozwoju turystyki na danym obszarze, wymaga przeprowadzenia oceny kompleksowej, uwzględnienia zarówno obiektywnych jak i subiektywnych przesłanek decydujących o możliwościach rozwoju. W najbardziej ogólnym ujęciu elementy potencjału turystycznego określa się mianem zasobów, czyli czynników, które w określonej sytuacji mogą zostać wykorzystane dla rozwoju turystyki [Meyer 2010, s. 23]. To komplementarne grupy zasobów o charakterze strukturalnym i funkcjonalnym.

---

¹² Rozwój definiowany jest jako „długofalowy proces przemian odbywających się w przestrzeni społeczno-gospodarczej, takiej jak gmina, powiat czy województwo, bądź w konkretnej organizacji (np. instytucie, stowarzyszeniu, przedsiębiorstwie). Rozumiany w ten sposób obejmuje zarówno zmiany ilościowe, dotyczące wzrostu zatrudnienia, dochodów czy produkcji, jak i jakościowe, związane z wprowadzeniem do działalności gospodarczej innowacji procesowych, produkcyjnych oraz strukturalnych” [Łobożewicz 1988, s.12–14].

Do zasobów strukturalnych zalicza się: walory turystyczne, zagospodarowanie turystyczne, dostępność komunikacyjna i inne¹³. Zasoby funkcjonalne to zasoby: ekonomiczne, technologiczne, ekologiczne polityczne, psychologiczne, społeczno-demograficzne, kulturowe [Kaczmarek i in. 2005, s. 51].

Obie grupy elementów są niezbędne dla rozwoju turystyki i ich łącznie występowanie może przyczyniać się do jej rozwoju. Podstawowe znaczenie mają elementy strukturalne, stanowiące podstawę dla wykreowania regionu jako atrakcyjnego turystycznie oraz odnoszą się bezpośrednio do istniejących w regionie elementów, które mogą być wykorzystane w procesie kreowania produktu turystycznego obszaru” [Meyer 2010, s. 25].

Zasoby funkcjonalne, choć pełnią ważną rolę i uzupełniają zasoby strukturalne, nie są postrzegane jako czynniki, które w decydujący sposób wpływają na zainteresowania turysty, mają przede wszystkim znaczenie przy ocenie turystycznej atrakcyjności inwestycyjnej danego regionu [Balińska 2009, s. 11].

W przypadku gmin dysponujących wyraźnym potencjałem turystycznym, najczęściej głównie w postaci walorów turystycznych, działania samorządu stają się niezbędnym elementem umożliwiającym wykorzystanie posiadanych zasobów. Im większa aktywność władz samorządowych, tym bardziej szczegółowy staje się sposób formułowania zadań w zakresie lokalnego rozwoju turystyki i tym większa szansa na wykreowanie i wypromowanie konkurencyjnego produktu turystycznego [Hryniewicka 2017, s. 112].

Strategia stała się zatem jednym z podstawowych instrumentów współczesnego zarządzania organizacją lub przestrzenią gospodarczą.

Odnosząc się do powyższego, strategia może dotyczyć zarówno konkretnego przedsiębiorstwa, sektora gospodarczego, jak i określonych działań. Według wielu autorów termin ten jest spójnym i jasnym zestawem [Kaczmarek i in. 2005, s. 100]:

- celów (przyszłych oczekiwanych stanów rzeczy);
- obiektywnych warunków (ujawniających się w czasie zmierzania do wyżej wymienionych celów);
- czynników (ich uruchomienie bądź odpowiednie ukształtowanie pozwoli na osiągnięcie celów w owych warunkach).

---

¹³ Grupa ta zawiera czynniki, których charakter jest na tyle odmienny, iż nie można ich w oczywisty sposób zakwalifikować do poprzednio omówionych działów, np. ośrodki informacji turystycznej, lub wolne tereny pod inwestycje turystyczne.

Z zaprezentowanego podziału wynika, że cele wyznaczone przez dany podmiot są głównym elementem strategii, dla których dobiera się adekwatne środki oraz przewiduje, jakie warunki będą panowały podczas dążenia do ich realizacji. Spośród metod zarządzania rozwojem w jednostkach terytorialnych największą popularność na przestrzeni lat zyskało zarządzanie i planowanie strategiczne. Z. Łyko [2003, s. 45] zauważa, że: „Metoda ta sprawdziła się w sektorze komercyjnym i w latach 80. XX w. została zaadaptowana do potrzeb zarządzania w jednostkach terytorialnych. Kluczowym elementem zarządzania strategicznego jest opracowanie i wdrożenie strategii rozwoju”. W kontekście tematu pracy szczególną uwagę należy zwrócić na strategię kształtowania pola rynkowego opierającą się na relacji produkt turystyczny–rynek. Wskazane rozwiązanie w przypadku planowania strategicznego w turystyce obrały samorządy regionalne w Polsce.

Na podstawie analizy dokumentów strategicznych, tj. strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju turystyki i innych dokumentów związanych z planowaniem i zarządzaniem turystycznym, na przestrzeni lat można stwierdzić, że strategie te opierały się w głównej mierze na rozwoju produktu turystycznego i jego promocji [Wanagos 2010, s. 86]. Jak wskazuje A. Nowakowska [2006, s. 111]: „Marketingowe podejście do rozwoju turystyki w regionach wydaje się adekwatne, ponieważ z założenia bazuje na procesie, u którego podstawy leży produkt i zaspokojenie potrzeb klienta”. Z czasem jednak, zwłaszcza w okresie aplikacji o środki z Unii Europejskiej, strategie stawały się bardziej profesjonalne, szczegółowe, rozbudowywano je o dodatkowe analizy, zaczęły przypominać biznesplany rozwoju lokalnego – w efekcie podejście do rozwoju turystyki zaczęło się zmieniać.

Zgłębiając w dalszym ciągu zagadnienia mające za podstawę problematykę zarządzania produktem turystycznym, można odnieść się do tzw. macierzy Ansoffa. Pozwala ona na wyodrębnienie czterech strategii opartych na relacji produkt turystyczny–rynek, do których zalicza się [Prymon 2011, s. 229]:

- strategii penetracji (dążenie do pełnego wykorzystania możliwości obecnych rynków docelowych i posiadanych produktów);
- strategii rozwoju rynku (wchodzenie z dotychczasowymi produktami na nowe rynki);
- strategii rozwoju produktu (wprowadzanie nowych produktów na dotychczasowych rynkach);

- strategii dywersyfikacji (wchodzenie z nowymi produktami na nowe rynki).

Teoria stworzona przez Harry'ego Igora Ansoffa ułatwia formułowanie wariantów strategicznych oraz wybór optymalnego rozwiązania, a za pomocą wektorów obrazuje kolejność wdrażania poszczególnych taktyk [Cymańska-Garbowska, Steblik-Właźlak 2021, s. 12]. W zarządzaniu produktem, w tym również turystycznym, wykorzystywane są jeszcze macierze BCG oraz McKinseya [Mruk, Rutkowski 1999, s. 150-160]. W macierzy BCG można wyodrębnić podział na produkty w zależności od udziałów w rynku i tempa wzrostu rynku [Mazurkiewicz 2016, s. 256].

Macierz McKinseya z kolei odnosi się do kierunków i rozwoju strategicznego firmy lub regionu. Na podstawie stopnia atrakcyjności branży (rynku) i pozycji rynkowej wyróżnia się strategię ekspansji (duża atrakcyjność, silna pozycja), selektywnego rozwoju (średnia atrakcyjność i pozycja) oraz eksploatacji pozycji [Młynarczyk 2010, s. 59].

Analizując źródła literaturowe, można zauważyć, że pojęcie strategii pomimo swojej wieloletniej historii nie uległo przedawnieniu, a z biegiem czasu zyskało na popularności. Strategia stała się procesem, w którym dana organizacja i inne zainteresowane podmioty badają oraz zgłębiają wiedzę na temat swojego otoczenia ekonomicznego po to, aby ustalić możliwości rynkowe. Podejmuje takie działania, by działać w zakresie inwestycji, a także osiągać założone cele. Samorządy coraz skuteczniej zarządzają turystyką oraz zajmują się planowaniem strategicznym, sposób ich pracy można porównać do zarządzania przedsiębiorstwem. Napotkane trudności wynikają najczęściej z odmiennych celów podmiotów komercyjnych oraz samorządów. „Samorząd terytorialny zaspokaja potrzeby wszystkich podmiotów na danym terenie oraz musi dbać o rozwój gospodarczy obszaru. W efekcie istnienia wielu interesariuszy skoncentrowanych na różnych zapisach strategii, często staje się ona kompromisem wielu grup społecznych i środowisk gospodarczych” [Młynarczyk 2010, s. 60].

Analizując koncepcje rozwoju turystyki, w tym uwzględniając działalność samorządów, jak i regionów, należy również zwrócić uwagę na pojęcie gospodarki turystycznej. Jak zauważa W. Alejski [2000, s. 16] w literaturze turystycznej to określenie działalności gospodarczej, która ma na celu obsługę ruchu turystycznego. Zatem mianem gospodarki turystycznej określa się wszelkie urządzenia i środki, które obsługują ruch turystyczny oraz czynniki, które ułatwiają zrealizowanie potrzeb turystów. Gospodarka turystyczna to również zespół określonych czynności zmierzających do zaspokojenia turystycznych potrzeb, mających związek

z udostępnieniem turystycznych walorów, transportem, informacją turystyczną, zakwaterowaniem, załatwianiem granicznych formalności, jak i z wyżywieniem w taki sposób, który zapewniac będzie rozwój turystyki. Zalicza się do niej [Mika 2007, s. 406-482]:

- bazę noclegową,
- biura podróży,
- biura obsługi ruchu turystycznego,
- biura reklamy turystycznej,
- turystyczne biura transportowe,
- biura akwizycji i rezerwacji,
- jednostki obsługi turystyki młodzieżowej,
- obozy, kolonie, zimowiska,
- obiekty szkoleniowo-wypoczynkowe,
- obiekty turystyki kwalifikowanej oraz specjalistycznej,
- obiekty jednostki morskiej, kolejowej, lotniczej, śródlądowej, drogowej, a także górskiej,
- instytucje, które produkują sprzęt turystyczny, ubiór, obuwie, jak i rekreacyjne urządzenia.

Wszystkie te obiekty, jak i podmioty składają się w sposób pośredni bądź bezpośredni na funkcjonowanie gospodarki turystycznej.

E. Nawrocka [2010, s. 28] definiując gospodarkę turystyczną wskazuje, że jest ona ważnym czynnikiem społeczno-gospodarczym, a jej rozwój związany jest przede wszystkim z postępowaniem społeczno-gospodarczym na szczeblu regionalnym i lokalnym. Ta sama autorka zauważa, podobnie jak R. Milewski i E. Kwiatkowski [2005, s. 12], że pojęcie to jest zbieżne z określeniem „gospodarka” ujmowanym w literaturze ekonomicznej¹⁴. A. Panasiuk [2008, s. 16] dostrzega, że opis gospodarki niejednokrotnie jest poprzedzony rozważaniami na temat gospodarowania i procesu gospodarowania. W. Gaworecki [1998, s. 161] w gospodarce turystycznej wskazuje kompleks różnorodnych funkcji gospodarczych i społecznych bezpośrednio lub pośrednio rozwijanych w celu zaspokajania wzrastającego zapotrzebowania człowieka na dobra i usługi turystyczne. W podobny sposób gospodarkę turystyczną definiuje

---

¹⁴ W literaturze przedmiotu wielu autorów termin „gospodarka” używa zamiennie z pojęciem „system gospodarczy”.

J. Gieźgała [1969, s. 203], pisząc, że jest to „... kwantyfikowany agregat różnorodnych sektorów gospodarczych, tworzony lub pobudzony w związku z podróżami i pobytami turystów”.

Zatem, analizując powyższe, należy brać pod uwagę aktorów dwóch stron: popytu i podaży. Po stronie popytu występuje turysta, klient, odwiedzający, natomiast po stronie podaży funkcjonują przedsiębiorstwa turystyczne (biura podróży, przewoźnicy, hotelarze, gastronomia), podmioty zorientowane na turystę (handel i usługi, ośrodki sportowo-rekreacyjne, wypożyczalnie sprzętów itp.) oraz podmioty pośrednio uzależnione od popytu, świadczące usługi finansowe, marketingowe, czy np. rolnictwo. Cechą charakterystyczną popytu jest kompleksowość i niejednorodność, bowiem zależy on od upodobań i preferencji turysty. Produkt w tym przypadku jest więc „szyty na miarę potrzeb konsumenta”. Podaż natomiast w tym wypadku jest rozproszona, czego przykładem może być zróżnicowana baza noclegowa. Wahania czasowe popytu i nieelastyczność podaży sprawiają, że gospodarka turystyczna jest niestabilna i wiąże się z ryzykiem” [Cymańska-Garbowska, Steblik-Właźlak 2021, s. 34].

Największy wpływ na rozwój turystyki mają czynniki ją przyspieszające. W literaturze przedmiotu, jak już wskazano na wstępie, można odnaleźć wiele podziałów i klasyfikacji czynników warunkujących rozwój turystyki. Do najważniejszych, branych pod uwagę w niniejszej pracy, należą: ekonomiczne, społeczne, polityczne, ekologiczne i techniczne – szczegółowo opisane w rozdziale trzecim, pkt 3.2. *Czynniki rozwoju turystyki*.

2.2. Przestrzeń i uwarunkowania jej rozwoju

Dla rozważań prowadzonych w tej części pracy kluczowymi pojęciami są przestrzeń publiczna i ład przestrzenny – w znacznej mierze warunkują one turystyczny rozwój regionu.

W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele definicji przestrzeni – autorka odwoła się do wybranych, które można analizować w kontekście turystyki.

„Przestrzeń jest abstrakcyjną ideą (matematyczną), własnością materii (fizyczna), środowiskiem naturalnym, wykształconym w określony sposób w toku ewolucji (przyrodnicza, geograficzna), jest wreszcie tworem ludzkim, antropogenicznym, kulturowym i społecznym, a więc wytworzonym przez jednostki,

grupy i zbiorowości ludzkie (społeczna, kulturowa)” [Korenik, Dybała 2011, s. 189]. Przestrzeń można także określić jako zbiór elementów, najczęściej nazywanych punktami, z pewną dodatkową strukturą. Przestrzeń definiuje zakres, czy też ramy zjawisk, które są w niej rozpatrywane, a więc chociażby ramy geograficzne, socjologiczne, społeczne [Szwajdler 2013, s. 78]. Oznacza to, iż przestrzeń jest pewnym zbiorem, który wpływa na postrzeganie świata przez człowieka, a co za tym idzie – definiuje świat. Można przyjąć, że przestrzeń chyba w największym stopniu determinuje ludzkie wybory dotyczące szeroko rozumianej turystyki.

Przestrzeń można podzielić również na typy, kategorie, jak i rodzaje. Podziałów tych jest wiele, są one bowiem tworzone dla różnorodnych celów w ramach różnych dyscyplin naukowych. Jeden z najprostszych podziałów wyróżnia [Gorzela 2020, s. 135]:

- Przestrzeń geodezyjną, a więc przestrzeń, która jest określona kształtem, jak również wymiarami Ziemi jako planety. Przestrzeń jest jednorodna, a więc homogeniczna. Pojęcie to wykorzystuje się podczas tworzenia klasycznych modeli gospodarki, pozwalając na uniezależnienie się od specyfiki uwarunkowań lokalnych. Te modele, jako forma opisu teorii, określają charakter różnicowania się tejże jednorodnej przestrzeni jako konsekwencji działania człowieka, który kieruje się zasadą osiągnięcia maksymalnego zysku.
- Przestrzeń geograficzną – to realna przestrzeń posiadająca heterogeniczny charakter, uwzględniająca zróżnicowanie naturalnego środowiska, jak i środowiska człowieka. Przestrzeń ta najczęściej dzieli się na przestrzeń ekologiczną, a więc naturalną, czy też przyrodniczą, jak również przestrzeń ekonomiczną, w której prowadzona jest działalność gospodarcza przez człowieka.
- Przestrzeń społeczną – obiektywną, związaną z rozmieszczeniem poszczególnych grup ludności, jak i subiektywną, która określana jest poprzez obrazy świata kształtujące się w wyobraźni jednostek bądź grup społecznych.

Z powyższego wynika, że przestrzeń można postrzegać w kategorii geograficznej, społecznej, jak i geodezyjnej. Mogłoby się wydawać, że w turystyce najważniejsza jest przestrzeń geograficzna, jednakże przestrzeń geodezyjna i społeczna są równie ważne.

W interesujący sposób przestrzeń jest kategoryzowana w urbanistyce i architekturze. Jak zauważa S. Jędrzejewski [2015, s. 12]: „Rodzaje przestrzeni w tym znaczeniu wymieniane są w szczególności w kontekście miejskiej przestrzeni, jednakże

dotyczą również terenów uniwersalnych. Inne ujęcie przestrzeni z perspektywy prawnej wskazuje K. Małysa-Sulińska [2008, s. 28]: „przeźren często dzieli się na przeźren zamkniętą oraz otwartą. Otwartą przeźren rozumie się jako pozbawioną widocznych barier, natomiast przeźren zamknięta posiada pewne bariery – a więc chociażby ścianę lasu, czy też krawędź budynku”.

Przeźren można kategoryzować również na publiczną i prywatną. Podstawowym kryterium podziału w tym ujęciu nie jest formalne prawo własności do danego fragmentu przeźreni, lecz [Słodczyk 2001, s. 67]:

- dostępność,
- możliwość wstępu,
- odpowiednie przepisy bądź normy dotyczące zachowania się,
- dopuszczalne sposoby użytkowania, jak i przekształcania przeźreni.

Oznacza to, iż w zależności od dostępności do danej przeźreni, a także możliwości jej użytkowania, przeźren postrzegana jest w kategoriach prywatnych bądź publicznych.

Ponadto wyróżnia się jeszcze inny, bardziej szczegółowy podział przeźreni, mianowicie na [Słodczyk 2001, s. 68]:

- przeźren półpubliczną,
- przeźren półprywatną,
- przeźren rodzinną,
- przeźren sąsiedzka,
- przeźren zbiorową.

Wszystkie te podziały nie są jednorodne, jednakże są związane z postrzeganiem przeźreni przez podmiot, a więc przez człowieka. Postrzeganie przeźreni staje się również podstawą podejmowania decyzji w zakresie zachowań, których skutki dla samej przeźreni najczęściej nie są obojętne [Cymańska-Garbowska, Steblik-Właźlak 2021, s. 37].

Każdy z tych podziałów równocześnie oznaczać może, iż przeźren traktowana będzie zgoła odmiennie, co wpłynie na jej zagospodarowanie, a także wykorzystywanie. Analizując przeźren i uwarunkowania jej rozwoju, należy również brać pod uwagę jej cechy, które wyszczególniono w tabeli 2.1.

Tabela 2.1. Cechy przestrzeni

Cecha	Charakterystyka
Ciągłość	Ta cecha przypomina, iż przestrzeń nie jest zamknięta, każdy jej fragment sąsiaduje z innymi fragmentami, istnieją pomiędzy nimi odpowiednie relacje. Elementem, który decyduje o ciągłości przyrodniczej są chociażby ekotony.
Skończoność	„Nawiązuje do stwierdzenia, wyrażanego często w formie hasła – przestrzeń jest dobrem rzadkim. Nie ma ona substytutu – nie można jej zastąpić innym dobrem, nie można jej też wyprodukować”. Nie sposób więc dobudować przestrzeni, a próby takie, zwłaszcza w terenach miejskich, są kosztowne i nie rozwiązują wszystkich problemów mających związek z potrzebami użytkowników przestrzeni.
Wypełnienie	Może przybrać postać ciał stałych, takich jak budynki, czy też drzewa, jak i cieczy bądź gazów. Z tą cechą związane są również pojęcia, idee oraz prawa tworzone, doświadczane bądź odkrywane przez człowieka. Charakter wypełnienia przestrzeni określa się także jako zróżnicowanie, skończoność oraz dynamika.
Zróżnicowanie	To rezultat nierównomiernego wypełnienia przestrzeni zasobami naturalnymi, jak i efektami działalności człowieka. Wywiera ważny wpływ na teoretycznie optymalny sposób użytkowania jej przez człowieka.
Struktura	To przykładowo struktura krajobrazu, struktura miejska, geograficzna, geodezyjna. Wyróżnić można również elementy liniowe i punktowe – struktura to więc jednostki powierzchniowe.
Dostępność	Przeźnięć posiada publiczny charakter, co oznacza powszechną jej dostępność, jak i swobodę korzystania z jej zasobów. Mogą one jednakże być ograniczone naturalnymi barierami, jak i normami prawnymi, a także zwyczajowymi.
Wartość	Cecha przestrzeni, która stanowi jej konsekwencję skończoności. Przede wszystkim istotna jest wartość ekonomiczna, której miarę stanowi wycena danego fragmentu przestrzeni. Rozwijają się również metody określania przyrodniczej, jak i społecznej wartości przestrzeni.
Dynamika	Związana jest ze zmiennością, jak i rozwojem przestrzeni, przy czym zmienność wynikać może zarówno z naturalnych przyczyn, jak i z działalności człowieka.
Funkcja	Miasta lub państwa przyrównuje się do organizmu, a poszczególnym ich częściom przyporządkowane są określone funkcje.

Zródło: Słodczyk J., *Przeźnięć miasta i jej przeobrażenia*, Uniwersytet Opolski, 2001, s. 67.

Z analizy informacji ujętych w tabeli 2.1. wynika, że przestrzeń posiada wiele cech, które ją wyróżniają, a co za tym idzie – wpływają na jej rozwój. Ponadto, aby właściwie określić przestrzeń, jak i jej czynniki rozwoju, należy przeanalizować pojęcie ładu przestrzennego. On to bowiem w dużej mierze wpływa na rozwój przestrzeni, natomiast sama przestrzeń jest uwarunkowaniem tworzenia przestrzennego ładu [Hajduk, Baran 2013, s. 62]. Ład przestrzenny występuje w wielu dziedzinach nauki, jak nauki urbanistyczne, architektoniczne, ekonomiczne, polityczne czy ochrony środowiska [Woźniak 2015, s. 169], zatem pozytywne kształtowanie ładu przestrzennego wymaga wspólnej pracy architektów, urbanistów, inwestorów i administracji publicznej. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym podaje, iż „ład przestrzenny to takie ukształtowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie

uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne”¹⁵. Natura ładu, jako formy uporządkowania przestrzeni w prostej linii, nawiązuje do definicji przestrzeni jako zbioru elementów, pomiędzy którymi występują relacje o charakterze abstrakcyjnym bądź geometrycznym. S. Leszczycki [1977, s. 16-18] wskazuje, iż: „Harmonijne uporządkowanie tychże relacji to istota przestrzennego ładu. Definicja ładu przestrzennego implikuje planowość, racjonalność, jak i celowość”. Można również stwierdzić, iż ład przestrzenny to porządek przestrzenny, który uwzględnia oraz odwzorowuje prawidłowości działania gospodarki, społeczeństwa, jak i funkcjonowania przyrody. Ponadto warto przytoczyć też inną definicję ładu przestrzennego, która określa go jako: „system społeczny, w którym zbiorowość ludzi trwale zajmuje, zagospodarowuje i kontroluje wyodrębniony obszar powierzchni ziemi, czyli terytorium. Jest to przestrzenna organizacja i funkcjonowanie terytorialnego systemu społecznego, kształtowane świadomie i celowo przy uwzględnieniu kryteriów racjonalności społecznej. Ład przestrzenny jest obrazem ładu społecznego i jest uwarunkowany kulturowo. Nieład społeczny zawsze znajduje swój wyraz w nieładzie przestrzennym, a w skrajnych przypadkach anarchia społeczna przekłada się na chaos przestrzenny. Porządek przestrzenny jest także przejawem zrównoważonego rozwoju” [Wallis, Chombart 2020, s. 83-85], Stwierdzić więc można, iż ład przestrzenny jest to pewnego rodzaju przestrzeń, czy też system, który wyraża pewną społeczność, kulturę, geografę. W tym sensie ład przestrzenny może być postrzegany jako składnik, element turystyki.

Analizując powyższą definicję, można stwierdzić, iż ład przestrzenny kierunkowany jest poprzez daną społeczność, która zamieszkuje określony obszar. Każda kultura ład i nieład identyfikuje z czymś innym. Jednakże, bez względu na kulturę, jeżeli w społeczeństwie panuje nieład, można również zauważyć chaos w przestrzeni. Chaos natomiast przyczynia się do powstawania kosztów w czterech strategicznych grupach dotyczących użyteczności: gospodarczej, społecznej, przyrodniczej i publicznej [Śleszyński i in. 2020, s. 4].

Ślodecyk słusznie zauważa, że: „ład przestrzenny to, obok społecznego ładu, jak i ładu gospodarczego oraz przyrodniczego, część złożonego porządku. Jest to również w pewnym stopniu podsystem „wszechładu”, z którego wydzielić można chociażby ład kultury materialnej, jak i ład przyrodniczy. Można również stwierdzić,

---

¹⁵ Ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2003 Nr 80, poz. 717 ze zm.).

iż ład przestrzenny to subiektywne odczuwanie porządku, a więc harmonii poprzez człowieka w elementach jego otoczenia”. Ład przestrzenny można podzielić na kilka rodzajów. W zależności od skali wyróżnić można cztery typy ładów [Słodczyk 2001, s. 68]:

- architektoniczny – skala gospodarstwa, wsi, budynku, czy też osiedla,
- urbanistyczny – skala miasta, czy też miejskiego zespołu,
- regionalny,
- krajowy.

Oprócz wyżej wymienionych rodzajów ładów wyróżnić można również porządek kontynentalny oraz globalny, w zależności od skali, którą obejmuje. Z kolei na podstawie powyższych rozróżnień K. Dziewoński [2016, s. 28] wyróżnia następujące aspekty ładu przestrzennego:

- fizjonomiczny, a więc architektoniczny, wizualny, estetyczny, jak i kompozycyjny – skala tegoż ładu obejmuje gospodarstwo, budynek obiekt, ulicę, czy też najbliższe otoczenie,
- morfologiczny – inaczej mówiąc ład strukturalny, krajobrazowy, lokalny, urbanistyczny, jak i planistyczny – skala tego ładu obejmuje wsie, miasteczka, miasta, gminy, zespoły miejskie, jak i obręby ewidencyjne,
- funkcjonalny – ład społeczno-ekonomiczny bądź regionalny – jego skala obejmuje województwa, powiat, czy też grupy powiatów, a także ziemie historyczne, bądź też kraj.

Ład, patrząc z punktu widzenia fizjonomicznego, a więc estetycznego, „to pozytywny obraz najbliższego, fizycznego otoczenia. Tenże obraz jest dostępny dla wszystkich obserwatorów poprzez zmysł wzroku. Jest to również kompozycyjne i wizualne doznanie, jak i wrażenie. Identyfikacja tego rodzaju ładu może posiadać intuicyjny charakter, jednakże patrząc na złożone formy architektury, jak i sztuki wymaga merytorycznego przygotowania, jak również wiedzy” [Siemiński 2014, s. 301]. Dotyczy to małej skali, jednakże należy pamiętać o tym, iż mała skala również ma wpływ na skalę większą, w całościowym postrzeganiu danego miejsca. Jeżeli dana ulica jest zagospodarowana w odpowiedni sposób, ma to wpływ na postrzeganie większej części miejscowości, a także nawet na próby dostosowywania innych miejsc w szerszej skali pod ten jeden obiekt [Słodczyk 2001, s. 67].

K. Polak [2019, s. 79] podaje, że: „Porządek strukturalny, a więc morfologiczny, to ułożenie elementów otoczenia, które jest odpowiednie, patrząc z punktu widzenia społecznej oraz gospodarczej racjonalności. Złożone jednostki terytorialne, bądź też urbanistyczne, wymagają rzeczowego rozmieszczenia określonych elementów społeczno-gospodarczego systemu w danej przestrzeni”. Natomiast percepcja strukturalnego aspektu ładu zbliżona jest do odbioru oraz postrzegania krajobrazu harmonijnego. Innymi słowy, rzecz dotyczy zachowania ładu przestrzennego przykładowo w całej gminie, która czy też wsi – bez zbędnych budowli, czy też chaotycznego rozmieszczenia budynków, a także takiego dostosowania stylów architektonicznych”. Dzięki temu dane miejsce może być postrzegane jako spójne, harmonijne i atrakcyjne.

A. Wallis i P. H. Chombart [2020, s. 87] wskazują, że: „ład funkcjonalny dotyczy zgodności zadań oraz roli elementów przestrzeni z ich predyspozycjami, co zapewnia odpowiednie, jak i prawidłowe działanie systemu gospodarczo-społecznego. Dzięki temu aspektowi można zminimalizować konflikty oraz wzajemną uciążliwość na większą skalę”. Oznacza to, iż ład przestrzenny może być pojmowany w kategoriach estetyki i pod kątem funkcjonalności, a więc funkcjonowania w danej rzeczywistości. Może być także postrzegany jako morfologiczny, na który składają się pewne elementy krajobrazowe – to wszystko wpływa na postrzeganie określonego miejsca oraz przestrzeni, a co za tym idzie – może wpływać na poziom turystyczny danego miejsca.

Słusznie zauważa W. Gorzym-Wilkowski [2006, s. 109], iż: „ład przestrzenny jest więc złożonym prawnym, ekonomicznym, urbanistycznym, architektonicznym, społecznym, geograficznym, jak i ekologicznym problemem. Wszystkie bowiem aspekty z tych dziedzin muszą zostać ujęte, jak i być brane pod uwagę w momencie planowania określonych inwestycji, aby tenże ład został zachowany”. Ład przestrzenny z uwagi na jego istotność jest celem polityki przestrzennej, a równocześnie stanowi wynik zrównoważonego rozwoju. Można stwierdzić, iż w miastach, czy też regionach, w których zauważalny jest zrównoważony rozwój, jest on większy aniżeli w miejscowościach, w których istnieją zaniedbania w tym zakresie. To również wskaźnik poziomu oraz jakości życia grup społecznych. „Ponadto ład przestrzenny to również obraz kultury i cywilizacji, a jego wynikiem jest harmonijny

krajobraz”¹⁶. Można więc stwierdzić, iż ład przestrzenny jest jednym z uwarunkowań rozwoju przestrzeni. Co więcej, na rozwój przestrzeni, wliczając w to przestrzeń publiczną, wpływają także uwarunkowania prawne, środowisko i społeczeństwo. Jakość przestrzeni to wyznacznik poziomu życia mieszkańców.

Kreowanie, jak i rozwój wysokiej jakości miejsc integracji w przestrzeni należy do jednych z najważniejszych zadań, które są wspólnie realizowane przez państwo, lokalne władze, lecz również i przez obywateli. Natomiast brak spójności w stanowionym prawie powoduje konflikt w konkretnych uwarunkowaniach lokalizacji obszarów integracji pomiędzy deklarowanym nadrzędnym przeznaczeniem terenu, zapisanym w dokumentach planistycznych zgodnie z ustawą, a rzeczywistym sposobem wykorzystywania, jak i gospodarowania przestrzenią publiczną. Ponadto uwarunkowaniem rozwoju przestrzeni jest także wpływ lokalnych społeczności, a więc to, w jaki sposób przestrzeń zostanie zaplanowana, wynika w dużej mierze z oddziaływań społeczności lokalnej [Ziółkowski 2015, s. 161].

2.3. Przestrzeń turystyczna

2.3.1. Potencjał turystyczny – zagadnienia przestrzenne

Rozważania nad interdyscyplinarnym charakterem turystyki zostały ujęte w dysertacji w rozdziale pierwszym, przy próbie zdefiniowania tego zjawiska. Cytując znanych autorów literatury naukowej (Gaworecki 1997; Kurek i Mika 2007; Panasiuk 2011; Liszewski 2014; Włodarczyk 2014; Alejziak i Szczechowicz 2019;) turystyka rozpatrywana jest w różnych kontekstach, m.in. społecznym, ekonomicznym, psychologicznym, kulturowym oraz przestrzennym.

Przestrzeń turystyczna badana jest na różnych płaszczyznach. Najbardziej ogólnie ujmowana jest ona w ujęciu systemowym, które obejmuje poszczególne elementy systemu, informacje dotyczące turystyki oraz ruchu turystycznego [Leiper 1979, s. 390]. Na płaszczyźnie morfologicznej istotne znaczenie ma struktura płaszczyzny jak też jej poszczególne elementy oraz ich wzajemne położenie, wykorzystywane celem przeprowadzenia badań modelujących przestrzeń. Na płaszczyźnie funkcjonalnej ważna jest identyfikacja szczegółowych funkcji przestrzeni, której celem jest określenie zarówno ruchu turystycznego jak też charakteru

---

¹⁶ *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Katowice*, Rada Miasta Katowice, Katowice 2020, s. 16.

przestrzeni turystycznej [Włodarczyk 2014, s. 25]. Płaszczyzna metaforyczna odnosi się do elementów przestrzeni niematerialnych [Urry 2007, s. 279]. W ujęciu krajobrazowym przestrzeń turystyczna jest syntezą wcześniej wymienionych płaszczyzn, gdzie wypadkową tworzących ją elementów oraz relacji, jakie zachodzą pomiędzy nimi, jest krajobraz [Włodarczyk 2011, s. 15].

Definicja przestrzeni turystycznej bywa różnie interpretowana. W naukowej literaturze pojęcie i definicja przestrzeni pojawiły się w końcu lat 70. ubiegłego wieku w pracy J. Warszyńskiej i A. Jackowskiej [1978, s. 31], które ujęły ją jako „przestrzeń geograficzną i społeczno-ekonomiczną, w której zachodzą zjawiska turystyczne”. Do lat 90-tych przestrzeń turystyczna nie była ujmowana w badaniach jako całość, lecz badano jej poszczególne elementy – atrakcje turystyczne, infrastrukturę, potencjał turystyczny, lub zjawiska w niej zachodzące – np. ruch turystyczny i jego oddziaływanie [Włodarczyk 2007, s. 145]. Dopiero lata 90-te precyzyjnie zdefiniowały ten termin oraz dały podwaliny badań teoretycznych. Na szczególną uwagę zasługują prace regularnie publikowane przez S. Liszewskiego [1995; 1999; 2005; 2009; 2014]. Za przestrzeń turystyczną uważa funkcjonalnie wyróżniającą się część (podprzestrzeń) przestrzeni geograficznej, na którą składają się elementy środowiska naturalnego i jego zagospodarowanie jako wyraz działalności ludzkiej oraz środowisko człowieka w wymiarze społecznym [Liszewski 2010, s. 18]. Podobnie definiuje przestrzeń turystyczną B. Włodarczyk [2009, s. 268] jako część przestrzeni geograficznej, w której zauważa też występowanie ruchu turystycznego. W. Cabaj i Z. Kruczek [2007, s. 200] o przestrzeni turystycznej piszą, że to „część przestrzeni, w której nastąpił rozwój zjawisk turystycznych, posiadających hierarchiczną strukturę, w której wyróżnia się jednostki różnego rzędu”. B. Włodarczyk [2007, s. 146] wskazuje, że „spośród wielu cech przestrzeni turystycznej należy podkreślić, że ma ona charakter względny – nie może istnieć bez podmiotu, którym jest człowiek”.

Analiza literatury dotyczącej przestrzeni turystycznej pozwala zatem stwierdzić, że podstawowym warunkiem zakwalifikowania przestrzeni geograficznej do przestrzeni turystycznej jest odbywający się na niej ruch turystyczny, bez względu na jego wielkość i charakter, natomiast do podstawowych składowych przestrzeni turystycznej zaliczyć należy jej walory, które mają wpływ na podejmowanie aktywności turystycznych. Do najważniejszych składowych przestrzeni turystycznej zaliczyć należy występowanie

zagospodarowania turystycznego, dzięki któremu możliwe jest określenie charakteru oraz wielkości typu przestrzeni turystycznej [Kowalczyk 2011, s. 29-35].

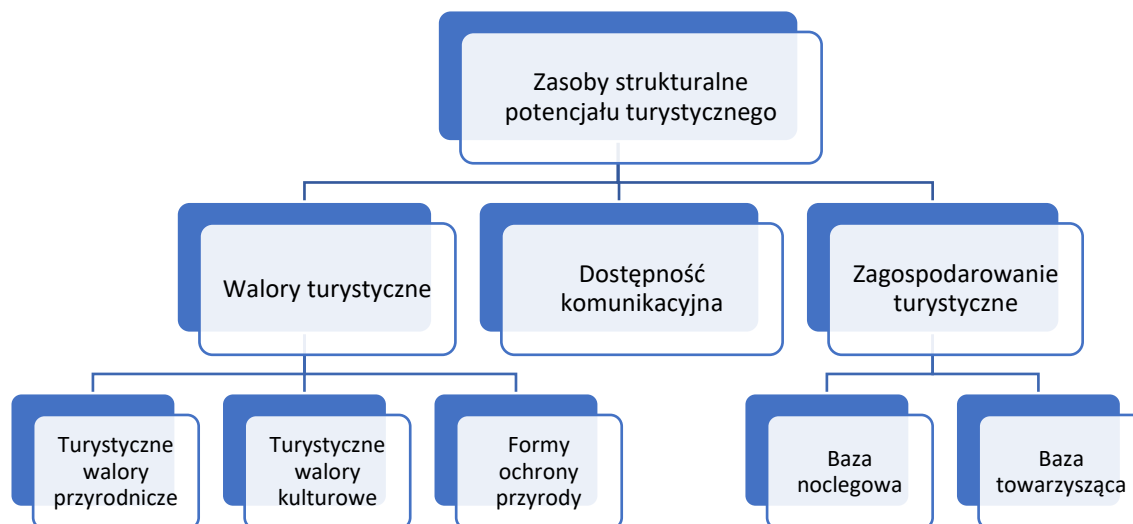
Według B. Meyer [2008, s. 189] wielkowsymiarowość turystyki powoduje, że oddziałuje ona na wszystkie elementy układów przestrzenno-funkcjonalnych, a wśród nich na:

- walory turystyczne, zmieniając ich formę i jakość,
- zagospodarowanie przestrzenne, zajmując najlepsze lokalizacje przestrzenne i tworząc specyficzny układ elementów w przestrzeni,
- lokalną infrastrukturę turystyczną i paraturystyczną, jej zróżnicowanie, ilość, jakość, lokalizację przestrzenną, poziom wykorzystania,
- lokalną infrastrukturę techniczną i społeczną,
- podmioty gospodarcze, kreując otoczenie ich funkcjonowania, bez względu na rodzaj prowadzonej działalności,
- samorząd terytorialny, który, uznając dominujące znaczenie turystyki dla funkcjonowania obszaru, działa na rzecz jej rozwoju,
- miejscową społeczność, określając reguły i poziom życia w regionie,
- pozycję konkurencyjną regionu, kształtując atrakcyjność turystyczną i inwestycyjną obszaru.

W dysertacji uwagę skupiono na potencjale turystycznym w wymiarze przestrzennym albowiem „turystyka jest dziedziną szeroko korzystającą z przestrzeni, w której występują walory turystyczne, stanowiące podstawę jej rozwoju” [Kapera 2010, s. 485]. W regionach o dużym potencjale turystycznym, wymogi związane z rozwojem turystyki powinny stanowić strategiczny wyznacznik rozwoju przestrzennego [Kapera 2010, s. 495].

Potencjał turystyczny jest szerokim pojęciem, które obejmuje ogół elementów umożliwiających rozwój turystyki w danym regionie. Można wśród nich wyróżnić elementy strukturalne, które związane są z czynnikami przestrzennymi, jak również elementy funkcjonalne, które mają związek z działaniami podmiotów w sposób pośredni, jak i bezpośredni, zaangażowanych w działalność turystyczną. Zarówno elementy strukturalne, jak i elementy funkcjonalne są niezbędne dla rozwoju turystyki, natomiast ich występowanie łączne przyczynia się do rozwoju turystyki w danym regionie. Jednakże, analizując regionalne zróżnicowanie potencjału turystycznego, należy zauważyć, iż podstawowe znaczenie w tym zakresie mają

elementy strukturalne, przedstawione na ryc. 2.1. Obejmują one swoim zasięgiem takie składniki, jak walory turystyczne, dostępność komunikacyjną oraz zagospodarowanie turystyczne określonego obszaru [Synówka-Bejenka 2017, s. 518].

Ryc. 2. 1. Zasoby strukturalne potencjału turystycznego

Źródło: opracowanie własne.

Nie zmienia to jednak faktu, iż również elementy funkcjonalne są niezbędne w tym procesie – ponieważ to właśnie od nich zależy, czy wykorzystanie posiadanych turystycznych zasobów będzie skuteczne, jak i możliwe [Bosiacki, Hołderna-Mielcarek 2010, s. 591]. Elementy funkcjonalne wpływają na działania mające związek z promocją, a także kreowaniem pozytywnego wizerunku regionu. Może to zapewnić mu wysoką pozycję konkurencyjną [Zajadacz, Śniadek 2009, s. 38]. Można zauważyć, iż zarówno to, jakie turystyczne walory posiada dany teren, a także, w jaki sposób dany teren turystyczny jest zagospodarowany, w jaki sposób będzie on przyciągał bądź ograniczał turystyczny ruch.

Potencjał turystyczny to wszystkie zasoby, a więc elementy środowiska naturalnego, kulturowego, jak i zagospodarowania turystycznego, a także dostępności komunikacyjnej, jak i paraturystycznej infrastruktury, które stwarzają możliwość podjęcia działania, które służyć będzie osiągnięciu zamierzonego celu w obszarze turystyki. Potencjał turystyczny stanowią również wszystkie elementy geograficznego środowiska, jak i zachowania człowieka, które mogą zostać wykorzystane do uprawiania turystyki [Meyer 2010, s. 23]. Innymi słowy, potencjał turystyczny to możliwości, które drzemią w danej przestrzeni, w danej miejscowości, czy też regionie. Ważne jest więc to, aby wykorzystać ten potencjał w jak największym stopniu,

przeanalizować mocne i słabe strony oraz wyeksponować te najlepsze, które będą przyciągać turystów do danego miejsca.

Literatura przedmiotu nie definiuje jednoznacznie pojęcia „potencjał turystyczny”. B. Marciszewska [2010, s. 13] w swoim artykule zwraca na to uwagę i wskazuje, że potencjał turystyczny tworzą takie komponenty, dzięki którym można liczyć na ilościowe i jakościowe zmiany w turystyce i zalicza do nich: walory przyrodnicze i antropogeniczne, atrakcje turystyczne różnego typu, infrastrukturę turystyczną, obiekty noclegowe, oraz dostępność wielu usług i produktów. Omawiane komponenty stanowią podstawę dla wykreowania regionu, który będzie turystycznie atrakcyjny, wśród nich natomiast szczególną rolę odgrywa jego atrakcyjność turystyczna oraz produkty turystyczne. Atrakcyjność turystyczna regionu przejawia się – jak zauważa E. Glińska i K. Krot [2011, s. 6] – poprzez występowanie w nim „unikalnej cechy, która przyciąga w określonym stopniu dany rodzaj turystyki. Należy ją rozpatrywać w sposób kompleksowy. Cechą taką mogą być zarówno walory naturalnego krajobrazu, jak również walory kulturowe”. Nie sposób oszacować wartości tych zasobów, ponieważ posiadają one swój unikatowy charakter ukształtowania rzeźby terenu, klimatu, występowania terenów zielonych, zbiorników wodnych, a także osobliwych form terenu, takich jak nadmorskie plaże, malownicze doliny, przełomy rzeczne, jaskinie, grotty, czy formy skalne” [Borkowska-Niszczoła 2019, s. 56]. Można więc zauważyć, iż atrakcyjność turystyczna regionu budowana jest na podwalinach wielorakich elementów, wpływających na całokształt danego miejsca – a więc ważne jest to, co przyciąga turystów.

Atrakcyjność turystyczna, a co za tym idzie – potencjał turystyczny, jest wypadkową czterech podstawowych elementów, które mają wpływ na rozwój ruchu turystycznego, czyli: walorów turystycznych, stanu naturalnego środowiska, rezultatów działań z zakresu ochrony środowiska, oraz dostępności komunikacyjnej [Balińska 2009, s. 11].

Przyjmując za fundamenty potencjału turystycznego wszystkie opisane czynniki i podziały autorka dysertacji przeprowadziła diagnozę potencjału turystycznego obszarów nadmorskich w dalszej części dysertacji (w rozdziale piątym), dokonując podziału potencjału turystycznego na:

- zagospodarowanie turystyczne,
- walory krajoznawcze i środowiskowe,
- zagospodarowanie infrastrukturalne.

2.3.2. Regionalne zróżnicowanie potencjału turystycznego

Należy zgodzić się z A. Zajadacz i J. Śniadek [2009, s. 35-60], które wskazują, że: „atrakcyjne turystycznie miejsca skoncentrowania ruchu turystycznego o zróżnicowanej gospodarczej strukturze, odpowiedniej dostępności komunikacyjnej, jak również z wysoko wykwalifikowaną siłą roboczą oraz zaletami i bogactwem naturalnego środowiska oraz środowiska kulturalnego, w połączeniu z tym, w jaki sposób gospodaruje się turystycznie w danym regionie, wpływają na wyjątkowy charakter określonego obszaru, co przesądza w dużej mierze o jego konkurencyjności w stosunku do innych regionów”. Można więc stwierdzić, iż odpowiednie gospodarowanie w kwestii turystycznej, jak i atrakcyjność turystyczna to jedne z ważniejszych elementów, które są zachętą dla turystów do odwiedzenia określonego regionu. Należy bowiem podkreślić, że to dla regionów prowadzone są najczęściej analizy porównawcze pod względem potencjału turystycznego.

Regionalizacja turystyczna występująca zarówno w praktyce jak i literaturze, to proces bardzo trudny i skomplikowany. Jak wskazuje I. Bąk [2014, s. 80]: „wyodrębnienie regionów turystycznych ma miejsce najczęściej poprzez analizę wewnętrznych podobieństw określonych cech – chodzi tutaj więc o jednorodność bądź odrębność od otoczenia, przy uwzględnieniu różnorodnych kryteriów”. Najbardziej popularnymi kryteriami są walory turystyczne, walory antropogeniczne, a ponadto charakter zagospodarowania, dostępność bazy usługowej, jak i natężenie ruchu turystycznego. Można więc z całą pewnością stwierdzić, iż na potencjał turystyczny w danym regionie wpływa nie tylko środowisko naturalne, a więc określone walory przyrodnicze, czy też stan środowiska naturalnego, lecz również wszelka działalność człowieka w tym zakresie, która obejmuje chociażby wszelakie zabytki, dostosowanie dróg i powierzchni bądź bazy turystycznej. Z tego też względu poszczególne regiony są bardziej bądź mniej atrakcyjne turystycznie, posiadają też większy bądź mniejszy potencjał turystyczny.

Pierwsze podziały Polski na regiony turystyczne powstały w okresie międzywojennym [Kruczek 2009, s. 55]. Intuicyjnego podziału na podstawie znajomości kraju, ale bez analizy środowiska geograficznego dokonał M. Orłowicz [1938], działacz turystyczny, autor wielu przewodników i opracowań turystycznych. Do literatury geograficznej termin „region turystyczny” wprowadził natomiast S. Leszczycki [1938]. Wydzielił 13 regionów turystyczno-uzdrowiskowych. W Polsce

od kilkudziesięciu lat dominuje ogólna definicja regionu turystycznego jako obszaru o wysokich walorach turystycznych, na których koncentruje się ruch turystyczny. Podejście to wywodzi się z połowy lat 60-tych [Kozak 2009, s. 190]. M. Mileska [1963, s. 56] wyróżniła w Polsce 21 regionów turystycznych, oraz 12 potencjalnych regionów turystycznych. W zasadzie jest to jedyna, oparta na naukowych podstawach i sprecyzowanych kryteriach regionalizacja turystyczna Polski. Przydatność tego podziału obniża jednak jego nieaktualność. S. Leszczycki i B. Rogalewska [1980] w latach 80-tych wydzielili 10 regionów silnie zagospodarowanych oraz 20 regionów potencjalnych, opierając się na stopniu zagospodarowania turystycznego. Z. Kruczek i S. Sacha [1999] pod koniec lat 90-tych wyznaczyli 12 regionów. W opracowaniach z 1998 i 2002 roku m.in. T. Lijewski, B. Mikułowski czy J. Wyrzykowski [2008] posługiwali się podziałem na 7 regionów turystycznych. Po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku regiony turystyczne zaczęły być utożsamiane bardziej z województwami, jako jednostkami administracyjnymi [Mazurski 2000, s. 33]. W 2016 roku ukazała się publikacja D. Chylińskiej i G. Kosmali [2016, s. 100], która podsumowała podziały Polski na regiony turystyczne jako sztuczne konstrukcje, uzasadniając je podziałami politycznymi, co w praktyce oznacza, że region może być wykorzystywany (jako wyraz prowadzonej polityki) do tworzenia, rekonstruowania nowej świadomości regionalnej, przebudowy już istniejących tożsamości w zależności od roli turystyki w gospodarce i kulturze regionów, lub też procesy te mogą być naturalną konsekwencją zjawisk społeczno-kulturowych i psychologicznych zachodzących pod wpływem turystyki. Rok później Z. Kruczek [2017, s. 39] w swojej publikacji wskazał natomiast na jeszcze inne problemy w definiowaniu pojęcia region i stosowanych zamiennie określeń, takich jak: obszar turystyczny, obszar recepcji turystycznej, destynacja turystyczna.

Podczas Gnieźnieńskiego Forum Ekspertów Turystyki Kulturowej w 2022 roku problem „regionalizacji” powrócił na wokandę podczas rozważań nad prowadzonymi badaniami w zakresie potencjału turystyki kulturowej. Armin Mikos von Rohrscheidt [2008, s. 166; 2009, s. 72-75] zauważa, że „granice regionów wyodrębnionych najczęściej dla potrzeb masowej turystyki rekreacyjnej, nie pokrywają się na przykład z zasięgiem regionów historycznych i kulturowych, mających kapitalne znaczenie dla turystyki kulturowej”. W dyskusji naukowej K. Mazurski [2009, s. 7-15] wskazał na „nieostrość pojmowania” pojęcia region: „Jest ono wieloznaczne także z tego powodu,

iż używają go i definiują dla swoich potrzeb badawczych przedstawiciele wielu dyscyplin”.

Z przedstawionej poniżej (tabela 2.2.) analizy literaturowej wynika, że na przestrzeni kilkudziesięciu lat Polska podlegała podziałom na różne regiony według zamysłów różnych autorów. Podziały te tworzone były m.in. w celu badania potencjału turystycznego tychże regionów.

Tabela 2.2. Propozycje podziału Polski na regiony turystyczne w układzie chronologicznym

Autor (rok)	Kryteria i metody regionalizacji	Nazwy wydzielonych regionów
S. Leszczycki, 1937 r. [1938]	walory krajobrazowe i uzdrowiskowe	REGIONY: Zachodnio-karpacki, wschodnio-karpacki, podolski, Roztocza, północno-wschodni, wileński, nadmorski, Szwajcarii Kaszubskiej, wielkopolski, warszawsko-łódzki, kielecki i lubelski
M. I. Mileska [1963, s. 56]	analiza (bonitacja) walorów turystycznych, ocena bazy i ruch	REGIONY: Nadmorskie: szczeciński, kołobrzeski, gdański Pojezierne: suwalsko-augustowski, wielkich jezior mazurskich, iławsko-ostródzki, kościerzynsko-kartuzki, łagowski Wyżynie: krakowsko-częstochowski, świętokrzyski, kazimierzowsko-nałęczowski Karpackie: żywiecki, tatrzańsko-podhalański, gorczański, bieszczadzki Sudeckie: jeleniogórski, wałbrzyski, kłodzki
A. Bajcar [1969]	analiza walorów turystycznych i zagospodarowania	REGIONY: bałtycki, pomorski, wielkopolski, mazurski, mazowiecki, małopolski, krakowsko-śląski, sudecki, karpacki
Z. Kruczek, S. Sacha [1977]	ocena walorów turystycznych, zagospodarowania oraz stopnia rozwoju funkcji turystycznych	REGIONY: bałtycki, pomorski, mazurski, wielkopolski, mazowiecki, podlaski, małopolski, lubelski, śląsko-krakowski, karpacki, sudecki, Niziny Śląskie
L. A. Dębski [1979]	przesłanki historyczne, administracyjne, społeczno-gospodarcze i uturystycznienie	MAKROREGIONY: północny, środkowo-zachodni, południowo-zachodni, środkowo-wschodni, południowo-wschodni
S. Leszczycki, B. Rogalewska [1980]	stopień zagospodarowania turystycznego	REGIONY: 10 regionów silnie zagospodarowanych 25 regionów średnio zagospodarowanych 20 regionów słabo zagospodarowanych
T. Lijewski, B. Mikułowski, J. Wyrzykowski, 1985r. [2002]	jednorodność środowiska przyrodniczego i wielkość ruchu turystycznego	REGIONY: nadmorski, 3 pojezierne, wyżyny, 2 górskie,

Autor (rok)	Kryteria i metody regionalizacji	Nazwy wydzielonych regionów
T. Lijewski, B. Mikułowski, J. Wyrzykowski, 1998 r. [2002]	koncentracja ruchu turystycznego	REGIONY: Wybrzeże, Pojezierze Pomorskie, Pojezierze Mazurskie, Pojezierze Wielkopolskie, Wyżyna Małopolska, Sudety, Karpaty
W. Cabaj, Z. Kruczek [2007]	makroregiony i regiony	MAKROREGIONY: Pobrzeże, Pojezierze Pomorskie, Pojezierze Mazurskie, Sudecki, Karpacki
S. Liszewski, 2009 r. [2010]	typ przestrzeni turystycznej, funkcje turystyczne obszarów	REGIONY: metropolitalne, wypoczynkowo-rekreacyjne, turystyki edukacyjno-poznawczej (krajoznawczej)
Z. Kruczek [2012]	regiony uwzględniający granice województw, ilościowe wielkości potencjału turystycznego	MAKROREGIONY: Pomorze: Pomorski, Zachodniopomorski, Kujawsko-Pomorski Wielkopolska: Wielkopolski, Lubuski Śląsk: Dolnośląski, Opolski, Śląski Warmia i Mazury: Warmińsko-Mazurski Mazowsze i Podlasie: Mazowiecki, Łódzki, Podlaski Małopolska: Lubelski, Małopolski, Podkarpacki, Świętokrzyski
J. Falkowski [2016]	regiony turystyczno-rekreacyjne	REGIONY: Wybrzeże Bałtyku, Pojezierze Pomorskie, Pojezierze Mazurskie, Pojezierze Wielkopolskie, Nizina Wielkopolsko-Śląsko-Mazowiecka, Wyżyna Małopolsko-Lubelska, Sudety, Karpaty

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Z. Kruczek, *Polska geografia atrakcji ...*, s. 75-76 oraz wskazanych w tabeli źródeł.

Biorąc pod uwagę powyższe, bez względu na sposoby podziału Polski, regionalne zróżnicowanie potencjału turystycznego może być badane pod różnorodnym kątem, w zależności od tego, jakie kryteria zostaną przyjęte. W praktyce dostrzega się podziały na regiony dostosowane do potrzeb badacza. W zależności od branych pod uwagę cech różnicujących region, otrzymuje się obszar o różnych, często nawet niezbyt ostro zaznaczonych granicach, lub nawet jak zaznacza P. Kociszewski i P. Plichta [2022, s. 187] jednoznaczne określenie granic jako regionu nie jest w ogóle możliwe.

Obszary, które wymieniono powyżej są regionami o wysokim potencjale turystycznym, lecz o bardzo zróżnicowanym natężeniu turystycznego ruchu. Zależy to od wielu czynników, jak chociażby: poziomu rozwinięcia bazy noclegowej, poziomu świadczonych usług turystycznych, zagospodarowania terenu, promocji regionu [Gołembski 2019, s. 56]. Warto też zaznaczyć, że potencjał turystyczny istnieje również w tych regionach, które rozwinięte są słabiej – z uwagi na to, iż poprzez odpowiednie działania można zachęcić turystów do odwiedzenia tych miejsc [Borkowska-Niszczoła

2019, s. 57]. Prowadzone badania potencjału turystycznego w poszczególnych regionach Polski – w oparciu o różne jego kryteria zostały przedstawione w tabeli 2.3.

Tabela 2.3. Przykłady prowadzonych badań potencjału turystycznego w Polsce

Kryteria potencjału turystycznego	Zakres i metody badań	Tytuł, autor, przypis
Walory turystyczne: walory krajobrazowe	<ul style="list-style-type: none"> – Ocena atrakcyjności turystycznej sieci dolinnej w dorzeczu Parsęty, – badania przeprowadzono na podstawie kartowania geomorfologicznego i hydrologicznego wybranych odcinków z wykorzystaniem map topograficznych i hydrologicznych. 	Walory turystyczne sieci dolinnej w dorzeczu Parsęty. M. Mazurek, R. Paluszkiewicz, I. Piotrowska [2010, s. 229-242].
Walory turystyczne: walory kulturowe	<ul style="list-style-type: none"> – Badanie potencjału turystyczno-kulturowego w Polsce, – atrakcyjność turystyczną poszczególnych jednostek opisano sumarycznym wskaźnikiem WAT (Wskaźnik Atrakcyjności Turystycznej), którego istotnym składnikiem jest WAK (Wskaźnik Atrakcyjności Kulturowej). 	Ocena potencjału turystyczno-kulturowego w Polsce - stan zaawansowania badań i perspektywy ich kontynuacji. M. Gorączko [2020, s. 39-63].
Walory turystyczne, zagospodarowanie turystyczne	<ul style="list-style-type: none"> – Ocena potencjału turystycznego - elementów strukturalnych pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. – Analiza elementów i obiektów w/w elementów metodą bonitacji punktowej. 	Ocena atrakcyjności turystycznej Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. R. Krukowska, M. Krukowski [2009, s. 73-92].
Walory turystyczne – walory przyrodnicze, infrastruktura turystyczna – drogi, działania jednostek samorządu terytorialnego – aktywność inwestycyjna	<ul style="list-style-type: none"> – Potencjał turystyczny mierzony: atrakcyjnością przyrodniczą – walorami naturalnymi, infrastrukturą turystyczną (głównie drogi), oraz aktywnością inwestycyjną jednostek samorządu terytorialnego. – Analiza na podstawie danych statystycznych GUS, strategii rozwoju, dostępnych opracowań 	Uwarunkowania i bariery wykorzystania potencjału turystycznego ziemi kłodzkiej. B. Baran [2018, s. 9-20].
Infrastruktura turystyczna – ścieżki rowerowe	<ul style="list-style-type: none"> – Ocena atrakcyjności turystycznej Sudetów przez pryzmat dostępnych ścieżek rowerowych i funkcjonującej turystyki rowerowej, jako produktu turystycznego 	Subregiony turystyki rowerowej w Sudetach jako produkty turystyczne. M. Rogowski [2015, s. 127-142].
Zagospodarowanie turystyczne: baza hotelowa	<ul style="list-style-type: none"> – Analiza struktury bazy hotelowej w Szczecinie w odniesieniu do całego województwa zachodniopomorskiego – podział na obowiązujące standardy kategoryzacji 	Baza hotelowa jako element potencjału turystycznego miasta Szczecin. M. Błaszke, T. Skotarczak [2015, s. 39-48],
Zagospodarowanie turystyczne: baza noclegowa	<ul style="list-style-type: none"> – Analiza wielkości i struktury bazy noclegowej w woj. warmińsko-mazurskim, w tym obiektów noclegowych ważnych dla rozwoju turystyki – Dane zebrane na podstawie danych statystycznych GUS, bazy Lasów Państwowych, strategii rozwoju 	Baza noclegowa jako czynnik rozwoju turystyki w województwie warmińsko-mazurskim. E. Świstak, E., B. Sawicka, M. Świątkowska [2013, s. 313-320].

Kryteria potencjału turystycznego	Zakres i metody badań	Tytuł, autor, przypis
	turystyki.	
Aktywność samorządu terytorialnego	<ul style="list-style-type: none"> – Analiza zadań jednostek samorządów terytorialnych podejmowanych na rzecz rozwoju produktu turystycznego miasta Gdyni. – Badanie metodą sondażu diagnostycznego. 	Rola samorządu terytorialnego w procesie kształtowania produktu turystycznego na przykładzie miasta Gdyni. M. Wanagos, I. Grajek-Czabajka [2018, s. 333-343].
Ekorozwój i zrównoważony rozwój	<ul style="list-style-type: none"> – Ocena atrakcyjności agroturystycznej, – identyfikacja czynników atrakcyjności turystycznej z uwzględnieniem: walorów przyrodniczo-kulturowych, atrakcyjność krajobrazu, atrakcje turystyczne, – zastosowano badania ankietowe oraz test niezależności χ^2. 	Ocena atrakcyjności turystycznej gminy jako uwarunkowanie rozwoju gospodarstw agroturystycznych. A. Brelik, P. Kułyk [2016, s. 87-96].
Przewaga konkurencyjna: działania ekologiczne w obiektach noclegowych	<ul style="list-style-type: none"> – Przewaga konkurencyjna mierzona poprzez postawę pokolenia Z i stosunek do działań ekologicznych w obiektach noclegowych, – analiza literaturowa oraz ankieta. 	Ekologiczne zachowania konsumpcyjne i stosunek do proekologicznych działań w obiektach noclegowych przedstawicieli pokolenia Z. M. Dębski, M. Borkowska-Niszczota [2020, s. 45].

Zródło: Opracowanie własne na podstawie wskazanych w tabeli źródeł.

Warto podkreślić, że potencjał turystyczny uwarunkowany jest również m.in. aspektami ekologicznymi, co zostało również uwzględnione w powyższej tabeli. Rozważając aspekty ekologiczne potencjału turystycznego, należy zauważyć, iż istotne zagadnienie w tym kontekście stanowi świadomość ekologiczna [Bezkowska 2003].

K. Naumowicz [1993] zauważa, iż „aspekty ekologiczne wpływają na potencjał turystyczny w stopniu indywidualnym – a więc w taki sposób, jak kształtowana jest ekologiczna świadomość jednostki. Jednocześnie trzeba zauważyć, iż środowisko przyrodnicze obszaru turystycznej recepcji odbiera negatywne skutki napływu turystów. Ich zachowanie w odniesieniu do zasobów przyrody może przynosić bardzo negatywne konsekwencje. Z tego też względu istotna jest konieczność podnoszenia edukacji ekologicznej nabywców turystycznego produktu”. Często można spotkać się z opinią, iż ekologiczne kryteria nie są dla większości turystów najważniejsze podczas podejmowania decyzji o docelowym miejscu uprawiania przez nich turystyki. „Nawet zwolennicy przyrodniczej turystyki, którzy są postrzegani jako najbardziej świadoma ekologicznie grupa turystów, przede wszystkim są konsumentami, ponieważ chcą dotrzeć jak najbliżej miejsc, które ich interesują” [Kamieniecka 2012]. Można więc zauważyć, iż turystyka wielokrotnie negatywnie wpływa na ekologiczne walory danego

miejsca lub regionu, z tego też względu ekologiczne aspekty kształtujące potencjał turystyczny mogą być niszczone, czy też minimalizowane, a poprzez to dane miejsce w pewnym stopniu traci swój potencjał.

Jednocześnie należy zauważyć, iż „dla części turystów ekologiczne aspekty w dużej mierze kształtują potencjał turystyczny. Dzieje się tak z tego względu, iż wzrasta zainteresowanie problemami ochrony środowiska. Turyści zaczynają też rozumieć, iż świadomie podejmowane przez nich działania bezpośrednio wpływają na inne sfery życia społecznego, jak i gospodarczego” [Świeca, Tucki 2009, s. 229-241]. Według A. Mrocza i S. Sacha [2000, s. 20] zjawisko to jest wynikiem wzrostu świadomości ekologicznej o skali zagrożeń życia i jakości wypoczynku miejsca zamieszkania i pobytów turystycznych.

Uświadamianie aspektów ekologicznych zarówno w doktrynach politycznych jak też w świadomości turysty i przedsiębiorcy przyczyniły się do wprowadzenia zrównoważonego rozwoju w turystyce, o czym świadczą liczne publikacje, m.in.: Bohdanowicz 2006, s. 141; Bołtromiuk 2010, s. 107-116; Żyła 2014, s. 115-125; Zuzek 2017, s. 162-171; Burzyńska 2012, i któremu poświęcono kolejny podrozdział niniejszej dysertacji.

2.3.3. Wybrane aspekty ekologiczne oraz zrównoważonego rozwoju potencjału turystycznego

Przyjmuje się, że przestrzeń turystyczna jest jednym z podtypów przestrzeni w geografii człowieka, będącym od zawsze podmiotem prowadzonych badań. B. Włodarczyk [2007, s. 145] powołując się na funkcjonujące definicje, uznaje, że „przestrzeń turystyczna jest częścią przestrzeni ekologicznej, definiowanej jako zbiór przedmiotów warunkujących zaspokojenie potrzeb podmiotu (człowieka)”. Szybki rozwój współczesnej turystyki przyczynia się do zagrożenia środowiska naturalnego. Skala zagrożenia zależy od regionu, liczby turystów oraz form podróżowania [Zaręba 2000, s. 12].

Rozwój turystyki nie powinien jednak wpływać niekorzystnie na zmiany w środowisku naturalnym. Ma to szczególne znaczenie na obszarach najcenniejszych pod względem różnorodności kulturowej i przyrodniczej. Obecnie szczególne znaczenie ma upowszechnianie takich form turystyki, których celem jest ograniczanie niekorzystnych zmian. Największe szkody w środowisku naturalnym wyrządza turystyka o charakterze masowym, mniejsze natomiast turystyka alternatywna [Niemiec

i in. 2010, s. 7]. Przyczynami powstawania zagrożeń, szczególnie w miejscach o dużej wartości przyrodniczej, jest zarówno nadmierna koncentracja ruchu turystycznego, jak też nieodpowiednia baza turystyczna oraz brak kultury turystycznej [Zaręba 2006, s. 16-17].

Rozwój turystyki na danym terenie zintegrowany powinien być z rozwojem innych dziedzin gospodarki. Uwzględniać powinien sterowanie ruchem turystycznym w przestrzeni oraz w czasie. Tworzone powinny być strefy przeznaczone różnym typom penetracji turystycznej. Ponadto do warunków chronionego obszaru dostosowana powinna być infrastruktura turystyczna [Żegleń 2010, s. 566].

W literaturze przedmiotu istnieje wiele definicji czy koncepcji turystyki zrównoważonej. Zdaniem R. Butlera [1999, s. 7-25] problemem nie jest brak definicji, lecz ich nadmierna liczba, powodująca szerokie możliwości interpretacji terminu. Jedną z pierwszych definicji, sformułowaną przez Hetzera w 1965 roku jest ta, dotycząca turystyki odpowiedzialnej (ang. *responsible tourism*). Oznaczała ona minimalizację ingerencji w środowisko przyrodnicze, poszanowanie odmienności kulturowej, maksymalizację udziału lokalnej ludności w świadczeniu usług turystycznych, oraz wzrost zadowolenia i satysfakcję turystów [Brelik 2018, s. 23].

D. Zaremba [2000, s. 12] o turystyce zrównoważonej (ang. *sustainable tourism*) pisał, że dotyczy szeroko pojętej koncepcji rozwoju turystycznego przyjaznego środowisku oraz jest koncepcją odnoszącą się do wszystkich rodzajów turystyki poddanych procesowi ich ekologizacji. A. Niezgoda [2006], podobnie jak B. Zawilińska [2007, s. 181-193] określają turystykę zrównoważoną jako taką, która pozwala na osiągnięcie harmonii pomiędzy potrzebami ochrony środowiska, lokalnych społeczności i turystów. M. Mika [Mika 2014, s. 47] w swoich teoriach wskazuje na holistyczną koncepcję idei zrównoważenia, odnosząc się do rozwoju i funkcjonowania każdego typu obszaru recepcji turystycznej, w różnych skalach przestrzennych – zarówno wielofunkcyjnych ośrodków miejskich, wyspecjalizowanych ośrodków turystycznych, obszarów chronionych, jak i pojedynczych obiektów noclegowych.

Pojęcie Zrównoważonego Rozwoju pojawiło się po raz pierwszy w 1987 roku w raporcie Światowej Komisji Środowiska i Rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych pod nazwą „Nasza Wspólna Przyszłość”. Raport podkreślał stworzenie zrównoważonego modelu życia poprzez integrację działań obszarów gospodarczych, społecznych i kulturowych z ekologicznymi. Kolejnym ważnym wydarzeniem o randze

światowej przyjętej przez ONZ była Dekada Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju, realizowana w latach 2005-2014. Jej powstanie miało tworzyć bardziej przyjazną człowiekowi przestrzeń, polegającą na: integralności przyrodniczej, żywotności gospodarczej, oraz aktywności społecznej dla potrzeb obecnego i przyszłych pokoleń [Brelik 2010, s. 153].

Zgodnie z ustawą o ochronie środowiska¹⁷ przez rozwój zrównoważony należy rozumieć taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb [Właźlak 2010, s. 55-56]. W Polsce zasada zrównoważonego rozwoju ma podstawy konstytucyjne, zatem jej charakter jest ustrojowy i zgodnie z nią działać mają wszystkie podmioty administracji publicznej¹⁸.

Należy podkreślić, iż termin „zrównoważony rozwój” w języku angielskim określany jest jako *sustainable development*, co tłumaczy się różnie: zrównoważony rozwój, trwały rozwój, rozwój samopodtrzymujący się, ekorozwój¹⁹. Ta zróżnicowana interpretacja rzutuje na niejednolite ujmowanie koncepcji rozwoju zrównoważonego: jednym razem pojęcie to rozumiane jest wąsko i sprowadzane do zagadnień ochrony środowiska, a innym razem przyjmuje szeroką interpretację tej kategorii, kojarząc ją z ładem zintegrowanym [Florczak 2007, s. 122-123].

Pojęcie „zrównoważony rozwój”, często traktowane zamiennie z terminem „ekorozwój”, w sposób pośredni ale jednoznaczny, wprowadziło do praktyki politycznej i gospodarczej termin „przestrzeni ekologicznej”, rozumianej jako wydajność zasobów odnawialnych i nieodnawialnych oraz zdolności absorpcji środowiska w skali globu, w skali kontynentów, państw, sektorów gospodarki (np. turystyka) i społeczności lokalnych [Brelik 2010, s. 154].

---

¹⁷ Dotyczy: art. 3 pkt 50 Ustawy z dn. 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2001 nr 62 poz. 627).

¹⁸ Artykuł 5 Konstytucji RP stanowi: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

¹⁹ Po raz pierwszy termin ten został skonkretyzowany na II Sesji Zarządzającej Programem Ochrony Środowiska ONZ w 1975 roku, określono go wówczas jako „taki przebieg nieuchronnego i pożądanego rozwoju gospodarczego, który nie naruszałby w sposób istotny i nieodwracalny środowiska życia człowieka i nie prowadziłyby do degradacji biosfery, który godziłby w prawa przyrody, ekonomii i kultury”. Definicje pojęć z zakresu ochrony środowiska, Warszawa 1993, s. 110.

Działania proekologiczne w branży turystycznej sformułowane zostały przez WTO, WTTC i Earth Council w dokumencie pod nazwą Agenda 21 for Travel & Tourism Industry [Krupa 2014, s.9]. Do największych organizacji, zrzeszającej członków z ponad 100 krajów, należy Green Globe, która wydaje poradniki popularyzujące rozwiązania proekologiczne oraz przyznaje certyfikaty jakości [Dominik 2010, s. 646-647].

W tego typu działaniach ważne jest także rozwijanie alternatywnych form turystyki, które mają najmniejszy negatywny wpływ na środowisko naturalne [Niemiec 2002, s. 7]. Standardy działań ekologicznych, szczególnie na terenach o dużych walorach przyrodniczych i kulturowych, upowszechniane powinny być przez odpowiednie instytucje [Jędrzejczyk 2000, s. 17]. Obecnie czynnikiem dominującym na rynku jest produkt turystyczny, który uwzględnia jakość środowiska naturalnego [Krupa 2014, s. 11]. Wzrasta również świadomość proekologiczna touroperatorów, hotelarzy i uczestników ruchu turystycznego, jak również liczba podejmowanych przedsięwzięć na rzecz ochrony środowiska [Krupa i in. 2006, s. 115].

Funkcja kształtowania świadomości ekologicznej, według W. Gaworeckiego [1994], nabiera obecnie coraz większego znaczenia. Podczas realizacji w kontakcie ze środowiskiem przyrodniczym turysta obserwując zachodzące w nim procesy pozyskuje wiedzę na temat środowiska jak też na temat zagrożeń, jakie się w nim pojawiają.

Obecnie widoczny jest znaczny wzrost poczucia odpowiedzialności turystów na środowisko naturalne. Powodowane jest to zarówno rozwojem wiedzy na temat ochrony przyrody, jak też uświadamianiem tematyki świadomości ekologicznej [Nieżgoda 2012, s. 13-14]. Za moment przełomowy w kształtowaniu świadomości ekologicznej uznaje się czas publikacji Raportu Thanta „Człowiek i jego środowisko” [Bohdanowicz 2008, s. 67].

Zwiększająca się świadomość ekologiczna stworzyła warunki pojawienia się ekologicznego konsumenta. Turyści oszczędzają energię, dbają o środowisko przyrodnicze, segregują śmieci oraz coraz częściej kupują ekologiczne produkty. Proekologiczna postawa turystów przejawia się tym, że podczas wyjazdów zachowują się oni tak, jak w miejscu zamieszkania [Nieżgoda 2010, s. 197].

Aspekty ekologiczne są więc istotnym składnikiem wyborów turystycznych wielu turystów. Turyści, którzy w swoich wyborach uwzględniają ekologiczne aspekty

i uwarunkowania, muszą być jednakże świadomi, iż wybory te nie zawsze są zgodne z innymi wartościami, jak i celami, przykładowo [Błażejczyk, Kunert 2011, s. 69]:

- wybór produktów ekologicznych może być związany z mniejszą wartością użytkową – przykładowo dojazd do miejsca wypoczynku publicznym środkiem transportu może być bardziej uciążliwy aniżeli dojazd własnym samochodem, trzeba na niego poświęcić również więcej czasu,
- pobyt w ekohotelu, czy też korzystanie z lokalnych usług, jak i wyrobów lokalnych producentów może być związane z wyższymi kosztami aniżeli wybór usług i produktów masowych,
- produkty oraz usługi ekologiczne mogą charakteryzować się niższą estetyką aniżeli inne produkty,
- zachowania proekologiczne mogą być sprzeczne z ogólnie przyjętym systemem wartości, który nastawiony jest na demonstracyjną konsumpcję.

Turyści kierujący się aspektami ekologicznymi muszą więc być przekonani do słuszności swoich decyzji. Jednocześnie aspekty ekologiczne wtedy będą kształtować potencjał turystyczny, gdy faktycznie dotyczą miejsca o dużej ekologicznej wartości, czy też produkty ekologiczne są wysokojakościowe i prawdziwe. W innym wypadku turyści zauważają brak realności, a w efekcie mogą zniechęcić się do danego miejsca. Ponadto ekoturysty mogą spotkać się z wieloma problemami np. [Błażejczyk, Kunert 2011, s. 72]:

- wątpliwości co do kwalifikacji danego produktu jako ekologicznego, co wynika z nieuregulowanych zasad nazewnictwa wykorzystującego przedrostek *eko*,
- produkt turystyczny *eko* jest złożony, natomiast informacje, które dotyczą jego ekologicznego przeznaczenia nie zawsze są jasne, a czasami są trudne do zrozumienia,
- działania proekologiczne usługodawców często bywają niewidoczne i niemożliwe |do stwierdzenia,
- informacje dotyczące tematu działań proekologicznych bywają trudne do zdobycia, a także są często ze sobą sprzeczne,
- poszukiwanie ofert ekologicznych wymaga większego nakładu czasu i wysiłku aniżeli w przypadku ofert standardowych,
- ekologiczne produkty najczęściej są droższe oraz trudniejsze do nabycia od produktów typowych.

Aspekty ekologiczne są więc istotną kwestią w zakresie rozwoju zrównoważonego w turystyce, jednakże jest to kwestia niezwykle złożona. Niesie ona za sobą (tak ważne z perspektywy wyboru turysty) dodatkowe koszty związane z wprowadzaniem w turystyce proekologicznych działań, m.in. wzrost kosztów utrzymania obiektu, transportu, oraz wyższe ceny noclegów i innych usług [Niemiec i in. 2010, s. 7-12].

ROZDZIAŁ 3. EKONOMICZNO – SPOŁECZNE ASPEKTY ROZWOJU TURYSTYKI NA ŚWIECIE I W POLSCE

3.1. Udział turystyki krajowej w strukturze gospodarczej na świecie

Turystyka zajmuje bardzo ważne miejsce w strukturze gospodarczej i jest podstawową globalną siłą ekonomiczną [Milne, Ateljevic 2001, s. 369]. Według A. Kowalczyka [2003, s. 217] turystyka traktowana jest współcześnie, jako czynnik wzrostu społeczno-gospodarczego, na równi z takimi czynnikami, jak transport, przemysł, handel czy usługi. J. Warszńska i A. Jackowski [1979] zwracają uwagę, że na ekonomiczną stronę turystyki zaczęto zwracać uwagę już na przełomie XIX i XX wieku. Wówczas to pojawił się termin „przemysł turystyczny”, który uwydatniał gospodarczą rangę turystyki. Według A. Kowalczyka [2001, s. 115] używanie tego terminu stanowi dowód na to, że funkcja ekonomiczna turystyki odgrywa obecnie duże znaczenie.

Wpływ turystyki na poziom społeczno-gospodarczy był przedmiotem wielu badań. Drzewiecki na podstawie badań przeprowadzonych w Borach Tucholskich wykazał, że turystyka stanowi najsilniejszy czynnik rozwoju społeczno-ekonomicznego gospodarstw, które podejmowały działalność wczasowo-usługową [Drzewiecki 1980]. Według badań Kurka rozwój turystyki na obszarach wiejskich wpływa na poprawę warunków mieszkaniowych i bytowych miejscowej ludności [Kurek 1990]. Prowadzone w tym zakresie badania koncentrowały się także na wpływie rozwoju turystyki na budżety samorządowe. E. Zbieć [1998, s. 5-18] wykazał, że gminy turystyczne po okrzepnięciu gospodarki samorządowej, znajdują się w czołówce najbogatszych, najbardziej zaradnych, o najwyższych dochodach własnych przypadających na jednego mieszkańca i o najwyższej stopie inwestowania. Według autora najliczniejszą grupę stanowią gminy, które swoją zamożność zawdzięczają działalności gospodarczej opartej na obsłudze gości zagranicznych i krajowych. Pozytywny wpływ turystyki na rozwój miast w Polsce w swoich badaniach wykazał także M. Derek, A. Kowalczyk i P. Swianiewicz [2005, s. 199]. Natomiast pozytywny wpływ rozwoju turystyki na budżet gmin położonych w Tatrach oraz na Podhalu wykazali L. Dyrmo i A. Szwichtenberg [2000, s. 71-82]. A. Szwichtenberg [2006] przeprowadził takie badania również w stosunku do gmin nadmorskich.

W gospodarce turystyka spełnia przede wszystkim funkcje makroekonomiczne i stymuluje rozwój obszarów recepcji turystycznej, a tym samym rozwój gospodarczy kraju, poprzez m.in.: tworzenie wartości dodanej, wpływającej na wzrost produktu krajowego brutto, nowych miejsc pracy, zwiększanie dochodów ludności regionów turystycznych, zwiększanie przychodów firm obsługujących turystów, czy kształtowanie dochodów budżetowych samorządów lokalnych [Balińska i in. 2014, s. 72]. Stanowi także ważną dziedzinę działalności rynkowej. Wykorzystywanie walorów przyrodniczych i kulturowych wpływa bezpośrednio na korzyści gospodarcze. Zaspakajanie potrzeb turystycznych wymaga natomiast współdziałania wielu podmiotów, którzy tworzą pewną całość, określaną gospodarką turystyczną²⁰. Uczestniczące w obsłudze ruchu turystycznego podmioty gospodarcze tworzą łańcuch usługowy, na który składają się: hotele, restauracje, biura podróży i firmy transportowe [Semmerling 2017, s. 9].

Branża turystyczna zyskuje dzięki globalizacji – dzieje się tak z tego względu, iż coraz więcej osób chce podróżować, zatem pojawiają się nowe rynki, a ludzie mają możliwość dotarcia nawet do najbardziej oddalonych zakątków na świecie” [Rostkowski 2020].

Turystyka odgrywa więc znaczącą rolę zarówno w gospodarce krajowej, jak i światowej. Od lat obserwuje się dynamiczny wzrost liczby turystów na świecie. Turystyka stała się w wielu krajach wiodącym, prężnym sektorem gospodarki. Tempo rozwoju turystycznej branży – zarówno na świecie, jak i w Polsce – jest wyższe od tempa wzrostu światowej gospodarki. Turystyka na tle innych sektorów światowej gospodarki charakteryzuje się względnie dużą stabilnością, choć i ona doświadcza skutków mniej lub bardziej korzystnych przemian społeczno-gospodarczych na świecie – które mają związek m.in. z sytuacją polityczną, ekonomiczną, epidemiczną, lub katastrofami klimatycznymi.

Turystyka jest impulsem dynamizującym rozwój oraz wzrost produktu krajowego brutto (PKB). Na wielkość PKB danego kraju w dużym stopniu wpływa wielkość dochodów, jakie uzyskiwane są ze sprzedaży usług turystycznych. Celem określenia roli turystyki w gospodarce brany pod uwagę jest także udział wielkości produkcji wytworzonej przez turystykę w produkcie krajowym brutto [Dziedzic 2003,

---

²⁰ Tourism Satellite Accounting Confirms Travel & Tourism as the World’s Foremost Economic Activity, 2016, <http://www.prnewswire.co.uk/news-releases/tourism-satellite-accounting-confirms-travel-tourism-as-the-worlds-foremost-economic-activity-156832065.html>

s. 43-52]. Znaczenie turystyki zauważyć można szczególnie poprzez jej udział w PKB, jak i w wielkości zatrudnienia [Wiatrak 2020, s. 131-144].

W skali globalnej turystyka stanowi sektor priorytetowy ze względu na korzyści dla gospodarki. W tabeli 3.1. przedstawiono najważniejsze wskaźniki gospodarki turystycznej na świecie i w krajach Unii Europejskiej, w tym PKB w latach 2010-2021.

Tabela 3.1. Wskaźniki ekonomiczne sektora turystycznego na świecie i w UE w latach 2010-2021

Lp.	Wskaźniki	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1.	Udział gospodarki turystycznej w tworzeniu światowego PKB (w %)	9,3	10	10,1	10,3	10,4	10,3	5,3	6,1
2.	Udział gospodarki turystycznej w tworzeniu PKB w UE (w %)	5,3	5,7	5,9	5,9	5,9	9,2	5,2	6,0
3.	Udział gospodarki turystycznej w tworzeniu PKB w Polsce (w %)	5,4	5,7	5,9	5,9	5,9	6,2	2,8	4,5
4.	Wielkość ruchu turystycznego na świecie (w mln)	956	1203	1235	1322	1404	1461	381	456
5.	Wpływy z turystyki (w mld USD)	735	1200	1226	1350	1400	1450	380	713

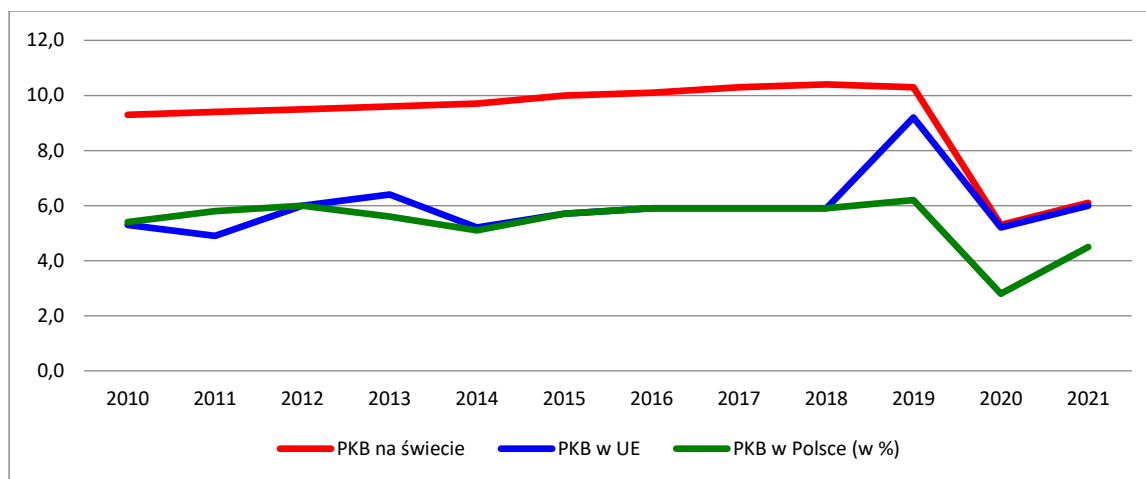
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu, Statista, Instytutu Turystyki, Światowej Rady Podróży i Turystyki, Informacjach rocznych publikowanych przez NIK²¹.

W latach 2015 – 2019 turystyka wygenerowała ponad 10% światowego PKB. Te dane plasują turystykę na trzecim miejscu wśród największych dziedzin gospodarki. W gospodarce pełni ona przede wszystkim funkcje makroekonomiczne i może stymulować rozwój społeczno-gospodarczy obszarów recepcji turystycznej, a w konsekwencji gospodarki kraju.

Według danych Światowej Rady Podróży i Turystyki z 2021 roku udział gospodarki turystycznej w tworzeniu światowego PKB wyniósł 6,1%, a w UE 6%. Wpływy z turystyki w światowej gospodarce to ponad 713 miliardów dolarów. W Polsce udział gospodarki turystycznej w PKB w latach 2010-2021 ulegał wahaniom,

²¹ W celu zebrania kompleksowych i rzetelnych danych dokonano przeglądu bardzo wielu źródeł, w tym stron internetowych i publikacji, m.in.: GUS za lata 2010-2021; Statista Research Department: <https://www.statista.com/statistics/617504/direct-travel-and-tourism-gdp-contribution-europe/> (dostęp: 23.02.2022); Bartoszewicz W. Skalska T., Zagraniczna turystyka przyjazdowa do Polski w 2010 roku, Instytut Turystyki: https://fs.siteor.com/msport/article_attachments/attachments/10798/original/Zagraniczna_turystyka_przyjazdowa_w_2010.pdf?1334722366 (dostęp: 21.03.2021); Informacje o wynikach kontroli NIK – Wykonanie budżetów państwa za lata ujęte w tabeli; Dane World Travel & Tourism Council.

jednak utrzymywał się na wysokim poziomie wnosząc wkład do PKB średnio na poziomie ok 5,9%. W roku 2019 produkt krajowy brutto przekroczył 6%. Rok później nastąpił okres pandemiczny, który spowodował spadek PKB do wartości 2,8% (ryc. 3.1.).

Ryc. 3.1. Udział gospodarki turystycznej w tworzeniu PKB w Polsce, w UE i na świecie (w %)

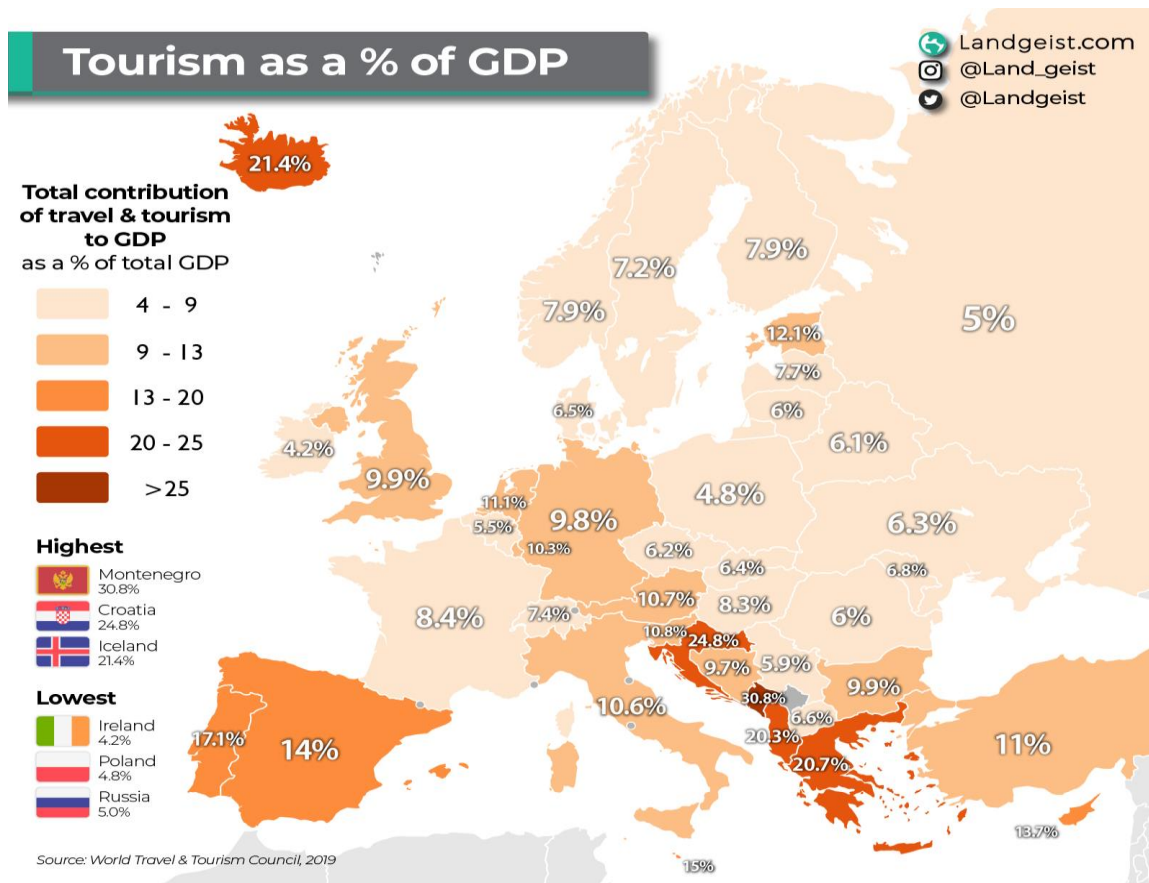
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Statista i Eurostat.

Najwyższy udział gospodarki turystycznej w tworzeniu PKD zarówno na świecie, w Polsce, jak i w UE odnotowano w 2019 roku, zanim skutki pandemii zakłóciły wskaźniki branży turystycznej. Spośród krajów, które w tym czasie miały swój największy udział w tworzeniu PKD było Montenegro na poziomie 30,8%, Chorwacja (24,8%) oraz Islandia (21,4%). Najniższy całkowity wkład odnotowano natomiast w Irlandii (4,2%), Polsce (4,8%) oraz w Rosji (5%) – ryc. 3.2.

Do 2019 roku liczba turystów oraz dochody z turystyki wykazywały na świecie dynamiczny wzrost, zwłaszcza zauważalny wzrost był od lat 90-tych (ryc. 3.3). Światowa Organizacja Turystyki Organizacji Zjednoczonych (UNWTO) szacuje, że w roku 1950 w międzynarodowym ruchu turystycznym uczestniczyło zaledwie 25 milionów turystów, spośród których aż 60% przybyło do Europy. Ponad 70 lat później, w 2019 roku liczba ta wzrosła do około 1,5 mld międzynarodowych przyjazdów rocznie²². To kilkudziesięciokrotny wzrost. W okresie pandemii ruch turystyczny spadł do 407 mln, to najgorszy jak dotąd wynik po 1990 roku. Turystyka odradza się na nowo, a ruch jaki odnotowano w 2023 r. jest na poziomie 1,2 mld²³.

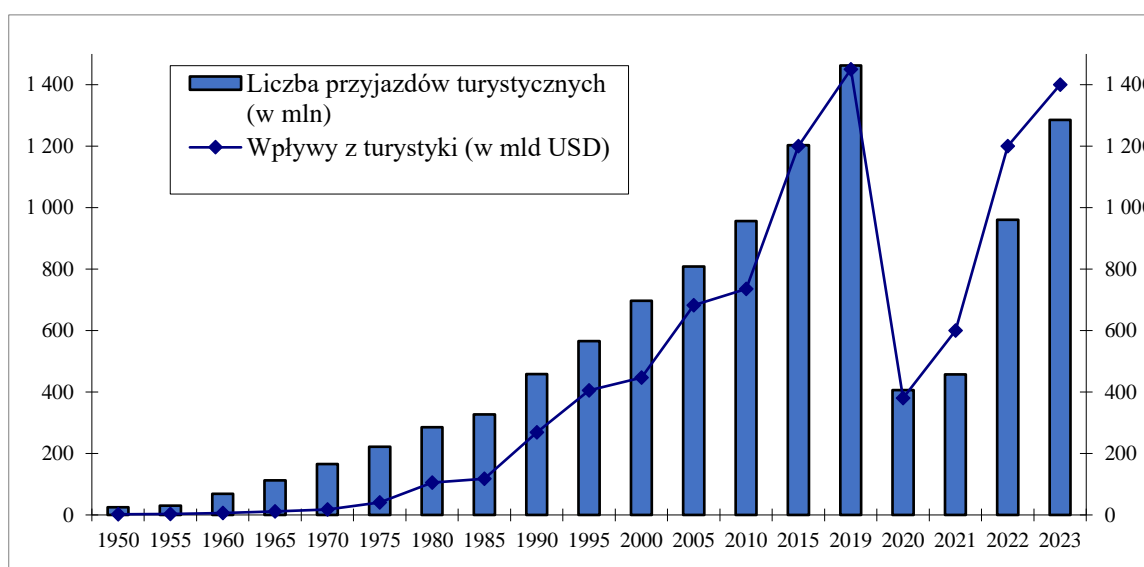
²² UNWTO, *International Tourism Highlights*, UNWTO, Madrid 2021, <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284422456> (dostęp 6.12.2021)

²³ Statista.com, <https://www.statista.com/statistics/209334/total-number-of-international-tourist-arrivals/> (dostęp: 26.01.2024)

Ryc. 3.2. Całkowity wkład gospodarki turystycznej w tworzeniu PKB w Europie w 2020 r.

Źródło: Portal internetowy Langeist.com <https://landgeist.com/2022/08/09/travel-tourism-as-a-of-gdp-in-europe/> (dostęp: 09.08.2022) na podstawie danych Światowej Rady Podróży i Turystyki (WTTC).

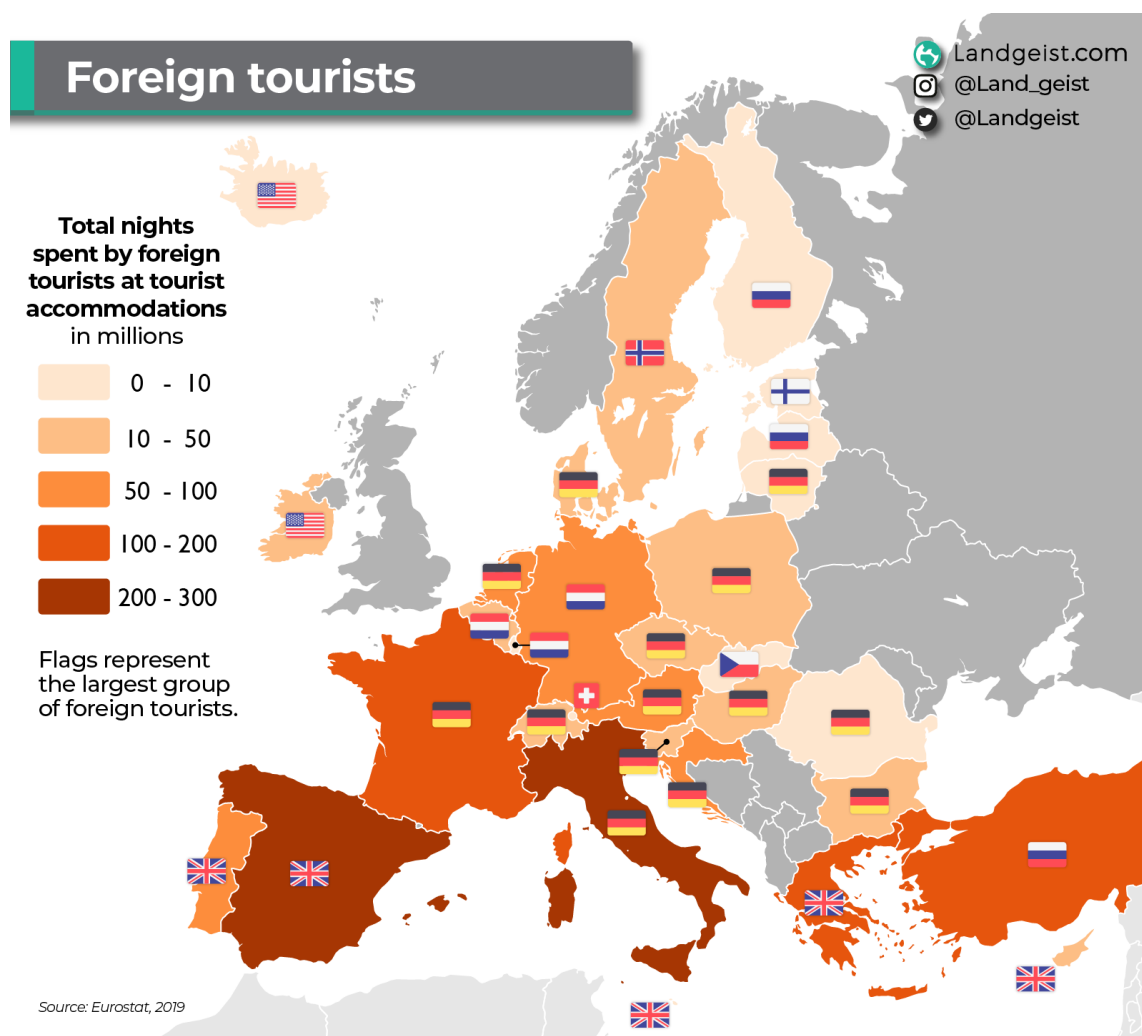

Ryc. 3.3. Wielkość ruchu turystycznego na świecie wyrażona liczbą osób przyjeżdżających w latach 1950-2023 oraz wpływy z turystyki

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNWTO.

Analizując ruch turystyczny w Europie przedstawiono całkowitą liczbę noclegów udzielonych turystom zagranicznym w obiektach turystycznych w mln (ryc. 3.4.).

Hiszpania i Włochy są zdecydowanie najpopularniejszymi miejscami docelowymi dla turystów zagranicznych. We Włoszech zagraniczni turyści spędzili łącznie 221 mln noclegów, a w Hiszpanii 299. W Polsce to 21,2 mln noclegów. W zdecydowanej większości krajów na mapie Niemcy są najczęstszymi turystami zagranicznymi, również w Polsce. Brytyjczycy są najczęstszymi turystami w większości krajów południowej Europy.

Ryc. 3.4. Liczba noclegów udzielonych turystom zagranicznym (w mln) oraz dominująca narodowość zagranicznego turysty w danym kraju

Źródło: Portal internetowy Langeist.com <https://landgeist.com/2022/06/28/foreign-tourists/> (dostęp: 28.06.2022) na podstawie danych Światowej Rady Podróży i Turystyki (WTTC).

Powyższa mapa nie uwzględnia natomiast liczby osób, które spędzają wakacje we własnym kraju. Gdyby wziąć pod uwagę również turystów krajowych, ranking nie

zmieniły się drastycznie, ponieważ Hiszpania nadal byłaby na szczycie, ale Francja i Niemcy znalazłyby się tuż za Hiszpanią i tuż przed Włochami.

Liczbę turystów zagranicznych, krajowych oraz wpływy z ich podróży i pobytu oraz inne najistotniejsze wskaźniki ekonomiczne sektora turystycznego w Polsce przedstawiono w tabeli 3.2. poniżej.

Tabela 3.2. Wskaźniki ekonomiczne sektora turystycznego w Polsce w latach 2010-2022

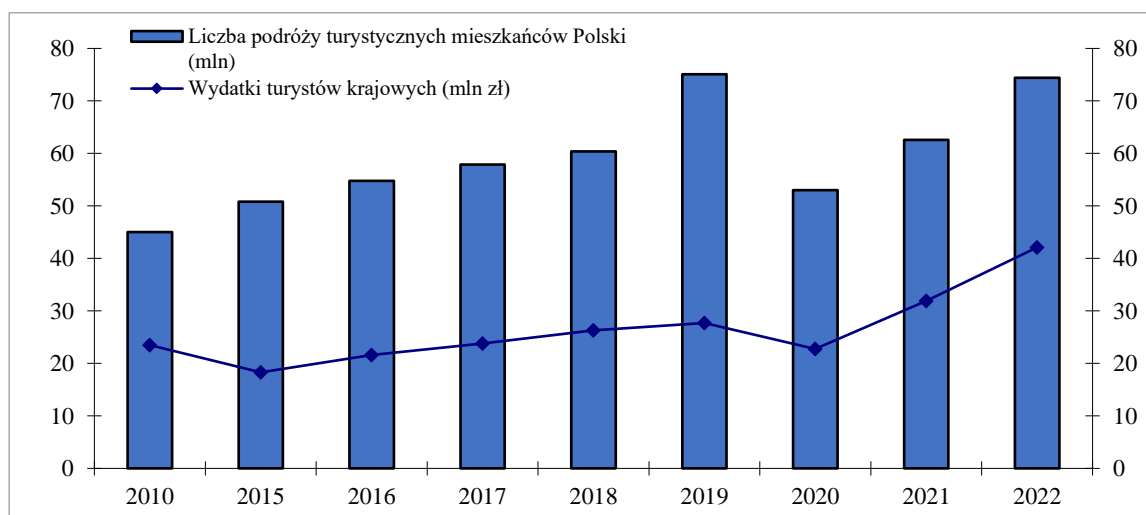
Lp.	Wskaźniki	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1.	Liczba turystów zagranicznych przyjeżdżających do Polski (w mln)	22,4	16,7	17,5	18,3	19,6	21,2	8,4	9,7	15,9
2.	Wydatki turystów zagranicznych związane z pobytem w Polsce (mld)	16,32	28,1	31,7	32,8	34,5	34,9	28,1	28,6	26,4
3.	Liczba podróży turystycznych mieszkańców Polski (mln)	45,0	50,8	54,8	57,9	60,4	75,1	53,0	62,6	74,4
4.	krajowych (mln)	31,0	39,9	43,5	45,9	47,7	47,7	46,2	55,1	61,2
5.	zagranicznych (mln)	14,0	10,9	11,3	12,0	12,7	12,7	6,8	7,5	13,2
6.	Wydatki turystów krajowych (mld zł)	23,5	18,3	21,6	23,8	26,3	27,7	22,78	31,9	42,1
7.	Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w turystycznych obiektach noclegowych (%)	33,23	36,7	38,1	39,3	39,2	39,7	24,43	28,8	39,48
8.	Liczba udzielonych noclegów w turystycznych obiektach noclegowych: ogółem (tys.)	55796	71235	79394	83881	88860	93343	51377	62838	89954
9.	turystom zagranicznym (tys.)	10066	13758	15579	16705	7743	18684	6623	7165	14759
10.	Liczba osób korzystająca z turystycznych obiektów noclegowych: ogółem (tys.)	20462	26942	30108	31989	33896	35668	17879	22199	34249
11.	turystów zagranicznych (tys.)	4135,0	5689,8	6378,8	6803,6	7082,2	7470,5	2263,7	2509,8	5846,6
12.	Wydatki z budżetów gmin i miast na prawach powiatu na turystykę (mln)	606,31	323,56	149,60	210,52	645,77	600,45	546,88	571,57	610,9
13.	Wydatki budżetu państwa na turystykę (tys.)	42,98	44,88	45,61	50,82	42,4	60,75	66,25	72,25	75,23

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, Eurostatu, Statista, Instytutu Turystyki, Informacjach publikowanych przez Najwyższą Izbę Kontroli (NIK)²⁴.

²⁴ W celu zebrania kompleksowych i rzetelnych danych dokonano przeglądu bardzo wielu źródeł, w tym stron internetowych i publikacji, m.in.: GUS za lata 2010-2021; Statista Research Department:

Dzięki dostępnej i niewymagającej dużych nakładów finansowych bazie technologicznej, jak i dzięki przewadze małych przedsiębiorstw, turystyka posiada bardzo duży potencjał w zakresie tworzenia miejsc pracy – a więc, w szerszym znaczeniu – napędzania gospodarki. Specyfika branży turystycznej pozwala bowiem na stosunkowo łatwe przygotowanie nowych kadr, również wśród osób, które przez dłuższy czas pozostawały poza rynkiem pracy²⁵. Nawet więc osoby, które przez pewien okres nie pracowały, mogą podjąć pracę w turystyce, a przynajmniej w wielu jej obszarach – przykładowo osoby, które nie posiadają wykształcenia turystycznego, lecz zamieszkują teren atrakcyjny turystycznie mogą założyć agroturystykę, a poprzez to zwiększyć swoje dochody. Bardzo często w turystyce zatrudniani są pracownicy sezonowi, z reguły rekrutowani spośród młodych osób, w tym studenci, którzy nie posiadają określonego wykształcenia turystycznego, jak i doświadczenia w branży. Z tego też względu turystykę można uznać za branżę, która napędza gospodarkę.

Turystyka ma bardzo duży udział w strukturze gospodarczej, chociażby z tego względu, iż dzięki ruchowi turystycznemu wzrasta zamożność turystycznych miejscowości [Szopa, Szczerbowski 2013, s. 31]. Według danych GUS-u w 2022 roku 74,4 mln Polaków powyżej 15. roku życia podróżowało turystycznie (ryc. 3.5).

Ryc. 3.5. Liczba podróży turystycznych Polaków i ich wydatki (mln zł)

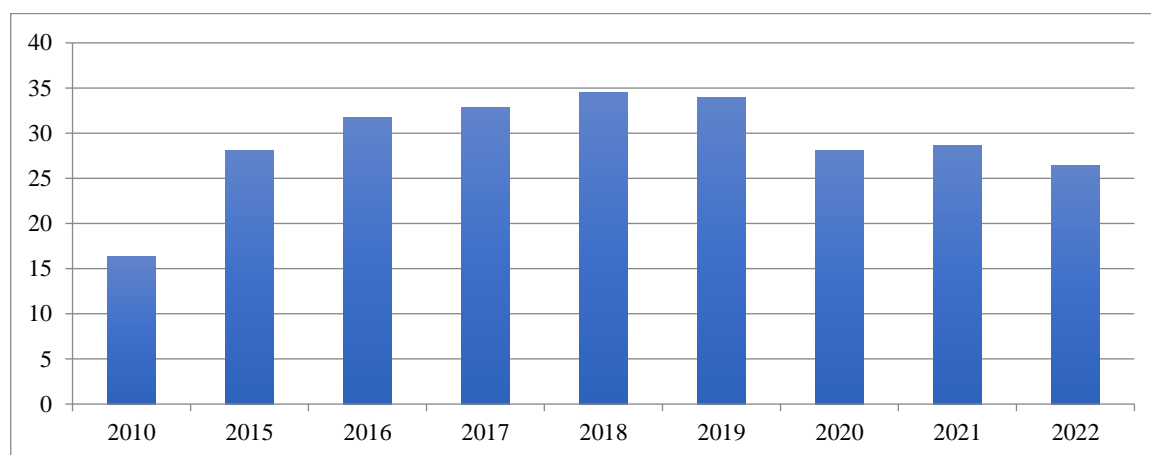
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

<https://www.statista.com/statistics/617504/direct-travel-and-tourism-gdp-contribution-europe/> (dostęp: 23.02.2022); Bartoszewicz W. Skalska T., Zagraniczna turystyka przyjazdowa do Polski w 2010 roku, Instytut Turystyki: https://fs.siteor.com/msport/article_attachments/attachments/10798/original/Zagraniczna_turystyka_przyjazdowa_w_2010.pdf?1334722366 (dostęp: 21.03.2021); Informacje o wynikach kontroli NIK – Wykonanie budżetów państwa za lata ujęte w tabeli;

²⁵ Nowak S. (red.), *Ekonomiczno-organizacyjne problemy działalności turystycznej w regionach*, AWF, Katowice 2013, s. 89–91.

Jest to najwyższy wynik zaobserwowany od 2010 r. W 2022 r. podróży turystycznych krajowych było aż 61,2 mln, zagranicznych natomiast 13,2 mln. Największą dynamiką odznaczały się wyjazdy krótkie – jedno-, dwu-, czy czterodniowe. Jedno gospodarstwo domowe uczestniczyło średnio w dwóch wyjazdach. Przeciętnie w jednym wyjeździe brały udział 2 osoby. Realizowano je głównie w celach prywatnych [Guzik, Ostrowska 2013, s. 57-76]. Ponadto w ciągu roku mieszkańcy Polski odbyli łącznie prawie

Największe wpływy z turystów krajowych na poziomie ok 42,1 mln zł odnotowano w 2022 r. Wpływy z turystów zagranicznych to średnio rocznie kwota w wysokości ok 30 mld zł. Najwyższą wartość odnotowano w 2018 r. w wysokości ok 35 mld zł, w roku 2022 było to jedynie 26,4 (ryc. 3.6).

Ryc. 3.6. Wydatki turystów zagranicznych (w mld zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

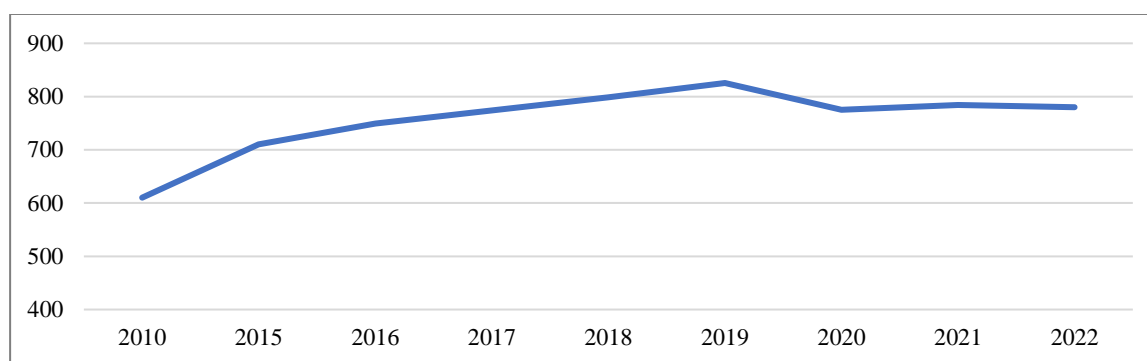
Ponadto około 10% miast w Polsce to ośrodki z wyspecjalizowaną funkcją turystyczną. Prawie 1/5 turystycznych miast znajduje się w województwie dolnośląskim, aż 16% w województwie zachodniopomorskim, 13% w województwie warmińsko-mazurskim, a zdecydowanie mniej w centralnej Polsce²⁶. Wynika z tego, iż w Polsce istnieją miasta z wyspecjalizowaną funkcją turystyczną. Natomiast miasta turystyczne to w szczególności niewielkie ośrodki od 1 tysiąca do 33 tysięcy mieszkańców – w przypadku aż połowy z tych miast ludność nie przekracza 6 tysięcy mieszkańców. Ponadto poszczególne badania wskazują, iż miasta turystyczne są zamożniejsze aniżeli miasta nieturystyczne i charakteryzują się większą gospodarczą aktywnością. Jednocześnie miasta turystyczne stanowią grupę niejednorodną. Natomiast

²⁶ Główny Urząd Statystyczny: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/turystyka/> (dostęp: 16.04.2022).

czynniki, które w sposób pozytywny wpływają na rozwój turystycznych miast, to [Mika 2007, s. 406-482]:

- wzrost dochodów ludności w Polsce,
- wzrost udziału Polaków w turystycznych wyjazdach,
- wzrost udziału cudzoziemców, którzy turystycznie przyjeżdżają do Polski.

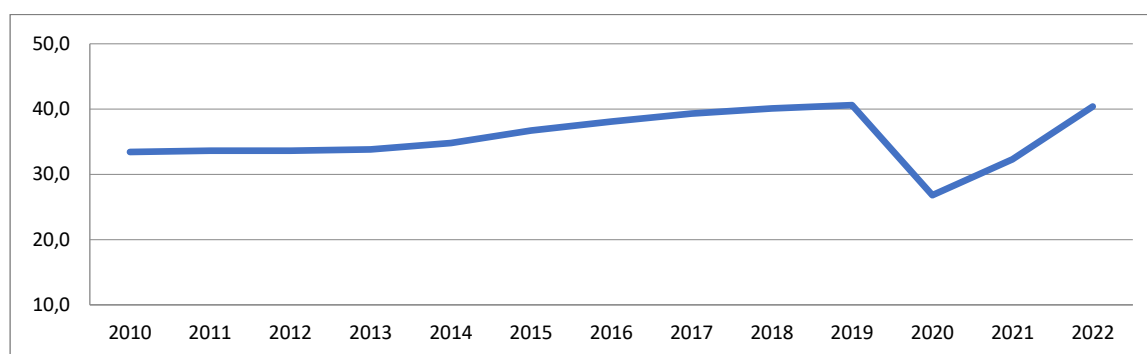
Analizując udział turystyki w strukturze gospodarczej, można zauważyć, iż w końcu lipca 2021 roku liczba funkcjonujących w kraju turystycznych obiektów noclegowych wyniosła 18,4 tysiąca z łączną liczbą miejsc noclegowych w ilości ponad 784 tysiąca (ryc. 3.7.).

Ryc. 3.7. Miejsca noclegowe (w tys.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W ciągu całego 2021 roku z turystycznych obiektów noclegowych skorzystało ponad 23 miliony turystów, a więc o 23% więcej aniżeli w roku 2020 (ryc. 3.8.). Tendencja wzrostu utrzymana została do roku 2022 i stopień wykorzystania miejsc noclegowych wyniósł 40,4% i był jedynie o 0,2% niższy od najwyższego jak dotąd stopnia wykorzystania miejsc noclegowych w 2019 roku, który wyniósł 40,6%.

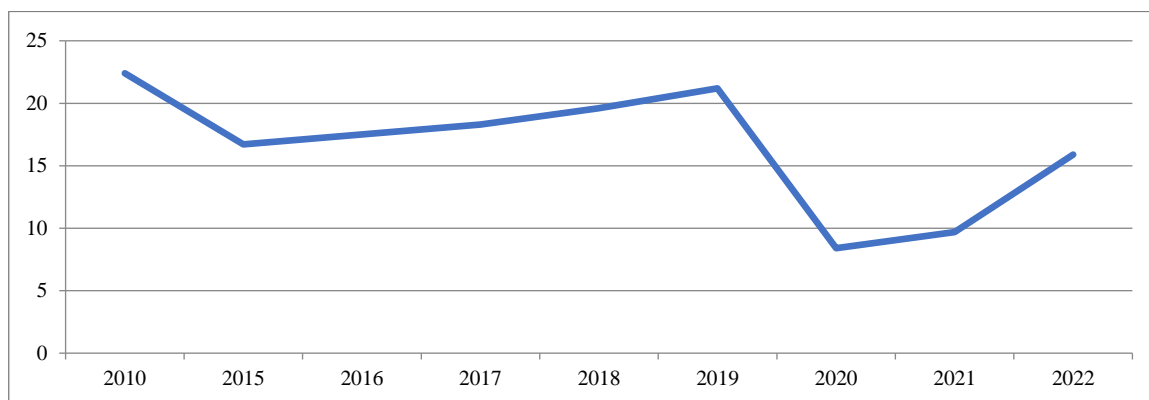

Ryc. 3.8. Wykorzystanie miejsc noclegowych (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Turystów krajowych było o 24,6% więcej, a zagranicznych o 11,5% więcej niż w roku 2021. Praktycznie wszyscy turyści zagraniczni nocowali w obiektach, które posiadają 10 bądź więcej miejsc. Wyraźnie zauważalny jest trend wzrostowy po pandemii COVID w 2020 roku, kiedy to liczba turystów zagranicznych znacząco spadła i wyniosła nieco ponad 2,2 mln. Lata 2021 i 2022 odnotowały wzrost w stosunku do 2020 roku i w 2022 liczba turystów zwiększyła się do ponad 5,8 mln.

Ryc. 3.9. Turyści zagraniczni (w mln)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Turystyka posiada więc bardzo duży udział w gospodarce – zarówno krajowej, jak i globalnej. Jest stabilną branżą, która w dużej mierze, jak wskazują statystyki, przewyższa inne branże, takie jak handel, czy też przemysł. W Polsce udział turystyki w strukturze gospodarczej jest wysoki z uwagi na coraz bardziej wzrastające zainteresowanie podróżami – zarówno zagranicznymi, jak i krajowymi, długo- oraz krótkoterminowymi.

Sytuacja po pandemiczna nakreśliła nowe wyzwania i kierunki rozwoju turystyki w strukturze gospodarczej kraju, bowiem pokazała, iż: „szczególnie istotne powinno być dla gospodarki umacnianie turystyki krajowej i pozyskiwanie coraz nowszych potencjalnych turystów pochodzących z kraju, ponieważ to właśnie turystyka krajowa, w przeciwieństwie do turystyki międzynarodowej, jest mniej uzależniona od czynników zewnętrznych” [Stojczew 2021, s. 168-169].

W 2020 roku powstał m.in. raport PARP²⁷, który zawiera opis skutków lockdownu oraz ograniczeń, z jakimi musiał zmierzyć się sektor turystyczny, co miało

²⁷ *Trendy rozwojowe turystyki w Polsce przed i w trakcie pandemii COVID-19*, PARP, Kraków 2020, https://www.silesia-sot.pl/wp-content/uploads/2021/01/Ekspertyza_Trendy-rozwojowe-turystyki-w-Polsce-przed-i-w-trakcie-pandemii-COVID-19.pdf (dostęp: 14.10.2020).

przełożenie na sytuację gospodarczą Polski, tj. zaobserwowaną niższą wartość PKB o 3,5% w stosunku do roku poprzedniego.

W Polsce rok 2021 był kolejnym rokiem, po pandemicznych zmianach, podczas którego ruch turystyczny został zmniejszony w stosunku lat przed pandemią COVID. Jednocześnie to rok, w którym zaobserwowano silny rozwój branży turystycznej. Można stwierdzić, iż co prawda poprzez pandemię turystyka w pewnym sensie została odsunięta na drugi plan, ze względu na obostrzenia sanitarne, jednakże po ustaniu pandemii, jak i w czasie jej odwrotu ruch turystyczny wzrasta, tym samym powodując silny rozwój branży turystycznej. To wzmacnia rolę sektora turystycznego jako siły napędowej gospodarczego wzrostu, a także tworzenia miejsc pracy. Świadczy o tym również dynamika wzrostu dochodów, które płyną z turystyki. Po części wynika to z faktu, iż turystyczny sektor wykazuje dużą zdolność do przystosowania się do zmieniających się warunków panujących na rynku. Turystyka musi być wspierana poprzez rząd, gdyż jest jednym ze stymulatorów gospodarczego wzrostu [Nowak i in. 2012, s. 17-18].

3.2. Czynniki rozwoju turystyki

Jak już sygnalizowano, rozwój turystyki jest uwarunkowany określonymi czynnikami – zarówno społecznymi, gospodarczymi, a także środowiskowymi. Są one ze sobą powiązane i wzajemnie na siebie oddziałują.

W literaturze przedmiotu funkcjonują różne klasyfikacje czynników będących stymulatorami turystyki. Wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym ulegają one kolejnym podziałom, zmienia się ich znaczenie w czasie i pomimo zgodności wielu autorów co do ich ilości, brakuje ich jednolitej klasyfikacji.

W. Hunziker [1972, s. 5] dzieli czynniki determinujące rozwój ruchu turystycznego na endogeniczne i egzogeniczne. L. Butowski [2010, s. 6] natomiast dostrzega szczególną rolę czynników endogenicznych warunkujących rozwój turystyki w regionach. R. Baretje [1968, s. 28] natomiast uważa, że dla dojścia do skutku wyjazdu turystycznego niezbędne jest równoczesne wystąpienie takich czynników jak: posiadanie czasu wolnego, posiadanie funduszu dyspozycyjnego, istnienie możliwości technicznych wyjazdu oraz odczuwanie chęci wyjazdu. Według B. Meyer [2006] czynniki takie dzielone są na ekonomiczne i pozaekonomiczne. W. Gaworecki [2003] uważa, że wśród czynników o charakterze ekonomicznym, politycznym, społecznym,

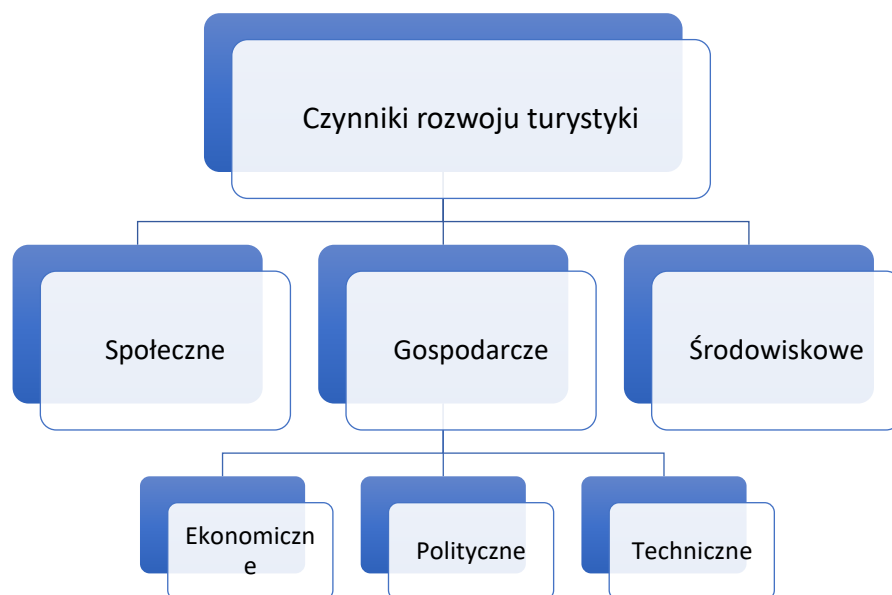
ekologicznym oraz technologicznym najważniejszą rolę odgrywa czynnik ekonomiczny. Do czynników ekonomicznych zaliczany jest wzrost dochodów ludności, stabilizacja finansowa, odpowiedni podział zysków czy korzystna koniunktura gospodarczo-społeczna. Wzrost dochodów dzięki rozwojowi turystyki powoduje rozwój infrastruktury, spadek bezrobocia oraz polepszenie warunków życia. W. Kurek [2007] proponuje bardziej kompleksowe podziały na czynniki zewnętrzne: społeczno-demograficzne, gospodarcze, technologiczne, polityczne, przyrodnicze i wewnętrzne, obejmujące czynniki popytowe i podażowe. B. Meyer [2006, s. 34] w kolejnej swojej publikacji wskazuje na istnienie kilka podstawowych czynników kształtujących turystykę w ujęciu zarówno historycznym jak i współczesnym, tj. wzrost świadomości i zamożności społeczeństw, czasu wolnego, rozwój środków transportu oraz funkcjonowanie podmiotów zajmujących się turystyką.

O sile nabywczej ludności decydują także czynniki z pozaekonomicznej sfery aktywności ludzkiej. O sile nabywczej decydują czynniki społeczne, określające wybór rodzaju usług. Turystyka w znacznym stopniu kształtowana jest także przez czynniki polityczne. Znaczenie ma polityka socjalna, pieniężna i fiskalna, gospodarcza oraz zagraniczna. Na rozwój turystyki wpływ ma także polityka transportowa oraz czynniki techniczne, które stanowią łącznik pomiędzy człowiekiem zurbanizowanym a turystą. Czynnikiem uniwersalnym jest czas wolny od pracy oraz świadomość konieczności wypoczynku i wyjazdu poza miejsce zamieszkania.

Do rozwoju turystyki przyczynia się także wzrost demograficzny, wzrost poziomu życia, efekt urbanizacji, wzrost czasu wolnego czy podniesienie poziomu kulturalnego [Nowakowska 1980, s. 231].

Niezależnie od tego, jakie są podziały i grupy czynników – wszystkie te czynniki przyczyniają się do rozwoju turystyki.

Na potrzeby niniejszej dysertacji autorka wyodrębniła z powyższych klasyfikacji te czynniki, które w jej ocenie najlepiej wpisują się w temat pracy – ryc. 3.10.

Ryc. 3.10. Podział czynników rozwoju turystyki

Źródło: opracowanie własne.

3.2.1. Czynniki społeczne

Rozwój turystyki oraz zmiany, jakie się w niej dokonują powodują, że zaliczana jest ona do najciekawszych procesów społecznych. Charakter społeczny ma praktycznie wszystko, co związane jest z rozwojem i funkcjonowaniem turystyki, a co połączone jest w sposób bezpośredni lub pośredni z różnymi kontekstami życia społecznego.

Do czynników społecznych, które determinują rozwój turystyki, zaliczane są te czynniki, które mają wpływ na kierunek rozwoju oraz jego siłę. Zmiany społeczne postępują wraz ze zmianami globalnymi, a konsekwencją tych przemian, są zachodzące na przestrzeni lat zmiany strukturalne, które zmieniły model gospodarki z przemysłowego na nastawiony na usługi. Wraz z przemianami społeczno-gospodarczymi zmianie ulegają bowiem potrzeby, które odczuwane są przez ludzi [Śleszyńska-Świdowska 2017, s. 232].

Czynniki społeczne uzależnione są od przemian społecznych (kulturowych i mentalnych), które zachodzą w poszczególnych społecznościach – np. większa otwartość, globalizm, powszechny kosmopolityzm, oraz od zmian w strukturze zatrudnienia [Butowski 2005, s. 167-168], jak np. normalizacja czasu pracy, ustanowienie dni wolnych od pracy, przyznawanie urlopów wypoczynkowych [Kaczmarek 2014, s. 202-215].

Analizując czynniki społeczne wpływające na rozwój turystyki w Polsce, należy cofnąć się do sytuacji Polski, rozpoczynając od czasów powojennych. Dostęp

do zagranicznych podróży w tamtym okresie był mocno ograniczony. Podróżowanie odbywało się najczęściej w obrębie kraju, ale również do krajów Związku Radzieckiego. Nieprzychylnie patrzono na podróże do dalekich krajów, które nie wchodziły w skład socjalistycznych państw. Z tego też względu ukształtowała się określona świadomość ludzka, która w pewnym stopniu wykluczała podróżowanie, a także turystykę. Ludzie skupieni byli najczęściej w (oraz na) swoim najbliższym otoczeniu. Dopiero przemiany gospodarcze i społeczne doprowadziły do otwarcia granic, a następnie do zwiększenia skali ruchu turystycznego wśród społeczeństwa.

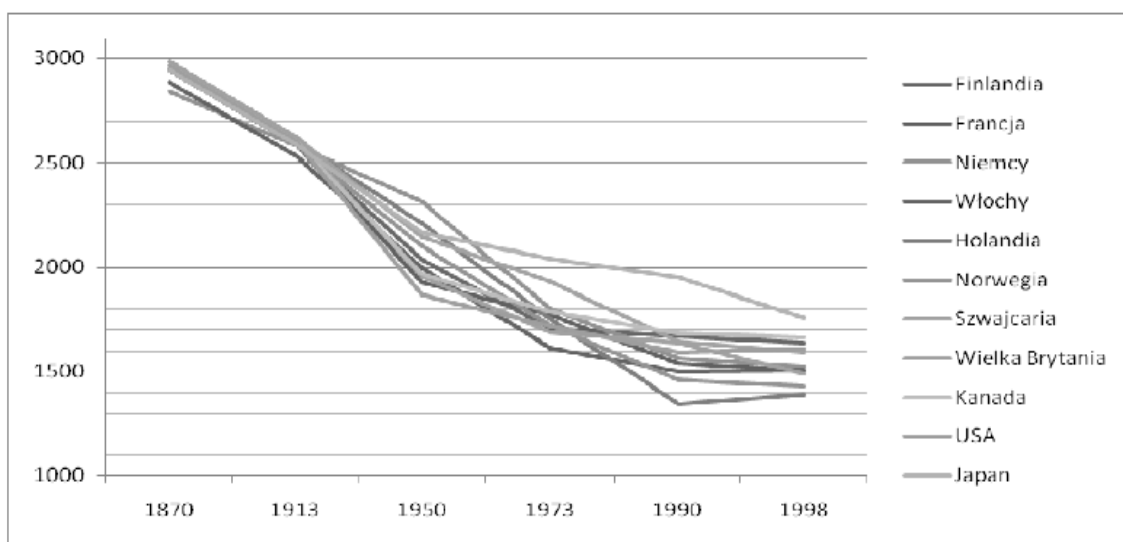
Zmiany te przyczyniły się także do zmiany sytuacji ekonomicznej. Ewoluowała struktura pracy, zatrudnienia, oraz charakter wykonywanych zawodów.

Początkowo podczas rewolucji przemysłowej robotnicy pracowali od świtu do nocy, bez dni wolnych. Następnie w wyniku przemian społecznych, godzinowy wymiar czasu pracy zaczął się zmniejszać. Od połowy XIX wieku do końca pierwszej połowy XX wieku średni czas pracy zmniejszył się z 80 – 90 godzin do 40 – 48 godzin tygodniowo. Wprowadzono ośmiogodzinny dzień pracy a bardziej wykształcone społeczeństwo samodzielnie zaczęło decydować o swoich wyborach. Skrócenie czasu pracy przyczyniło się do tego, że ludzie zaczęli dysponować większą ilością czasu wolnego, co było jednym z kluczowych uwarunkowań rozwoju turystyki [Helnańska 2012, s. 11]. Ponadto rządy krajów, kierując się różnorodnymi przesłankami, wprowadziły dni, które są ustawowo wolne od pracy. Takie działania w bardzo dużym stopniu wpłynęły na rozwijanie się turystyki, ponieważ ludzie, którzy mają więcej wolnego czasu, mogą wykorzystać go w ciekawy i interesujący dla nich sposób. Ilość czasu wolnego jest jednym z kluczowych uwarunkowań rozwoju turystyki. Można założyć, że jeżeli czas pracy spada, a gospodarka globalna się rozwija, musi nastąpić wzrost wydajności siły roboczej. Wzrost wydajności społeczeństwa to również wzrost przemęczenia i stresu, a jeżeli równocześnie rośnie ilość czasu wolnego, pojawia się potrzeba racjonalnego zagospodarowania go. Ta sfera wypełniana jest oraz stwarza idealne warunki dla rozwoju ogólnie rozumianej turystyki i rekreacji [Derek 2008, s. 15]. M. Derek wskazuje wyraźnie, iż czas wolny to podstawowy warunek tego, aby turystyka mogła się rozwijać. Jeżeli społeczeństwo posiada więc odpowiednią ilość wolnego czasu, może przeznaczać go na podróżowanie – zarówno krótkie, jak i dłuższe. Ilość wolnego czasu jest więc ogromną determinantą rozwoju turystycznego.

Nastąpił swego rodzaju „boom” na wycieczki do krajów egzotycznych, zaczęły kształtować się potrzeby turystyczne wśród społeczeństwa, dzięki czemu turystyka

zyskała w dużej mierze na znaczeniu. Ponadto zmiany społeczne doprowadziły do wzrostu zainteresowania turystyką krótkoterminową, najczęściej do krajów granicznych bądź do miast i miejscowości polskich [Kondracki, Ostrowski 1994, s. 17]. Wraz ze wzrostem świadomości społecznej, potrzeb wyższego rzędu turystyka i rozwijanie wiedzy o świecie stały się coraz bardziej pożądane.

Międzynarodowa organizacja o profilu ekonomicznym – Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, z ang. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) opublikowała w 2001 roku wykres przedstawiający liczbę przepracowanych godzin w wybranych krajach w latach 1870 – 1998. Na przestrzeni ponad stulecia zaobserwowano drastyczne skrócenie czasu pracy na świecie o ponad połowę (ryc. 3.11).

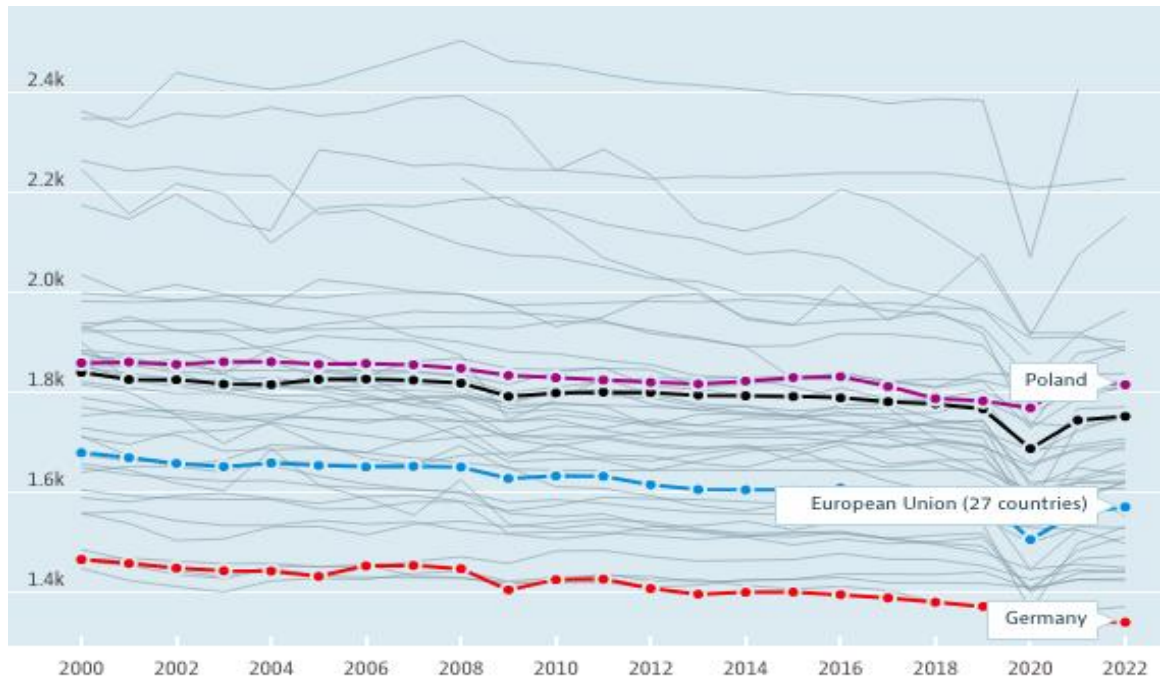

Ryc. 3.11. Czas pracy w wybranych krajach OECD w latach 1870-1998

Źródło A. Maddison, *The World Economy: A Millennial Perspective*. OECD Publishing 2001, Paris 2001, s. 347.

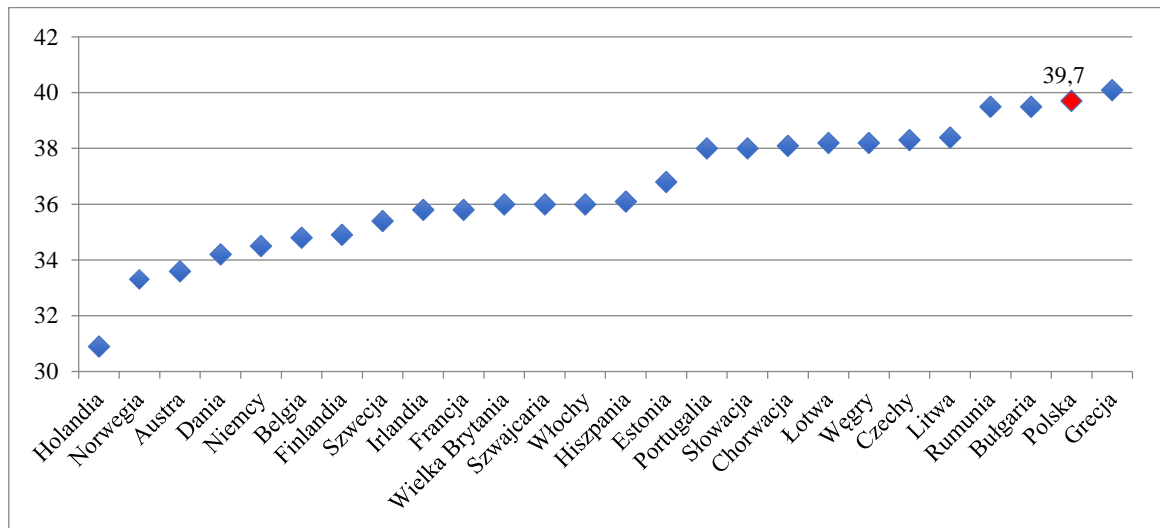
Bazując na danych publikowanych przez OECD przeanalizowano okres od 2000 do 2022 roku (ryc. 3.12). W okresie tym zauważalny był powolny trend spadkowy dla wszystkich krajów. W Polsce wymiar przepracowanych średniorocznych godzin na tle krajów OECD jest nieco wyższy. Dla Polski w 2022 roku wymiar ten wyniósł 1815 godzin rocznie, podczas gdy średnia w krajach OECD wyniosła 1752 godzin, a średnia państw Unii Europejskiej to 1571 godzin. Tygodniowy wymiar godzin w Polsce to 39,7 godzin (ryc. 3.13). Nad Polską z wyższym wynikiem jest m.in. Cypr (1837) i Grecja (1881). Najwyższy wymiar godzinowy na świecie notowany jest w krajach Ameryki Południowej, w Kolumbii (2405) i Meksyku (2226). Najniższy

wymiar godzinowy obowiązuje w Niemczech z liczbą przepracowanych 1341 godzin, tuż za nią jest Dania (1372) i Norwegia (1425).

Ryc. 3.12. Liczba godzin przepracowanych w Polsce na tle średniej OECD i UE w latach 2000-2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD.

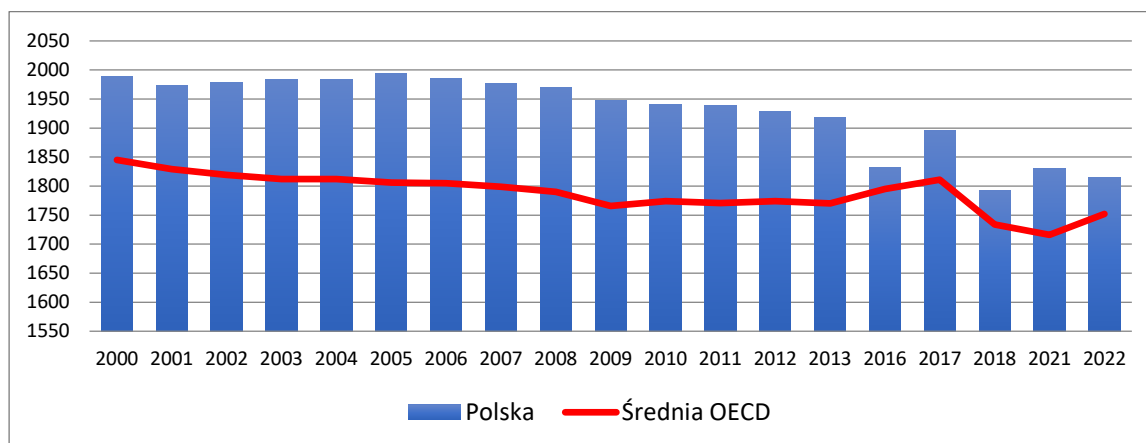

Ryc. 3.13. Średniotygodniowa liczba przepracowanych godzin w Europie w 2022 r.

Źródło: Portal internetowy Money.pl: <https://www.money.pl/gospodarka/za-biurkiem-siedzimy-dluzej-niz-inni-polacy-pracuja-prawie-najwiecej-w-europie-6789317416008352a.html> (dostęp: 21.05.2022) na podstawie danych z Eurostatu.

Ostatnie dwadzieścia lat to trend minimalnie spadkowy, przy czym średnioroczny czas pracy w Polsce jest poniżej średniej czasu pracy przepracowanego na przestrzeni lat w krajach OECD. Tygodniowy wymiar czasu pracy

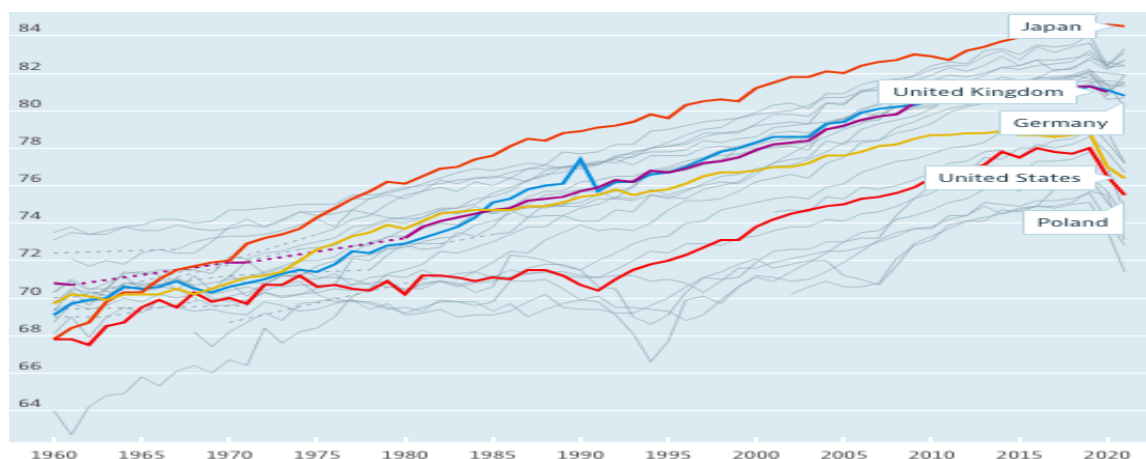
w Polsce to średnio 39,7 godzin i jest to jeden z najwyższych wymiarów czasu pracy na tle innych krajów europejskich (ryc. 3.14).

Ryc. 3.14. Średnioroczna liczba przepracowanych godzin w Polsce na tle średniej krajów OECD w latach 2000-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD.

Ważnym społecznym czynnikiem wpływającym na rozwój turystyki jest również wydłużanie się życia człowieka. M. Czerny [2005, s. 68] zauważa, że średnia długość życia na przestrzeni ostatnich pięćdziesięciu lat wzrosła średnio o 17 lat na świecie. Zdecydowanie na wydłużanie się życia człowieka wpływa rozwijająca się medycyna, jak również system opieki społecznej, ale także i skrócenie czasu pracy, co jest doskonale widoczne w krajach, które są wysoko rozwinięte [Grzelak-Kostulska, Hołowiecka 2012, s. 95-108] – ryc. 3.15.

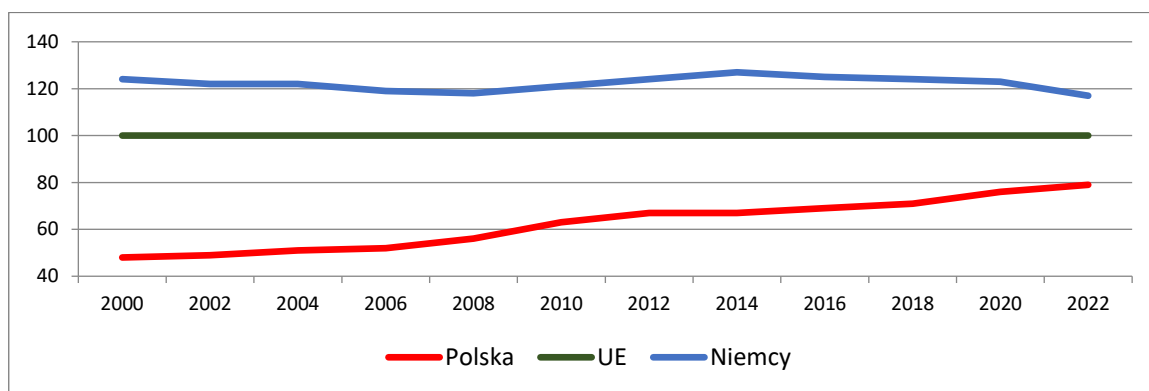

Ryc. 3.15. Średnia długość życia noworodka zgodnie z wzorcami umieralności w latach 1960-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD.

Dłuższe życie wpływa na wzrost zamożności społeczeństwa, a konsumentem usług turystycznych w coraz większym zakresie stają się seniorzy. Na rozwój turystyki wpływa także poprawa warunków ekonomicznych (ryc. 3.16).

Ryc. 3.16. Poziom PKB per capita w krajach UE [%] w latach 2000-2022 (100=średnia UE)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

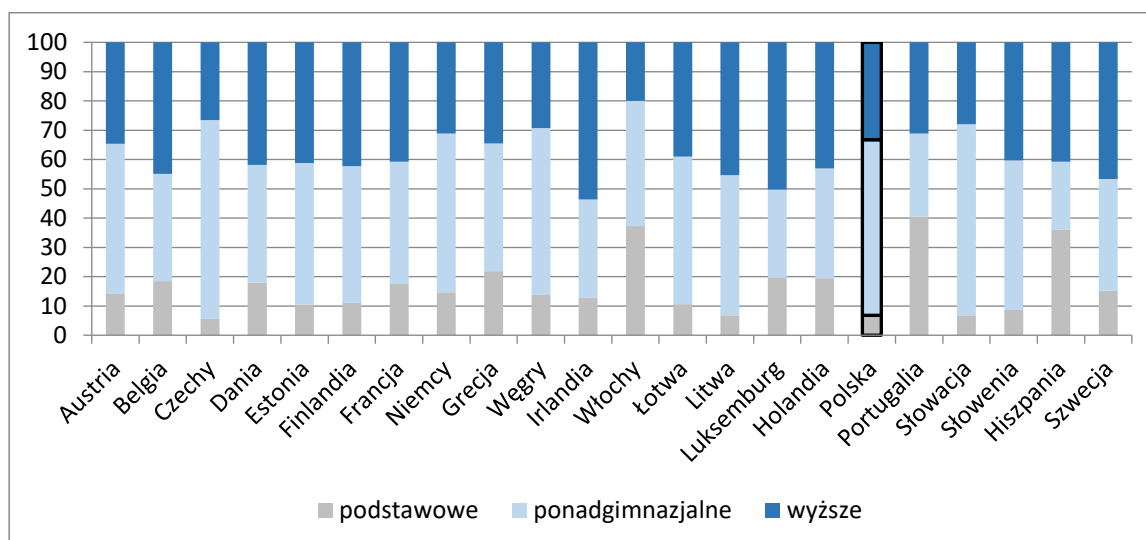
Można stwierdzić, iż coraz dłuższe życie, idące w parze ze wzrostem zamożności społeczeństw, przyczynia się do rozwoju turystycznej branży. Starzejące się społeczeństwo oznacza również, iż osoby w wieku poprodukcyjnym stają się głównymi konsumentami usług turystycznych i rekreacyjnych [Haczyński i in. 2018, s. 17].

Wzrost wykształcenia – to kolejny ważny czynnik społeczny przyczyniający się do rozwoju turystyki. Wraz ze wzrostem wykształcenia wzrasta ciekawość świata, w tym odmiennych kultur, co zwiększa skłonność do podróżowania [Grabowska 2013, s. 68]. Natomiast postęp w edukacji przyspiesza rozwój oraz wdrażanie naukowo-technicznych innowacji, jak również zdolność do samodzielnego, a także świadomego kształtowania swojej wiedzy, hierarchizowanie potrzeb, dokonywanie samodzielnych wyborów [Rogalewski 1974].

Innymi słowy, postęp, który ma miejsce w edukacji, przyczynia się do wzrostu zainteresowania światem przez społeczeństwo. O. Rogalewski [Rogalewski 1974] wskazuje, że dzięki edukacyjnemu rozwojowi człowiek w coraz większym stopniu podejmuje samodzielne decyzje, a także wybory, jak również posiada coraz większą zdolność do samodzielnego oraz świadomego kształtowania własnej wiedzy. Ponadto pojawia się hierarchizacja potrzeb – zaspokojone zostają potrzeby niższego rzędu, w efekcie rozwijać się mogą potrzeby wyższego rzędu – do których można zaliczyć chociażby te związane z podróżowaniem, a także z poznawaniem nowych, odmiennych

kultur – przyczynia się to do zwiększania poziomu posiadanej wiedzy i odczuwanej satysfakcji z kolejnego odkrycia.

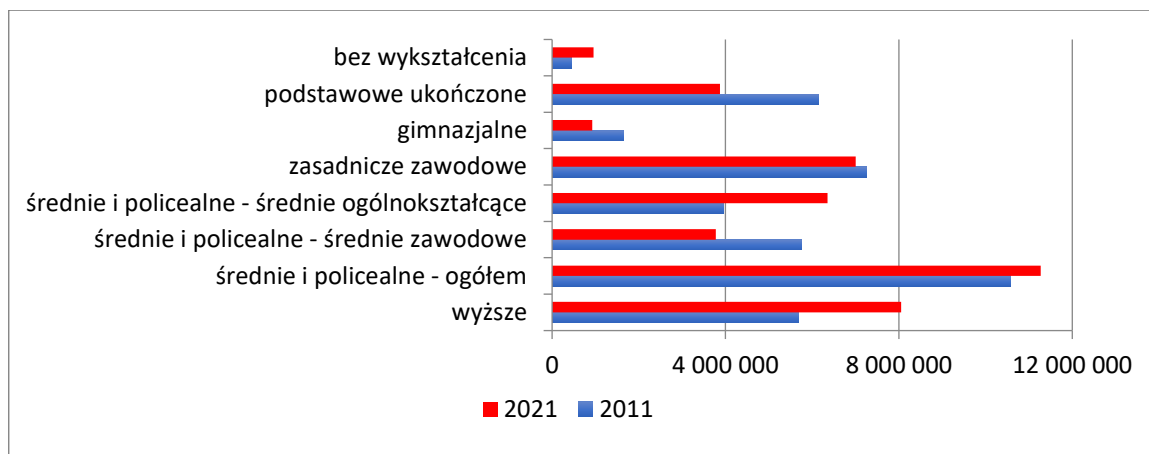
W krajach UE istnieje znaczna asymetria dotycząca poziomu wykształcenia (ryc. 3.17). Ponad połowa populacji z wyższym wykształceniem w 2021 roku była w Irlandii (53,71%) oraz Luksemburgu (50,3%). Najmniej wykształconych osób jest we Włoszech (19,98%). Polska jest pośrodku zestawienia z wynikiem 33,23%, tuż za nią są Niemcy (31,14%). Z wykształceniem ponadgimnazjalnym największy odsetek osób znajduje się w Czechach (67,88%), na Słowacji (65,25%) oraz w Polsce (59,97%). Osób z wykształceniem podstawowym najwięcej jest w Portugalii (40,55%) i zdecydowanie jest to najwyższy wynik wśród krajów UE. Najmniej osób z wykształceniem podstawowym jest w Czechach (5,58%) i na Litwie (6,73%) oraz w Polsce (6,79%).

Ryc. 3.17. Poziom wykształcenia w krajach UE w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD: <https://data.oecd.org/eduatt/adult-education-level.htm> (dostęp: 19.04.2023).

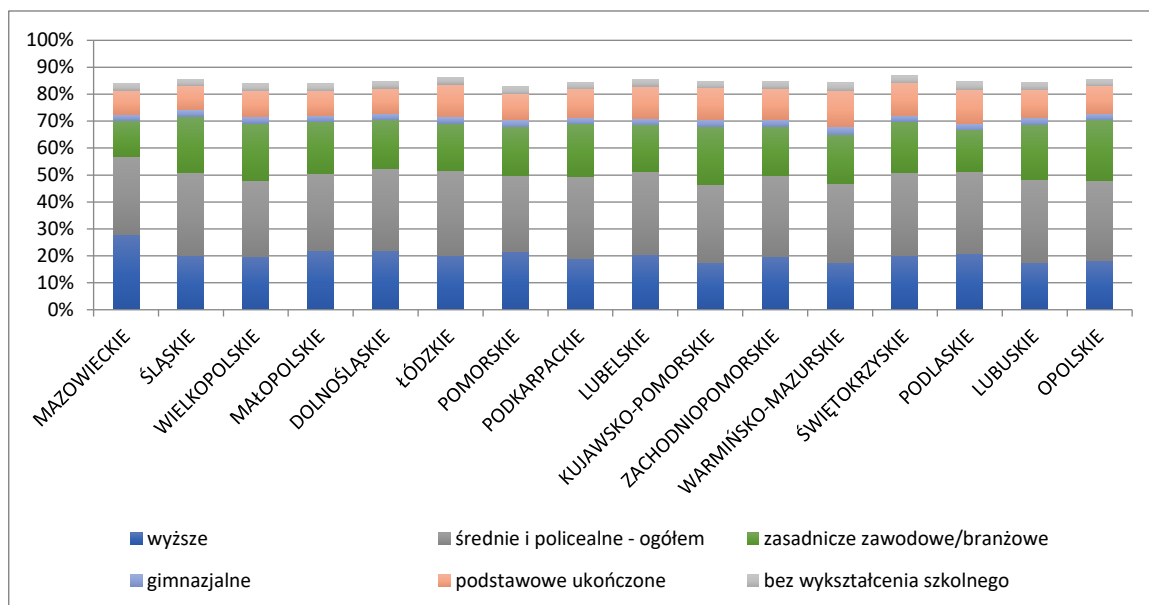
Porównując poziom wykształcenia w Polsce w 2021 roku do roku 2011, zauważalny jest wyraźny wzrost osób z wykształceniem średnim ogólnokształcącym oraz wyższym. Zdecydowany spadek zauważalny jest wśród osób z wykształceniem podstawowym, wzrósł także odsetek osób bez wykształcenia w ogóle (ryc. 3.18).

Ryc. 3.18. Poziom wykształcenia w Polsce w 2011 i 2021 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Analizując wykształcenie Polaków na poziomie województw, zachowane są porównywalne proporcje osób na każdym poziomie wykształcenia w każdym województwie. Aby w sposób rzetelny można było porównać stopień wykształcenia, wzięto pod uwagę liczbę osób wykształconych i ich stosunek procentowy do liczby ludności danego województwa (ryc. 3.19).

Ryc. 3.19. Poziom wykształcenia Polaków w 2021 r. w podziale na województwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Najwyższy odsetek osób z wykształceniem wyższym posiada województwo mazowieckie z wynikiem 27,76% oraz dolnośląskie (22,12%). Najmniej osób z tym wykształceniem znajduje się w lubuskim (17,43%) oraz porównywalnie w kujawsko-pomorskim (17,62%). Wykształcenie średnie (ogólnokształcące

i zawodowe) oraz policealne posiada najwięcej osób z woj. łódzkiego (31,35%), najmniej z pomorskiego (28,32%). Wykształcenie zawodowe branżowe posiada najwięcej osób w woj. opolskim (22,45%), podczas gdy najmniej osób z tym wykształceniem jest w woj. mazowieckim (13,51%). Osób z wykształceniem gimnazjalnym (2,99%) i podstawowym (13,43%) najwięcej jest w woj. warmińsko-mazurskim, podczas gdy najmniej z podstawowym (2,29%) i gimnazjalnym (8,90%) jest w woj. mazowieckim. Bez wykształcenia pozostaje najwięcej osób w woj. podlaskim (2,84%) i najmniej w woj. śląskim (2,36%).

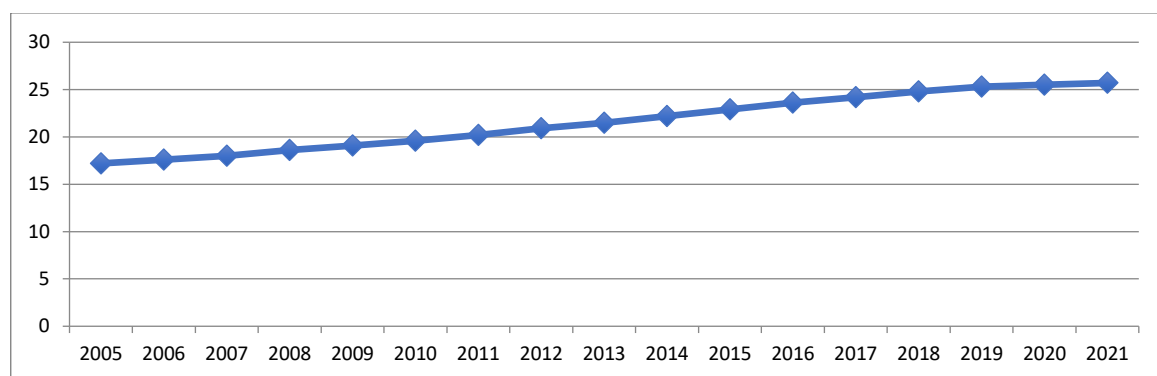
Prócz czynników społecznych na stan turystyki na danym obszarze (np. państwo, region) wpływa też sytuacja społeczno-ekonomiczna, głównie w sferze zachowań, które oddziałują na poziom i strukturę ruchu turystycznego. Przemiany te pojawiają się w wyniku przenikania się turystycznych wzorców. Można je podzielić na pozytywne oraz negatywne [Kowalczyk-Anioł 2017, s. 209-222]. Do pozytywnych przemian zaliczyć należy przede wszystkim zalicza się „otwarcie na świat”, jak i poszerzenie horyzontów przez osoby, które mieszkają w regionach, do których napływają turyści. Można wskazać również na rozwijanie się coraz bardziej liberalnych poglądów, a także postawy tolerancji wobec odmiennych kultur, jak i wobec zachowań poszczególnych osób – z tego też względu coraz częściej zauważyć można podróżowanie do krajów, które są odmienne kulturowo i „przywożenie” stamtąd „nowego spojrzenia” na świat, a także konfrontację tego z poglądami, które do tej pory posiadała jednostka.

Natomiast negatywne przemiany, które można zaobserwować w zakresie sytuacji społeczno-ekonomicznej to poczucie zwolnienia z przestrzegania norm obyczajowych i etycznych, oraz upowszechnienie – poprzez rozwój turystyki – prostytucji (a także zwiększenie swobody seksualnej), przestępczości, hazardu, nielegalnego handlu, narkomanii i pijaństwa [Meyer 2008, s. 62].

Analizując sytuację społeczno-ekonomiczną jako przesłankę rozwoju turystyki, można również zauważyć, iż na obszarach turystycznych ujawniają się różnice występujące pomiędzy turystami a społecznościami stałych mieszkańców regionów turystycznych. Różnice te są najbardziej widoczne na tle ekonomicznym oraz kulturowym. Turyści, którzy pochodzą z krajów bogatych, wyjeżdżający do krajów rozwijających się, spotykają się w sposób bezpośredni z innym społecznym czy politycznym porządkiem, jak i często z inną religią, czy też zacofaniem gospodarczym. Często powoduje to u turystów poczucie ekonomicznej siły, wyższości bądź dominacji,

co może prowadzić do patologicznych zachowań. Turyści w czasie pobytu turystycznego mogą zacząć zachowywać się inaczej aniżeli w środowisku, z którego przyjechali, wydają również zwykle więcej pieniędzy niż w miejscu swojego zamieszkania. Poza tym turyści bardzo często czują się zwolnieni z obowiązku przestrzegania obyczajowych, ja i moralnych norm, gdyż nie podlegają kontroli społecznej. Tego typu zachowania składają się na tzw. efekt demonstracji [Dziedzic, Skalska 2012, s. 47]. K. Ziółkowska-Weiss [2017, s. 32-49] zauważa, że: „Jest on tym większy, im większy jest dystans na tle kulturowym i ekonomicznym pomiędzy turystami a mieszkańcami regionów turystycznych”. Wynika z tego, iż sytuacja społeczno-ekonomiczna jest wyznacznikiem sposobu, w jaki funkcjonuje turystyka w danym kraju. Turyści majątni, którzy pochodzą z zamożnych społeczeństw, często odwiedzają kraje biedniejsze, demonstrując właśnie swoje swobodne postawy. Wpływa to na chęć wzbogacenia się przez mieszkańców biedniejszych krajów. To wszystko składa się na społeczno-ekonomiczną sytuację turystyki. Przyjmowanie obcych wzorców może z jednej strony skłonić mieszkańców biedniejszych krajów do bogacenia się, lecz może również wywołać niekorzystne zachowania (np. patologiczne) i przyczynić się do ich dalszego rozwoju [Komorowska 2003, s. 80].

Istotną rolę w obszarze społeczno-ekonomicznych czynników rozwoju turystyki są także seniorzy. Starzenie się populacji jest wyzwaniem przed jakim staje coraz więcej krajów świata, w tym Polska (ryc. 3.20). To tak zwana srebrna gospodarka [Frackiewicz, Iwański 2021, s. 12]. Z tego też względu seniorów należy uznać za istotny segment rynku turystycznego.

Ryc. 3.20. Udział seniorów 60+ w liczbie ludności ogółem (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Seniorzy to osoby w dojrzałym wieku posiadające szczególny status społeczny, najczęściej będący emerytami [Panasiuk 2021, s. 280] – tabela 3.3.

Tabela 3.3. Status seniorów w Polsce w 2021 r.

Wyszczególnienie (w tys.)	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	Z liczby ogółem	
				miasta	wieś
Liczba seniorów ogółem	5623	2147	3477	3587	2037
W tym nieposzukujący pracy (ogółem), z powodu:	5621	2145	3476	3586	2036
emerytury	5062	1814	3248	3277	1785
choroby, niepełnosprawności	361	261	100	191	170

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

Obecnie coraz większa liczba seniorów aktywnie bierze udział w turystycznych wyjazdach, również tych zagranicznych – egzotycznych. Osoby starsze bowiem to grupa nie tylko coraz bardziej liczna, co związane jest ze starzeniem się społeczeństw, ale również grupa coraz zdrowsza, zasobniejsza, a także coraz bardziej aktywna (tabela 3.4.). Współczynnik aktywności zawodowej osób w wieku 60–89 lat kształtował się w 2021 r. na poziomie 15,6%. Wśród mężczyzn wyniósł on 24,5%, a w grupie kobiet 9,1%. Nie zanotowano dużego zróżnicowania tego wskaźnika ze względu na miejsce zamieszkania.

Tabela 3.4. Aktywność ekonomiczna seniorów w wieku 60-89 lat w Polsce w 2021 r.

Wyszczególnienie (w tys.)	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	Z liczby ogółem	
				miasta	wieś
Liczba seniorów ogółem	9250	3918	5333	5987	3263
Seniorzy aktywni zawodowo	1442	959	483	959	483
w tym pracujący	1420	940	479	945	745
Bierni zawodowo	8709	2958	4850	5029	2780

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS BDL.

Zmieniają się więc zachowania turystyczne osób starszych. Jest to również coraz bardziej wymagający segment rynku, ponieważ tworzą go osoby [Ociepka, Pytel 2018, s. 83-94]:

- dobrze poinformowane,
- z doświadczeniem życiowym, w tym właśnie turystycznym,
- o zróżnicowanych oczekiwaniach,
- podróżujące na coraz dłuższe dystanse,
- skłonne do starannego porównywania ofert,
- znające wartość swoich pieniędzy oraz świadome relacji między ceną i jakością.

Z punktu widzenia turystycznego aktywność seniorów wymaga od nich przełamywania bardzo wielu barier i ograniczeń, jak np. zła kondycja fizyczna, zły stan zdrowia, obawa przed pogorszeniem stanu zdrowia w podróży. Ograniczenia te są również natury ekonomiczno-społecznej, wśród których do ekonomicznych zaliczyć należy: niski dochód i świadczenia ZUS, wysokie wydatki na służbę zdrowia, lekarstwa i zabiegi prywatne. Wśród społecznych ograniczeń wskazać należy przywiązanie do stereotypów dotyczących osób starszych, czy brak akceptacji ze strony najbliższego otoczenia [Panasiuk 2021, s. 289].

3.2.2. Czynniki gospodarcze, w tym ekonomiczne uwarunkowania rozwoju turystyki

Czynniki gospodarcze, obok społecznych, również mają bardzo duży wpływ na rozwój turystyki. To, w jaki sposób funkcjonuje gospodarka w danym kraju, wpływa w dużej mierze na rozwój turystyki – innymi słowy, jeżeli społeczeństwo posiada możliwości finansowe, może korzystać z turystyki i tego, co ona oferuje.

Wśród czynników gospodarczych wyróżnia się czynniki: ekonomiczne, polityczne i techniczne [Semmerling 2017, s. 8]. Ważną rolę w kształtowaniu tych czynników odgrywają instytucje, jak np. Bank Światowy czy ONZ, zaangażowane w procesy globalizacji [Dominiak, Oleszczyk 2019, s. 65].

Wielkość ruchu turystycznego w dużej mierze zależy od sytuacji gospodarczej danego państwa. Turystyka jest ważnym obszarem zainteresowania świata gospodarczego jak też jedną z podstawowych narzędzi przyczyniających się do rozwoju gospodarczego. Z funkcjonowaniem gospodarki związany jest stopień rozwoju turystyki, jakość usług oraz jej dostępność. Istotnymi czynnikami jest globalizacja oraz sytuacja gospodarcza, a szczególnie kryzysy. Rozwój turystyki międzynarodowej nie byłby możliwy gdyby nie procesy globalizacji, które integrują z rynkami międzynarodowymi gospodarki narodowej [Ślusarczyk, Kot 2012, s. 45-54].

Globalizacją jest ciąg wydarzeń, które w pewnej części globu wywierają wpływ na funkcjonowanie gospodarki [Haggett 2001, s. 586]. Proces globalizacji oparty jest na kwestiach przestrzennych oraz współdziałania niezależnego od lokalizacji [Czerny 2005, s.18]. Według Komisji Europejskiej obejmuje ona produkcję finalną i rynki usytuowane w różnych częściach świata, nierozzerwalnie z sobą powiązane umowami i działaniami handlowymi oraz finansowo-technologicznymi [Dominiak, Wasilczuk 2005, s. 7]. Według R. Kapuścińskiego globalizacja to nieograniczony przepływ

kapitałów, nieograniczony dostęp do rynków zbytu i handlowych, charakteryzujący się współdziałaniem międzynarodowych firm, kultur i społeczności [Wysłocka 2009, s. 12]. B. Ślusarczyk [2013, s. 9-11] definiuje natomiast globalizację jako proces opierający się na intensyfikacji powiązań i zależności społecznych oraz gospodarczych w skali międzynarodowej, charakteryzujący się łatwością przepływów kapitałów, dóbr i usług oraz wzmożoną kooperacją gospodarczą, społeczną i ekonomiczną.

W ujęciu turystycznym globalizacja definiowana jest jako proces łączący ludność na całym świecie, poprzez minimalizację kosztów transportu, niwelację granic oraz barier kulturowo-społecznych, ułatwiający dostęp do nowych terenów, wiedzy oraz pracy.

W turystyce na globalizację wywierają wpływ takie czynniki, jak [Nowak 2013, s. 8-9]:

- nieograniczony dostęp do informacji,
- rozwój i ciągła modernizacja środków transportowych,
- wolne rynki zbytu i związany z tym handel zagraniczny,
- ekspansja sieci hotelowych na międzynarodowe rynki,
- popyt na usługi turystyczne,
- konkurencja międzynarodowa.

W. Alejziak i B. Szczechowicz [2019, s. 10] wskazują, że chociaż globalizacja dotyka wielu dziedzin życia społecznego i gospodarczego, to największe skutki wywołuje w sferze gospodarki sprawiając, że rynek turystyczny ulega przez to gwałtownym zmianom. Tak więc na rozwój danego kraju a także na rozwój turystyki wpływa sytuacja gospodarki światowej a szczególnie pojawiające się problemy i kryzysy. Rozwój turystyki zależy także od kryzysów światowych, które wywierają wpływ zarówno na gospodarkę międzynarodową jak też na gospodarkę lokalną.

Samo pojęcie „kryzys” pochodzi z języka greckiego i oznacza zmianę, punkt przełomowy, zmianę i upadek dotychczasowych elementów rozwojowych²⁸. Kryzys gospodarczy to załamanie się rynku, zmniejszanie produkcji i handlu, spadek dochodów i wzrost bezrobocia, co negatywnie wpływa na wszystkie gałęzie gospodarki, w tym także na turystykę, jak też na jakość życia. W kwestiach dotyczących turystyki kryzys odzwierciedla się w [Nowak 2013, s. 8-9]:

- skali i tempie realizacji nowych inwestycji i przedsięwzięć turystycznych,

---

²⁸ Nowa Encyklopedia Powszechna. T. 3. Wyd. PWN, Warszawa 1995, s. 586.

- wielkości i dynamice ruchu turystycznego,
- kondycji biur podróży i pośrednictwa turystycznego,
- kondycji finansowa odbiorców usług.

Polska obecnie jest na zaawansowanym poziomie globalizacji, to jednak w ostatnim dwudziestoleciu na turystykę wpływ miało kilka kryzysów o charakterze globalnym [Teluk, Przemyski 2023]:

- ataki terrorystyczne z 11 września 2001 roku, które doprowadziły do gwałtownego spadku wskaźników mierzących globalizację, w tym np. wskaźnik bezpośrednich inwestycji zagranicznych,
- kryzys finansowy z lat 2007 – 2009, który rozpoczął się od ogłoszenia bankructwa przez bank Lehman Brothers²⁹. Kryzys ten pokazał światu wówczas, że system finansowy jest niestabilny,
- pandemia koronawirusa COVID-19 w 2020 roku przerwała tradycyjne łańcuchy dostaw, ukazała kryzysy wielu gospodarek, zahamowała transport,
- wojna w Ukrainie od 2022 roku również zahamowała globalizację, gdyż część aktywów ważnego dotąd globalnego państwa, jakim jest Rosja, stało się toksyczne i zahamowało handel.

Obecnie większość światowych gospodarek rozwija się współzależnie, co związane jest z szeroką wymianą handlową, wspólnymi inwestycjami, podróżami służbowymi i biznesowymi jak też wyjazdami rekreacyjnymi oraz rozwojem komunikacji [Kuciński 1999, s. 245].

Turystyka w dość dynamiczny sposób reaguje na wahania, jakie zachodzą na światowych rynkach, co skutkuje zmniejszeniem ruchu turystycznego i migracji społecznych [Pender, Sharpley 2008, s. 334]. Wystąpienie kryzysu zagraża zarówno funkcjonowaniu biur turystycznych, jak też prowadzi do redukcji ruchu turystycznego na danym obszarze a tym samym ograniczaniu wpływów z turystyki. Kryzys w sektorze usług turystycznych objawia się między innymi:

- obniżeniem poziomu ruchu turystycznego,
- spadkiem przychodów biur turystycznych,
- zmniejszającą się liczbą biur turystycznych,
- ograniczaniem inwestycji w infrastrukturę turystyczną,
- deficytem u przewoźników,

---

²⁹ Global Development Research Group Policy Paper” 2009.

- skracaniem czasu wyjazdów turystycznych.

Czynniki ekonomiczne, które uważa się za najważniejsze, a także w największym stopniu wpływają na rozwój turystyki to [Kaczmarek 2014, s. 202-215]:

- realny wzrost dochodów ludności, ponieważ uprawianie turystyki jako potrzeby wyższego rzędu możliwe jest tylko wtedy, gdy zaspokoi się na odpowiednim poziomie podstawowe potrzeby człowieka,
- odpowiedni podział dochodów, pozwalający na racjonalne wykorzystywanie nadwyżek,
- stabilna sytuacja finansowa, poprzez którą wzrasta stabilność całego regionu, oraz w rezultacie – atrakcyjność inwestycyjna oraz turystyczna,
- korzystna koniunktura gospodarczo-społeczna, ponieważ branża turystyczna elastycznie dostosowuje się do zmian koniunkturalnych.

Determinantami rozwoju popytu turystycznego są różne czynniki, oddziałujące na zmiany w jego strukturze i wielkości. Na zjawisko popytu oddziałują między innymi czynniki ekonomiczne [Niezgoda 2012, s. 13]. Podstawowe znaczenie mają ceny, dlatego też czynniki takie dzielone są na cenowe i pozacenowe. L. Dwyer i inni [2010, s. 39] zaznaczają, że wzrost cen powoduje spadek popytu, i odwrotnie. Zmiany cen natomiast powodują zmiany dochodów realnych oraz tzw. efekt substytucji. Jednak oddziaływanie cen na rynek turystyczny rozpatrywany powinien być odrębnie w odniesieniu do wybranych jego segmentów. Wśród tych ostatnich wyróżnić można znaczenie dochodów, jak i zmiennych demograficznych.

E. Dzedzic i T. Skalska [2012, s. 32-33] dzielą czynniki ekonomiczne mające wpływ na rozwój turystyki na ogólnogospodarcze, dochodowe i cenowe.

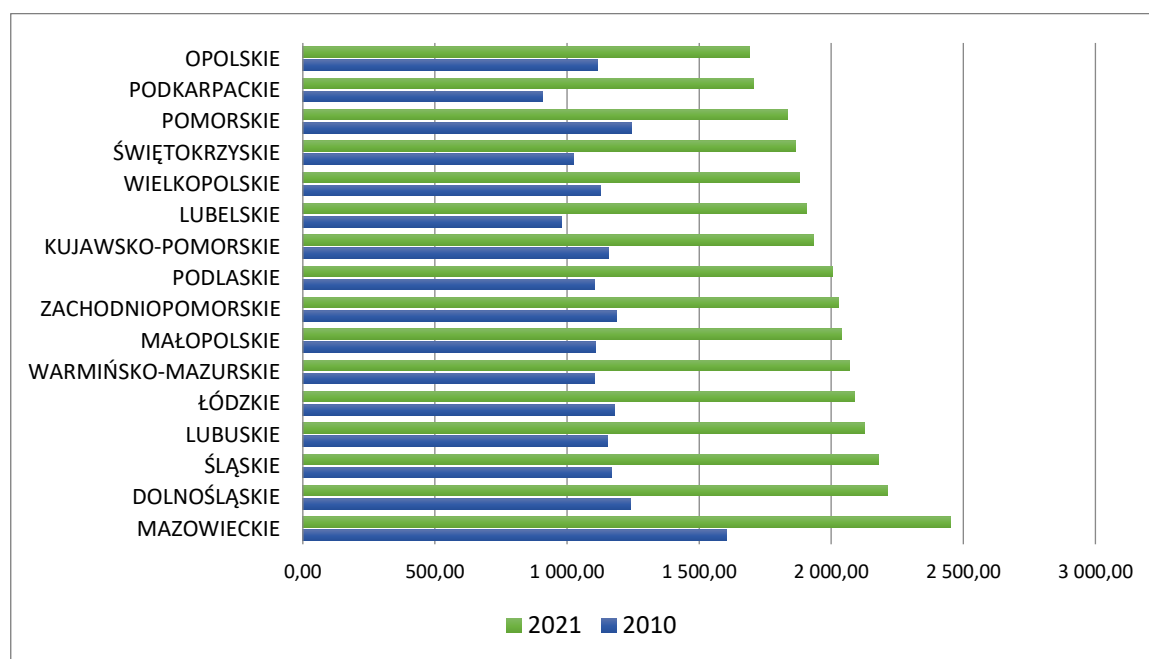
Według S. Wodejko [1998, s. 47] zmiennymi ekonomicznymi, które wpływają na popyt turystyczny, są zmienne ogólnospołeczne, takie jak stopa bezrobocia, płace realne, poziom dochodu narodowego czy struktura konsumpcji oraz zmienne dochodowe, które umożliwiają tworzenie funduszy swobodnych konsumpcji a także rozwój socjalnych form turystyki, z których korzystać mogą osoby o niskich dochodach. Do czynników takich zaliczany jest również wysokość cen produktów turystycznych, ich zmiany, relacje w stosunku do dochodów oraz wobec cen dóbr i usług substytucyjnych. Na popyt turystyczny wpływ ma także podaż pieniądza na rynku, która pobudza popyt oraz wpływa na poziom inflacji. W turystyce

zagranicznej natomiast istotne znaczenie ma wielkość produkcji oraz wielkość obrotów handlowych, kształtująca w dużej mierze turystykę biznesową [Cho 2001, s. 399]. Niska podaż pieniądza ma wpływ na hamowanie popytu turystycznego.

Wobec powyższego czynniki ekonomiczne, mające wpływ na rozwój turystyki, w dużej mierze uzależnione są od funkcjonowania gospodarki państwowej, rozwoju przemysłu, czy też od stopnia dochodów i inflacji – które przekładają się na jakość życia ludzi.

Ważne są również czynniki, które występują w makrootoczeniu rynku turystycznego. Jedną z najważniejszych determinant ekonomicznych, wyznaczających wielkość popytu, są dochody indywidualne gospodarstw domowych, w których popyt turystyczny realizowany jest w ramach tak zwanego funduszu swobodnej konsumpcji.

W Polsce w ostatnim 10-leciu nastąpił wzrost dochodów w gospodarstwach domowych w przeliczeniu na jedną osobę średnio o 43%. Na ryc. 3.21 porównano dane z 2021 do 2010 roku w poszczególnych województwach. Najwyższy wzrost wynagrodzenia odnotowano w województwie śląskim – o ponad 1 tysiąc złotych, najniższy w województwie opolskim – o 575 złotych.

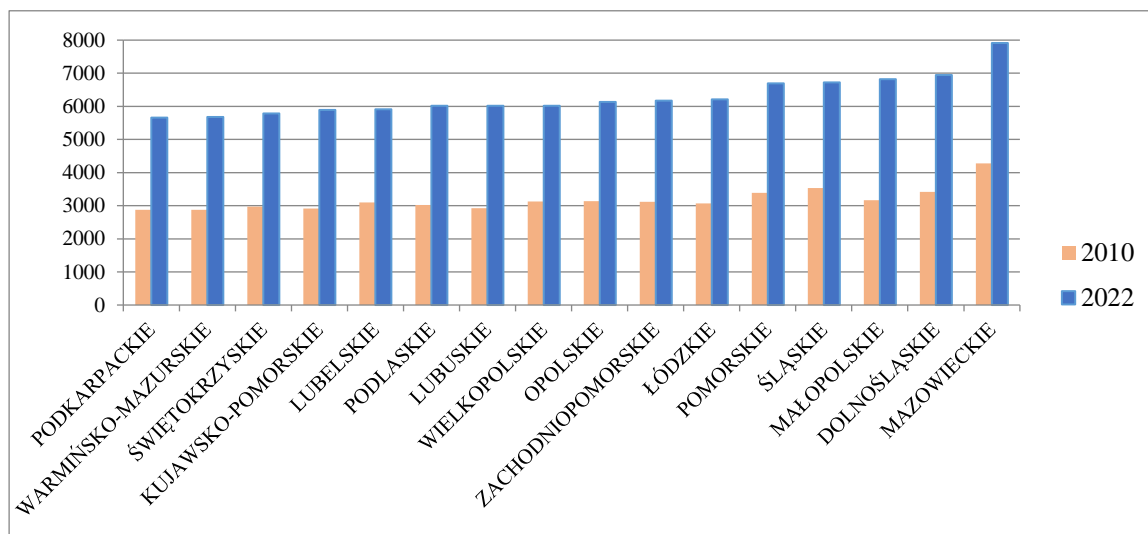

Ryc. 3.21. Dochody gospodarstw domowych na osobę w latach 2010 i 2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wzrost dochodów w gospodarstwach domowych uwarunkowany jest wzrostem przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto na osobę (ryc. 3.22). Porównując lata 2010 i 2022, wzrost wynagrodzenia brutto na osobę nastąpił średnio o 3105 złotych.

Najniższy wzrost wystąpił w województwach podkarpackim i warmińsko-mazurskim o ponad 2,7 tys. zł, podczas gdy najwyższy wzrost wynagrodzenia o ponad 3,6 tys. zł odnotowano w województwach małopolskim i mazowieckim.

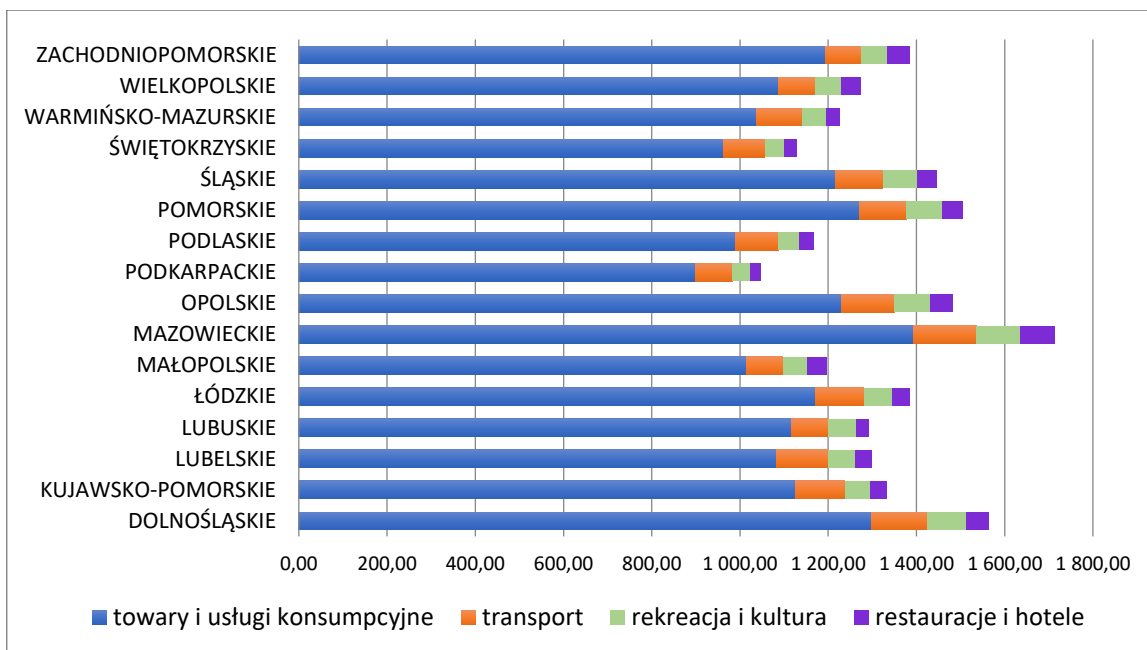

Ryc. 3.22. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto na osobę (zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

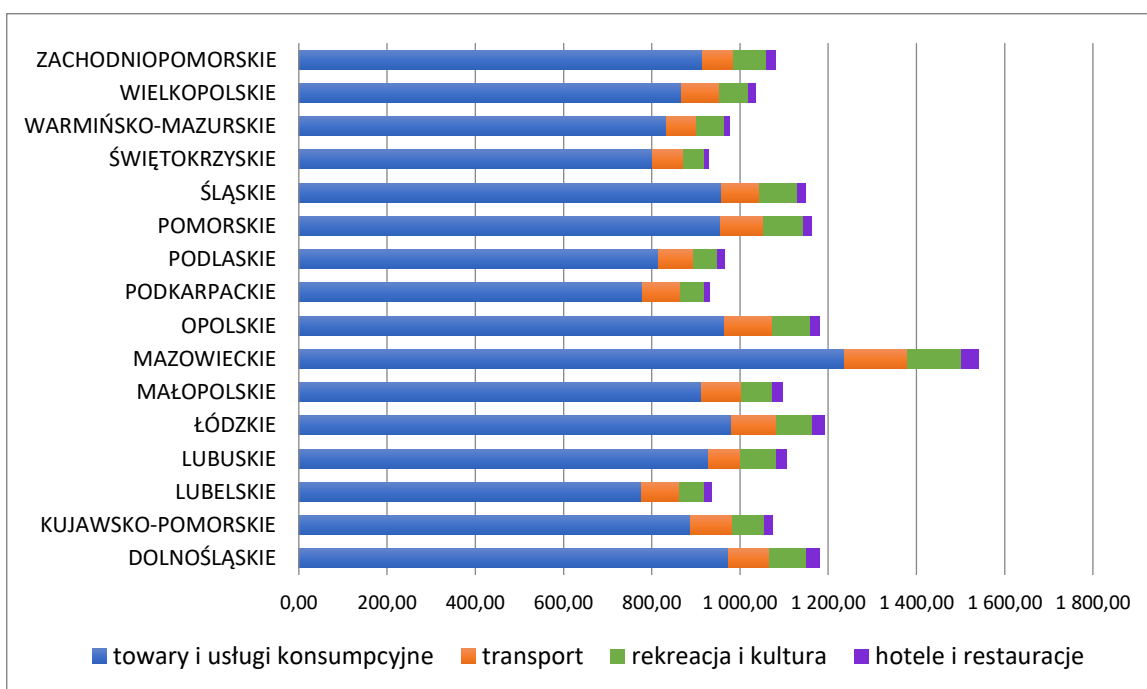
Fundusz swobodnej konsumpcji powstaje po zaspokojeniu podstawowych potrzeb, a konsumpcja turystyczna pojawia się dopiero po przekroczeniu pewnego progu dochodowego [Wodejko 1998, s. 50]. Potrzeby turystyczne to potrzeby wyższego rzędu, z tego też powodu, jeżeli w danym gospodarstwie domowym zaspokajane są potrzeby podstawowe, jego członkowie mogą być skłonni do podejmowania aktywności o charakterze turystycznym. Wielkość dochodów ma wpływ zatem na poziom zamożności, a więc dobrobyt, który „jest z jednej strony zwiększany o przychody bieżące, z drugiej zaś – zmniejszany o bieżące wydatki, zatem jest skumulowanym dochodem z poprzednich okresów pomniejszonym o skumulowane rozchody” [Zbaraszewski i in. 2014, s. 69].

Wydatki gospodarstw domowych podobnie jak dochody uległy znacznemu zwiększeniu przez ostatnie dziesięciolecie. Poniżej zaprezentowano analizę wydatków gospodarstw domowych w 2020 i 2010 roku (ryc. 3.23 i 3.24).

Ryc. 3.23. Wydatki gospodarstw domowych w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

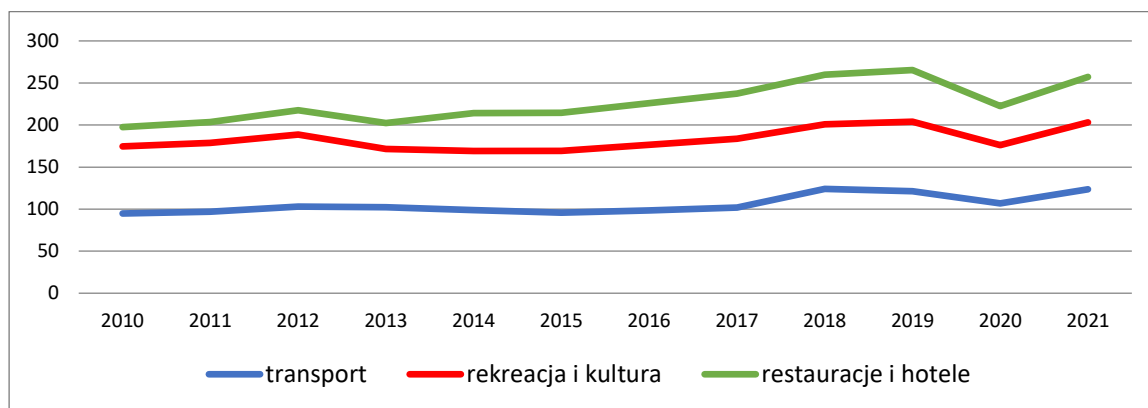

Ryc. 3.24. Wydatki gospodarstw domowych w 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wraz ze wzrostem dochodów zwiększył się także fundusz swobodnej konsumpcji, jednak przyrost był nieznaczny z powodu wysokich wydatków gospodarstw domowych. Zauważalny był natomiast wzrost wydatków na hotele i restauracje. Średnio wydatki te o 70% były wyższe w 2020 roku w stosunku do 2010

roku. Do 2019 roku wydatki na transport, rekreację i kulturę oraz na koszty związane z hotelami i restauracjami były w trendzie wzrostowym do kryzysu w 2020 (ryc. 3.25).

Ryc. 3.25. Wydatki gospodarstw domowych na osobę (zł) w latach 2010-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W. Zbaraszewski i in. [2014, s. 69] wskazują więc, iż nie zawsze zmiana sytuacji ekonomicznej w gospodarstwie domowym będzie wpływać na zwiększenie bądź zmniejszenie aktywności turystycznej jej członków. M. Sinclair i M. Stabler [1997, s. 16-19], mówiąc o możliwościach zwiększania dochodów przeznaczonych na turystykę, słusznie zwracają także uwagę na zależność między poziomem konsumpcji, a czasem pracy. Jedną z możliwości jest podjęcie dodatkowej pracy, pozwalającej zwiększyć dochód, który z kolei da szansę na zwiększenie konsumpcji turystycznej.

Na współzależności między zmienną, jaką jest wysokość dochodów, a tzw. „ceną czasu” zwraca uwagę również A. Niezgodna [2012, s. 14]. A. Bull [2005, s. 43] także uważa, że podstawową barierą zwiększania popytu turystycznego nie są niskie dochody ale brak czasu, co przejawia się brakiem zainteresowania dłuższymi podróżami czy brakiem dłuższego popytu poza miejscem zamieszkania.

Zaznaczyć należy, że w przeciwieństwie do makrootoczenia w turystyce międzynarodowej konsumpcja turystyczna odbywa się nie tylko poza miejscem stałego zamieszkania turysty, ale także w zupełnie odmiennym środowisku gospodarczym. Ma to istotne znaczenie w przypadku długich podróży.

Można więc zauważyć, iż czynniki ekonomiczne, które wpływają na rozwój turystyki można podzielić na zarówno zmienne ekonomiczne, które występują na terenach generujących ruch turystyczny, jak i na zmienne ekonomiczne – typowe dla obszarów recepcji turystycznej. Jak wskazują A. Hełdak i B. Raszka [2010, s. 89-93] zmienne te można również podzielić na te, które pojawiają się na styku wzajemnego

oddziaływania obszaru – wysyłającego oraz recepcyjnego. W zależności do tego, jakie zmienne bierze się pod uwagę, wyróżnia się inne czynniki oddziaływania na ruch turystyczny. Z tego też względu bierze się chociażby pod uwagę konkurencję na rynku, kursy wymiany walut, czy też siłę nabywczą waluty.

Ważna jest również elastyczność dochodowa popytu. W teorii ekonomii przyjmuje się, iż reakcje popytu na wzrost dochodu różnią się w zależności od rodzaju dobra, dla którego jest on liczony. Wyróżnić można [Meyer 2008, s. 61]:

- dobra normalne, o dodatniej elastyczności dochodowej popytu – w tym przypadku wraz ze wzrostem dochodu rośnie również poziom zapotrzebowania na te dobra, rośnie też ich udział w budżecie,
- dobra niższego rzędu – są to dobra poślednie, w przypadku których wzrost dochodu oznacza spadek konsumpcji, zmniejsza się również ich udział w budżecie.

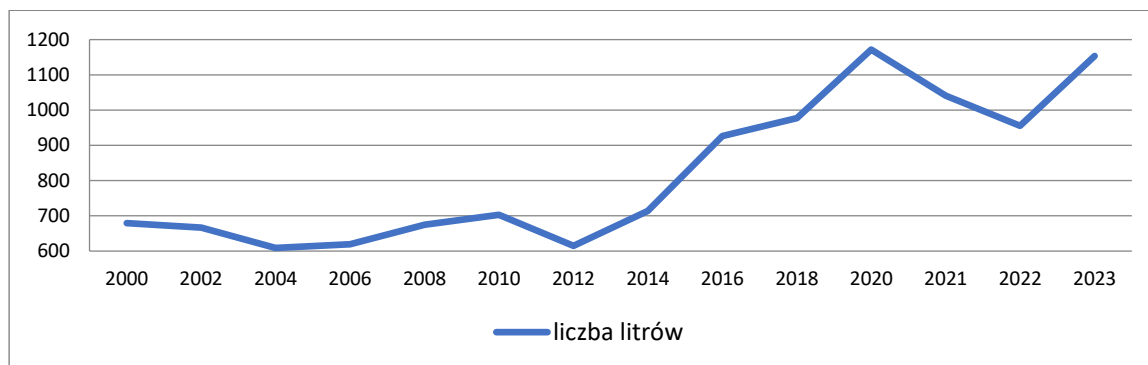
Ponadto należy zauważyć, iż popyt, a co za tym idzie – aktywność turystyczna, ulega zmianom nie tylko poprzez oddziaływanie czynników, które występują w makrootoczeniu rynku turystycznego, lecz również pod wpływem polityki, która realizowana jest w stosunku do tegoż rynku. W tym celu wykorzystuje się szereg narzędzi, zarówno o charakterze ekonomicznym, jak i prawnym, a także administracyjno-organizacyjnym. Najczęściej oddziałują one na popyt, jak i podaż turystyczną. Najważniejsze czynniki ekonomiczne, które są skierowane na popyt, to:

- opłaty celne,
- nakłady na promocję,
- opłaty wizowe,
- ceny regulowane,
- podatki oraz zwolnienia podatkowe,
- dotacje do usług turystycznych o charakterze socjalnym,
- finansowanie części usług, które są świadczone w ramach turystyki uzdrowiskowej,
- regulacje dotyczące wymiany walutowej,
- kredyty konsumpcyjne,
- nakłady na promocję turystyki.

Wymienione czynniki gospodarcze zależą w dużej mierze od polityki państwa, gdyż to ona wpływa na gospodarczy rozwój kraju. Polityka rządu reguluje wszystkie sfery życia gospodarczego. Jeżeli polityka socjalna tworzona jest w taki sposób, aby wspierać turystykę, może ona się rozwijać. Dotyczy to chociażby stabilności kraju

poprzez wprowadzanie określonych społecznych przepisów, dotyczących bezpieczeństwa i zdrowia publicznego. Ponadto istotna jest również polityka fiskalna, jak i pieniężna [Kaczmarek 2014, s. 203]. Społeczeństwo, które obciążone jest wysokimi podatkami, nie może przeznaczyć określonej części swoich dochodów na turystykę, a w efekcie jej rozwój może być zaburzony. Ważna jest również stabilność waluty państwowej, gdyż niestabilna waluta może wpływać na zatrzymanie bądź zmniejszenie ruchu turystycznego ze względu na niepewność cen.

Siła nabywcza pieniądza to ważny wskaźnik ekonomiczny, ponieważ wskazuje ile faktycznie warte są nasze pieniądze. Inflacja jest natomiast wskaźnikiem ogólnego poziomu cen towarów i usług w gospodarce, zatem gdy jest wysoka, oznacza to, że ceny szybko rosną, co z kolei powoduje spadek siły nabywczej pieniądza. W Polsce pomimo dużego wzrostu płac, siła nabywcza pieniądza rosła w znacznie niższym tempie [Szymański 2023]. Przeanalizowano średnie wynagrodzenie Polaków od 2000 do 2023 roku³⁰ oraz średnie ceny paliwa za litr w tym samym okresie (ryc. 3.26). I tak za średnią krajową np. w 2000 roku można było kupić 679,68 litrów benzyny, podczas gdy w 2016 już 926,1 a w 2020 – 1171,70. Wskutek wysokiej inflacji w 2022 roku ceny benzyny na tyle wzrosły, że liczba potencjalnych zakupionych litrów spadła do 991,42. Oznacza to, że siła nabywcza pensji w ciągu dwóch lat istotnie spadła, pomimo wzrostu wynagrodzeń.

Ryc. 3.26. Liczba litrów benzyny jaką można było kupić za przeciętną pensję w latach 2000-2023 (stan na koniec I kwartału 2023)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Do czynników gospodarczych zaliczyć należy szeroko pojmowaną politykę gospodarczą. To właśnie ona w dużej mierze ma wpływ na tempo gospodarczego wzrostu, jak i na to, w jaki sposób oraz w jakim tempie wzrastają realne dochody obywateli [Horodecka 2008, s. 46].

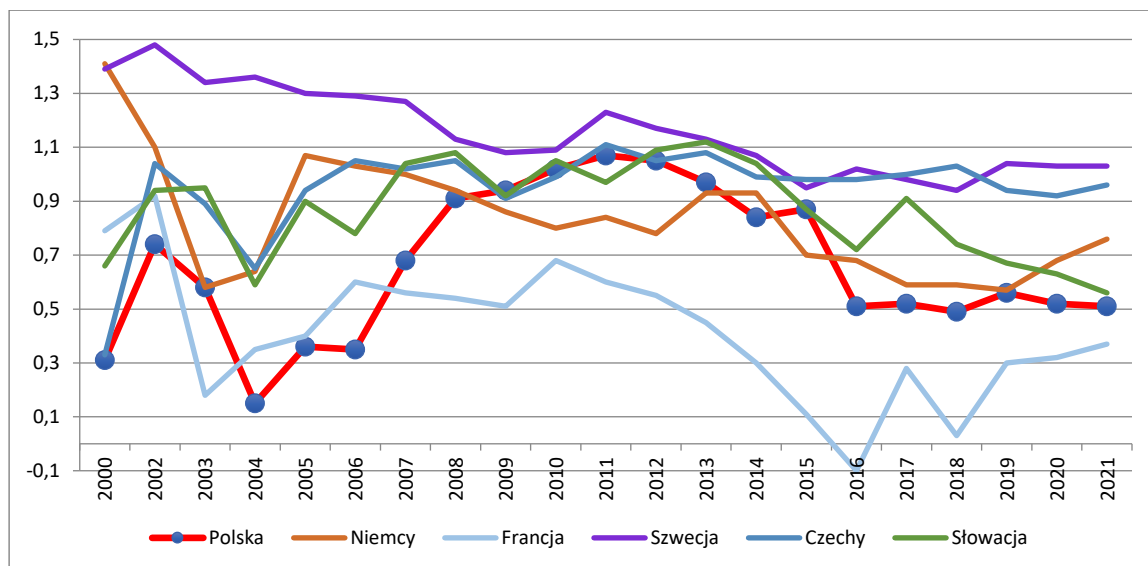
³⁰ Dane dotyczą I kwartału 2023 roku.

Polityka gospodarcza dotyczy również wszelakich inwestycji, które podejmowane są przez państwo w zakresie branży turystycznej. Im korzystniejsza jest polityka gospodarcza kraju, tym lepiej rozwija się turystyka, gdyż odpowiednie fundusze przeznaczone są na rozwój atrakcyjności turystycznej, co przyciąga coraz większą liczbę turystów, a co za tym idzie – zwiększają się przychody państwa, jak i obywateli.

Istotnym czynnikiem, mającym wpływ na rozwój turystyki w kwestii gospodarczej, są również pozostałe działania władz państwowych, które oddziałują w bezpośredni sposób na obywateli i ich życie. Działania takie zwiększają bądź zmniejszają postrzeganie określonego kraju na arenie międzynarodowej pod kątem atrakcyjności turystycznej [Balińska i in. 2014, s. 88]. Można więc stwierdzić, iż im bardziej państwo przyjaźnie nastawione jest do swoich obywateli i im więcej kroków podejmuje, aby rozwijać gospodarkę danego kraju, tym bardziej wpływa to na rozwój turystyki. Jeżeli dany kraj kreuje się na przyjazny dla turystów, w dużym stopniu działania te będą zwiększać jego atrakcyjność turystyczną na arenie międzynarodowej.

Ważne w tym obszarze jest zatem bezpieczeństwo i stabilna sytuacja polityczna w kraju. Rozwój krajowego i międzynarodowego ruchu turystycznego jest w dużym stopniu uzależniony od stabilności politycznej państw i regionów. Turyci w trosce o własne zdrowie, bezpieczeństwo preferują wyjazdy do państw ustabilizowanych politycznie [Sala 2012, s. 15]. Miejsca, w których występują konflikty o różnych podłożach czy rejony zagrożone kataklizmami, tracą na atrakcyjności [Stefańczyk, Feryńska 2018, s. 177]. Polska jest członkiem Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE). Członkostwo to jest ważnym elementem polityki bezpieczeństwa, który uzupełnia gwarancje wynikające z członkostwa w NATO i UE, służąc stabilizacji sytuacji i zapobieganiu konfliktom w Europie [Liedel 2010, s. 105-106]. Polska do roku 2015 miała stabilną sytuację polityczną i bezpieczeństwa (ryc. 3.27).

Ryc. 3.27. Stabilność polityczna i brak przemocy/terroryzmu w wybranych krajach UE [index]³¹

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych The Global Economy, https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_political_stability/European-union/ (dostęp: 12.04.2022).

Na tle wybranych krajów UE od 2016 roku sytuacja wskaźnika jest stabilna, jednak znajduje się na niskim poziomie. Wśród 27 państw UE w 2021 roku Polska zajęła 23 miejsce. Za Polską kraje z gorszym wynikiem wskaźnika to: Bułgaria, Cypr, Francja i Grecja. Najwyższy poziom stabilizacji i bezpieczeństwa, a jednocześnie na stałym poziomie od lat są: Luksemburg, Szwecja i Finlandia.

Na rozwój turystyki wpływ ma także polityka transportowa oraz czynniki techniczne, które stanowią łącznik pomiędzy człowiekiem zurbanizowanym a turystą [Gaworecki 2003]. Czynniki techniczne są przede wszystkim związane z rozwojem techniki w sferze transportu i infrastruktury, a równocześnie – rozwój techniki jest ściśle powiązany z rozwojem gospodarczym kraju. Innymi słowy, jeżeli kraj jest rozwinięty gospodarczo, wpływa to na rozwój techniki i infrastruktury, która ma kluczowe znaczenie w turystyce.

Można zauważyć, iż XX wiek był okresem, w którym bardzo szybkim zmianom uległa nie tylko prędkość przemieszczania się, lecz również i zasięg oraz komfort podróży. Dla turystyki ważny jest rozwój bazy turystycznej, jak i bazy otaczającej.

³¹ Konstrukcja wskaźnika jest miarą złożoną, ponieważ jest średnią kilku indeksów opracowywanych m.in. przez takie instytucje jak: Economist Intelligence Unit, The World Economic Forum, lub The Political Risk Service. Podstawowe wskaźniki odzwierciedlają prawdopodobieństwo nieuporządkowanego przekazania władzy przez rząd, konfliktu zbrojnego, brutalnych demonstracji, niepokoju społecznych, napięć międzynarodowych, terroryzmu, a także konfliktów etnicznych, religijnych lub regionalnych. Metodologia ogólnego indeksu jest spójna, dzięki temu jest on porównywalny w czasie.

Najczęściej stały wzrost ruchu turystycznego stymuluje powiększanie infrastruktury turystycznej, a także wzrost jej jakości. Jednym z takich działań jest wdrażanie nowych technologii w transporcie lotniczym, który jest jednym z głównych czynników stymulujących ruch turystyczny, a w szczególności turystyki międzynarodowej [Borodako, Koniec 2015, s. 209].

3.2.3. Czynniki środowiskowe

Prócz czynników społecznych, jak i gospodarczych na rozwój turystyki wpływ mają również czynniki środowiskowe, nazywane ekologicznymi. Sektor turystyczny, jak żaden inny, uzależniony jest od atrakcyjności zasobów naturalnych, z tego też względu niezbędne jest utrzymanie nienaruszonego stanu środowiska. Czynniki środowiskowe w dużej mierze wpływają na to, czy dany region, kraj, miejscowość są atrakcyjne turystycznie. Czynniki środowiskowe mają zatem decydujący wpływ na rodzaj i formy turystyki [Szostak 2017, s. 63].

Na rozwój turystyczny danego terenu wpływ mają takie czynniki środowiskowe, jak [Legienis 2002, s. 32]:

- wartość piękna krajobrazu (góry, wybrzeża morskie, wyspy, pojezierza, malownicze doliny rzeczne oraz tereny o specjalistycznych walorach),
- tereny dzikiej przyrody,
- szczególnie korzystne warunki dla łowiectwa, wędkarstwa, narciarstwa oraz wędrowek pieszych,
- walory kulturowe (historyczne budynki, wsie o zachowanym historycznym układzie ruralistycznym i stylu architektonicznym, dziedzictwo etniczne).

Wśród elementów środowiska przyrodniczego najważniejszą rolę odgrywają [Durydiwka 2012, s. 105]:

- ukształtowanie terenu (m.in.: wysokości bezwzględne i względne, nachylenie stoków, ich długość i ekspozycja),
- sieć wód powierzchniowych (m.in.: powierzchnia zbiorników wodnych, temperatura wody, rodzaj dna, charakter brzegów, czystość wody, przezroczystość wody, szerokość koryta rzeki itp.),
- klimat (m.in.: liczba dni ze średnią temperaturą dobową powyżej 15oC, liczba dni bez opadów, usłonecznienie, zachmurzenie, wilgotność, okres zalegania pokrywy

śnieżnej, średnia grubość pokrywy śnieżnej, charakter śniegu, liczba dni bezwietrznych lub z wiatrem, zanieczyszczenie powietrza),

- szata roślinna (m.in.: powierzchnia lasów i użytków zielonych, typ siedliska i skład gatunkowy, stopień zanieczyszczenia)

Jeżeli dany region jest atrakcyjny pod kątem środowiskowym, przyciąga wielu turystów, którzy korzystają z walorów zarówno przyrodniczych i ekologicznych.

Można również zauważyć, iż turystyka, poprzez swoją masową skalę na przełomie XX i XXI wieku, w dużym stopniu wpłynęła na środowisko naturalne. Zjawiska związane z zanieczyszczeniem środowiska niekorzystnie oddziałują nie tylko na nasze otoczenie (rośliny i zwierzęta), ale przede wszystkim powodują pogorszenie się stanu zdrowia ludzi. Wiele zagrożeń środowiska cechuje transgraniczny charakter oraz powoduje podejmowanie działań i rozwiązań na forum międzynarodowym [Prandecki 2013, s. 1].

Ekologia jednak stanowi przedmiot zainteresowania polityków i społeczeństw dopiero od około 50 lat. Rozwój cywilizacyjno-gospodarczy spowodował większe zapotrzebowanie na energię elektryczną i ciepłą, rozwój technologii zależnych od surowców naturalnych, wzrost zainteresowania turystyką, a to przyczyniło się do spadku kondycji środowiska naturalnego. Kosztów środowiskowych nie brano pod uwagę przy organizacji życia społeczno-gospodarczego, mimo, że były znaczące już w początkach rewolucji przemysłowej, która dotarła na tereny Polski na przełomie XVIII i XIX stulecia [Dłużewska i in. 2015, s. 72].

W Polsce przed 1989 rokiem nie poświęcano uwagi środowisku, bowiem uwaga rządów w tamtym okresie zwrócona była na dążenie do pełnego zatrudnienia i zuniformizowanego rozwoju przestrzennego, uwzględniającego jedynie wartości liczbowe (materialne) oraz odgórnie narzucone preferencje i priorytety. Wśród nich ochrona środowiska zajmowała bardzo dalekie miejsce, chyba że zaistniała bariera wykorzystania zasobów przyrodniczych [Piotrowska 2008, s. 105].

Szkody w ochronie środowiska postępowały stopniowo i były przysłaniane przez korzyści płynące z rozwoju. Człowiek od zarania dziejów wykorzystywał środowisko naturalne, a wraz z rozwojem skali tej działalności zaczął zauważać powstałe szkody, w tym klimatyczne [Prandecki, Sadowski 2010, s. 29].

Dopiero w 1979 roku podczas pierwszej światowej konferencji klimatycznej zmiany klimatu zostały uznane za poważne zagrożenie. Tam poruszono temat

globalnego ocieplenia i jego skutków³². Na przełomie lat 80. i 90. współpracowały ze sobą państwa z całego świata, zarówno zaliczające się w poczet gospodarek rozwiniętych, jak i tzw. Globalnego Południa.

W wyniku poruszonych problemów w 1995 roku odbył się pierwszy Szczyt Klimatyczny ONZ³³, a po nim kolejne szczyty i konferencje polityczne mające na celu wypracowanie wspólnej polityki ekologicznej, które mają być respektowane przez kraje Unii Europejskiej.

Jakość powietrza w całej UE stanowi istotny problem, a Polska w rankingu zanieczyszczonych krajów UE od wielu lat zajmuje wysoką pozycję. Za złą jakość powietrza odpowiadają te zanieczyszczenia, które uważane są za najbardziej szkodliwe dla zdrowia ludzi i które przekraczają unijne jakości powietrza wg i są to:

- pył PM₁₀, występujący m.in. w węglu i wykorzystywany jest najczęściej w gospodarstwach domowych oraz w niektórych obiektach przemysłowych i elektrowniach,
- pył PM_{2,5} powstały na skutek spalania paliw stałych najczęściej w gospodarstwach oraz pojazdach niespełniających obowiązujące normy emisji spalin,
- BaP, czyli bezno(a)piren występujący najczęściej tam, gdzie powszechne jest wykorzystanie węgla i innych paliw stałych do ogrzewania mieszkań,
- dwutlenek azotu (NO₂), którego najwyższe stężenie stwierdza się w dużych miastach o dużym natężeniu ruchu,
- ozon (O₃)³⁴.

Europejska Agencja Środowiska (ang. European Environment Agency – EEA) opublikowała raport na temat stanu powietrza w Europie w 2021 roku³⁵ porównując go z normami WHO (tabela 3.5).

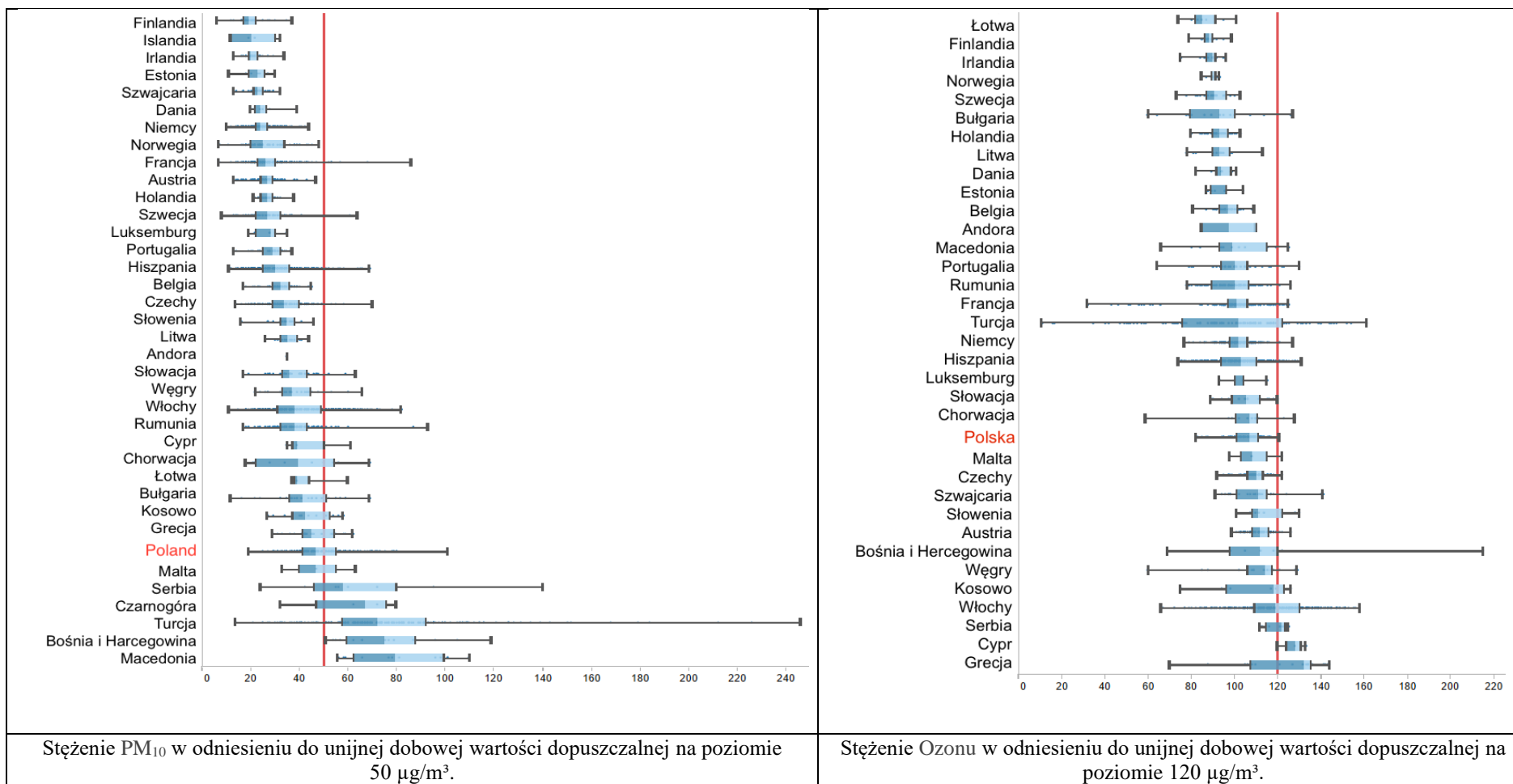
³² Pierwszą światową konferencję klimatyczną zorganizowały takie organizacje jak: Światowa Organizacja Meteorologiczna, Środowiskowy Program Narodów Zjednoczonych oraz Międzynarodowa Rada Nauki, podczas której wykazano wzrost stężenia CO₂ w atmosferze, czyli zwiększenia stężenia gazów cieplarnianych w atmosferze.

³³ Szczyt Klimatyczny ONZ powszechnie zwany jest skrótem COP. Do 2021 roku miał już 26 edycji.

³⁴ Normy jakości powietrza według WHO: <https://www.eea.europa.eu/publications/status-of-air-quality-in-Europe-2022/europes-air-quality-status-2022/world-health-organization-who-air> (dostęp: 26.01.2023)

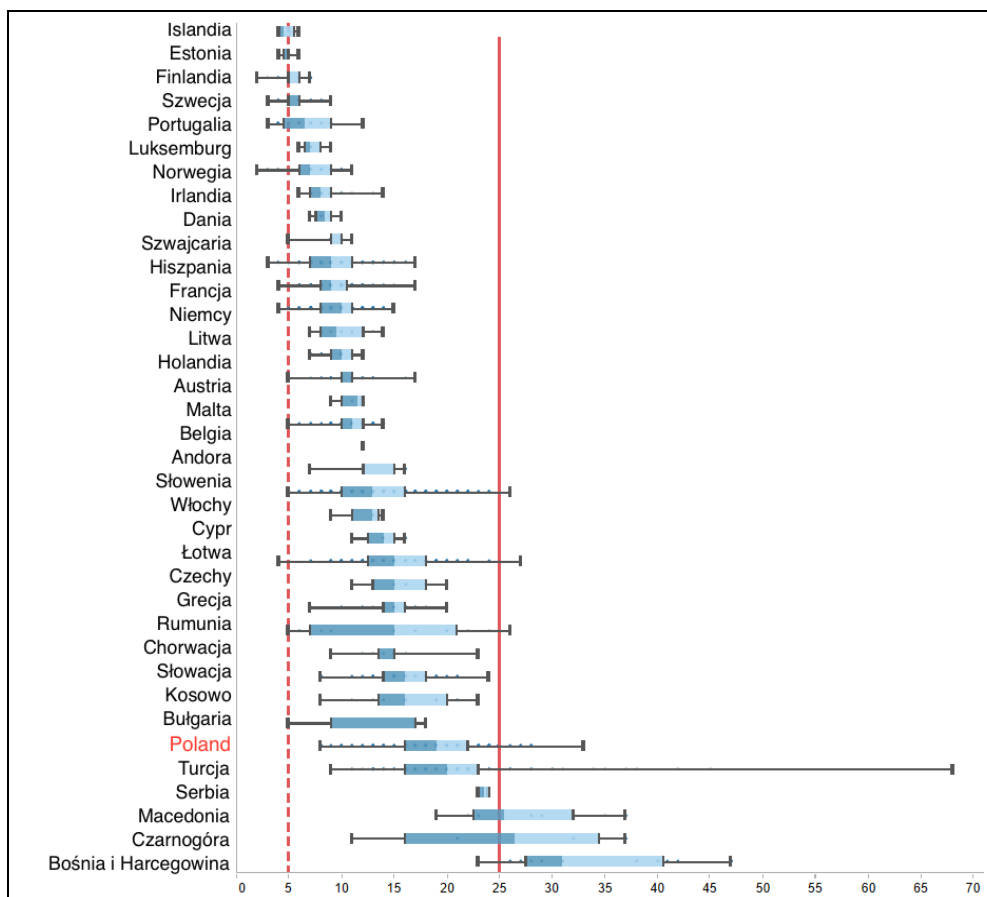
³⁵ Europejska Agencja Środowiska, Stan jakości powietrza w Europie w 2023r., <https://www.eea.europa.eu/publications/europes-air-quality-status-2023/europes-air-quality-status2023/#fn1> (dostęp: 15.05.2023)

Tabela 3.5. Poziomy zanieczyszczenia powietrza w Polsce na tle Europy w 2021 r.

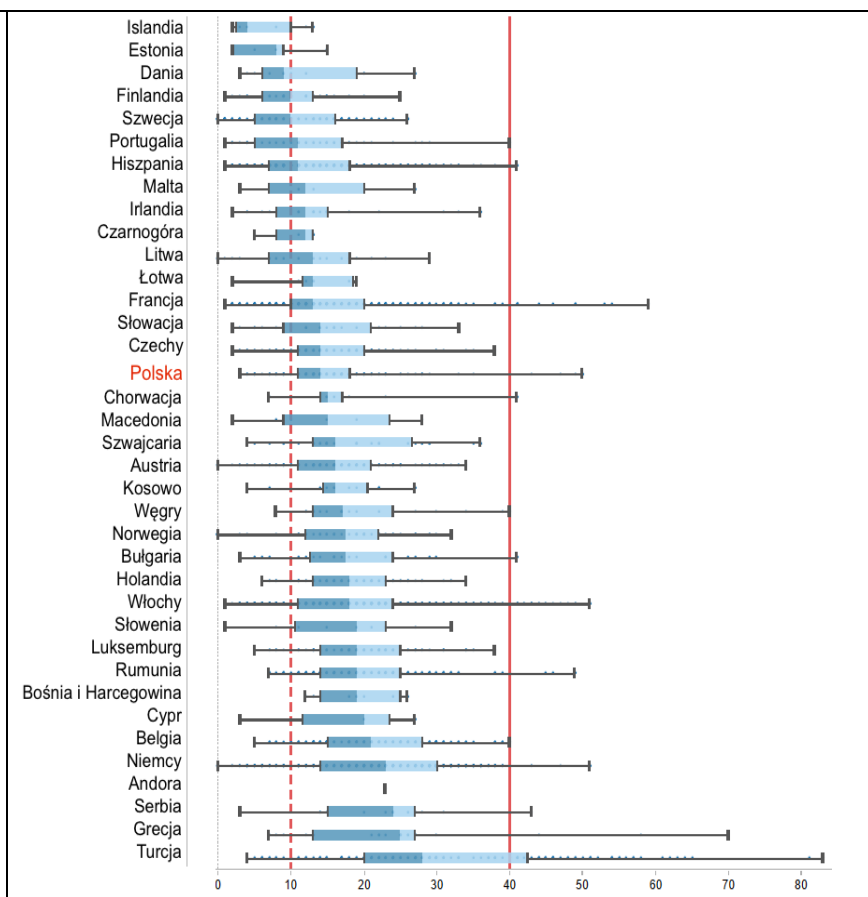

Stężenie PM₁₀ w odniesieniu do unijnej dobowej wartości dopuszczalnej na poziomie 50 µg/m³.

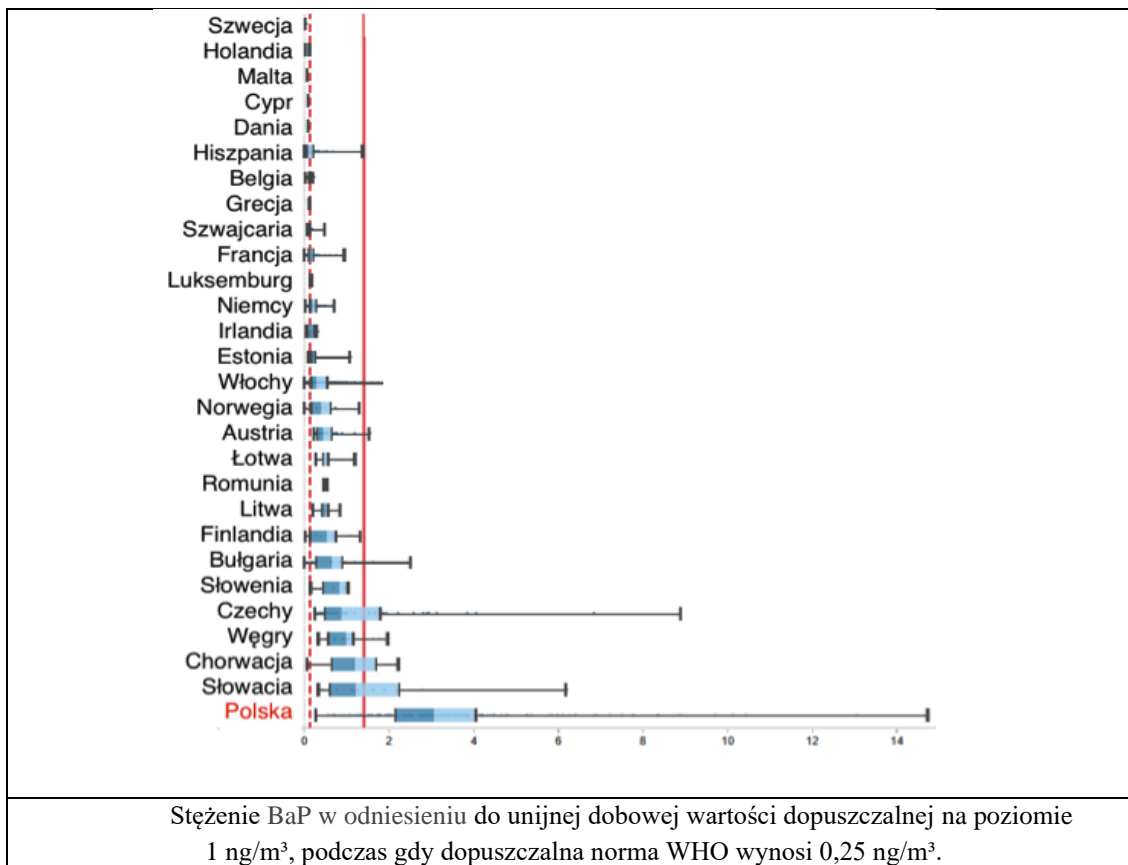
Stężenie Ozonu w odniesieniu do unijnej dobowej wartości dopuszczalnej na poziomie 120 µg/m³.

Stężenie PM_{2.5} w odniesieniu do unijnej dobowej wartości dopuszczalnej na poziomie 25 µg/m³, podczas gdy dopuszczalna norma WHO wynosi 5 µg/m³.

Stężenie NO₂ w odniesieniu do unijnej dobowej wartości dopuszczalnej na poziomie 40 µg/m³, podczas gdy dopuszczalna norma WHO wynosi 10 µg/m³.

Źródło: opracowanie własne na podstawie EEA.

Analizując średnioroczne stężenia pyłu zawieszonego PM₁₀ w Europie, Polska zajmuje siódme miejsce. Średnia stężenia tego zanieczyszczenia w naszym kraju wyniosła 47 µg/m³, zaś maksymalne średnioroczne stężenie na poziomie 101 µg/m³ odnotowano w Nowej Rudzie (woj. dolnośląskie).

Średnie stężenie pyłu zawieszonego PM_{2,5} w Polsce wyniosło 19 µg/m³, zaś maksymalne średnioroczne stężenie, na poziomie 33 µg/m³ odnotowano w Goczałkowicach Zdrój (woj. śląskie). Polska zajęła pod względem tego stężenia szóste miejsce.

Najgorszy wynik Polska odnotowała w zanieczyszczeniu środowiska benzo(a)pirenem. Średnioroczne stężenie dla całego kraju wyniosło 3,04 ng/m³ przy dopuszczalnej normie rocznej obowiązującej w UE na poziomie 1 ng/m³. Maksymalne średnioroczne stężenie na poziomie 14,73 ng/m³ odnotowano w Nowej Rudzie (woj. dolnośląskie). Oprócz Polski wysokie stężenie B(a)P odnotowano jedynie w Słowacji i Chorwacji, jednak wartości notowane w tych krajach były dużo niższe (odpowiednio 1,20 i 1,18 ng/m³). Dla porównania średnia tego zanieczyszczenia

w „najczystszych” krajach, czyli Szwecji, która zajęła pierwsze miejsce wynosiła 0,02 ng/m³, a w Holandii (drugie miejsce) 0,05 ng/m³³⁶.

Na 37 krajów raportujących Polska zajmuje 22 miejsce biorąc pod uwagę średnioroczne stężenia dwutlenku azotu. Średnia w Polsce wyniosła 14 µg/m³, zaś maksymalne średnioroczne stężenie na poziomie 50 µg/m³ odnotowano w Krakowie. W przypadku stężenia ozonu Polska zajęła 13 miejsce wśród krajów współpracujących z EEA. Średnia dla Polski wyniosła 107 µg/m³, zaś maksymalne średnioroczne stężenie na poziomie 121 µg/m³ odnotowano w Liniewku Kościerskim w woj. pomorskim.

Efektom globalnego ocieplenia jest również „znikanie” wód śródlądowych, w tym rzek i jezior. To niepokojące zmiany dla turystyki, głównie ze względu na spadki przepływów, stan wód oraz ich prędkości na szlakach wodnych, jak również ograniczenie „powierzchni wodnej” dla rekreacji, utrata „preferowanej” głębokości wodnej dla sportów wodnych, znaczne zwiększanie eutrofizacji oraz zarastania i spłykania rzek i jezior [Kowalczyk 2023].

Olejniczak [Olejniczak 2023] wskazuje, że powyższe skutki globalnego ocieplenia powodują wysychanie, utratę lub zmniejszanie cennych ekologicznie, edukacyjnie i turystycznie obszarów podmokłych takich jak bagna, mokradła i torfowiska. J. Drzazgowski [2023] prognozuje, że do 2030 roku z polskich obszarów turystycznych, m.in. z pojezierza gnieźnieńskiego wody mogą zniknąć całkowicie, a to doprowadzi do katastrofy nie tylko w obszarze turystyki, ale także przemyśle czy rolnictwie.

Na budowę, odbudowę oraz remonty urządzeń piętrzących i zabudowy regulacyjne na rzekach i jeziorach od 2022 roku przeznaczono ponad 950 mln złotych w Polsce. Na świecie na podtrzymywanie i regulowanie stanów, dopływów i jakości wód przeznaczają się rocznie ponad 1 bilion USD³⁷.

Na potrzeby dysertacji dokonano rozpoznania powierzchni wód śródlądowych na świecie w 2021 roku z danymi, najstarszymi w systemie FAOSTAT-u³⁸,

---

³⁶ Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Stan Środowiska w Polsce. Raport 2022. Wyd. Biblioteka Monitoringu Środowiska, Warszawa 2022, s. 43-60: file:///Users/natalia/Downloads/Stan_%C5%9Brodowiska_w_Polsce_-_raport_2022.pdf (dostęp: 21.01.2023)

³⁷ Seizing The Water Opportunity, WWF & The Boston Consulting Group: http://awsassets.panda.org/downloads/seizing_the_water_opportunity_final_.pdf (dostęp: 18.04.2020)

³⁸ FAOSTAT (z ang. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*) to międzynarodowa baza statystyczna dotycząca sprawozdawczości na świecie w obszarach m.in.: stanu środowiska, emisji zanieczyszczeń, stanu wód, wskaźników gospodarczych, technologicznych, żywnościowych i innych.

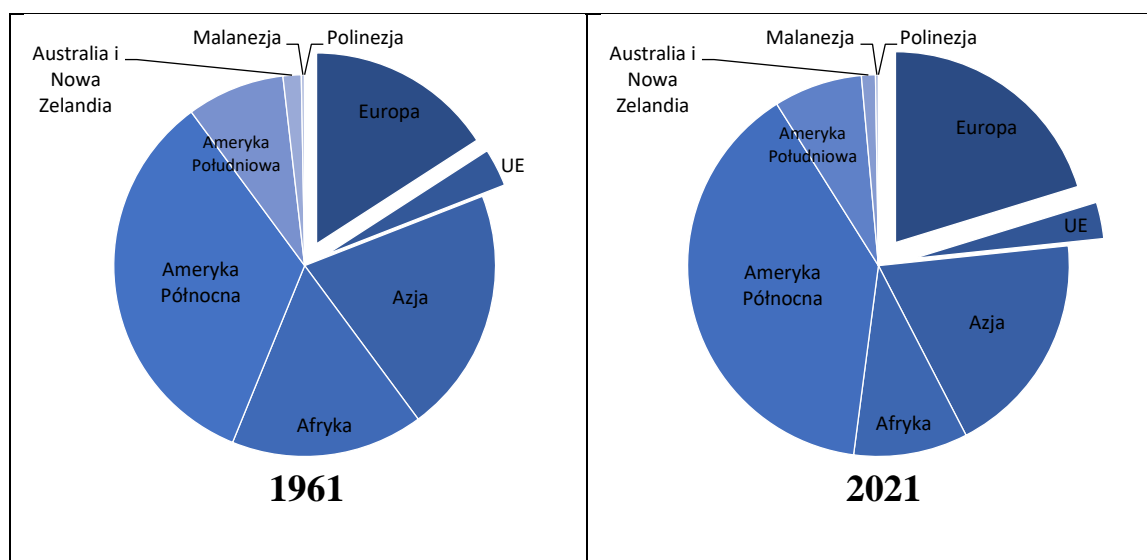
z 1961 roku. Stan wód przedstawiono liczbowo oraz na wykresach kołowych, celem porównania zmian na przestrzeni lat (tabela 3.6. i ryc. 3.28).

Tabela 3.6. Wody śródlądowe na świecie w 1961 i 2021 roku (w tys. ha)

Obszar	Wody śródlądowe (w tys. ha)		Ochrona zasobów wodnych
	1961	2021	
Europa	65 165	91 916	+41,05%
w tym: UE	13 167	14 011	+6,41
w tym: Polska	640	661	+3,28
Azja	85 338	86 556	+1,43
Afryka	66 931	43 896	-34,42%
Ameryka Północna	138 430	176 906	+27,80%
Ameryka Południowa	34 061	34 092	+0,09%
Australia i Nowa Zelandia	6 332	5 360	-15,35%
Melanezja	1 119	1 124	+0,45%
Polinezja	38	4	-89,47%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych FAOSTAT.

Z danych wynika, że efektywność ochrony zasobów wodnych najbardziej zauważalna jest w Europie i Ameryce Północnej. W przypadku pozostałych obszarów na świecie powierzchnia wód utrzymywana jest na podobnym poziomie lub uległa zmniejszeniu. Dramatyczne zmiany obserwuje się na obszarach Polinezji, gdzie zniknęło już prawie 90% wód śródlądowych. Sytuacja w Afryce również jest niepokojąca, gdzie prawie 35% wód zniknęło z powierzchni tego kontynentu.

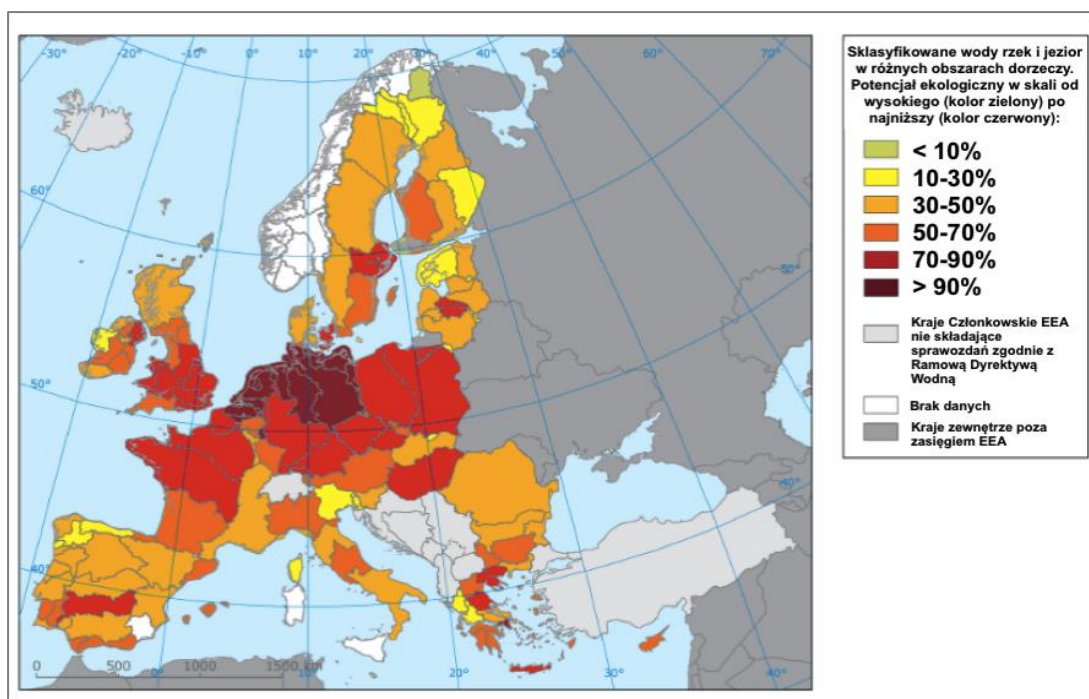

Ryc. 3.28. Porównanie graficzne powierzchni wód śródlądowych na świecie

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych FAOSTAT, <https://www.fao.org/faostat/en/> (dostęp: 20.03.2022).

Podczas Forum Ekonomicznego w 2022³⁹ r. podjęto również temat zanieczyszczenia wód i kąpielisk, w tym w Polsce. Uznano, że jakość wody w Polsce jest niższa niż w UE, gdzie średnia czystości kąpielisk jest na poziomie 88%, podczas gdy w Polsce ten współczynnik wynosi 44%. Stan rzek określany jest natomiast jako „słaby” oraz „zły” w 90%, a jezior w 88% [Bonter 2022]. Gorszą sytuację można zaobserwować natomiast w Niemczech, Holandii czy Belgii (ryc. 3.29).

W 2022 roku powstał natomiast raport opublikowany przez Fundację Schumana oraz Fundację Adenauera pn. „Europa przeciw katastrofie klimatycznej”⁴⁰ przedstawiający ranking najbardziej zielonych państw UE w której Polska zajęła ostatnie – 27 miejsce. Liczba zdobytych punktów – 20, była dużo poniżej średniej, która wynosiła 38 pkt. To zdecydowanie najgorszy wynik w całej UE (ryc. 3.30).

Ryc. 3.29. Jakość wód w Europie w 2020 r.

Źródło: EEA: <https://www.eea.europa.eu/soer/2015/europe/freshwater> (dostęp: 02.03.2022).

³⁹ Forum Ekonomiczne organizowane jest rokrocznie i jest największą konferencją polityczno-gospodarczą w Europie Środkowej i Wschodniej. W dniach 6-8 września 2022 roku w Karpaczu odbyło się XXXI Forum pn. „Europa w obliczu nowych wyzwań”.

⁴⁰ *Europa przeciw katastrofie klimatycznej. Ranking najbardziej zielonych państw Unii Europejskiej.* Wyd. Polska Fundacja im. Roberta Schumana, Warszawa 2022.

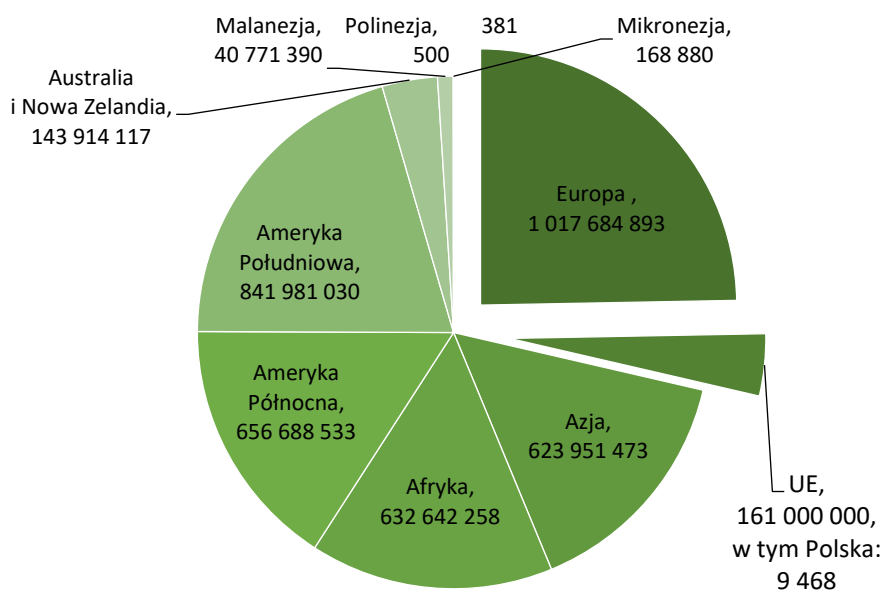

Ryc. 3.30. Ranking zielonych państw z 2022 r.

Źródło: Raport „Europa przeciw katastrofie klimatycznej” dostępny na stronie <https://www.kas.de/documents/279510/16514638/Raport.pdf/579e6df7-ff9d-f0fb-42f6-8aa6ad913000?version=1.1&t=1669892066081> (dostęp: 05.12.2022).

Jednym z ważniejszych trendów występujących w turystyce jest obecnie turystyka aktywna i „powrót do natury”, co z kolei wpływa na wzrost atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej lasów [Hołowiecka 2013, s. 116]. Przeciętna lesistość w krajach świata (w stosunku do powierzchni lądowej) wynosi około 30,6%, a na 1 mieszkańca Ziemi przypada około 0,62 ha lasu, tj. około 2,5 krotnie więcej niż w Polsce. Największą zalesioną powierzchnią świata jest Europa (łącznie z Rosją)⁴¹. Obecnie powierzchnia gruntów leśnych w Polsce wynosi 9 477 tys. ha (z gruntami związanymi z gospodarką leśną) i stanowi ona 0,23% lasów świata oraz około 6% powierzchni lasów UE (ryc. 3.31).

⁴¹ Bank Danych o Lasach, *Las na świecie i w Europie*: <https://www.bdl.lasy.gov.pl/portal/lasy-na-swiecie> (dostęp: 12.12.2022)

Ryc. 3.31. Lesistość na świecie - stan na 2021 r. (w tys. ha)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych FAOSTAT, <https://www.fao.org/faostat/en/> (dostęp: 20.03.2022).

Lesistość Polski wynosząca 30,9% (w stosunku do powierzchni lądowej) jest zbliżona do przeciętnej lesistości świata (30,6%)⁴². W Polsce od wielu lat powierzchnia lasów ulega systematycznemu zwiększaniu, co zostało przedstawione w tabeli 3.7, porównując lata 2010 i 2022.

Tabela 3.7. Lesistość w Polsce w latach 2010 i 2022

	Powierzchnia gruntów leśnych (w tys. ha)			Powierzchnia lasów (w tys. ha)			Udział powierzchni gruntów leśnych w powierzchni ogółem (w %)			Parki Narodowe (w tys. ha)			Powierzchnia lasów na 1 mieszkańca (w arach)		
	2010	2022	+/-	2010	2022	+/-	2010	2022	+/-	2010	2022	+/-	2010	2022	+/-
Polska	9329	9477	148	9122	9275	153	29,84	30,30	0,47	184	187	4	23,7	24,6	0,9
Dolnośląskie	605	614	9	589	597	8	30,34	30,77	0,44	10	10	0	20,2	20,7	0,5
Kujawsko-pomorskie	430	432	2	420	422	2	23,90	24,02	0,11	-	-	-	20,0	21,0	1,0
Lubelskie	586	598	12	577	589	12	23,32	23,80	0,48	12	12	0	26,5	29,1	2,6

⁴² GUS BDL: <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane> (dostęp: 08.01.2023)

	Powierzchnia gruntów leśnych (w tys. ha)			Powierzchnia lasów (w tys. ha)			Udział powierzchni gruntów leśnych w powierzchni ogółem (w %)			Parki Narodowe (w tys. ha)			Powierzchnia lasów na 1 mieszkańca (w arach)		
	2010	2022	+/-	2010	2022	+/-	2010	2022	+/-	2010	2022	+/-	2010	2022	+/-
Lubuskie	706	711	5	685	691	6	50,49	50,85	0,36	5	5	0	67,0	70,5	3,5
Łódzkie	391	398	6	384	390	6	21,49	21,82	0,34	-	-	-	15,1	16,4	1,3
Małopolskie	439	438	-1	434	434	0	28,91	28,86	-0,05	27	24	-3	13,0	12,6	-0,4
Mazowieckie	821	844	23	809	832	23	23,08	23,72	0,64	27	27	0	15,4	15,1	-0,3
Opolskie	256	258	1	249	251	2	27,25	27,40	0,16	-	-	-	24,5	26,6	2,1
Podkarpackie	678	693	16	667	684	17	37,98	38,86	0,87	40	41	1	31,3	32,9	1,6
Podlaskie	626	641	14	616	631	15	31,02	31,73	0,72	33	37	4	51,2	55,2	4,0
Pomorskie	680	686	6	663	669	6	37,16	37,42	0,26	10	10	0	29,1	28,4	-0,7
Śląskie	402	407	5	392	397	5	32,58	32,97	0,38	-	-	-	8,5	9,1	0,6
Świętokrzyskie	334	339	5	327	332	5	28,49	28,92	0,43	7	7	0	25,5	28,2	2,7
Warmińsko-mazurskie	761	788	27	741	768	27	31,50	32,59	1,10	-	-	-	51,0	56,2	5,2
Wielkopolskie	785	789	4	764	769	5	26,31	26,45	0,14	5	5	0	22,2	22,0	-0,2
Zachodniopomorskie	829	843	14	805	820	15	36,20	36,80	0,60	9	9	0	46,7	50,0	3,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

Największa powierzchnia gruntów leśnych w Polsce (844 tys. ha) oraz lasów (382 tys. ha) występuje w woj. mazowieckim, gdzie grunty leśne i lasy stanowią 23,72% powierzchni całego województwa. Jednak to w woj. lubuskim występuje największy udział lasów w stosunku do powierzchni całego województwa i wynosi 50,85%, co przekłada się na najwyższy stosunek powierzchni lasów na 1 mieszkańca, równy 70,5 arów. Najmniejszy udział przypada w woj. śląskim i jest to 9,1 ar.

Największy przyrost gruntów leśnych nastąpił w województwie warmińsko-mazurskim o 1,1% (+ 27 tys. ha). Wśród parków narodowych są powierzchnię

zwiększyły te, znajdujące się w woj. podlaskim (+ 4 tys. ha), zmniejszyła się natomiast powierzchnia parków w woj. małopolskim (- 3 tys. ha).

Analizując ponadto sytuację stanu środowiska i poszczególnych czynników środowiskowych można wysnuć kilka zasadniczych wniosków.

Czynniki środowiskowe mogą przyczyniać się do rozwoju turystyki lub ją ograniczać. Zależy to od zasobów regionu, stanu środowiska i poziomu jego zanieczyszczenia oraz jego ochrony. Na obecny stan środowiska przyrodniczego największy wpływ mają przede wszystkim postępująca globalizacja, rozwój społeczno-gospodarczy oraz rozwój działalności turystyczno-rekreacyjnej i sportowej. Ubocznym efektem tego rozwoju jest degradacja środowiska naturalnego.

Zaprezentowane w rozdziale analizy, raporty i źródła wskazują, że problem został zdiagnozowany i zainteresowanie ochroną środowiska przybiera na sile. Za moment przełomowy można uznać publikację raportu Klubu Rzymskiego z 1972 r. pn. „Granice wzrostu” (z ang. *The Limits to Growth*) [Meadows i in. 1972, s. 190-192], z którego wynika, że publiczne zainteresowanie środowiskiem wzrosło, gdy rozwój gospodarczy osiągnął pewien pułap, a to przełożyło się na zamożność społeczeństw, które zyskały poczucie bezpieczeństwa materialnego. Jest to oczywiście związane z nieprzerwanym dokonującym się postępem technicznym oraz rozwojem gospodarczym, którego ceną jest właśnie zanieczyszczenie środowiska [Piotrowska 2008, s. 96].

Dopiero w 1982 r. wysunięto zasadę zapobiegania, jako najlepszy sposób przeciwdziałania problemom środowiskowym [Piotrowska 2008, s. 106].

W ten sposób zapoczątkowano rozwój polityki środowiskowej, która wdrażana jest obecnie w każdej dziedzinie życia poprzez koncepcje zrównoważonego rozwoju, w tym również w turystyce.

3.3. Wybrane aspekty polityki turystycznej

Rosnące znaczenie turystyki na świecie sprawiło, że „stała się ważnym elementem ogólnej polityki współczesnego państwa w różnych dziedzinach życia społecznego, gospodarczego i politycznego, zarówno w skali poszczególnych krajów, jak i w skali światowej” [Boud-Bovy 1982, s. 51].

Polityka turystyczna jest przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych. Termin „polityka” związany jest z pojęciem polityczno-prawnym, państwo-miasto polis [Chmaj, Żmigrodzki 1998, s. 11]. Polityką jest zespół działań

podjętych przez ośrodek decyzyjny zmierzających do osiągnięcia zamierzonych celów za pomocą odpowiednio dobranych środków [Chmaj, Sokół 1998, s. 218]. Brak jest jednoznacznej definicji polityki turystycznej. Wpływ na to ma przede wszystkim [Wodejko 2006, s. 16]:

- zróżnicowane postrzeganie roli państwa,
- interdyscyplinarny charakter zjawiska,
- wpływ doktryn,
- zmiana funkcji turystyki,
- nowe motywy podróży,
- nowe technologie podaży,
- nowe rozwiązania organizacyjne.

Turystyka wymaga koordynacji działań, które realizowane są w różnych sektorach gospodarki. Dlatego też rozwój turystyki musi być odpowiednio planowany. Prowadzone w kilkudziesięciu krajach świata badania wykazały, że polityka turystyczna najczęściej dotyczy następujących zagadnień [Guignard 1989, s. 71]:

- administrowania i zarządzania turystyką, szczególnie poprzez działalność administracji państwowej do spraw turystyki, poprzez tworzenie i egzekwowanie prawa turystycznego, powoływanie odpowiednich instytucji turystycznych oraz sprawowanie nad nimi nadzoru, formalności graniczne oraz współpracę międzynarodową,
- planowania przestrzennego w turystyce, poprzez opracowywanie planów zagospodarowania turystycznego, ochronę środowiska, deglomerację ruchu turystycznego czy finansowanie publicznej infrastruktury turystycznej,
- planowania ekonomicznego w turystyce, poprzez określanie miejsca turystyki w planach gospodarczych, systemie podatkowym, inicjatywach prawno-ekonomicznych, wydawanie licencji na działalność, polityce celnej, dewizowej itp.,
- planowania społecznego w turystyce, poprzez określanie celów społecznych turystyki i sposobów ich osiągnięcia, określanie polityki finansowej na rzecz turystyki socjalnej, dotowanie wybranych inwestycji, dofinansowanie uczestnictwa w turystyce,
- kształcenia zawodowego, określanie zapotrzebowania na kadrę turystyczną, tworzenie programów nauczania, dotowanie szkolnictwa turystycznego,

- marketingu i promocji turystyki, np. zachęcanie turystów zagranicznych do przyjazdu do danego kraju, oraz zniechęcanie własnych obywateli do wyjazdów turystycznych za granicę, finansowanie kampanii promocyjnych, prowadzenie biur informacji i promocji w kraju i za granicą,
- badań naukowych i statystyki turystycznej, między innymi poprzez gromadzenie i publikowanie oficjalnych danych na temat podstawowych przejawów turystyki.

Do podstawowych zadań polityki turystycznej należeć powinno stwarzanie optymalnych warunków do rozwoju turystyki, inicjowanie sektora turystycznego oraz popieranie zorientowanego na rynek i opartego na prywatnej własności sektora turystycznego. Strategie rozwoju polityki turystycznej uczynić powinny z turystyki „czynnik postępu gospodarczego w wymiarze lokalnym i ogólnokrajowym, który stwarza szanse na godniejsze i lepsze życie ludzi na całym świecie”⁴³.

W skali światowej cele, zakres oraz formy polityki turystycznej są zróżnicowane. Często wykazują także sprzeczne interesy poszczególnych podmiotów rynku turystycznego. W ostatnim okresie powstają jednak nowe koncepcje dotyczące polityki turystycznej. Rozwój polityki turystycznej obejmuje promocję istniejących zasobów dla uzyskania dochodów z turystyki zagranicznej jak też wzrost dobrobytu społeczeństwa, w tym zwłaszcza mieszkańców terenów recepcyjnych, poprzez właściwe zarządzanie pozytywnymi i negatywnymi skutkami oraz rozwój przedsiębiorczości oraz zachęcanie do poprawy jakości usług i wzrostu konkurencyjności [Fayos-Sola 2000, s. 321].

Do opracowania nowej polityki turystycznej, opartej na nowych wartościach, nawoływał J. Krippendorf [Ostrowski 1983, s. 128]. Według niego przed ekonomią znaleźć się powinny potrzeby mieszkańców terenów recepcyjnych oraz ekologia a priorytetem nadrzędnym powinno być zagwarantowanie optymalnego zaspokojenia różnego rodzaju potrzeb turystycznych ludziom wszystkich klas w ramach wydajnych ekonomicznie urządzeń turystycznych i w nie zanieczyszczonym środowisku naturalnym, przy uwzględnieniu interesów ludności miejscowej.

Według H. Duranda, P. Gouiranda i J. Spindlera [1994, s. 49] koncepcje rozwoju polityki turystycznej oparte były na dwóch filozofiach. Pierwsza z nich związana była z silną interwencją opartą na założeniu „złe prywatne – dobre państwowe”, druga na liberalnych koncepcjach „złe państwowe – dobre prywatne”.

---

⁴³ www.wttc.org/blueprint/WTTTCBlueprintFinal.pdf, s. 3.

W ostatnich latach dostrzegane jest wzajemne przenikanie się aktywności państwowej i prywatnej, co stanowi podstawy współczesnej polityki turystycznej. Cechuje ją ogólna tendencja do ograniczania funkcji państwa oraz rozwoju partnerstwa publiczno-prywatnego w turystyce⁴⁴.

Strukturę polityki turystycznej tworzą [Panasiuk 2011, s. 306-307]:

- Podmioty polityki – organy państwa realizujące politykę;
- Adresaci polityki – przedsiębiorcy turystyczni i ich oferty oraz konsumenci turystyczni;
- Metody polityki;
- Instrumenty polityki.

Formułowanie oraz realizacja polityki turystycznej jest domeną instytucji państwowych. Własną politykę turystyczną prowadzą również poszczególne przedsiębiorstwa, które działają w różnych sektorach rynku turystycznego jak też niektóre organizacje międzynarodowe. Wpływ na funkcjonowanie polityki turystycznej mają takie koncerny, jak: linie lotnicze, łańcuchy hotelowe czy touroperatorzy [Alejziak, Szczechowicz 2019, s. 13]. Polityka turystyczna zależna jest także od ugrupowań gospodarczych oraz międzynarodowych organizacji turystycznych, zarówno międzyrządowych, np. WTO, jak i pozarządowych [Alejziak 2004] – tabela 3.8.

Tabela 3.8. Najważniejsze instytucje polityki turystycznej

Zasięg działania	Podmioty
Globalny	– Międzynarodowe organizacje turystyczne (UNWTO, WTTC) – Międzynarodowe turystyczne organizacje branżowe (m.in. UFTAA ⁴⁵ , FEG ⁴⁶ , ESPA ⁴⁷ , IFCC ⁴⁸ , EUROGITÉS ⁴⁹ , IATM ⁵⁰ , AIT ⁵¹ , WFTGA ⁵²)

⁴⁴ Public-Private Sector Cooperation, *Enhancing Tourism Competitiveness*, WTO Business Council, World Tourism Organization, Madrid 2000

⁴⁵ UFTAA to założona w 1966 r. Światowa Federacja Krajowych Stowarzyszeń Biur Podróży, która zrzesza narodowe związki touroperatorów i agentów podróży. Stanowi międzynarodowe forum dotyczące światowej turystyki i podróży. Oficjalna strona internetowa to: www.uftaa.org

⁴⁶ FEG to ustanowiona w 1986 roku Europejska Federacja Krajowych Stowarzyszeń Przewodników Turystycznych, która zrzesza krajowe stowarzyszenia zawodowych przewodników turystycznych z 28 państw. Oficjalna strona internetowa to: www.feg-touristguides.com.

⁴⁷ ESPA to międzynarodowe stowarzyszenie pn. Europejskie Stowarzyszenie Uzdrawisk, gromadzące związki uzdrawisk z 20 państw. Oficjalna strona internetowa to: www.espa-ehv.com.

⁴⁸ IFCC to powołana w 1933 roku międzynarodowa Federacja Campingu i Caravaningu, gromadzi 56 federacji i klubów z 32 państw, promuje i chroni interesy uczestników ruchu kempingowego i karawaningowego. Oficjalna strona internetowa to: www.ficc.org.

⁴⁹ EUROGITÉS to utworzona w 1990 roku Europejska Federacja Agroturystyki i Turystyki Wiejskiej. W jej skład wchodzi 35 krajowych stowarzyszeń turystyki wiejskiej z 28 państw. Oficjalna strona internetowa to: www.eurogites.org.

⁵⁰ IATM to Międzynarodowe Stowarzyszenie Menedżerów Biur Podróży założone w 1962 r. Zawodowe stowarzyszenie reprezentuje m.in. poglądy kierowników wycieczek na poziomie krajowym, unijnym

Zasięg działania	Podmioty
	– Inne instytucje międzynarodowe oddziałujące na turystykę jako istotny element gospodarki globalnej (OECD, ASEAN, APEC)
Unia Europejska	– Organy Unii Europejskiej (Rada Europejska, Parlament Europejski, Komisja Europejska), w tym: <ul style="list-style-type: none"> • Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny (EKES)⁵³ • Komisja Transportu i Turystyki Parlamentu Europejskiego⁵⁴ • Komitet Regionów (KR)⁵⁵ • Komitet ds. Turystyki UE – Europejska Komisja Turystyki (ETC) – zrzeszająca krajowe organizacje turystyczne – inne stowarzyszenia i organizacje europejskie (m.in. ECTAA ⁵⁶ , ETOA ⁵⁷ , CECTA ⁵⁸ , AER ⁵⁹)
Krajowy	– Organy ustawodawcze (Sejm, Senat, Prezydent) – Rząd (Rada Ministrów) i poszczególni ministrowie – Narodowa administracja turystyczna – Departament turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki, minister właściwy ds. turystyki – Narodowa organizacja turystyczna - Polska Organizacja Turystyczna (POT) – Samorząd gospodarczy (Izby Turystyki o zasięgu krajowym) – inne instytucje rządowe (np. UOKiK, NIK)

i międzynarodowym oraz lobbuje na rzecz pełnego uznania zawodowego. Oficjalna strona internetowa to: <http://www.iatm.co.uk>.

⁵¹ AIT - Międzynarodowy Sojusz na rzecz Turystyki to utworzona w 1898 roku, najstarsza organizacja międzynarodowa, która zrzesza stowarzyszenia automobilowe, kempingowe, turystyki wodnej, pieszej, kluby turystyczne i motorowerowe, łącznie 101 państw. Oficjalna strona internetowa to: <http://ait-touringalliance.com>.

⁵² WFTGA to ustanowiona w 1985 r. Światowa Federacja Krajowych Stowarzyszeń Przewodników Turystycznych, zrzesza 54 państw. Oficjalna strona internetowa to: <http://wftga.org>.

⁵³ EKES jest organem doradczym UE. Został założony w 1957 r., zapewnia doradztwo na rzecz większych instytucji UE (takich jak: KE, Rada UE, PE). Jednym z głównych zadań organu jest stanowienie „pomostu” pomiędzy instytucjami UE a społeczeństwem obywatelskim. Oficjalna strona internetowa to: www.eesc.europa.eu.

⁵⁴ Komisja uczestniczy w procesie stanowienia prawa w ramach procedury współdecyzji i posiada wieloletnie doświadczenie we współpracy z państwami członkowskimi, będąc równorzędnym partnerem w opracowywaniu aktów prawnych w zakresie transportu oraz polityki w dziedzinie turystyki. Oficjalna strona internetowa to: www.europarl.europa.eu/committees/pl/tran/home.

⁵⁵ Zadaniem komitetu jest wyrażanie opinii na temat aktów prawnych UE z perspektywy lokalnej i regionalnej poprzez sporządzanie sprawozdań („opinii”). Do zasięgania opinii zobligowane są: KE, Rada i PE. Oficjalna strona internetowa to: http://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-committee-regions_pl.

⁵⁶ ECTAA to utworzone w 1961 r. Ugrupowanie Krajowych Stowarzyszeń Touroperatorów i Agentów Podróży w ramach UE. Reprezentuje interesy agentów podróży i touroperatorów z 29 państw Europy wobec instytucji UE oraz organizacji międzynarodowych. Oficjalna strona internetowa to: www.ectaa.org.

⁵⁷ ETOA to Stowarzyszenie Europejskich Touroperatorów, zrzeszające ponad 400 członków – firm turystycznych. Stowarzyszenie uczestniczy w projektach publiczno-prywatnych na szczeblu unijnym, krajowym i lokalnym, lobbuje w imieniu firm ich interesy. Oficjalna strona internetowa to: <https://www.etoa.org/>.

⁵⁸ CECTA to Stowarzyszenie Turystyczne Krajów Środkowoeuropejskich, łączące wspólne interesy Austrii, Czech, Niemiec, Węgier, Słowacji i Polski, a także przemysłu turystycznego świadczącego usługi tym państwom. Oficjalna strona internetowa to: <http://cecta.org>.

⁵⁹ AER to organizacja pn. Zgromadzenie Regionów Europy, która jest głosem politycznym ponad 250 Regionów z 32 krajów Europy. Regiony chętnie wdrażają zrównoważone instrumenty polityki, umożliwiające sprawadzenie rozwoju gospodarczego, społecznego i środowiskowego do ich społeczności. Turystyka stała się nieocenionym narzędziem wartościowania lokalnych inicjatyw i promowania rozwoju ekologicznego, dlatego też AER wzięło sobie do serca wspieranie swoich członków w stosowaniu dobrych praktyk w zakresie zrównoważonej turystyki. Oficjalna strona internetowa to: www.aer.eu.

Zasięg działania	Podmioty
	<ul style="list-style-type: none"> – inne organizacje branżowe, – ośrodki naukowe, badawcze i edukacyjne.
Regionalny	<ul style="list-style-type: none"> – Administracja rządowa – wojewoda – w regionie – marszałek województwa – Samorząd regionalny (wojewódzkie Urzędy Marszałkowskie, wydziały ds. turystyki) – Regionalne organizacje turystyczne (ROT) – regionalne agencje rozwoju turystyki – organizacje branżowe o zasięgu regionalnym, – ośrodki naukowe, badawcze i edukacyjne o zasięgu regionalnym [Migdal 2020, s. 17]
Lokalny i ponadlokalny	<ul style="list-style-type: none"> – Ponadlokalny (powiatowy) – Lokalny (gminny) – Urzędy Gmin i Miast, stanowiska ds. turystyki – Lokalne Organizacje Turystyczne (LOT) – lokalne organizacje branżowe – Lokalne Grupy Działania (LGD) – Inne formalne i nieformalne grupy partnerskie: klastry i konsorcja turystyczne itp.
Pozostałe	Pozostałe organizacje mające kompetencje dotyczące polityki turystycznej lub wspierające działalność podmiotów polityki turystycznej, w tym samorządu gospodarczego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Panasiuk, *Współczesna polityka turystyczna Unii Europejskiej* ..., s. 32 oraz zawartych w tabeli źródeł.

Najważniejszym ośrodkiem kształtowania polityki turystycznej w skali globalnej jest Światowa Organizacja Turystyki – UNWTO (dawniej WTO)⁶⁰, która od momentu powstania stara się być najważniejszym ośrodkiem jej kształtowania. Świadczą o tym między innymi sformułowania zawarte w misji tej organizacji, gdzie napisano, że „pragnie ona służyć, jako globalne forum dla ustalania polityki turystycznej oraz jako praktyczne źródło turystycznego know how dla krajów członkowskich i branży turystycznej na całym świecie”⁶¹. W skali Unii Europejskiej kluczową rolę odgrywają organy UE oraz stowarzyszenia i organizacje działające na rzecz turystyki lub rozwoju gospodarczego.

W Polsce głębokie przemiany nastąpiły w 1999 roku, kiedy sprawy turystyki na szczeblu centralnym przejął departament turystyki działający przy:

- Ministerstwie Gospodarki (do 2003),
- Ministerstwie Transportu i Gospodarki Morskiej (2004-2005),
- Ministerstwie Gospodarki (2005-2006),
- Ministerstwie Sportu i Turystyki (2007-2018),

⁶⁰ Z powodu częstych problemów i mylenia World Tourism Organization z World Trade Organization, co wprowadzało wszystkich w błąd, Generalne Zgromadzenie WTO postanowiło o zmianie skrótu w 2005 roku. Nowy akronim to UNWTO, a jego pierwsze litery oznaczają United Nations. Na dodanie tych liter wyraził zgodę sekretarz ONZ Kofi Annan.

⁶¹ www.world-tourism.org.

- Ministerstwie Rozwoju (2019),
- Ministerstwie Rozwoju, Pracy i Technologii (2020-2021),
- Ministerstwie Sportu i Turystyki (od 2021), w ramach którego sprawami turystyki zajmuje się Departament Turystyki⁶². Jego zadania obejmują sprawy kształtowania polityki turystycznej, zagospodarowania turystycznego oraz mechanizmów regulujących rynek turystyczny. Turystyka zatem jest istotnym obszarem zainteresowania państwa i jego organów [Panasiuk 2014, s.159]. To właśnie państwo zobowiązane jest do podejmowania działań na rzecz interesów zbiorowych, także w sferze turystyki [Pastras, Bramwell 2013, s. 390].

Państwo oddziałuje na politykę turystyczną poprzez określone podmioty, wśród których wyróżnia się zarówno instytucje stanowiące prawo jak i organizacje wspomagające rozwój rynku turystycznego. Najważniejszymi podmiotami krajowymi w tej dziedzinie są narodowe organizacje turystyczne NTO (ang. *national tourism organizations*) oraz narodowe administracje turystyczne NTA (ang. *national tourism administrations*), które wpływają na kształtowanie w poszczególnych państwach turystyki i odpowiednio reagują na zachodzące zmiany w życiu społeczno-gospodarczym [Borzyszkowski 2017, s. 3-11].

Na poziomie regionalnym za turystykę odpowiada Marszałek Województwa. Zadania dotyczące rozwoju turystyki znajdują się także w kompetencjach jednostek samorządowych szczebla powiatowego i gminnego (*co zostało szerzej opisane w rozdziale IV Rola samorządu Terytorialnego w rozwoju turystyki w gminach nadmorskich*).

Działania państwa w zakresie turystyki sprowadzać się powinny do podstawowych celów, takich jak [Kurek 2007, s. 388]:

- zaspokojenia potrzeb turystycznych społeczeństwa;
- kształtowanie optymalnych rozmiarów i struktury ruchu turystycznego;
- racjonalne wykorzystanie walorów turystycznych, zasobów pracy i kapitału w sferze gospodarki turystycznej;
- koordynowanie rozwoju turystyki z uwzględnieniem jej różnych funkcji oraz związków z innymi sferami życia gospodarczego.

Państwo nie tylko określa cele czy instrumenty polityki turystycznej, ale także dostosowuje je do zmieniającej się na rynku turystycznym sytuacji [Panasiuk 2014].

---

⁶² Dane Ministerstwa Rozwoju, Pracy i Technologii

W ramach realizowanej przez siebie polityki państwo oddziałuje na najbardziej istotne elementy podaży i popytu turystycznego, na wszystkich etapach wytwarzania i konsumpcji usług turystycznych [Alejziak 1999]. Planowe podejście do turystyki oraz oddziaływanie na jej strukturę wymaga świadomej polityki państwa [Borzyszkowski 2005, s. 25], w tym także ukierunkowania rozwoju turystyki [Edgell, Swanson 2013]. Na przełomie XX i XXI wieku nastąpiły istotne zmiany w międzynarodowej polityce turystycznej, które związane są ze zmianami w światowej gospodarce, z problemami społeczno-demograficznymi jak też z nadmierną eksploatacją i degradacją światowych zasobów naturalnych czy także istotnych zmian geopolitycznych [Guinard 1989].

Tworzenie podstaw globalnej polityki turystycznej wymaga zatem uwzględnienia problemów ekologicznych. Uwzględniony musi być także wpływ państwa na turystykę. Podstawową zasadą powinna być ideologiczna neutralność całej sfery turystyki i wypoczynku. Polityka turystyczna powinna mieć wyłącznie komplementarny, a nie substytucyjny charakter względem innych dziedzin polityki państwa [Alejziak 1992, s. 35-36].

Polityka turystyczna charakteryzować się musi pewną dynamiką, co jest koniecznością żeby reagować na pojawiające się problemy gospodarki turystycznej. Rozwój turystyki oraz jej polityka wymaga zatem znajomości tzw. megatrendów rozwoju, czyli zjawisk zachodzących w: demografii, gospodarce, zdrowiu, świadomości i edukacji, technologiach informatycznych, transporcie, zrównoważonym rozwoju, bezpieczeństwie, czasie wolnym oraz doznaniach [Alejziak 2012, s. 27-42]. Istotną rolę megatrendów w kształtowaniu polityki turystycznej dostrzegają W. Alejziak i B. Szczechowicz [2019].

Opublikowany przez firmę KPMG International raport pn. „Raport Future State 2030: The global megatrends shaping governments”⁶³ przedstawia 9 globalnych megatrendów, które do 2030 r. będą miały kluczowe znaczenie dla władz lokalnych, regionalnych i ogólnokrajowych w zakresie planowania rozwoju praktycznie wszystkich sfer życia społecznego i gospodarczego⁶⁴. We wskazanym raporcie megatrendy mają ogólną naturę i nie dotyczą wprost turystyki, jednak stanowią dobrą

---

⁶³ KPMG International to jedna z największych na świecie firm świadczących tzw. usługi profesjonalne (obejmujące m.in. doradztwo gospodarcze). Ta zarejestrowana w Szwajcarii korporacja – należąca do „wielkiej czwórki” firm w swojej branży (oprócz niej tworzą ją także: Ernst & Young, Deloitte oraz PricewaterhouseCoopers – PwC) – zatrudnia ponad 150 000 osób w 155 krajach na całym świecie.

⁶⁴ Raport Future State 2030: The global megatrends shaping governments: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2014/02/future-state-2030-v3.pdf> (dostęp:

podstawę i szersze tło do analiz na temat uwarunkowań rozwoju miejscowości i regionów turystycznych [Alejski, Szczechowicz 2019, s. 17]. W skróconej postaci zostały one przedstawione poniżej w tabeli 3.9.

Tabela 3.9. Globalne megatrendy oraz ich implikacje dla władz lokalnych, regionalnych i ogólnokrajowych

Lp.	Megatrendy	Najważniejsze konsekwencje oraz implikacje dla polityki	Konsekwencje dla turystyki i polityki turystycznej
1.	Demografia	<ul style="list-style-type: none"> – starzejący się świat, – zagrożony tradycyjny system emerytalny, – zwiększenie wydatków na opiekę zdrowotną, – wyż demograficzny. 	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój turystyki seniorów i dostosowania oferty turystycznej do tego sektora.
2.	Wzrost znaczenia jednostki (większa zamożność, świadomość i zasoby społeczeństwa).	<ul style="list-style-type: none"> – rosnące przychody to rosnące oczekiwania, – edukacja wzmacnia pozycję jednostki, – rosnąca nierówność przychodów w państwach przyczynia się do potencjalnie większych niepokojów społecznych, – szybsze rozpowszechnianie się informacji. 	<ul style="list-style-type: none"> – wzrost popytu na dobra i usługi turystyczne luksusowe, – zmniejszenie zainteresowania turystyką krajową przez zamożną część społeczeństwa.
3.	Rozwój technologiczny	<ul style="list-style-type: none"> – rola Internetu jako kanału dystrybucyjnego przy wyborze kierunku turystycznego, – zmiany w technologii, zwłaszcza w telewizji cyfrowej oraz telefonii komórkowej, – wzrost znaczenia USP – ang. unique selling proposition, czyli idei przewodniej marki⁶⁵, – zmiana bezpieczeństwa i prowadzenia polityki skupiającej się na walce z cyberprzestępczością 	<ul style="list-style-type: none"> – angażowanie polskiego produktu turystycznego w produkty międzynarodowe (systemy informacji turystycznej, ochrona praw konsumenta, dostosowywanie regulacji cyfrowych do norm i standardów światowych.
4.	Wzajemne powiązania gospodarcze	<ul style="list-style-type: none"> – gospodarka światowa wymaga wzmocnienia międzynarodowych konwencji współpracy, – handel i inwestycje przyspieszają rozwój, – skomplikowane relacje handlowe i inwestycyjne, – zwiększone ryzyko rozprzestrzeniania się międzynarodowych wydarzeń. 	<ul style="list-style-type: none"> – dostosowanie polityk krajowych do międzynarodowych, – zwiększenie nakładów i programów finansujących na innowacje i inwestycje, – współpraca międzynarodowa.
5.	Dług publiczny jako ograniczenie możliwości fiskalnych i	<ul style="list-style-type: none"> – rosnące znaczenie międzynarodowych i międzypaństwowych powiązań fiskalnych, 	<ul style="list-style-type: none"> – ograniczanie długu publicznego, hamującego rozwój gospodarki turystycznej,

⁶⁵ Marczak, M., *Branding w turystyce – przykłady wykorzystania przez narodowe organizacje turystyczne (NTO) w wybranych krajach*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 304, Wrocław 2013, s. 182–190.

Lp.	Megatrendy	Najważniejsze konsekwencje oraz implikacje dla polityki	Konsekwencje dla turystyki i polityki turystycznej
	politycznych w kontaktach międzynarodowych	<ul style="list-style-type: none"> – zmniejszona zdolność do reakcji na przyszłe międzynarodowe problemy gospodarcze/fiskalne, – starzenie się społeczeństwa zaostrza problem długu publicznego, – ograniczona możliwość sprostania rosnącemu popytowi na nowe usługi. 	<ul style="list-style-type: none"> – współpraca międzynarodowa.
6.	Zmiana polaryzacji światowego układu sił gospodarczych	<ul style="list-style-type: none"> – globalne południe w roli siły napędowej dla rozwoju, – wielobiegunowy porządek świata, – innowacje źródłem trwałego wzrostu, – zwiększona konsumpcja, będąca podstawą dla szans gospodarczych 	<ul style="list-style-type: none"> – recykling (wykorzystywanie surowców wtórnych) – preferowane zasoby odnawialne; – zróżnicowanie lokalnego rolnictwa i przetwórstwa żywności, – wzmożenie regionalnego handlu; – zapewnienie lokalnej ludności kształcenia i doszkalania zawodowego, stosownie do potrzeb na rynku pracy; – stwarzanie możliwości dla kariery zawodowej oraz w sferze biznesu
7.	Zmiana klimatu, globalne ocieplenie	<ul style="list-style-type: none"> – nieprzewidywalne, gramatyczne konsekwencje dla ekosystemów, – wyzwania dla współpracy międzynarodowej, – presja dostosowania się do obecnie występujących skutków globalnego ocieplenia, – większa rola miast. 	<ul style="list-style-type: none"> – wprowadzanie polityki zrównoważonego rozwoju w polityki regionalne, projekty infrastrukturalne, inwestycje.
8.	Ograniczoność zasobów (wody, gruntów, energii)	<ul style="list-style-type: none"> – presja na żywność i rolnictwo, – zwiększony popyt na wodę, – zwiększony popyt na energię, – konkurencja o metale i minerały (nacionalizacja zasobów). 	<ul style="list-style-type: none"> – rekultywacja terenu (zwłaszcza ponowne zalesianie) mająca na celu przystosowanie do użytkowania (np. poprzez przekształcenie składowisk kopalnianych na parki).
9.	Urbanizacja (wzrost społeczeństwa w dużych miastach)	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój miast napędzany rozwojem urbanizacji, – wzajemne powiązania pomiędzy środowiskiem zabudowanym a naturalnym, – potrzeba wielkoskalowej infrastruktury miejskiej, – presja ze strony najbiedniejszych w miastach, w tym rosnąca liczba ludności mieszkająca w osiedlach nieformalnych. 	<ul style="list-style-type: none"> – planowanie i zagospodarowanie terenów (tworzenie stref), – programy odnowy urbanistycznej mogą wzmocnić lokalną gospodarkę i korygować popełnione błędy, – wzrost zainteresowania turystyką niebezpieczną.

Zródło: opracowanie własne na podstawie Alejski W., Szczechowicz B., *Globalizacja a rozwój turystyki* ..., op. cit. s. 17-19, oraz raportu KPMG.

Globalna polityka turystyczna, bez względu na region świata, uwzględniać powinna zatem podstawowe zasady idei zrównoważonego rozwoju, takie jak: dążenie do odnawiania zasobów, utrzymanie zdrowych warunków systemów biologicznych i zachowanie różnorodności biologicznej, utrzymanie wartości życia i godnego człowieka krajobrazu kulturowego oraz stabilny rozwój gospodarczy [Jędrzejczyk 1995, s. 37].

Kształtowanie polityki w odniesieniu do turystyki polega na ścieraniu się różnych wpływów i koncepcji. Realizowana polityka jest pochodną otoczenia politycznego, dominujących w nim wartości i poglądów oraz podziału władzy, bazy instytucjonalnej i organizacji procesów decyzyjnych [Pender, Sharpley 2008, s. 268].

Polityka turystyczna umożliwia bezpośrednie oddziaływanie państwa na gospodarkę turystyczną. Przejawia się także w innych politykach sektorowych, zwłaszcza w międzynarodowej i regionalnej, przemysłowej, zatrudnienia, ochrony środowiska, kulturalnej, handlowej, komunikacyjnej itp. To działalność, która określa cele ekonomiczne, polityczne, społeczne i kulturalne związane z rozwojem turystyki, dążeniem do zaspakajania potrzeb społecznych w zakresie jej uprawiania, uzyskiwania pozytywnych efektów, jakie wynikają z popytu i podaży oraz precyzowaniu niezbędnych do tego środków [Wodejko 1998, s. 170].

W skali globalnej i europejskiej wyznacznikami kierunków rozwoju polityki turystycznej są organizowane kongresy, agendy, oraz uchwalane dokumenty, takie jak: uchwały, komunikaty o statucie prawnym (tabela 3.10.).

Tabela 3.10. Kierunki rozwoju polityki turystycznej zawarte w najważniejszych dokumentach europejskich i światowych od 1997 r.

Rok i zasięg	Źródło	Nazwa dokumentu	Kierunek rozwoju turystyki
1997 globalny	WTO, WTTC, Earth Council	Agenda 21 dla Przemysłu Turystycznego	Wyznacza konkretne zadania dla rządów i władz lokalnych w zakresie popierania zrównoważonego rozwoju turystyki oraz PPP ⁶⁶ .
2001 europejski	Komisja Europejska	Współpraca na rzecz przyszłości turystyki europejskiej	To ramy działania oraz środki służące stymulowaniu europejskiego przemysłu turystycznego ⁶⁷ .
2003 globalny	WTTC	Projekt Nowej Turystki	Zawiera wizję rozwoju turystyki pojmowanej jako „układ partnerski, dostarczający rezultatów odpowiadających potrzebom gospodarki, świata biznesu, władz i społeczności lokalnych, oparty o:

⁶⁶ <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284403714> (dostęp: 21.02.2021);

⁶⁷ <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/126/tourism> (dostęp: 19.02.2021);

Rok i zasięg	Źródło	Nazwa dokumentu	Kierunek rozwoju turystyki
			<ul style="list-style-type: none"> – rządy uznające turystykę za najwyższy priorytet; – zrównoważone gospodarowanie, z uwzględnieniem ludzi, kultury środowiska; – wspólne dążenie do „długoterminowego wzrostu i dobrobytu” [Alejziak, Marciniak 2003, s. 43].
2007 europejski	Komisja Wspólnot Europejskich	Agenda dla zrównoważonej i konkurencyjnej turystyki europejskiej	Przedstawiono opcję zrównoważonego rozwoju jako sposobu na zapewnienie długoterminowej konkurencyjności turystyki i zapowiedziano trzyletnie działania przygotowawcze.
2010 europejski	Komisja Europejska	Europa – najpopularniejszy kierunek turystyczny na świecie – nowe ramy polityczne dla europejskiego sektora turystycznego	Zawarto analizę czynników sprzyjających konkurencyjności turystyki europejskiej i przeszkód utrudniających jej zrównoważony rozwój.
2012 globalny	Komisja Europejska	Wdrożenie i rozwój wspólnej polityki wizowej w celu pobudzenia wzrostu gospodarczego w UE	Publikacją tego komunikatu wyrażono zamiar zwiększenia napływu turystów z państw trzecich dzięki wprowadzeniu wspólnej polityki wizowej.
2014 europejski	Komisja Europejska	Europejska strategia na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia w turystyce przybrzeżnej i morskiej	Dokument ma na celu propagowanie zrównoważonego rozwoju i konkurencyjności turystyki morskiej i nadmorskiej.
2014 europejski	Komisja Europejska	Bezpieczeństwo usług zakwaterowania turystycznego	Celem dokumentu jest zabezpieczenie bezpieczeństwa usług zakwaterowania turystycznego. Pomimo tego, że problem ten leży w kompetencjach państw członkowskich, wyraźny transgraniczny charakter tych usług każe zastanowić się nad poziomem ich jakości i bezpieczeństwa we wszystkich państwach ⁶⁸ .
2015 europejski	Parlament Europejski	Nowe wyzwania i strategie w zakresie propagowania turystyki w Europie	Podjęte w strategii problemy i rozwiązania dotyczą: <ul style="list-style-type: none"> – cyfryzacji kanałów dystrybucji, – zmieniających się zachowań konsumentów, – konieczności przyciągnięcia i utrzymywania wysoko wykwalifikowanego personelu, – zmian demograficznych i sezonowości.
2019 globalny	Parlament Europejski	Turystyka europejska: ostatnie zmiany i przyszłe wyzwania ⁶⁹	Kierunki orientacji strategicznej i lepszego finansowania turystyki.

⁶⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014DC0464&from=SV> (dostęp: 02.02.2021)

⁶⁹ [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629200/IPOL_STU\(2019\)629200_EN](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629200/IPOL_STU(2019)629200_EN) (dostęp: 02.03.2021).

Rok i zasięg	Źródło	Nazwa dokumentu	Kierunek rozwoju turystyki
2020 globalny	UNWTO	Światowy Kodeks Etyki dla Turystyki	Zestaw praw, obowiązków i zadań dla wszystkich najważniejszych podmiotów rynku turystycznego ⁷⁰ .
2022 europejski	Komisja Europejska	Ścieżka transformacji dla turystyki	To strategia przemysłowa UE, w której podkreślono potrzebę wzmocnienia „odporności” sektora turystyki i przyspieszenia jego transformacji cyfrowej i ekologicznej w kontekście pandemii COVID-19 ⁷¹ .
2022 europejski	Rada UE	Europejska Agenda dla Turystyki 2030	To wieloletni plan prac UE w priorytetowych obszarach dotyczących: <ul style="list-style-type: none"> – ram polityki i zarządzania dla turystyki, – transformacji ekologicznej, – transformacji cyfrowej, – usług turystycznych (odporności i włączenia), – umiejętności i wsparcia w kontekście transformacji (dotyczy zapewnienia szkoleń i podnoszenia umiejętności, wprowadzenia zintegrowanej platformy, podnoszenia świadomości jakie możliwości oferuje turystyka)⁷²

Źródło: opracowanie własne na podstawie Alejziak W., Marciniak T., *Międzynarodowe organizacje turystyczne*, Albis, Kraków 2003, s. 43, oraz innych wskazanych w tabeli źródeł.

Podstawowym zatem celem polityki turystycznej jest dążenie do maksymalizacji korzyści z rozwoju turystyki i minimalizowanie kosztów z nim związanych, a także kształtowanie optymalnych rozmiarów i struktury ruchu turystycznego przy zastosowaniu praw ekonomicznych w sferze gospodarki turystycznej oraz koordynacja rozwoju turystyki z uwzględnieniem jej funkcji i różnorodności jej związków z innymi sferami funkcjonowania kraju [Gaworecki 1997, s. 108]. Na płaszczyźnie ogólnokrajowej, regionalnej czy lokalnej głównym zadaniem jest natomiast kształtowanie optymalnego pod względem rozmiarów, struktury i dynamiki ruchu turystycznego na danym obszarze. Ważna jest także koordynacja rozwoju turystyki przy uwzględnieniu jej związków z innymi sferami gospodarczymi i społecznymi.

A. Panasiuk podaje, że strategicznym celem polityki państwa polskiego w sferze gospodarki turystycznej powinien być rozwój silnego ekonomicznie, zorientowanego na rynek sektora usług turystycznych, który w swoim założeniu powinien opierać się na własności prywatnej. Takie działania pozwolą właściwie wykorzystać szanse, które

⁷⁰ <https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism> (dostęp: 21.02.2021).

⁷¹ https://single-market-economy.ec.europa.eu/news/transition-pathway-tourism-published-today-2022-02-04_en (dostęp: 21.02.2021)

⁷² <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15441-2022-INIT/pl/pdf> (dostęp: 02.02.2023)

wynikają z koniunktury w turystyce międzynarodowej i krajowej oraz sprostać konkurencji na rynkach międzynarodowych, a dzięki temu utrzymać obecny poziom popytu na usługi w turystyce krajowej. Sposobem na stworzenie lepszej perspektywy dla polskiej turystyki jest rozwijanie krajowych, regionalnych i lokalnych produktów turystycznych [Kozak 2009, s. 14].

Można więc stwierdzić, iż rozwój sektora usług turystycznych jest niezwykle istotnym zadaniem, które stoi przed polityką turystyczną w Polsce.

Jednak polityka turystyczna aktywizuje do działania oraz wyznacza odpowiedzialność w zakresie jej rozwoju pomiędzy poszczególne sektory. Zadania główne spoczywają na [Drażkiewicz 2009, s. 268-269]:

- władzach gminy, powiatu,
- przedsiębiorcach i organizacjach turystycznych w miejscu recepcji turystycznej ,
- przedsiębiorstwach i organizacjach należących do tzw. uzupełniającej gospodarki turystycznej,
- przedsiębiorstwach i organizacjach należących do tzw. pośredniej gospodarki turystycznej.

W skali lokalnej – gminnej, której dotyczy dysertacja, podmiotami polityki turystycznej jest samorząd terytorialny.

Część samorządów podejmuje działania, które są skierowane w sposób bezpośredni na współpracę, jak i na gospodarkę turystyczną. Czasami również samodzielnie jednostki te angażują się w przedsięwzięcia mające charakter turystyczny. Działania podejmowane poprzez jednostki samorządu terytorialnego w sposób formalny są skierowane na rozwijanie gospodarki turystycznej, a także na budowanie aktywnej współpracy. Jednocześnie, jak już wskazano, przybierają one postać bierną bądź aktywną. Zdaniem Zawistowskiej jednym ze składników, które decydują o aktywnych formach udziału samorządów w gospodarce turystycznej, jest zaangażowanie w tworzenie turystycznej oferty. Aktywność samorządu terytorialnego w zakresie oferty turystycznej obejmuje działania, które za bezpośrednich beneficjentów obierają mieszkańców, a równocześnie mają wpływ na rozwój turystycznego ruchu. Ponadto jest to również aktywność mająca związek z turystycznymi atrakcjami. Te działania powiązane są z turystyczną infrastrukturą, jak i z promocją produktu turystycznego obszaru [Zawistowska i inni 2016, s. 47].

W ramach realizowanych działań jednostki samorządu terytorialnego decydują w tworzeniu lokalnych, jak i regionalnych produktów turystycznych, które łączą w sobie świadczenia poszczególnych oferentów bezpośredniej turystycznej gospodarki, jak i usług paraturystycznych w docelowym miejscu turystyki. Poprzez określenie miejsca turystyki w strukturze regionalnej oraz lokalnej gospodarki, a przede wszystkim poprzez tworzenie strategii rozwoju turystyki, współpracę i integrowanie podmiotów branży turystycznej pojawiają się możliwości aktywizacji gospodarki na szczeblu lokalnym bądź regionalnym – w efekcie powstają nowe miejsca pracy [Alejziak 2009, s. 48].

ROZDZIAŁ 4. ROLA SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W ROZWOJU TURYSTYKI W GMINACH NADMORSKICH

4.1. Samorząd terytorialny jako podmiot zarządzania lokalnego w gminie

W ogólnym ujęciu gminę tworzy wspólnota mieszkańców oraz z delimitowany obszar. W szerszym ujęciu gminą jest system społeczno-gospodarczy, na który poza mieszkańcami oraz obszarem, składają się demokratycznie wybierane organy gminy, uchwałodawcze i wykonawcze, jak też jednostki organizacyjne [Jastrzębska 1999, s. 7].

Samorząd terytorialny w Polsce działa na mocy prawa i reprezentuje wybrane jednostki zamieszkujące określone terytorium. Każda jednostka posiada własny budżet, który jest uchwalany co roku. Decyzje jednostek samorządowych są podejmowane samodzielnie na zasadzie legalności. Nadzór nad jednostkami sprawuje władza wyższa, tj. powiaty i województwa.

Samorząd terytorialny stanowi wyodrębniony w strukturze państwa, powstały z mocy prawa związek lokalnego społeczeństwa, powoływany do samodzielnego wykonywania administracji publicznej, wyposażony w materialne środki umożliwiające realizację nałożonych nań zadań. Istotą samorządu terytorialnego jest zarządzanie sprawami publicznymi przez samych zainteresowanych. Podstawową jednostką samorządu terytorialnego jest gmina [Matwiejuk 2014, s. 314].

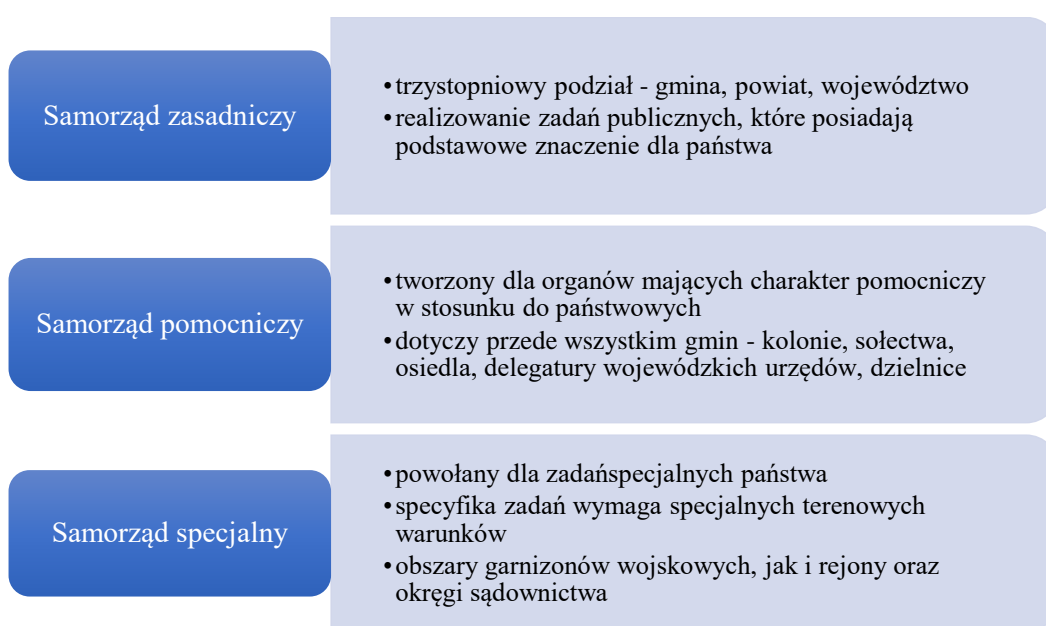
Tworzenie samorządu terytorialnego zaczęło się po obradach okrągłego stołu, częściowo już demokratycznych wyborach parlamentarnych 4 czerwca 1989 roku [Regulski 2000, s.59-60]. Początek tego procesu stanowiło wprowadzenie samorządu gminnego na mocy ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie terytorialnym. W ten sposób radykalnie zerwano z instytucjami radzieckimi, by od nowa móc stworzyć rzeczywisty samorząd. System trójstopniowego podziału administracyjnego państwa na gminy, powiaty i województwa stworzyło ustawodawstwo z 1998 roku. Przywrócenie samorządu terytorialnego uzyskało sankcję konstytucyjną [Sarnecki 2013, s. 19].

Wraz z uchwaleniem ustawy o samorządzie terytorialnym dokonane zostały zmiany Konstytucji z 22 lipca 1952 roku. Zmieniony został tytuł 6 rozdziału konstytucji z „Terenowe organy władzy i administracji państwowej” na „Samorząd terytorialny”. Mała Konstytucja określała samorząd terytorialny jako „podstawową formę organizacji lokalnego życia publicznego”. W 1998 roku pod rządem Konstytucji RP weszła

ustawa⁷³ oraz wprowadzono reformę samorządową, której głównym założeniem było stworzenie dwóch wyższych szczebli jednostek samorządu terytorialnego – powiatu oraz województwa, przy całkowitej zmianie kształtu terytorialnego województwa. Reforma weszła w życie 1 stycznia 1999 roku.

Późniejsze przeobrażenia prawa samorządowego zostały podjęte przez Sejm w 2001 roku. Główne znaczenie ustrojowe ma ustawa z 20 czerwca 2002 roku o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta⁷⁴.

Samorząd terytorialny jest kategoryzowany z uwagi na funkcje, jakie pełni, jak i ze względu na realizowane zadania, a także obszar, który obejmuje (ryc. 4.1.).

Ryc. 4.1. Samorząd terytorialny - podział

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sarnecki P., *Idea samorządności w strukturze społeczeństwa obywatelskiego*. Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania, Toruń 2013, s. 19.

W przypadku samorządu zasadniczego wyróżnia się podział na gminę, powiat i województwo. Uwzględnia realizację publicznych działań oraz zadań, które mają istotne znaczenie dla kraju.

Samorząd pomocniczy tworzony jest dla organów pomocniczych w odniesieniu do organów państwowych. Przede wszystkim obejmuje on gminy – wliczając

⁷³ Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa (Dz.U. 1998 nr 96 poz. 603)

⁷⁴ Ustawa z dnia 20 czerwca 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta (Dz.U. 2002 nr 113 poz. 984)

w to sołectwa, dzielnice, różnorakie kolonie, czy też delegatury urzędów wojewódzkich.

Natomiast samorząd specjalny powoływany jest do realizacji specjalnych zadań państwa, natomiast specyfika zadań wymaga odpowiednich, specjalnych warunków terenowych – np. rejonów sądownictwa, czy też obszarów wojskowych.

Rozważając pojęcie samorządu terytorialnego, a także jego rolę i znaczenie, należy zwrócić uwagę na zasady jego działania, jak i pełnione funkcje. Samorząd terytorialny w Polsce tworzy się na podstawie zasad, które są ogólnie przyjęte, a także, co istotne, wskazane w Europejskiej Karcie Samorządu Lokalnego – EKSL (ang. *European Charter of Local Self-government*)⁷⁵. Polska podpisała tę kartę, z tego też względu musi dostosować się do spełniania zasad w niej wymienionych, mianowicie musi respektować [Czaplicki i in. 2018, s. 97]:

- Zasady unitarności, która wskazuje, iż Polska jest krajem rozpatrywanym pod względem całościowym. Z kolei gminy, powiaty i województwa nie mogą mieć charakteru autonomicznego w zakresie prawa. Poszczególne jednostki samorządowe są zdecentralizowane.
- Zasadę pomocniczości, a więc subsydiarności, która ustala, iż sprawowanie władzy publicznej ma związek z zainteresowanymi obywatelami i społecznością lokalną. Gminy otrzymują pomoc finansową od rządu podobnie jak inne jednostki samorządowe. Zasada ta mówi, iż poszczególne jednostki wyższego rzędu nie mogą wykonywać zadań, które mogą zostać przydzielone jednostkom niższemu.
- Zasadę samodzielności – każda z jednostek samorządowych funkcjonuje na własną odpowiedzialność i odpowiada za własne zadania. Kieruje się również względną samodzielnością i realizuje zadania zgodnie z potrzebami indywidualnymi.
- Zasada demokracji – przejawia się w tym, iż władze samorządowe w Polsce są wybierane na drodze powszechnych wyborów demokratycznych. Wybory mają charakter jawny i równy oraz powszechny.

---

⁷⁵ Pojęcie samorządu lokalnego zostało zdefiniowane w Europejskiej Karcie Samorządu Lokalnego i brzmi „przez samorząd lokalny rozumie się prawo i rzeczywistą zdolność wspólnot lokalnych do regulowania i zarządzania, w ramach prawa, na ich własną odpowiedzialność i na rzecz ich ludności, istotną częścią spraw publicznych”, a opisane prawo „jest pełnione przez rady lub zgromadzenia złożone z członków, wybranych w głosowaniu wolnym, tajnym, równym, bezpośrednim i powszechnym i mogące zarządzać organami wykonawczymi, które przed nimi odpowiadają” (Art. 3 pkt 1 i 2 Europejskiej Karty Samorządu Lokalnego. Dz. U. Z 1994 r., Nr 124, poz. 607).

Funkcje samorządu terytorialnego obejmują wiele obszarów działalności, dotyczą zarówno funkcji społecznej, obszaru gospodarczego, politycznego, jak i kulturowego. Kompetencje jednostek samorządu terytorialnego są więc dość szerokie, jednakże dotyczą obszaru lokalnego. Poziom centralny, a więc rządowy, jest organem ustawodawczym, natomiast JST – wykonawczym.

Rozpatrując samorząd terytorialny jako podmiot zarządzania lokalnego w gminie, należy również przeanalizować zadania wypełniane przez gminę. Dzieli się one na zadania: własne, wynikające z ustawy o samorządzie gminnym, wynikające z ustaw branżowych oraz zlecone gminom (tabela 4.1.).

Tabela 4.1. Zakres zadań gminnych ze względu na ich rodzaj i obszar oddziaływania

Rodzaj zadań	Obszar zadań gminnych	Zakres zadań
Własne – na podstawie ustawy o samorządzie gminnym ⁷⁶	Spółeczno-kulturalny	<ul style="list-style-type: none"> – ochrona zdrowia, – pomoc społeczna, w tym ośrodki i zakłady opiekuńcze, – wspieranie rodziny i systemu pieczy zastępczej, – edukacja publiczna, – kultura, w tym biblioteki gminne i inne instytucje, – kultura oraz ochrona zabytków i opieki nad zabytkami, – kultura fizyczna i turystyka, w tym tereny rekreacyjne i urządzenia sportowe, – polityka prorodzinna, w tym zapewnienie kobietom w ciąży opieki socjalnej, medycznej i prawnej, – polityka senioralna.
	Komunalny	<ul style="list-style-type: none"> – ład przestrzenny, gospodarka nieruchomościami, ochrona środowiska i przyrody oraz gospodarka wodna, – gminne drogi, ulice, mosty, place, – organizacja ruchu drogowego, – lokalny transport zbiorowy, – gminne budownictwo mieszkaniowe, – zieleń gminna i zadrzewienia, – cmentarze gminne.
	Administracji publicznej	<ul style="list-style-type: none"> – targowiska i hale targowe, – porządek publiczny i bezpieczeństwo obywateli, – ochrona przeciwpożarowa i przeciwpowodziowa, w tym wyposażenia i utrzymania gminnego magazynu przeciwpowodziowego, – utrzymanie gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, – wspieranie i upowszechniania idei samorządowej, w tym tworzenia warunków do działania i rozwoju jednostek pomocniczych i wdrażania programów pobudzania aktywności obywatelskiej, – promocji gminy, – współpraca i działalność na rzecz organizacji pozarządowych oraz podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie,

⁷⁶ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 1990 nr 16 poz. 95).

Rodzaj zadań	Obszar zadań gminnych	Zakres zadań
		– współpraca ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw.
Zlecone – na podstawie ustawy o samorządzie gminnym	Rządowe	<p>Ustawa o samorządzie gminnym może nałożyć na JST obowiązek wykonywania innych publicznych zadań aniżeli zadania własne. Mogą to być zadania zlecone z obszaru administracji rządowej, jak i z zakresu organizacji przygotowania oraz przeprowadzenia wyborów powszechnych, jak i referendów. Zadania zlecone gmina wykonywać może na podstawie [Czaplicki i in. 2018, s. 100].</p> <p>a) Przepisów konkretnej szczególnej ustawy, w której wskazano, iż określone zadanie jest zadaniem zleconym gminie.</p> <p>b) Zawartego porozumienia:</p> <ul style="list-style-type: none"> – z organem administracji rządowej, – z organem innej jednostki samorządu terytorialnego, a dokładniej: gminy, powiatu lub województwa.
Własne – na podstawie odrębnych ustaw	Spraw publicznych	<p>Ustawa o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę⁷⁷ wskazuje, iż zadaniem własnym gminy jest:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zaopatrzenie w wodę, – zbiorowe odprowadzanie ścieków. <p>Ustawa dotycząca czystości gminy⁷⁸ reguluje, iż utrzymanie czystości oraz porządku w gminach to obowiązkowe zadanie własne gminy.</p> <p>W ustawie Prawo Energetyczne⁷⁹ wskazano, iż do własnych zadań gminy w obszarze zaopatrzenia w energię elektryczną, ciepło oraz paliwa gazowe należy:</p> <ul style="list-style-type: none"> – planowanie oraz organizacja zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe na terenie gminy, – planowanie oświetlenia znajdujących się na obszarze gminy: <ul style="list-style-type: none"> • publicznych miejsc, • dróg gminnych, powiatowych oraz wojewódzkich, • dróg krajowych (lub część dróg), innych aniżeli autostrady oraz drogi ekspresowe, • finansowanie oświetlenia znajdujących się na obszarze gminy: ulic, placów, dróg gminnych, powiatowych i wojewódzkich, dróg krajowych, – planowanie oraz organizacja działań, które mają na celu racjonalizację zużycia energii oraz promocję rozwiązań, które zmniejszają zużycie energii na terenie gminy, – ocena potencjału wytwarzania elektrycznej energii w wysokosprawnej kogeneracji oraz efektywnych energetycznie systemów ciepłowniczych bądź chłodniczych na terenie gminy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wskazanych w tabeli ustaw i źródeł.

Zadania własne gminy wynikające z ustawy o samorządzie gminnym⁸⁰ i nie są jedynymi zadaniami gminy, ponieważ możliwe jest przekazywanie gminie nowych zadań własnych, jeżeli zostaną na nie przeznaczone konieczne środki

⁷⁷ Ustawa z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzeniu ścieków (Dz. U. 2001 nr 72 poz. 747)

⁷⁸ Ustawa z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (Dz. U. 1996 Nr 132 poz. 622)

⁷⁹ Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne (Dz. U. 1997 Nr 54 poz. 348).

⁸⁰ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 1990 Nr 16 poz. 95).

finansowe [Dolnicki 2021, s. 69]. Należy tutaj dodać, iż zadania własne gmina wykonuje w imieniu własnym, czyni to również na własną odpowiedzialność.

Kolejna grupa zadań własnych gminy została uregulowana przepisami innych ustaw aniżeli ustawa o samorządzie gminnym. Niektóre z nich nazywa się ustawami branżowymi, ponieważ regulują konkretne obszary spraw publicznych. Ustawy te precyzują niejako przepisy i zadania własne gminy⁸¹. To jednakże nie oznacza, iż pośrednim skutkiem realizowania zleconych zadań nie może być zaspokajanie potrzeb własnej gminnej wspólnoty samorządowej.

Różnica pomiędzy zadaniami zleconymi i własnymi przejawia się m.in. w kwestii finansowania i realizacji tych zadań.

Mówiąc o zadaniach gminnych, należy również zwrócić uwagę na pewną formę współdziałania gmin, mianowicie porozumienia międzygminne. Mają one na celu wykonywanie publicznych zadań za inny podmiot, czy też wspólne wykonywanie zadań publicznych. Ustawa o samorządzie gminnym dopuszcza w zakresie współpracy tworzenie międzygminnych związków, zawieranie porozumień, a także stowarzyszeń gmin. Przedmiotem tego rodzaju działań mogą być zarówno zadania własne, jak i zadania zlecone. Współdziałanie to jest możliwe na różnych szczeblach samorządu terytorialnego, np. na linii gmina–powiat.

Warto zwrócić również uwagę na uwarunkowania legislacyjne szczebla międzynarodowego oddziałujące na funkcjonowanie działalności samorządu. Jak pisze A. K. Piasecki [2009]: „samorząd terytorialny w Europie nie jest tylko wewnętrznym elementem ustrojowym poszczególnych państw, ale również podmiotem prawnomiędzynarodowym. Podmiotowość wspólnot terytorialnych wzmacnia ich współpraca na forum europejskim, co jest regulowane przez konwencje międzynarodowe”⁸². W skali międzynarodowej wspomniana Europejska Karta

---

⁸¹ Ustawa z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków (Dz. U. 2001 Nr 72 poz. 747); Ustawa z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (Dz. U. 1996 nr 132 poz. 622); Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne ((Dz. U. z 2022 r. poz. 1385 ze zm.);

⁸² Dokumentem obowiązującym Polskę jest wspomniana wcześniej już Europejska Karta Samorządu Lokalnego. Zanim doszło do jej podpisania współpraca na forum europejskim regulowana była poprzez: Europejską Konwencję Ramową o Współpracy Transgranicznej między Wspólnotami i Władzami Terytorialnymi z 1980 r. (tzw. Konwencja Madrycka), Europejską Kartę Regionów Przygranicznych i Transgranicznych z 1981 r. (zmodyfikowaną w 1995 r.) i ostatecznie Europejską Kartę Samorządu Lokalnego przyjętą przez Radę Europy w 1985 roku i wprowadzoną w życie w 1988 r.

Samorządu Lokalnego jest jednym z dwóch, oprócz Światowej Deklaracji Samorządu Terytorialnego⁸³, aktów prawnych regulujących status samorządu terytorialnego.

4.2. Zaangażowanie samorządu terytorialnego w rozwój turystyki w gminach

Rozwój lokalny jest procesem pozytywnych zmian jakościowych i ilościowych, które dokonywane są na danym terenie [Wojtasiewicz 1996, s. 100-101]. Ważnym sektorem rozwoju lokalnego jest turystyka. Coraz bardziej widoczne są zmiany w dostosowywaniu terenów do potrzeb turystyki, co jest widoczne chociażby w przypadku przeobrażania terenów przemysłowych dla potrzeb turystyki [Gartner, Lime 2000, s. 223]. Dla celów turystycznych prowadzona jest także rewitalizacja terenów zdegradowanych oraz przestrzeni miejskich. Zapewnienie atrakcyjnych warunków stanowi podstawę rozwoju. W planowaniu turystyki oraz zarządzaniu jej rozwojem na danym terenie znaczenia nabiera udział lokalnej społeczności. Wymaga to jednak współdziałania pomiędzy sektorem publicznym a sektorem prywatnym w rozwoju procesów oraz mechanizmów, które na danym obszarze łączyć będą poszczególne elementy systemu turystyki [Jamal, Getz 1995, s. 187].

Turystyka kształtuje wizerunek danego obszaru a jej rozwój umożliwia ożywienie życia społeczno – gospodarczego. Gołembski uważa, że turystyka jest aktywnością spinającą regiony, łączącą obszary miejskie z wiejskimi, aktywizującą wieś, dziedziną przyczyniającą się do rewitalizacji obszarów zdegradowanych, nadającą nowy sens obszarom podmiejskim z funkcjami turystyczno-rekreacyjnymi. Natomiast jej rozwój jest szansą na wzmocnienie pozycji ośrodków metropolitalnych, a równocześnie nadanie nowej dynamiki rozwoju ośrodkom mniejszym, peryferyjnym oraz ośrodkom o wyczerpanych dotychczasowych potencjałach rozwojowych [Gołembski 2004].

Rozwój turystyki przyczynia się do rozwoju danego obszaru, dlatego też istotne znaczenie mają władze lokalne, które odpowiedzialne są za nią na zarządzanym obszarze. Jej rozwój zależy jednak w dużym stopniu od elementów zagospodarowania turystycznego oraz zasobów walorów turystycznych na danym obszarze [Rogalewski

---

⁸³ Światowa Deklaracja Samorządu Lokalnego została uchwalona na 27. Światowym Kongresie Międzynarodowego Związku Władz Lokalnych, który odbywał się 22-26 września 1985 roku w Rio de Janeiro. Zawiera definicję określającą, że „samorząd lokalny oznacza prawo i powinność władz lokalnych do lokalnego regulowania i zarządzania sprawami publicznymi dla dobra społeczności lokalnej” oraz że zarówno zasada samorządu lokalnego, jak i podstawowe kompetencje władz lokalnych powinny zostać zapisane w konstytucji lub ustalone w drodze ustawowej. Źródło: Ustawa o samorządzie gminnym. Komentarz, red. B. Dolnicki, Warszawa 2010, s. 14.

1974, s. 7]. Szczególna rola w tym zakresie przypada jednostkom samorządu terytorialnego danej gminy [Rapacz 1999, s. 16].

Jednostki samorządu terytorialnego prowadzić muszą taką politykę zarządzania gminą, żeby zapewniony był rozwój turystyki i wykorzystane były możliwości z tym związane [Niezgoda 2006, s. 6]. Coraz bardziej zdają sobie sprawę z tego, że podstawą rozwoju lokalnego jest rozwój turystyki. Znaczenie ma realizacja potrzeb współczesnego człowieka poprzez dostarczanie odpowiednich ofert turystycznych celem realizacji szerokiej gamy zainteresowań. Obecnie turystyka odgrywa coraz większą rolę w rozwoju danego terenu. Ludzie coraz częściej uczestniczą w czynnej rekreacji czy wydarzeniach sportowych i kulturalnych a rozwijanie takich możliwości na terenie gminy bezpośrednio wpływa na jej atrakcyjność. Dlatego też gminy realizują projekty, których zadaniem jest uwidocznienie swojego miejsca na mapie turystycznej oraz poszukują coraz to nowszych przestrzeni turystycznych, które świadczyć będą różny profil usług turystycznych. Jednocześnie staje się to źródłem dochodów lokalnej społeczności. Władze samorządowe coraz częściej poszukują nowych rozwiązań w tym zakresie, ponieważ wpływa to na rozwój gmin [Liszewski 2006, s. 113].

Z punktu widzenia rozwoju lokalnego poszukiwanie nowych form turystyki wiąże się z aktywizacją terenów, które dotychczas nie były turystycznie atrakcyjne. Podstawą jest rozwój bazy turystycznej. Moda na czynny wypoczynek sprawia, że władze samorządowe brać muszą pod uwagę zarówno popyt zewnętrzny jak też ten, który reprezentowany jest przez mieszkańców danej gminy. To właśnie mieszkańcy biorą udział w kształtowaniu produktu turystycznego a rozwój turystyki w danej gminie w dużym stopniu zależy od ich aktywności. Ważne jest nie tylko zatrudnienie w przedsiębiorstwach turystycznych ale przede wszystkim tworzenie specyficznej atmosfery lokalnego miejsca, folkloru czy kultury lokalnej [Hryniewicz 2000, s. 54].

Na rozwój turystyki na danym terenie duży wpływ ma samorząd gminy, który współtworzy system podaży usług turystycznych. Jest on podmiotem zarządzającym gminą, który dysponuje zarówno kompetencjami oraz środkami [Dziemianowicz 2001, s. 131]. Może on oddziaływać na przebieg procesów lokalnych w zakresie rozwoju turystyki w odniesieniu do lokalnej społeczności, organizacji pozarządowych, podmiotów prywatnych oraz zewnętrznych inwestorów. Ponadto samorząd gminy w odniesieniu do przedsięwzięć społeczno-usługowych oraz infrastrukturalnych może pełnić funkcję inwestora. Tworzyć może także ofertę usług turystycznych, która zwiększy atrakcyjność danego obszaru.

Przesłanek zaangażowania samorządu terytorialnego w rozwój turystyki w gminach może być wiele. W rozwijaniu turystyki samorząd lokalny staje się głównym podmiotem, który koordynuje strategiczne planowanie rozwoju turystyki na swoim obszarze oraz jest promotorem posiadanej infrastruktury oraz zasobów turystycznych [Vaughan i in. 1999, s. 118].

Według P. Zmyślonego i Ł. Nawrota [2004, s. 48-49] podstawowymi obszarami aktywności samorządu terytorialnego jest realizowanie inwestycji oraz inicjowanie działań innych podmiotów, które działają na rzecz rozwoju turystyki.

Zauważyć jednak należy, że wiele gmin charakteryzuje się niskim poziomem zagospodarowania turystycznego oraz brakiem doświadczenia w obsłudze turystycznej [Pawlusiński 2005, s. 107-108]. W takich przypadkach zaangażowanie samorządu terytorialnego ma istotne znaczenie. Poprzez prowadzoną politykę lokalną władze gminy reagować mogą na popyt turystyczny oraz kreować go we własnej gminie. Konieczna jest jednak identyfikacja potrzeb, mających wpływ na rozwój turystyki, włączanie się w osiąganie założonych celów oraz wprowadzanie preferencji dla sektora usług turystycznych [Wanhill 2005, s. 89-120].

W zarządzaniu rozwojem turystyki na danym obszarze istotne znaczenie odgrywają czynniki wpływające na proces podejmowania decyzji w sferze turystyki przez samorząd terytorialny.

Można wskazać trzy podstawowe kategorie czynników, które mają wpływ na proces decyzyjny, a dokładniej [Parysek 2001, s. 231]:

- międzypersonalne,
- wewnątrz personalne,
- środowiskowe.

Pierwsza grupa dotyczy wewnętrznych i zewnętrznych w stosunku do organizacji samorządu lokalnego czynników społecznych i wiąże się z interakcjami międzyludzkimi, znajdującymi swój wymiar w naturze psychologicznej i zachowaniach jednostek. Są to potencjał administracyjny oraz poglądy radnych, a także poglądy mieszkańców i wyborców oraz wyrażane w mediach, grupy nacisku wewnątrz wspólnoty lokalnej, opinie ekspertów, inwestorów branży turystycznej, poglądy władz publicznych wyższego szczebla itp.

Grupa czynników wewnątrz personalnych obejmuje wewnętrzne, pozaspołeczne determinanty, jak podłoże osobowe jednostek, wartości, osobiste zainteresowanie daną kwestią osoby decyzyjnej. Dotyczy m.in. kwalifikacji

formalnych osób, ogólnego doświadczenia i umiejętności, a także wiedzy w obszarze podejmowanych decyzji czy osobistego interesu

Wpływy środowiskowe z kolei obejmują zewnętrzne, pozaspołeczne determinanty, okoliczności oddziałujące na podejmowane przez jednostki decyzje w sferze turystyki.

Analizując powyższe, władze samorządowe w procesie decyzyjnym dotyczącym rozwoju i stymulowania turystyki kierują się także konkretnymi motywami, które zawarto w tabeli 4.2. poniżej.

Tabela 4.2. Motywy władz samorządowych do stymulowania rozwoju turystyki w gminach

Motywy	Charakterystyka
Spodziewane efekty gospodarcze	<ul style="list-style-type: none"> - postrzeganie korzyści ekonomicznych rozwoju turystyki jako dziedziny gospodarczej, - dążenie do przekształcenia gminnej gospodarki, - postrzeganie turystyki jako szansy na podniesienie atrakcyjności gminy dla inwestorów z zewnątrz, - dostrzeganie zagrożeń odpływu zysków z turystyki wypracowanych w gminie poza miejscową gospodarkę, - zorientowanie na promocję gminy poprzez turystykę.
Potrzeby społeczne	<ul style="list-style-type: none"> - chęć szerszego zaspokojenia potrzeb społeczności lokalnej poprzez udogodnienia rekreacyjne i wypoczynkowe, - przystosowanie gminy do obsługi turystów, - dążenie do ograniczania negatywnych społecznych i przestrzennych efektów rozwoju turystyki, - ochrona walorów przyrodniczych i kulturowych gminy, - dbałość o ochronę dziedzictwa narodowego, - uwzględnianie zasad zrównoważonego rozwoju obszaru przez turystykę, - postrzeganie turystyki jako narzędzia osiągnięcia rozwoju zrównoważonego.
Uwarunkowania wewnętrzne	<ul style="list-style-type: none"> - wysokość środków finansowych w dyspozycji gminy, - konsekwencja przyjętej strategii i planów rozwoju gminy, - ciągłość lub brak ciągłości władzy lokalnej, - możliwości kompetencyjne samorządu gminnego w zakresie sterowania procesami rozwojowymi w turystyce, - przedsiębiorczość, aktywność, innowacyjność/pasywność, podejście zachowawcze, tradycyjne przedstawicieli władz samorządowych, - osobiste przekonania, przychylność lub uprzedzenia decydentów lokalnych w odniesieniu do rozwoju turystyki w gminie.
Bezpośrednie bodźce z otoczenia	<ul style="list-style-type: none"> - zewnętrzny impuls finansowy – pozyskane przez gminę zewnętrzne środki finansowania działalności, a przez to zwiększone możliwości finansowe gminy, - nowe trendy w turystyce i możliwości kreowania popytu turystycznego na nowych potencjalnych obszarach recepcji turystycznej, - inicjatywy ze strony różnych organizacji lokalnych, stowarzyszeń, przedsiębiorstw, inwestorów, mieszkańców

Motywy	Charakterystyka
	i innych grup społecznych, – naciski ze strony różnych grup interesu w gminie.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Majewska J., *Zaangażowanie samorządu terytorialnego w kształtowanie przedsiębiorczości na obszarach w początkowym etapie rozwoju funkcji turystycznej gminy*, Zeszyty Naukowe. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, nr 98, 2008, s. 88-89.

Można więc zauważyć, iż przesłanki rozwoju turystyki w gminach są różnorakie. Samorząd terytorialny odpowiada za rozwój lokalny i regionalny, a także stymulowanie funkcji turystyczno-rekreacyjnych. Wiele jednostek samorządu terytorialnego zainteresowanych wspieraniem lokalnego rozwoju szuka obecnie nowych potencjalnych dróg i dźwigni tego rozwoju, dostrzegając możliwości, jakie oferują turystyka, sport i rekreacja [Majewska 2008, s. 125].

Rozwijana przez samorząd funkcja turystyczna może być postrzegana w aspekcie [Wojtasiewicz 2004, s. 122]:

- społecznym – ukierunkowanym na poprawę jakości życia mieszkańców,
- ekonomicznym:
  - aktywizacja gospodarki lokalnej,
  - dywersyfikacja struktury gospodarczej,
  - utrzymanie lub wzrost poziomu dochodów mieszkańców,
  - utrzymanie lub wzrost wpływów do budżetu lokalnego,
  - utworzenie nowych miejsc pracy bądź zachowanie tych, które istnieją,
- kulturowym:
  - rewaloryzacja dziedzictwa historycznego,
  - promowanie większej świadomości kultury lokalnej,
- przestrzennym oraz przyrodniczym:
  - rewaloryzacja przestrzeni,
  - zarządzanie zasobami przyrody i walorami turystycznymi dla zachowania podstaw zrównoważonego rozwoju,
- psychologicznym – wzbogacenie bądź zmiana wizerunku obszaru,
- politycznym.

Zaangażowanie samorządu terytorialnego w kształtowanie funkcji turystycznej gmin, niezależnie od zróżnicowanych motywów tego zaangażowania, jest efektem pozytywnej postawy władz lokalnych wobec rozwoju turystyki na zarządzanym przez

nie terenie. Aktywność samorządowa w sferze turystyki podejmowana jest natomiast w określonych obszarach zadaniowych, ukierunkowanych na rozwijanie bądź stabilizowanie funkcji turystycznej jednostek samorządu terytorialnego.

Działania samorządu terytorialnego w kształtowaniu funkcji turystycznej gminy, polegają na [Majewska 2008, s. 123-144]:

- tworzeniu odpowiednich warunków dla funkcjonowania organizacji oraz podmiotów gospodarczych, które działają na rynku turystycznym,
- zaangażowaniu władz samorządowych w prowadzonych przedsięwzięciach, które mają na celu przystosowanie przestrzeni gminy do funkcji turystycznych,
- wpływaniu na podmioty gospodarcze, które świadczą usługi turystyczne,
- podejmowaniu różnych inicjatyw, związanych z usługami turystycznymi.

Jednostki samorządu terytorialnego w zakresie turystyki realizują zadania obowiązkowe, które zostały na nie nałożone na mocy aktów prawnych oraz zadania mające charakter dobrowolny.

Do pierwszej kategorii należą przede wszystkim zadania, jakie wynikają z ustawy o samorządzie gminnym oraz z ustawy o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych⁸⁴. Na mocy ustawy samorządy zostały zobligowane do prowadzenia ewidencji obiektów noclegowych niepodlegających kategoryzacji. Gminy mają możliwość przeprowadzania kontroli, a nawet w razie niespełniania wymagań budowlanych, przeciwpożarowych czy sanitarnych lub naruszenia wymagań co do wielkości obiektu, jego wyposażenia, kwalifikacji personelu oraz zakresu świadczonych usług, zastosowanie nakazu wstrzymania świadczenia usług. Warto zaznaczyć, że w wielu miejscowościach turystycznych obiekty nieskategoryzowane stanowią bezwzględną większość miejsc noclegowych, co tym bardziej podkreśla wagę postawionego przed gminami zadania [Drażkiewicz 2009, s. 271].

Pozostałe zadania określone są w rozporządzeniu Rady Ministrów w sprawie określenia warunków bezpieczeństwa osób przebywających w górach, pływających, kąpiących się i uprawiających sporty wodne⁸⁵. Przepisy rozporządzenia zobowiązują gminy do zapewnienia bezpieczeństwa wszystkim osobom, które przebywają na terenie

---

⁸⁴ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych (Dz. U. 1997, nr 133, poz. 884).

⁸⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 maja 1997 r. w sprawie określenia warunków bezpieczeństwa osób przebywających w górach, pływających, kąpiących się i uprawiających sporty wodne (DzU z 1997 r. Nr 57, poz. 358 z późn. zm.)

gminy. Podobny charakter mają regulacje zawarte w ustawie o bezpieczeństwie imprez masowych⁸⁶.

Wśród zadań o charakterze dobrowolnym należą te, wynikające z dokumentów strategicznych dotyczących gminy: strategii rozwoju lokalnego, strategii rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, strategii rozwoju turystyki, a również planu zagospodarowania przestrzennego, czy miejscowych planów zagospodarowania. Od 2026 roku obligatoryjnie każda gmina będzie musiała opracować strategię, szczególnie rozwoju turystyki w gminach o szczególnym potencjale turystycznym. W dokumentach tych w sposób przejrzysty musi zostać określona polityka turystyczna, kierunki jej rozwoju, sposoby promocji, inwestycji itp.

Poniżej zestawiono zadania gminy w zakresie turystyki, które zostały nałożone na samorzady terytorialne i wynikają z poszczególnych ustaw, rozporządzeń i innych dokumentów (tabela 4.3.).

Tabela 4.3. Zadania gminy w zakresie turystyki wynikające z ustaw, rozporządzeń i innych dokumentów

Akt prawny	Zadania
Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym	<ul style="list-style-type: none"> – prowadzenie instytucji związanych z kulturą, – prowadzenie instytucji kultury fizycznej, związków sportowych i stowarzyszeń turystycznych, mających siedzibę na terenie gminy, – wspieranie organizacyjno-finansowe powyższych instytucji, – zajmowanie się ochroną zabytków i podejmowanie działań związanych z opieką nad zabytkami, – utrzymanie, remonty, przebudowy i rozbudowy obiektów i urządzeń sportowych i rekreacyjnych na terenie gminy, – współpraca z organizacjami pozarządowymi, – współpraca ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw, – promocja gminy i jej turystyki.
Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych	<ul style="list-style-type: none"> – prowadzenie ewidencji obiektów noclegowych niepodlegających kategoryzacji (pól biwakowych i innych obiektów), w których świadczone są usługi hotelarskie oraz mają możliwość przeprowadzania kontroli tychże obiektów.
Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o bezpieczeństwie imprez masowych ⁸⁷	<ul style="list-style-type: none"> – wydawanie zezwoleń lub zakazu organizowania imprez masowych (imprez sportowych, artystycznych lub rozrywkowych), – zapewnienie bezpieczeństwa wszystkim osobom,

⁸⁶ Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz. U z 2005 r. Nr 108, poz. 909 z późn. zm.).

⁸⁷ Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz. U z 2005 r. Nr 108, poz. 909).

Akt prawny	Zadania
	w tym turystom na organizowanych imprezach, objętych zgodą.
Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 maja 1997 r. w sprawie określenia warunków bezpieczeństwa osób przebywających w górach, pływających, kąpiących się i uprawiających sporty wodne ⁸⁸	– zapewnienie bezpieczeństwa wszystkim osobom, które przebywają na terenie gminy, także w celach turystycznych, ze szczególnym uwzględnieniem turystów przebywających w górach, pływających, kąpiących się i uprawiających sporty wodne.
Strategia rozwoju gminy ⁸⁹ (strategia rozwoju lokalnego, strategia rozwoju społeczno-gospodarczego, strategia rozwoju turystyki)	<ul style="list-style-type: none"> – zachowanie ładu przestrzennego, – planowanie rozwoju i zagospodarowania przestrzennego poprzez inwestycje turystyczne, takie jak: budowę obiektów sportowych, rekreacyjnych i turystycznych, – zarządzanie gospodarką nieruchomościami, w tym nieruchomościami o znaczeniu turystycznym dla gminy, – ochrona środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej uwzględniając aspekty rozwoju turystyki, – tworzenie korzystnych warunków podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej o znaczeniu turystycznym w gminie.

Zródło: opracowanie własne na podstawie wskazanych w tabeli źródeł.

Samorząd gminy może być zatem aktywnym liderem lokalnym w zarządzaniu turystyką w gminie. Lokalna polityka turystyczna jest świadomym i aktywnym popieraniem i kształtowaniem turystyki oraz jej otoczenia, które mają wpływ na korzyści dla lokalnej gospodarki społeczności [Budzałek 2004, s. 121]. Aby się tak jednak stało, samorzady muszą posiadać i skutecznie wykorzystywać wszystkie instrumenty, jakimi dysponują, celem realizacji zadań.

4.3. Instrumenty oddziaływania samorządów gmin nadmorskich na procesy rozwojowe w turystyce

Samorzady gminne dysponują największą ilością instrumentów mogących mieć wpływ na rozwój turystyki na danym obszarze [Parzałek 1996, s. 63], stąd też mogą kształtować turystyczne funkcje gminy. Z formalnego punktu widzenia JST dysponują narzędziami, których celem jest stymulacja działań w gminie, która dotyczyć może także rozwoju turystyki. Z jednej strony służą one do umacniania istniejących już

⁸⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 maja 1997 r. w sprawie określenia warunków bezpieczeństwa osób przebywających w górach, pływających, kąpiących się i uprawiających sporty wodne (Dz. U z 1997 r. Nr 57, poz. 358).

⁸⁹ Najlepszym narzędziem służącym do prowadzenia przemyślanej polityki w gminie, uwzględniającym potrzeby gospodarki turystycznej jest strategia rozwoju lokalnego lub rozwoju społeczno-gospodarczego, a w ramach tego dokumentu innych, takich jak: miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, planu zagospodarowania gminy. Opracowanie strategii do tej pory było dobrowolne, jednak jej posiadanie świadczyło o profesjonalnym podejściu władz gminy do zarządzania jej zasobami. Od 1 stycznia 2026 r. będzie dokumentem obowiązkowym w każdej gminie.

funkcji określonego obszaru, z drugiej strony natomiast mogą być użyte do inicjacji rozwoju nowych funkcji, które dotąd nie występowały w strukturze funkcjonalnej gminy.

Instrumenty (narzędzia) mają różnoraki charakter. Przeważnie służą pobudzaniu rozwoju lokalnego gminy, aczkolwiek znajdują się wśród nich także instrumenty przymusu administracyjnego, poprzez które samorząd może (w granicach prawa) eliminować sytuacje niekorzystnie wpływające na rozwój gminy [Sztando 2001, s. 26].

Stosowane narzędzia mają na celu zapewnienie odpowiednich warunków rozwoju turystyki, pobudzanie rozbudowy infrastruktury turystycznej czy wzbogacania produktu turystycznego. Narzędzia oddziaływania na procesy rozwojowe władzy gminnej są różnie klasyfikowane. Najogólniejszy ich podział na bezpośrednie i pośrednie wskazują: L. Patrzalek [1996, s. 43-52], S. Kornak i A. Rapacz [2001]. R. Pawlusiński [2005] dostrzega w obrębie tego podziału, podział bardziej szczegółowy i wskazuje na istnienie grup instrumentów: planistycznych, finansowych, organizacyjno-prawnych, instytucjonalnych, informacyjnych i innych.

Według A. Sztando [1999, s. 79-108] narzędzia oddziaływania klasyfikowane są według:

- kryterium formy oddziaływania,
- zobowiązania prawnego,
- związku z innymi instrumentami,
- warunku zastosowania,
- złożoności charakteru oddziaływania,
- przedmiotu oddziaływania,
- samodzielności działania, rodzaju podmiotu współdziałającego.

Autor zwraca uwagę natomiast na ważny aspekt podziałów narzędzi (instrumentów oddziaływania). Zauważa, że stosowane w literaturze kryteria podziału instrumentów nie mają rozłącznego charakteru, a poszczególne elementy mogą być zaliczane do wielu grup (np. budżet jest instrumentem planistycznym, ale także finansowym i prawnym).

Zastosowana w pracach J. Majewskiej [2008, s. 94-95] czy A. Wolnej-Samulak [2013] typologia, uwzględnia instrumenty według charakteru ich oddziaływania takie jak: planistyczne, organizacyjne, administracyjno-prawne, promocyjne i finansowe.

W pracach obydwu autorek omawiane instrumenty oddziaływania wykorzystywane były przez samorządy gminne w celu kształtowania turystyki, czy rozwoju lokalnego. Dla celów niniejszej rozprawy wykorzystano właśnie tę klasyfikację.

4.3.1. Instrumenty planistyczne

Turystyka w gminach nadmorskich postrzegana jest jako istotne narzędzie służące do kształtowania polityki lokalnej ze względu na fakt, że w wielu gminach stanowi ważną determinantę rozwoju lokalnego. W związku z tym, że samorządy terytorialne czerpią korzyści z uprawiania na ich terenie turystyki, wymaga to od nich tym samym dbałości w zakresie prowadzenia odpowiedniej polityki lokalnej, ze szczególnym uwzględnieniem przemyślanej polityki rozwoju turystyki w gminie [Drażkiewicz 2009].

Instrumenty planistyczne dotyczą stosowanych przez jednostkę samorządową długofalowych rozwiązań strategicznych, dotyczących rozwoju lokalnego, do których należą [Majewska 2012, s. 193]:

- strategie rozwoju lokalnego,
- strategie rozwoju gminy,
- strategia rozwoju turystyki,
- dokumenty kształtowania ładu przestrzennego,
- programy i plany ochrony środowiska,
- wieloletnie plany (prognozy) inwestycyjne,
- wieloletnie plany (prognozy) finansowe.

Wymienione dokumenty odgrywają istotne znaczenie w realizacji ważnego z punktu widzenia rozwoju turystyki zadania własnego gminy, jakim jest zachowanie ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej. Instrumenty te dotyczą również rozwiązań, które związane są z zarządzaniem przestrzenią, czy też inwestycjami oraz finansami.

Bagińska zauważa, iż instrumenty te, choć odgrywają istotne znaczenie w obu typach gmin: dojrzałych pod względem rozwoju turystycznego oraz nowych potencjalnych gminach turystycznych, wydają się mieć jednak szczególną wagę w sytuacji inicjowania rozwoju turystycznego danej jednostki samorządu terytorialnego, gdzie potrzebne jest (nieraz bardzo zdecydowane) przekształcenie przestrzeni gminy dla

przystosowania jej do pełnienia funkcji turystycznej. Bez opracowanych planów i programów związanych z uruchomieniem procesów rozwojowych w turystyce trudno poszukiwać impulsów, pod wpływem których możliwe będzie wejście gminy na rynek turystyczny, a następnie jej umocnienie na tym rynku w długim okresie [Bagińska 2013, s. 9-22].

Oznacza to, iż instrumenty planistyczne są ważne zarówno dla gmin, których potencjał turystyczny znany jest od dawna, jak i dla gmin, które dopiero wchodzą na ścieżkę turystycznego rozwoju. Jeżeli plany rozwoju turystycznego nie zostały opracowane, trudno jest mówić o rozwoju turystycznym w danej gminie.

Do instrumentów planistycznych zaliczyć należy przede wszystkim strategię rozwoju lokalnego. Rolę, jaką odgrywa strategia w planowaniu, zarządzaniu i osiąganiu celów, autorka omówiła w rozdziale drugim niniejszej dysertacji (podrozdział 2.1. *Istota rozwoju turystyki*). Strategia rozwoju lokalnego określa możliwości rozwoju poszczególnych dziedzin gminnej gospodarki, a także cele i sposoby ich osiągnięcia. Na poziomie gminy strategia ta powinna być spójnym narzędziem zarządzania, a rola turystyki powinna być wpisana w strukturę tego dokumentu planistycznego. Bardzo często na obszarach rozwiniętych turystycznie tworzy się odrębną strategię dotyczącą samej turystyki jako dziedziny gospodarki lokalnej.

Jak zauważa W. Gaworecki [2003, s. 50], tego typu dokumenty często obejmują obszary, które stanowią integralne rejony turystyczne, a ich granice nie pokrywają się z granicami jednostek administracyjnych.

Z powyższego wynika więc, że każda jednostka terytorialna posiada przygotowaną strategię rozwoju gminy, lub przynajmniej może taką posiadać⁹⁰.

Nowelizacja ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju⁹¹, która została uchwalona w lipcu 2020 r., wprowadziła przede wszystkim zmiany na najniższym poziomie zarządzania strategicznego, czyli w gminach. To, czy do tej pory gmina posiadała strategię, zależało w dużym stopniu od zaangażowania władz lokalnych, ich podejścia do zarządzania, dobrych praktyk, chęci itp. Opracowywane przez jednostki samorządów terytorialnych strategie w dużym stopniu różniły się jednak od siebie pod względem treści oraz stopnia szczegółowości. Nowelizacja ustawy dotyczy m.in. wprowadzenia obowiązku opracowania dokumentu według z góry określonych

---

⁹⁰ Art. 10e ust.1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

⁹¹ Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. 2006 Nr 227 poz. 1658 ze zm.)

standardów, włączając mieszkańców do prac nad jej przygotowaniem. Szczególnie istotną zmianą „nowych strategii” ma być wyłączenie z jej struktur diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej i zastąpienie jej ostatecznymi wnioskami. Powyższe obowiązki gminne mają zostać wprowadzone od 1 stycznia 2026 r.

Prócz formułowania strategii prawne podstawy dotyczące funkcjonowania samorządu terytorialnego nakładają na władze obowiązek tworzenia innych planistycznych dokumentów. Można tutaj wymienić chociażby kierunki zagospodarowania przestrzennego, miejscowe plany zagospodarowania lokalnego oraz programy rewitalizacji obszarów gminy. Najważniejsze znaczenie pod kątem turystycznym mają studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy wraz z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego⁹². Jak podkreśla M. J. Nowak [2022, s. 13], władze gminne w największym stopniu odpowiadają za kształtowanie przestrzeni. Mają do dyspozycji trzy bezpośrednio z tym związane rozwiązania prawne:

- studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (studium),
- miejscowe plany zagospodarowania (plany),
- decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu (decyzje).

Studia powinny zawierać koncepcję rozwoju przestrzennego gminy. Nie są aktami wiążącymi dla inwestorów i właścicieli nieruchomości, ale za to obowiązkowo muszą być w każdej gminie uchwalane”. W dokumentach tych określone są zasady dotyczące gospodarowania przestrzenią. Dokumenty te mogą być formalną podstawą do zachodzących zmian gminy pod kątem turystycznego rozwoju. Należy jednakże dodać, iż: „opracowywanie tych dokumentów jest w dużym stopniu wymuszone procedurami związanymi z pozyskiwaniem środków zewnętrznych na finansowanie zadań własnych przez jednostki samorządu terytorialnego” [Patrzalek 1996, s. 100].

Dokumenty dotyczące rozwoju turystyki, wliczając w nie plany zagospodarowania przestrzennego, mogą być ustalane dla całej gminy bądź też dla poszczególnych jej obszarów, które są przeznaczone na rozwój usług turystycznych.

Strategie lokalne i gminne często opierają się na dokumentach planistycznych, które przygotowywane są obligatoryjnie przez każde województwo i są to: Strategie Rozwoju Województwa, Programy Ochrony Środowiska, Wojewódzkie Programy

---

⁹² Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz. U. Nr 50, poz. 717 z późn. zm.

Opieki nad Zabytkami, Zagospodarowanie Przestrzenne Województw, Strategie Rozwoju Turystyki w województwach.

Na samorządach również spoczywa obowiązek przygotowywania obligatoryjnie dokumentów związanych z: zagospodarowaniem przestrzennym, wieloletnimi planami (prognozami) finansowymi i inwestycyjnymi.

Badania własne pokazują, że każda gmina dysponuje strategią rozwoju lokalnego i(lub) strategią rozwoju gminy (tabela 4.4.), choć dokumenty te nie należą do obligatoryjnych. Kilka nielicznych gmin prowadzi wyodrębnioną strategię turystyki w dokumentach dodatkowych, takich jak: Strategia Rozwoju Turystyki i Promocji, Strategia rozwoju Promocji, Strategia Marketingu Turystycznego, Strategia Rozwoju Sportu, czy Strategia rozwoju Sportu i Kultury Fizycznej.

Tabela 4.4. Dokumenty planistyczne obowiązujące w gminach w 2020 roku

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Dokumenty wojewódzkie - obligatoryjne					Dokumenty sporządzane przez samorządy - obligatoryjne		Dokumenty sporządzane przez samorządy – nie obowiązkowe (przy czym strategia rozwoju lokalnego/gminy od 2026 r. będzie również dokumentem obligatoryjnym dla każdej gminy)						
	Strategia Rozwoju Województwa, Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego	Wojewódzkie Programy Ochrony Środowiska	Wojewódzkie Programy Opieki nad Zabytkami	Wojewódzkie Plany Zagospodarowania Przestrzennego	Strategie Rozwoju Turystyki w województwach	Wieloletnie Plany (Prognozy) Finansowe i/ lub Inwestycyjne	Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego	Strategia Rozwoju Lokalnego	Strategia Rozwoju Gminy	Strategia Rozwoju Turystyki	Strategia Rozwoju Turystyki i Promocji	Strategia Rozwoju Promocji	Strategia Marketingu Turystycznego	Strategia Rozwoju Sportu (i Kultury Fizycznej)
Stepnica (3)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X				
Karnice (2)	X	X	X	X	X	X	X	X	X					
Rewal (2)	X	X	X	X	X	X	X	X	X					
Trzebiatów (3)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Dziwnów (3)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Kamień Pomorski (3)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Międzyzdroje (3)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Świerzno (2)	X	X	X	X	X	X	X	X	X					
Wolin (3)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Kołobrzeg (1)	X	X	X	X	X	X	X			X		X		
Dygowo (2)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Kołobrzeg (2)	X	X	X	X	X	X	X	X	X			X		
Ustronie Morskie (2)	X	X	X	X	X	X	X	X	X					
Będzino (2)	X	X	X	X	X	X	X	X	X					
Mielno (3)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Sianów (3)	X	X	X	X	X	X	X	X	X					
Nowe Warpno (3)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Police (3)	X	X	X	X	X	X	X		X					

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Dokumenty wojewódzkie - obligatoryjne					Dokumenty sporządzane przez samorządy - obligatoryjne		Dokumenty sporządzane przez samorządy – nie obowiązkowe (przy czym strategia rozwoju lokalnego/gminy od 2026 r. będzie również dokumentem obligatoryjnym dla każdej gminy)						
	Strategia Rozwoju Województwa, Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego	Wojewódzkie Programy Ochrony Środowiska	Wojewódzkie Programy Opieki nad Zabytkami	Wojewódzkie Plany Zagospodarowania Przestrzennego	Strategie Rozwoju Turystyki w województwach	Wieloletnie Plany (Prognozy) Finansowe i/ lub Inwestycyjne	Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego	Strategia Rozwoju Lokalnego	Strategia Rozwoju Gminy	Strategia Rozwoju Turystyki	Strategia Rozwoju Turystyki i Promocji	Strategia Rozwoju Promocji	Strategia Marketingu Turystycznego	Strategia Rozwoju Sportu (i Kultury Fizycznej)
Darłowo (1)	X	X	X	X	X	X	X	X		X				
Darłowo (2)	X	X	X	X	X	X	X	X			X			
Postomino (2)	X	X	X	X	X	X	X		X	X				
Koszalin (1)	X	X	X	X	X	X	X	X		X				X
Świnoujście (1)	X	X	X	X	X	X	X			X				X
Cedry Wielkie (2)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Pruszcz Gdański (2)	X	X	X	X	X	X	X	X	X					
Łeba (1)	X	X	X	X	X	X	X		X		X			
Wicko (2)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Krynica Morska (1)	X	X	X	X	X	X	X	X	X					
Stegna (2)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Sztutowo (2)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Hel (1)	X	X	X	X	X	X	X	X						
Jastarnia (3)	X	X	X	X	X	X	X	X						
Puck (1)	X	X	X	X	X	X	X		X					X
Władysławowo (3)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Kosakowo (2)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Krokowa (2)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Puck (2)	X	X	X	X	X	X	X		X					X
Ustka (1)	X	X	X	X	X	X	X		X	X				
Główczyce (2)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Słupsk (2)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Smółdzino (2)	X	X	X	X	X	X	X		X		X			
Ustka (2)	X	X	X	X	X	X	X		X	X				
Reda (1)	X	X	X	X	X	X	X	X						
Rumia (1)	X	X	X	X	X	X	X	X						
Choczewo (2)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Gniewino (2)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Gdańsk (1)	X	X	X	X	X	X	X	X						X
Gdynia (1)	X	X	X	X	X	X	X	X		X				
Sopot (1)	X	X	X	X	X	X	X	X					X	
Braniewo (1)	X	X	X	X	X	X	X	X						
Braniewo (2)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Frombork (3)	X	X	X	X	X	X	X		X					
Elbląg (2)	X	X	X	X	X	X	X		X			X		
Tolkmicko (3)	X	X	X	X	X	X	X		X	X				
Elbląg (1)	X	X	X	X	X	X	X	X				X		

Źródło: opracowanie własne.

Z przeprowadzonej analizy dokumentów strategicznych gmin wynika, że w dużej części plany związane rozwojem turystyki i promocją zawarte są w strategii rozwoju lokalnym lub gminy. Nieliczne gminy posiadają odrębny, strategiczny dokument, jakim jest strategia turystyki. Wśród nich są gminy o wysoko rozwiniętej funkcji turystycznej, takie jak: Kołobrzeg, Świnoujście, Ustka, Gdynia, Darłowo, Postomino, jak również gminy dla których najwyraźniej turystyka stanowi kluczowy kierunek rozwoju lokalnego i są to: Stepnica, Koszalin, Tolkmicko, Elbląg.

Nowością wśród dokumentów planistycznych są strategie dotyczące marketingu turystycznego i rozwoju sportu i kultury fizycznej. Do tej pory obszary te zawierały się w strategii lokalnej lub gminnej. Ich utworzenie pokazuje wyraźny kierunek rozwoju lokalnego i turystyki miast i gmin: Koszalina, Świnoujście, Pucka (gmina miejska i wiejska), Gdańska i Sopotu.

4.3.2. Instrumenty organizacyjne i administracyjno-prawne

Instrumenty organizacyjne związane są z działaniami strategicznymi oraz planistycznymi, które określają wizję, cele i kierunki rozwoju rynku turystycznego w gminie. Działania takie pozwalają na opracowywanie dokumentów w formie strategii, planów oraz programów rozwoju. Powstają także decyzje dotyczące zabudowy i zagospodarowania terenu [Meyer 2004, s. 368].

Narzędzia organizacyjne odnoszą się zarówno do organizacji własnej działalności gminy, jak też organizacji wewnętrznej urzędu gminy celem przystosowania ich funkcjonowania do potrzeb lokalnych [Parysek 2005, s. 123]. Narzędzia takie dotyczą także tworzenia podmiotów, które działają na rynku turystycznym oraz podmiotów dostarczających dobra i usługi dla turystów. Kategorią odrębną jest tworzenie form współpracy gminy z innymi podmiotami publicznymi, społecznymi i gospodarczymi, które działają na rzecz rozwoju gminy. Instrumentami takimi jest między innymi przystąpienie gminy do stowarzyszenia samorządowego, które działa na rzecz rozwoju turystyki lub związku międzygminnego czy też członkostwo w turystycznych organizacjach lokalnych, w związkach partnerskich z innymi miastami oraz euroregionalnych strukturach. Może to być także udział gminy we wspólnych programach z instytucjami, które zajmują się chronionymi obszarami cennymi przyrodniczo, władzami samorządu wyższego szczebla czy instytucjami

turystycznymi. Organizowane mogą być także spotkania z lokalną branżą turystyczną. Charakter organizacyjny przyjmować może w stosunku do gmin formę zinstytucjonalizowaną, polegającą na powoływaniu jednostek organizacyjnych, które działają celem osiągnięcia określonych zamierzeń turystycznych. Związane jest to z rozwojem instytucji, które wspierają gospodarkę turystyczną jak też z możliwością wykorzystania udziału gmin w innych podmiotach. Ponadto celem realizacji zadań, gminy mogą tworzyć niewyodrębnione ze swojej struktury własne jednostki organizacyjne, przystępować do spółek czy tworzyć spółki prawa handlowego. Gminy upoważnione są także do zawierania umów z partnerami. Mogą również zlecać realizację zadań publicznych innym podmiotom społecznym, prywatnym, jednostkom organizacyjnym czy osobom fizycznym⁹³.

Szczególnym aspektem działań jest partnerstwo publiczno-prywatne (PPP), łączące w sobie działania natury finansowej i organizacyjnej, przy współpracy podmiotów sektora publicznego i prywatnego. Wysoce zaawansowaną formułą współpracy w gospodarce turystycznej jest funkcjonowanie regionalnych i lokalnych organizacji turystycznych czy organizacji branżowych i stowarzyszeń [Gaczek 2003, s. 51].

Dysponując pełną swobodą wyboru form organizacyjno-prawnych jednostki samorządu gminnego mają wiele możliwości koordynowania działań na rzecz rozwoju lokalnej turystyki, włączania się w organizacyjne wsparcie procesów rozwojowych w turystyce poprzez instytucjonalne formy zarządzania turystyką na swoim terenie [Kosikowski 2006, s. 282-283].

System organizacji działalności samorządu terytorialnego na terenie gminy wyraża stopień jego zaangażowania w rozwój turystyki. Podstawowym atrybutem podmiotu przywódczego jest możliwość samodzielnego sterowania rozwojem. Jest to jednak zależne od stopnia rozwoju turystyki na danym terenie. Istotne znaczenie ma także rola, jaką spełnia turystyka w zakresie obowiązków samorządu gminnego. W gminach, na terenie których turystyka jest silnie rozwinięta, działają samodzielne instytucje zajmujące się jej dalszym rozwojem. W praktyce pod tym względem jednostki samorządowe stosują zróżnicowane rozwiązania w tym zakresie, wśród których wymienić można [Pawlusiński 2005, s. 125]:

- powierzenie spraw turystyki bezpośrednio przedstawicielom władz gminnych,

---

⁹³ Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych, Dz. U. z 2006 r. Nr 164, poz. 1163.

- dołączanie tych spraw do innych zadań,
- tworzenie samodzielnych stanowisk do spraw turystyki.

Na szczeblu lokalnym struktury organizacyjne turystyki mogą ponadto przyjmować różne formy partnerstwa i współpracy zarówno pomiędzy podmiotami współtworzącymi system podaży usług turystycznych w gminie, w tym organami samorządu terytorialnego, jak też pomiędzy określonymi grupami podmiotów systemu podaży usług turystycznych w gminie, np. w formie stowarzyszeń gmin, organizacji samorządu gospodarczego [Mika, Pawlusiński 2006, s. 75].

Poza nieformalnymi porozumieniami współpraca na rzecz rozwoju turystyki przyjmuje formy zinstytucjonalizowane: związków gminnych⁹⁴, lokalnych i regionalnych organizacji turystycznych [Borzyszkowski 2007, s. 36], struktur euroregionalnych⁹⁵, związków bliźniaczych i partnerskich miast [Brzozowska 1998]. Formy współpracy samorządowej w dziedzinie gospodarki turystycznej przedstawiono w tabeli 4.5.

Tabela 4.5. Formy współpracy samorządowej w dziedzinie gospodarki turystycznej

Formy współpracy	Formy organizacyjno-prawne	Zasięg działania	Zakres działania
Międzygminne i powiatowe związki turystyczne	związki komunalne, stowarzyszenia, porozumienia	lokalny, regionalny, krajowy, międzynarodowy	tworzenie prawnych oraz finansowych warunków dla rozwoju turystyki na terenie stowarzyszonych gmin
Lokalne i Regionalne Organizacje Turystyczne	stowarzyszenia, spółki prawa handlowego	lokalny, regionalny	łączenie struktur samorządu terytorialnego z samorządem gospodarczym branży turystycznej
Fundacje	ustawa o fundacjach, statut fundacji	lokalny, regionalny, krajowy	wspieranie różnych form działalności turystycznej
Partnerstwo publiczno – prywatne (PPP)	umowa cywilno-prawna	lokalny, regionalny	inwestycje turystyczne
Inne formy współpracy	porozumienia komunalne, umowy cywilno-prawne	lokalny, regionalny	szeroki
Grupy partnerskie/Lokalne Grupy Działania	fundacje, stowarzyszenia, związki stowarzyszeń	lokalny	kreowanie lokalnych produktów turystycznych, promocje

⁹⁴ Stowarzyszenie gmin działa w ramach Ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach, Dz. U. z 2001 r. Nr 79, poz. 855 z późn. zm.

⁹⁵ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. o zasadach przystępowania jednostek samorządu terytorialnego do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych, Dz. U. Nr 91, poz. 1009 z późn. zm

Formy współpracy	Formy organizacyjno-prawne	Zasięg działania	Zakres działania
Euroregiony	umowy o współpracy transgranicznej między władzami samorządowymi lub stowarzyszeniami	międzynarodowy	opracowywanie projektów rozwojowych wybranych działów sektora turystycznego oraz pozyskiwanie źródeł finansowania dla ich realizacji z funduszy UE
Miasta partnerskie i bliźniacze	umowy o współpracy między miastami	międzynarodowy	turystyka podejmowana przy okazji współpracy (np. wymiany dwustronne)

Źródło: M. Mika, R. Pawlusiński, *Opportunities for Cooperation of lokal governments for the development of tourism Poland*, Zeszyty Naukowe WSBiF nr 1, Kraków 2003, s. 203.

Podjęcie współpracy przez sektor samorządu terytorialnego, niezależnie od form tej współpracy oraz form organizacyjno-prawnych, w jakich podmioty prowadzą działalność ukierunkowaną na rozwój turystyki, jest pożądane dla prawidłowego funkcjonowania każdego obszaru recepcji turystycznej. Jednak organizowanie form współpracy wydaje się mieć szczególne znaczenie w przypadku gmin o rozwiniętej funkcji turystycznej, gdzie widoczne są wieloaspektowe relacje między zróżnicowanymi podmiotami sektora publicznego, prywatnego i społecznego, działającymi w sferze turystyki w gminie. W gminach wchodzących na rynek turystyczny te powiązania dopiero zaczynają się wykształcać, choć trzeba zauważyć, że partnerstwo z udziałem gminy na rzecz turystyki może stać się impulsem inicjującym procesy rozwojowe w turystyce na danym terenie.

Instrumentami prawnymi są przede wszystkim głównie normy prawne, dotyczące zasad funkcjonowania podmiotów rynku turystycznego. Regulują one kwestie: przepływu osób w skali międzynarodowej, ochronę turystycznych walorów przyrodniczych i kulturowych, zasad gospodarowania, ochrony klientów wraz z zapewnieniem odpowiedniego poziomu jakości świadczonych usług turystycznych, działalności wybranych grup rodzajowych przedsiębiorstw turystycznych [Bosiacki, Panasiuk 2017, s. 14].

Zgodnie z regulacjami prawa europejskiego do najważniejszych obszarów regulacji rynku turystycznego należą: ochrona rynku konkurencyjnego wraz ze wspieraniem mechanizmów konkurencji na rynku turystycznym, a także ochrona konsumenta na tym rynku. Związane jest to z regulacjami dyrektyw Unii Europejskiej⁹⁶.

⁹⁶ Dyrektywy UE: 1) Council Directive 90/314/EEC of 13 June 1990 on package travel, package holidays and package tours, Official Journal of the European Communities L 158/59, 2) Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2302 z dnia 25 listopada 2015 r. w sprawie imprez turystycznych i powiązanych usług turystycznych, zmieniająca rozporządzenie (WE) nr 2006/2004

Instrumenty administracyjne stosowane są na podstawie decyzji kompetentnych podmiotów, które są wynikiem regulacji aktów prawnych, ustawowych oraz wykonawczych.

4.3.3. Instrumenty promocyjne, w tym rola regionalnych i lokalnych organizacji turystycznych

Na działalność gminy na rzecz lokalnej gospodarki należy patrzeć przez pryzmat jej kontaktów z otoczeniem [Szromnik 1996, s. 3-19]. Władze lokalne muszą być w tym procesie podmiotem aktywnym. Wiąże się to z poszukiwaniem na zewnątrz efektywniejszych sposobów rozwiązywania lokalnych problemów – tzw. podpatrywaniem rozwiązań, czyli benchmarkingiem, jak i pozyskiwaniem dodatkowych środków finansowych na aktywizację lokalnej sfery gospodarczej (np. z funduszy UE). Niezmiernie ważne jest także przyciąganie do gminy inwestorów zewnętrznych. Te wszystkie działania prowadzą do zwiększenia liczby odwiedzających, a to z kolei wymaga prowadzenia przemyślanej polityki promocyjnej.

Promocja zaliczana jest do ustawowych zadań własnych gmin i jest szczególnie ważna dla gmin o dominujących funkcjach turystycznych. Korzyści z działań promocyjnych, wyrażone w przychodach z działalności turystycznej są widoczne zarówno we wpływach budżetów samorządowych jako i prywatnych jednostek.

Promocja turystyczna od dawna jest tematem wielu prac naukowych a metody promocji i instrumenty promocyjne ulegają ciągłym zmianom. Powodowane jest to kształtowaniem się nowego stylu życia, postępowaniem cyfryzacji, kształtowaniem się nowych trendów jak też rozwojem transportu i technologii. Wszystko to ma wpływ na promocję produktu turystycznego.

Słowo promocja zawiera w sobie klucz: PR – jak public relations, pro – jak wspieranie, promowanie, reklamowanie, moc – to siła rażenia, jaką chcemy osiągnąć, a ja wskazuje na właściciela firmy, który zarządza swoim przedsiębiorstwem [Pietraszak 2014, s. 26]. Wywodzi się z łacińskiego promotion i promovere, co oznacza poparcie oraz posuwanie się naprzód.

Wśród wielu istniejących definicji promocji zauważa się, że promocja to zespół działań oraz środków, poprzez które gmina (przedsiębiorstwo) przekazuje informacje na

---

i dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE oraz uchylającą dyrektywę Rady 90/314/EWG, Dz. Urz. UE L 326/1.

rynek dotyczące produktu albo firmy, kształtuje potrzeby konsumentów, pobudza, jak również ukierunkowuje popyt [Pabian 2008, s. 21].

Produkt turystyczny przyjmuje różnorodne formy. Może on być zarówno rzeczą, jak też usługą, szkoleniem, imprezą wydarzeniem, obszarem czy szlakiem. Z tego też względu dobór odpowiedniego instrumentu promocji uwzględniać musi zarówno cechy charakterystyczne produktu turystycznego, jak i formę, jaką może on przyjąć. Właściwe wykorzystanie promocji w całym systemie instrumentów marketingu polega na tym, iż możliwe staje się zaprezentowanie walorów produktu, jego ceny, opakowania czy też wyglądu zewnętrznego umożliwiającego wyróżnianie się produktu wśród innych na rynku.

Do podstawowych funkcji promocji zaliczamy [Pabian, 2008, s. 22]:

- informacyjną, której forma i kompozycja zależne są od wybranego środka przekazu i instrumentu,
- pobudzającą, która ma za zadanie wywołanie określonych zachowań rynkowych konsumentów poprzez dostarczenie potencjalnym nabywcom przesłanek decyzyjnych (racjonalnych oraz emocjonalnych),
- konkurencyjną, umożliwiającą kreowanie zestawu pozacenowych instrumentów rywalizacji na rynku.

W turystyce wybór odpowiedniego instrumentu promocji podyktowany jest brakiem możliwości magazynowania, heterogenicznością, złożonością, sezonowością, wysokimi kosztami stałymi, nierozłącznością i nietrwałością [Middleton 1996].

Działania promocyjne w gminach znajdują odzwierciedlenie w zapisach dokumentów strategicznych, o których była mowa w podrozdziale 4.3.1. *Instrumenty planistyczne*.

Promocja jest jednym z elementów marketingowej koncepcji funkcjonowania gminy, której polskimi prekursorami byli m.in. A. Szromnik, R. Domański, A. Markowski, J. Komorowski i J. Marak [Komorowski 1994, s. 169-171].

A. Szromnik [2002] określa ogół działań promocyjnych gminy w rynkowym otoczeniu jako marketing terytorialny.

W marketingu terytorialnym jak zaznacza M. Florek [2006, s. 143] promocję należy traktować jako całość działań związanych z komunikowaniem się jednostki terytorialnej z otoczeniem, obejmujący informowanie o regionie, przekonywanie o jego atrakcyjności i skłanianie do nabycia lub konsumpcji subproduktów terytorialnych.

W ramach podejmowanych działań promocyjnych w gminach najbardziej rozpoznawalnymi narzędziami promocji regionów są natomiast obecnie eventy. Coraz częściej wykorzystuje się także Internet oraz współpracę z influencerami. Duże znaczenie odgrywa nadal prasa lokalna, choć to marketing bezpośredni stawiany jest wyżej, jako sprawdzone źródło informacji sąsiadów i znajomych [Tyszkiewicz 2016, s. 135]. Wykaz najpopularniejszych obecnie instrumentów promocyjnych, z których korzystają samorządy gminne opisano w tabeli 4.6.

Tabela 4.6. Instrumenty promocyjne stosowane przez samorządy gminne

Instrumenty promocyjne	Charakterystyka
Marketing terytorialny	To ogół działań gminy w rynkowym otoczeniu. Władze lokalne powinny być w tym procesie promocji podmiotem aktywnym, poszukiwać rozwiązań związanych z benchmarkingiem, pozyskiwać dodatkowe dochody, aktywizować lokalne sfery gospodarki, przyciągać do gminy inwestorów zewnętrznych, podejmować współpracę z organizacjami i instytucjami gospodarczymi.
Reklama	W środkach masowego przekazu (głównie prasa, telewizja lokalna).
Eventy kulturalno-rozrywkowe sportowe gospodarczo-biznesowe	To rodzaj wydarzenia poprzez tzw. promowanie miejsca. Wydarzenia mogą być różne w zależności od tematu i celu, który gmina realizuje. Mogą być fajną ofertą dla mieszkańców, mogą budować dumę z miejsca, stanowią atrakcję dla turystów.
Internet	To e-promocja w którą zaliczyć należy: posiadanie stron internetowych, obecność na portalach społecznościowych,
Internet z udziałem influencerów	Współpraca z influencerami, czyli blogerami, vlogerami, czy też osobami posiadającymi dużą społeczność w social-mediach. Osoby publikujące posty, vlogi na swoich profilach informują o lokalizacji pobytu, atrakcjach, eventach zachęcając w ten sposób do przyjazdu, promując region, gminę, w której są lub byli obecni.
Public relations	To głównie: komunikaty dla mediów, współpraca z mediami. To także udział w: konferencjach prasowych, w wydawnictwach firmowych, gazetkach branżowych, konferencjach, sympozjach, seminariach, zjazdach. To również obecność w sieciowych serwisach informacyjnych.
Sponsoring	Wspieranie organizacyjne różnych eventów i wydarzeń, działania charytatywne, sponsoring materiałów promocyjnych, artykułów w sieci itp.
City placement	Lokowanie gminy w filmie, serialu, lub programie TV.

Źródło: opracowanie własne na podstawie literatury [Stępowski 2015, 2021; Orfin 2015].

W obszarze promocji i marketingu terytorialnego należy również pamiętać o roli urzędników w kreowaniu wizerunku regionu. Aby samorząd gminny mógł prowadzić przemyślaną politykę promocyjną, ujętą w dokumentach planistycznych, o których mowa była w części 4.3.1 *Instrumenty planistyczne*, potrzebne jest właściwe zaangażowanie osób, które zajmowały się będą rozwojem turystyki w gminie oraz obiektywnie oceniały potencjał turystyczny obszaru, którym zarządzają. Konieczne więc zdaje się być posiadanie odrębnego stanowiska bądź komórki w strukturach

urzędów gminnych, które odpowiedzialne będą (są) za rozwój turystyki na obszarze danej gminy. W bardzo wielu urzędach gminnych samodzielnych stanowisk ds. Turystyki i jej promocji brakuje. W rzeczywistości najczęściej zadania gminne z obszaru rozwoju turystyki i jej promocji łączone są z innymi zadaniami (stanowiskami w urzędzie), dotyczącymi na przykład promocji ogółem, kultury lub sportu.

Odpowiedzialność za promocję regionu, obszaru czy gminy spoczywa także na lokalnych i regionalnych organizacjach turystycznych i stowarzyszeń.

Samorząd gminny w nowym systemie zarządzania turystyką⁹⁷ znalazł swoje właściwe miejsce wspierając działania lokalnych organizacji turystycznych. Działania te dotyczą przede wszystkim promocji turystycznej obszaru obejmującego działanie organizacji (najczęściej obszar gminy lub kilku gmin), wspomaganie funkcjonowania i rozwoju informacji turystycznej, inicjowanie, opiniowanie i wspieranie planów rozwoju i modernizacji infrastruktury turystycznej, współpracę z Polską Organizacją Turystyczną (POT) oraz tworzenie lokalnych produktów turystycznych, doskonalenie kadr dla potrzeb turystyki, a także prowadzenie badań i analiz marketingowych w dziedzinie turystyki.

Samorząd podejmuje również liczne działania na rzecz regionalnych (ROT) i lokalnych organizacji turystycznych (LOT). Aby je określić, w pierwszej kolejności należy przeanalizować role LOT i ROT.

Na szczeblu regionalnym sprawami promocji zajmuje się szesnaście Regionalnych Organizacji Turystycznych (ROT), a na szczeblu lokalnym są to Lokalne Organizacje Turystyczne (LOT). Organizacje te mają formę stowarzyszeń [Stec 2008, s. 358], a ich członkami mogą być w szczególności JST, organizacje zrzeszające przedsiębiorców z dziedziny turystyki oraz stowarzyszenia działające w dziedzinie turystyki. Nadzór nad ROT-ami i LOT-ami sprawuje minister właściwy ds. turystyki. Niezmiernie istotny jest fakt, że zarówno struktury ROT jak i LOT mają prawo prowadzenia działalności gospodarczej w rozmiarach służących realizacji ich celów statutowych. Samorządy wspierają działania regionalnych organizacji turystycznych poprzez wykorzystywanie instrumentów planistycznych, organizacyjnych, jak i finansowych [Drażkiewicz 2022].

Najważniejsze zadania LOT to [Stec 2008, s. 370]:

---

⁹⁷ Po 2000 roku powołano i utworzono nowe instytucje, które zajmowały się zarządzaniem turystyki. Polską turystyką na szczeblu krajowym kieruje Minister właściwy ds. turystyki w Departamencie Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki.

- Kreowanie produktu turystycznego, a więc tworzenie, rozwój oraz promocja skoncentrowana wokół lokalnych atrakcji turystycznych.
- Gromadzenie oraz aktualizowanie informacji dotyczących atrakcji, jak i produktów turystycznych.
- Integrowanie społeczności lokalnej – przede wszystkim jednostek samorządu lokalnego oraz branży turystycznej.
- Utrzymywanie, jak i prowadzenie lokalnych punktów informacji turystycznej.

Ryc. 4.2. Lokalna Organizacja Turystyczna

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Drażkiewicz J., *Miejsce samorządu gminnego w strukturze zarządzania turystyką w Polsce*, <http://wycieczkiznami.pl/panel-edukacyjny/22,turystyka-na-szczecblu-samorządu-terytorialnego> (dostęp: 28.03.2022).

Z analizy ryciny 4.2. wynika, że na LOT w dużej mierze wpływają zarówno miasta oraz gminy, jak i podmioty gospodarcze sektora turystyki, a także lokalne organizacje sektora turystyki. Ponadto, jak już stwierdzono, działania jednostek samorządu terytorialnego w zakresie LOT opierają się na współpracy.

Należy również zauważyć, iż: „samorząd gminny w nowym systemie zarządzania turystyką znalazł swoje właściwe miejsce, wspierając działania lokalnych organizacji turystycznych. Działania te dotyczą przede wszystkim [Kidyba 1997, s. 64]:

- promocji turystycznej obszaru obejmującego działanie organizacji (najczęściej obszar gminy lub kilku gmin),
- wspomaganie funkcjonowania i rozwoju informacji turystycznej,
- inicjowanie, opiniowanie i wspieranie planów rozwoju i modernizacji infrastruktury turystycznej,
- współpracę z POT oraz tworzenie lokalnych produktów turystycznych,
- doskonalenie kadr dla potrzeb turystyki,

- prowadzenie badań i analiz marketingowych w dziedzinie turystyki”.

Aby współpraca mogła przynieść wymierne korzyści, musi być dwubiegunowa. Oznacza to, że jednostki samorządu terytorialnego mogą przyczyniać się, jak opisano wyżej, do wspomagania działań tychże organizacji, posiadają bowiem do tego odpowiednie narzędzia i instrumenty. Tym samym organizacje powinny wykazywać dużą aktywność w podejmowaniu inicjatyw własnych oraz chęć współpracy z samorządem lokalnym.

Tabela 4.7. Stowarzyszenia, organizacje, grupy i związki działające na rzecz promocji turystyki w gminach nadmorskich

Rodzaj podmiotu	Nazwa podmiotu i gminny zasięg działania	Zasięg wojewódzki
Stowarzyszenia międzygminne	Związek Miast i Gmin Morskich	gminy nadmorskie woj. zachodniopomorskiego, pomorskiego, warmińsko-mazurskiego
	Stowarzyszenie Gmin RP Euroregionu Bałtyk	niektóre gminy nadmorskie woj. pomorskiego i wszystkie gminy nadmorskie woj. warmińsko-mazurskiego
Lokalne Organizacje Turystyczne (LOT) ⁹⁸	Darłowska LOT, LOT Regionu Kołobrzeg, Gminna OT w Sianowie, Świnoujska OT, Trzebiatowska OT „Ujście Regi”, Stepnicka OT „Nie tylko dla orłów”, „Ekowspólnota” LOT w Mielnie, Związek Portów i Przystani Morskich – LOT Zachodniopomorskiego Szlaku Żeglarskiego.	gminy nadmorskie woj. zachodniopomorskiego
	Gdańska Organizacja Turystyczna, LOT w Krynicy Morskiej, LOT „Ustka i Ziemia Słupska”, Sopotcka Organizacja Turystyczna, LOT Sztutowo, LOT Jantarowe Wybrzeże” w Stegnie, LOT „Łeba Błękitna Kraina”.	gminy nadmorskie woj. pomorskiego
	LOT Kraina Zalewu Wiślanego” w Elblągu.	gmina nadmorska woj. warmińsko-mazurskiego
Lokalne Grupy Działania (LGD) ⁹⁹	LGD „Dobre Gminy” (Nowe Warpno, Police), LGD „Szanse Bezdroży” (Stepnica), LGD „Partnerstwo w rozwoju” w Wolnie, LGD „Partnerstwo Drawy” (Wolin, Świerzno), LGD „Gryflandia” (Rewal, Karnice, Trzebiatów), LGD „Siła w Grupie” (Kołobrzeg, Ustronie Morskie, Dygowo, Gościno, Siemyśl), Stowarzyszenie „Środkowopomorska Grupa Działania” (Będzino, Mielno, Sianów), LGD „Partnerstwo Dorzecze Słupi” (Postomino)	gminy nadmorskie woj. zachodniopomorskiego
	LGD „Partnerstwo Dorzecze Słupi” (Ustka, Słupsk, Smołdzino, Główny), LGD „Bursztynowy Pasaż”	gminy nadmorskie woj. pomorskiego

⁹⁸ https://www.pot.gov.pl/attachments/article/1732/BAZA_Lokalne%20Organizacje%20Turystyczne.pdf (dostęp: 12.04.2021)

⁹⁹ Baza Lokalnych Grup Działania: https://ksow.pl/baza-danych/lgd-2014-2020?tx_wrobksow_ksowlgd%5Baction%5D=show&tx_wrobksow_ksowlgd%5Bcontroller%5D=LGD&tx_wrobksow_ksowlgd%5BID%5D=269&cHash=db90140319930bee04055b2f36d63642 (dostęp: 12.04.2021)

Rodzaj podmiotu	Nazwa podmiotu i gminny zasięg działania	Zasięg wojewódzki
	(Łeba, Wicko, Choczewo, Gniewino, Krokowa), LGD „Małe Morze” (Jastarnia, Hel, Puck, Kosakowo), LGD „Trzy Krajobrazy” (Cedry Wielkie, Pruszcz Gdański), LGD „Żuławy i Mierzeja” (Stegna, Sztutowo, Krynica Morska)	
	LGD „Partnerstwo Północnej Warmii i Wysoczyzny Elbląskiej” (Braniewo – gmina miejska i wiejska, Frombork, Tolkmicko), LGD „Stowarzyszenie – Łączy Nas Kanał Elbląski (Elbląg).	gminy nadmorskie woj. warmińsko-mazurskiego
Inne organizacje, stowarzyszenia i związki gminne zajmujące się wspieraniem turystyki w gminach.		gminy nadmorskie (w każdej odrębnie)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wskazanych w tabeli źródeł.

Funkcjonowanie organizacji pozarządowych związane jest z ich finansowaniem przez samorządy, są bowiem interesariuszami sektora obywatelskiego w realizacji zadań z obszaru pożytku publicznego [Łukomska, Swaniewicz 2021]. Natomiast kondycja finansowa JST wynika z wielu nawarstwiających się czynników. Sytuacja po pandemiczna, a także wysoka inflacja (3,4% za 2020 r., najwyższa w całej UE) są wiodącymi problemami w tym zakresie. Na poziomie krajowym prowadzący politykę gospodarczą i finansową dysponują instrumentami reagowania, za pomocą których mogą próbować stabilizować sytuację makroekonomiczną i ratować sytuację budżetu. Samorządy lokalne są tych instrumentów pozbawione, bądź dysponują nimi w znacznie bardziej ograniczony sposób, mając bardzo umiarkowany wpływ tak na krótkookresową sytuację swojego budżetu, jak i na warunki ekonomiczne, które w dłuższej perspektywie wpływają na wielkość dochodów budżetowych.

Na koniec tego podrozdziału warto ponownie przytoczyć słowa A. Sztando [1999, s. 79-108] na temat podziałów narzędzi (instrumentów oddziaływania) ze str. 150 niniejszej rozprawy: „Autor, zauważa że stosowane w literaturze kryteria podziału instrumentów nie mają rozłącznego charakteru, a poszczególne elementy mogą być zaliczane do wielu grup (np. budżet jest instrumentem planistycznym, ale także finansowym i prawnym)”.

Tak się dzieje, w przypadku stosowania przez samorządy instrumentów promocyjnych. Nie nabierają one mocy, kiedy nie są odpowiednio finansowane.

Gminy w ramach działań statutowych i wydatków budżetowych mają obowiązek dbać o wizerunek gminy i odpowiednio ją promować, a także posiadają do tego instrumenty finansowe (wydatki bieżące). Z wydatków tych mogą finansować działania związane z promocją i turystyką, ale także finansują działania organizacji pozarządowych wspomagających promocję gminy i działających na ich rzecz.

4.3.4. Instrumenty finansowe

Instrumenty finansowe związane są z polityką budżetową i dotyczą kształtowania dochodów i wydatków gminy, stąd też budżet jest najważniejszym instrumentem finansowym JST. Jest ustalany na okres jednego roku, jednak w swoim kształcie powinien odzwierciedlać zapisy strategii i planów (prognoz) finansowych i inwestycyjnych, które ustalane są na kilka lat z góry. Generalnie można stwierdzić, że budżet jest obrazem podejścia władz samorządowych do osiągnięcia celów i realizacji zadań w gminie [Owsiak 2002].

Możliwości finansowego oddziaływania władz lokalnych na rozwój turystyki związane są z przyznaną samorządowi terytorialnemu samodzielnością finansową [Kornberger-Sokołowska 2001]. Z jednej strony dotyczą one polityki dochodowej wykorzystywanej w celach stymulacyjnych polityki podatkowej, jak też polityki usług komunalnych i udostępniania zasobów gminy. Z drugiej strony władze lokalne mają dostęp do rynków kapitałowych oraz zewnętrznych środków finansowych [Szołno-Koguc 2004].

Trzeba mieć na uwadze, że wpływ turystyki na dochodową stronę budżetu ma głównie charakter pośredni i wiąże się z występowaniem efektów mnożnikowych [Gałęcki 2004, s. 113-117] – pieniądź pochodzący z turystyki wprowadzony do obszaru recepcji turystycznej pobudza rozwój innych sektorów gospodarki lokalnej [Hall, Page 2002]. W ten sposób wpływy do budżetu gminy ze źródeł bezpośrednio związanych z występowaniem ruchu turystycznego w gminie są tylko częścią dochodów pozyskanych dzięki turystyce [Swianiewicz 1994, s. 32].

Dochody gmin są ograniczone, dlatego też prowadzona musi być racjonalna gospodarka inwestycyjna a często konsumpcja ograniczana jest na rzecz inwestycji [Słupek 2005, s. 264-265].

Wśród dochodów budżetowych samorządu gminnego, wyraźnie zależne od woli i decyzji władz lokalnych są dochody własne, które pochodzą z terenu danej gminy i wpływają do jej budżetu, a znaczny ich udział stanowią podatki i opłaty lokalne¹⁰⁰ (tabela 4.8).

---

¹⁰⁰ W literaturze przedmiotu używane jest pojęcie podatków samorządowych, gdyż należą do niej nie tylko daniny regulowane ustawą o podatkach i opłatach lokalnych (Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych, Dz. U. z 2006 r. Nr 121, poz. 844 z późn. zm.), ale także inne świadczenia podatkowe o takich samych cechach, ale uregulowane w innych ustawach. Charakteryzują się tym, że dochody z ich tytułu są oddane do wyłącznej dyspozycji JST i stanowią dochód budżetu gminy oraz mogą być w pewnym zakresie kształtowane przez gminy.

Tabela 4.8. Źródła dochodów własnych oraz poziom wpływu do gmin

Rodzaj dochodów własnych gmin	Nazwa rodzaju dochodu	Poziom dochodu dla gminy
Wpływy z podatków	<ul style="list-style-type: none"> – Podatek rolny, – podatek leśny, – podatek od nieruchomości, – podatek od środków transportowych, – dochodowy od osób fizycznych, opłacany w formie karty podatkowej – podatek od czynności cywilnoprawnych – podatek od spadków i darowizn – podatek od czynności cywilnoprawnych 	100%
Udziały w podatkach	<ul style="list-style-type: none"> – podatek dochodowy od osób fizycznych – podatek dochodowy od osób prawnych 	39,34% w 2020* 6,71% w 2020* *poziom udziałów obliczany jest rokrocznie
Wpływy z opłat	<ul style="list-style-type: none"> – opłata skarbowa – opłata eksploatacyjna – opłaty targowe – opłata miejscowa, uzdrowskowa i od posiadania psów, – reklamowa, – inne lokalne opłaty pobierane przez JST na podstawie odrębnych ustaw 	100%
Dochody majątkowe	<ul style="list-style-type: none"> – dochody z najmu i dzierżawy składników majątkowych JST oraz innych umów o podobnym charakterze, 	100%
Inne dochody (z odsetek i kar)	<ul style="list-style-type: none"> – odsetki od udzielanych pożyczek – odsetki od nieterminowo przekazanych należności do JST – odsetki zgromadzone na rachunkach bankowych – kary pieniężne i grzywny określone w ustawach 	100%
Dotacje	<ul style="list-style-type: none"> – środki na dofinansowanie własnych zadań pozyskane z innych źródeł (inwestycyjne). 	Poziom dofinansowania wpływa w całości do budżetu JST, ale z reguły wymaga wkładu własnego JST na poziomie co najmniej 20% w zależności od rodzaju inwestycji i źródła finansowania.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ustawy z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U.2022.2267).

Spośród wszystkich rodzajów dochodów własnych gminy, najwyższy w nich udział ma podatek od nieruchomości. Duży rozmiar dochodu własnego osiągają także udziały w podatkach: dochodowym od osób fizycznych i prawnych, dochody majątkowe, głównie dochody z najmu i dzierżawy składników majątkowych JST oraz innych umów o podobnym charakterze, a także wpływy z lokalnych opłat pobieranych przez JST na podstawie odrębnych przepisów.

Dochody własne uzyskane w ten sposób przez gminę, obok zewnętrznych źródeł finansowania stanowią o wielkości zasobów pieniężnych jakimi gmina dysponuje i w jakim zakresie może je przeznaczyć na turystykę.

Wyniki uzyskanych dochodów własnych przez gminy nadmorskie w 2020 roku zaprezentowano w tabeli 4.9.

Udział wielkości dochodów własnych w dochodach ogółem świadczy o zamożności JST, a także o dużej samodzielności finansowej i niezależności od transferów z budżetu państwa [Brezdeń, Spallek, 2012, s. 185]. Może także oznaczać, że gminy efektywnie wykorzystują swój potencjał turystyczny do generowania dochodów [Sobko, Janiszewska 2020, s. 148].

W 2020 roku wśród gmin nadmorskich o największym udziale dochodów własnych w dochodach ogółem znalazły się gminy: Rewal, Dziwnów, Międzyzdroje, Ustronie Morskie, Mielno, Łeba, Krynica Morska, Hel i Sopot. Te same gminy osiągnęły również najlepsze wyniki dochodu na mieszkańca. Do tej grupy dołączyło również Świnoujście z wynikiem najwyższym spośród wszystkich gmin (ok 15 tys. zł na mieszkańca).

Gminy, które osiągnęły najniższy udział dochodów własnych w gminie w stosunku do dochodów ogółem to: Świerzno, Główny, Smołdzino, Braniewo, Frombork, Tolckmicko. Natomiast gminy z najniższymi dochodami na mieszkańca ogółem to: Stepnica, Karnice, Trzebiatów, Kamień Pomorski, Świerzno, Sianów, Nowe Warpno, Słupsk, Reda, Rumia, Frombork, Tolckmicko oraz Braniewo. Jak można zauważyć nie wszystkie gminy z najniższym dochodem własnym osiągnęły najniższy wynik wskaźnika dochodu na mieszkańca. Uzyskane dochody własne w tym wypadku były niewystarczające w stosunku do uzyskanych (równie niskich) dochodów budżetowych.

Samorządy terytorialne korzystają również z instrumentów z rynku kapitałowego. Dzięki zagwarantowanej możliwości pozyskiwania przychodów zwrotnych zwiększony może być zakres i elastyczność finansowania zadań inwestycyjnych. Wybór konkretnych instrumentów finansowych zależy wyłącznie od decyzji władz gminnych.

Tabela 4.9. Wysokość dochodów w gminach nadmorskich w 2020 r. [zł]

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Dochody ogółem	Dochody własne						Udział dochodów na 1 mieszkańca
		z podatków razem	podatek od nieruchomości	udziały w podatkach (PIT, CIT)	z opłat	majątkowe	z dofinansowania (inwestycyjne)	
Stepnica (3)	26 533 302,51	5 068 143,73	4 148 899,21	2 844 082,17	1 114 720,27	1 280 342,15	1 033 869,00	5 522,02
Karnice (2)	20 668 818,99	4 842 559,27	3 049 072,73	2 145 218,87	940 100,72	978 255,06	766 891,40	5 374,11
Rewal (2)	50 751 140,61	17 262 127,45	15 120 633,85	5 107 533,28	7 812 742,99	3 826 983,01	500 000,00	13 701,71
Trzebiatów (3)	82 890 066,85	14 808 765,72	11 735 966,41	10 536 082,36	4 898 007,92	7 328 519,76	957 919,00	5 388,77
Dziwnów (3)	46 147 574,18	10 072 339,88	8 584 675,23	3 807 753,14	4 993 704,36	12 274 256,88	931 672,00	12 395,27
Kamień Pomorski (3)	69 717 515,75	10 778 549,94	7 856 178,54	11 410 197,84	2 913 485,02	4 087 822,96	1 329 059,00	5 004,85
Międzyzdroje (3)	69 458 915,87	12 136 423,51	9 987 341,99	7 888 348,60	6 820 092,03	15 231 293,99	2 856 930,00	11 194,02
Świerzno (2)	22 690 901,45	2 871 818,08	1 605 835,39	2 348 809,89	679 255,21	148 127,52	710 343,00	5 590,27
Wolin (3)	72 822 393,78	12 069 408,75	8 780 112,48	8 311 459,15	4 214 959,43	4 381 419,88	8 444 692,00	6 149,50
Kołobrzeg (1)	283 673 393,12	45 481 178,26	37 263 165,59	53 667 917,35	18 121 827,46	17 818 167,23	10 000,00	6 365,53
Dygowo (2)	41 862 829,53	7 945 627,84	6 663 587,74	3 303 308,15	1 329 130,74	345 979,31	13 500 000,00	7 738,05
Kołobrzeg (2)	75 846 527,89	20 067 371,66	16 951 686,25	15 170 455,97	6 158 872,42	4 063 286,44	1 918 961,44	6 705,55
Ustronie Morskie (2)	39 049 278,14	14 201 808,05	11 788 046,11	3 798 346,10	4 749 899,19	3 119 631,13	500 000,00	10 246,47
Będzino (2)	52 091 849,40	10 387 439,57	7 788 683,52	7 530 154,29	4 449 235,34	360 631,67	1 123 031,00	6 084,79
Mielno (3)	54 131 995,18	18 867 073,95	16 501 453,56	5 130 164,69	6 856 193,10	2 075 728,98	2 561 515,37	11 036,08
Sianów (3)	78 452 894,21	10 103 505,48	7 810 090,29	11 096 329,71	3 090 358,04	1 042 598,79	7 295 612,00	5 605,38
Nowe Warpno (3)	9 372 400,21	2 509 473,43	2 052 134,63	1 701 709,44	614 306,59	367 958,54	500 000,00	5 981,11
Police (3)	237 533 001,58	57 469 653,72	54 782 249,98	47 022 668,91	11 061 143,07	5 391 596,76	4 391 626,00	5 949,48
Darłowo (1)	85 945 764,39	11 963 928,09	10 327 714,56	11 431 302,59	7 915 726,99	15 801 240,43	961 788,00	6 498,73
Darłowo (2)	65 160 242,63	19 579 587,54	16 955 386,40	6 067 510,94	3 274 924,18	1 346 228,21	1 560 008,00	8 515,45
Postomino (2)	64 313 283,94	17 962 824,64	15 641 879,46	5 127 236,62	2 134 742,72	1 856 382,06	1 814 310,00	9 334,29
Koszalin (1)	746 022 239,56	87 194 979,87	71 604 390,73	177 059 367,62	33 365 123,68	24 395 519,75	32 324 439,89	6 985,42
Świnoujście (1)	602 870 995,98	85 538 260,14	78 767 466,83	56 884 100,38	15 066 989,05	13 485 033,97	21 002 107,00	14 981,14
Cedry Wielkie (2)	49 201 386,57	12 107 402,16	3 274 701,94	4 986 009,51	1 418 325,71	1 357 672,02	3 679 449,00	7 285,86
Pruszcz Gdański (2)	211 870 971,77	31 692 559,45	22 724 558,90	49 734 059,98	9 564 048,02	1 371 007,06	4 232 389,00	5 951,60
Łeba (1)	44 496 745,57	6 685 533,54	6 006 214,01	3 945 802,23	3 163 486,54	12 879 174,81	3 666 922,00	13 611,73
Wicko (2)	39 758 858,65	10 899 387,31	9 222 824,43	3 049 704,09	2 376 227,77	1 932 809,33	900 000,00	7 046,94

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Dochody ogółem	Dochody własne						Udział dochodów na 1 mieszkańca
		z podatków razem	podatek od nieruchomości	udziały w podatkach (PIT, CIT)	z opłat	majątkowe	z dofinansowania (inwestycyjne)	
Krynica Morska (1)	15 890 355,39	4 018 988,59	3 273 224,53	1 726 701,81	2 360 376,05	1 900 871,29	548 294,00	13 604,76
Stegna (2)	56 174 880,58	12 388 018,61	8 836 075,60	7 180 933,36	2 360 162,94	1 404 816,90	2 433 832,00	5 930,00
Sztutowo (2)	21 973 691,04	4 354 085,43	3 115 825,94	2 622 352,55	852 421,85	1 188 803,95	1 500 000,00	6 285,38
Hel (1)	32 284 042,21	4 592 904,55	4 158 222,96	3 038 437,24	1 225 229,07	6 626 553,45	500 000,00	10 672,41
Jastarnia (3)	33 451 139,26	7 133 670,16	5 496 406,65	3 081 115,61	2 781 351,65	5 755 327,30	500 000,00	9 240,65
Puck (1)	82 958 915,78	8 096 853,61	6 714 780,85	10 076 369,17	3 893 599,25	7 600 266,67	2 148 219,00	7 541,03
Władysławowo (3)	125 590 595,75	23 861 162,95	20 097 280,84	14 718 813,61	9 815 136,87	13 441 560,17	6 865 908,94	8 474,40
Kosakowo (2)	117 046 799,41	24 112 158,69	20 109 519,09	25 481 216,79	5 944 634,50	849 965,82	6 124 021,00	6 265,22
Krokowa (2)	75 540 636,34	16 196 871,38	13 335 919,37	8 265 889,72	3 600 199,63	1 171 876,71	4 788 721,00	7 169,08
Puck (2)	179 901 232,72	21 331 819,84	15 781 769,53	19 962 792,78	12 535 100,35	7 067 571,73	7 048 046,00	6 560,23
Ustka (1)	105 858 955,63	9 516 889,74	7 987 105,92	15 583 933,62	7 410 341,63	8 570 617,68	10 659 613,26	7 310,20
Główczyce (2)	58 236 249,90	6 173 550,42	3 484 525,93	4 115 057,39	1 606 405,68	598 634,50	6 283 017,00	6 768,51
Słupsk (2)	152 372 367,79	25 742 095,90	21 670 855,60	22 082 085,72	2 828 837,07	11 107 253,78	4 066 234,00	3 299,28
Smołdzino (2)	21 495 531,79	2 074 384,93	1 035 878,40	1 955 887,51	1 148 508,25	115 079,38	1 117 686,00	6 898,44
Ustka (2)	65 706 789,09	16 847 166,86	13 650 972,44	8 259 388,09	2 183 292,38	7 618 920,04	5 038 248,00	8 067,13
Reda (1)	141 346 769,87	14 865 633,30	11 335 843,95	29 341 736,21	8 385 639,79	1 329 180,47	2 787 364,00	5 057,13
Rumia (1)	277 959 463,56	29 544 515,70	23 032 066,50	62 017 901,09	15 957 391,78	8 919 171,06	10 219 197,42	5 381,28
Choczewo (2)	42 094 845,23	6 969 080,78	4 663 361,24	2 972 007,01	1 227 335,19	1 921 728,26	2 883 270,42	8 172,17
Gniewino (2)	59 127 296,32	19 797 137,70	18 107 061,15	4 493 375,21	1 918 975,43	618 054,77	835 672,69	7 963,27
Gdańsk (1)	3 929 266 824,49	581 522 418,26	488 851 563,75	1 045 703 479,13	285 280 623,06	155 608 382,79	84 546 234,30	8 063,97
Gdynia (1)	1 876 128 979,51	213 528 266,47	156 839 539,18	504 022 585,34	149 594 994,28	80 821 290,53	38 808 168,40	7 606,84
Sopot (1)	378 449 002,86	32 413 932,71	20 539 762,15	109 406 769,29	26 612 934,36	61 938 870,99	6 728 290,00	11 330,47
Braniewo (1)	91 712 022,87	8 347 006,77	7 293 090,59	15 708 626,42	4 234 099,27	3 892 428,35	2 386 762,00	5 557,97
Braniewo (2)	30 326 973,97	5 674 563,40	3 256 288,02	3 160 643,98	805 605,84	383 890,57	0,00	5 412,63
Frombork (3)	19 721 856,78	2 375 710,60	1 476 892,02	2 115 221,95	644 488,93	550 231,27	532 594,00	5 989,02
Elbląg (2)	46 483 464,18	11 568 295,60	8 819 654,31	7 870 279,49	1 147 842,34	294 209,43	2 196 110,00	6 154,30
Tolknicko (3)	36 361 140,75	3 354 900,51	2 256 023,90	4 057 513,40	1 363 039,98	1 267 220,08	2 944 200,00	5 860,92
Elbląg (1)	728 014 171,94	76 028 454,76	65 715 524,59	162 751 157,69	36 899 500,07	20 345 474,97	5 875 926,00	6 271,12

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL.

Podejmowanie decyzji w tym zakresie musi jednak uwzględniać takie kryteria, jak [Parzałek 2004, s. 134-135]:

- minimalizację kosztów pozyskania instrumentów równoważących budżet gminy,
- zachowanie bieżącej płynności finansowej gminy,
- koordynację bieżących i przyszłych dochodów budżetów jednostki samorządu terytorialnego z przyszłymi jej zobowiązaniami.

Jednostki samorządu mają także prawo do emisji obligacji komunalnych. Obligacje komunalne umożliwiają rozłożenie w czasie kosztów realizacji dużych inwestycji o charakterze niedochodowym i dochodowym [Kuchniewska 2008, s. 83].

Określenie wielkości wydatków poniesionych przez JST na turystykę związane jest z ustaleniem miejsca agregacji planowanych środków finansowych w strukturze budżetów. Wydatki na rozwój turystyki mogą mieć zarówno charakter wydatków bieżących, jak i majątkowych (związanych z inwestycjami).

Poziom wydatków zależy od możliwości finansowania, a przeznaczenie środków od przyjętej polityki turystycznej. Wpływ na sytuację finansową JST, poza środkami które pozostają do ich dyspozycji, decyduje ich struktura. Znaczny udział środków przekazywanych na realizację konkretnych zadań sprawia, iż ich przeznaczenie jest niezależne od decyzji podejmowanych przez władze lokalne [Smoleń 2006, s. 46].

Finansowymi instrumentami wspierania rozwoju turystyki są wydatki przeznaczane na promocję gminy, na działalność sportową i kulturalną, na konserwację zabytków, ochronę środowiska czy dotacje dla organizacji działających na rzecz rozwoju turystyki. Zaznaczyć jednak należy, że w budżetach samorządów wskazanie środków na rozwój lub wsparcie turystyki nie jest zadaniem łatwym. Bez względu na istniejącą klasyfikację budżetową, w której znajduje się także turystyka, środki na jej rozwój identyfikowane są także w działach czy rozdziałach poświęconych kulturze i ochronie dziedzictwa narodowego, kulturze fizycznej czy promocji jednostek samorządu terytorialnego [Adamiak, Napierała 2012, s. 57].

W tabeli 4.10. przedstawiono klasyfikację budżetową wydatków JST, w której wyodrębniono działy (wydatki) związane bezpośrednio z turystyką, takie jak: hotele i restauracje, turystyka, kultura i ochrona dziedzictwa narodowego, ogrody botaniczne i zoologiczne oraz naturalne obszary i obiekty chronionej przyrody, kultura fizyczna i sport, oraz te, związane pośrednio z turystyką, jak: działalność usługowa, administracja, gospodarka komunalna i ochrona środowiska.

Tabela 4.10. Miejsce wydatków na turystykę w strukturze budżetów JST

Dział budżetu	poddział
Dział 550 – Hotele i restauracje	<ul style="list-style-type: none"> • 55001 – schroniska turystyczne • 55002 – kempingi, pola biwakowe • 55003 – bary mleczne
Dział 630 - Turystyka	<ul style="list-style-type: none"> • 63001 – wydatki na ośrodki informacji turystycznej • 63002 – Polska Organizacja Turystyczna • 63003 – zadania w zakresie upowszechniania turystyki • 63078 – środki przeznaczone na usuwanie skutków klęsk żywiołowych, przy czym mowa wyłącznie o skutkach dla gospodarki turystycznej • 63095 – wydatki na pozostałe działania związane z turystyką
Dział 710 – Działalność usługowa	<ul style="list-style-type: none"> • 71020 – organizacja targów i wystaw
Dział 750 – Administracja publiczna	<ul style="list-style-type: none"> • 75075 – promocja gminy
Dział 900 – Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	<ul style="list-style-type: none"> • 90004 – utrzymanie zieleni w gminach • 90005 – ochrona powietrza i klimatu
Dział 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	<ul style="list-style-type: none"> • 92120 (do 92128) – ochrona zabytków i opieka nad zabytkami
Dział 925 – Ogrody botaniczne i zoologiczne oraz naturalne obszary i obiekty chronionej przyrody	<ul style="list-style-type: none"> • 92501 – parki narodowe • 92502 – parki krajobrazowe • 92503 – rezerваты i pomniki przyrody • 92504 – ogrody botaniczne, zoologiczne, ośrodki rehabilitacji zwierząt i azyle dla zwierząt
Dział 926 – Kultura fizyczna i sport	<ul style="list-style-type: none"> • 92601 – obiekty sportowe • 92604 – instytucje kultury fizycznej
Wydatki majątkowe (inwestycyjne)	Wszelkie inwestycje i zakupy inwestycyjne gminne, w tym związane pośrednio lub bezpośrednio z turystyką

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 2 marca 2010 r. w sprawie szczegółowej klasyfikacji dochodów, wydatków, przychodów i rozchodów oraz środków pochodzących ze źródeł zagranicznych (Dz.U.2022.513).

Analiza wyżej wskazanej klasyfikacji budżetowej w zakresie wydatków na rozwój turystyki nie jest przejrzysta w statystyce publicznej, bowiem brak jest ujawnienia wydatków w podziałach (z osobna).

Mało precyzyjna sprawozdawczość wydatków samorządowych publikowanych przez statystykę publiczną skłoniła autorkę rozprawy do przyjrzenia się wydatkom JST na podstawie sprawozdań z wykonanych budżetów gminnych za 2020 r. Celem głównym analizy było rozpoznanie kategorii budżetowych związanych z wydatkami ponoszonymi na turystykę i porównanie ich z działami publikowanymi przez GUS.

Analiza sprawozdań ujawniła, że niektóre z istniejących kategorii budżetowych są „martwe” częściowo lub w całości. Za przykład może posłużyć kategoria wydatków działu 630 i jej podziałów (od 63001, 63002 oraz 63078). Wśród tych kategorii

budżetowych nie odnotowano wydatków na turystykę, co w praktyce nie oznacza, że takie wydatki nie są ponoszone. Wydatki związane z podrozdziałem 63001, dotyczące finansowania punktów informacji turystycznej, ponoszone są najczęściej przez gminy w podrozdziale 63095 – wydatki na pozostałe działania związane z turystyką. Interesującym przypadkiem jest kategoria wydatków związana z finansowaniem POT (poddział 63002), bowiem organizacja ta finansowana jest ze środków Ministra Finansów. Jednak zgodnie z ustawą o Polskiej Organizacji Turystycznej¹⁰¹ każde przedsiębiorstwo i każda jednostka samorządowa może finansowo wspierać działalność organizacji, nabywając tym samym tytuł Partnera POT. Prawdopodobnie ten zapis w ustawie przyczynił się do powstania takiej kategorii wydatku w klasyfikacji budżetowej, z której samorzady jednak nie korzystają.

Największe wydatki na turystykę w dziale Turystyka ujawniono w ostatnim podrozdziale 63095. Były to wydatki głównie z zakresu działań inwestycyjnych, ale także wydatki związane z utrzymaniem kempingów i obiektów sportowych, i jak wcześniej wspomniano z finansowaniem punktów informacji turystycznej.

W działach 550 (hotele i restauracje) oraz 710, poddziale 71020 (organizacja targów i wystaw) nie odnotowano wydatków ponoszonych przez samorzady w całości kategorii. Wykorzystanie działu 925 (ogrody botaniczne i zoologiczne oraz naturalne obszary) było na tyle znikome, w wyniku czego zrezygnowano z przedstawienia wydatków w tej kategorii budżetowej.

Dział 750 – administracja zawiera wiele podrozdziałów kategorii budżetowych związanych z bieżącym funkcjonowaniem JST. Jednym z nich jest poddział 75075 – promocja JST, w którym poza faktycznymi działaniami promocyjnymi gminy zauważa się m.in. finansowanie ROT-ów. Finansowanie LGD i innych organizacji i stowarzyszeń działających także na rzecz turystyki i promujących turystykę odnotowano również w tym samym dziale, podrozdziale 75095 – pozostała działalność.

Wysokość wydatków na turystykę poniesiona w gminach nadmorskich na podstawie statystyki publicznej (GUS, BDL) została przedstawiona w tabeli 4.11. poniżej.

Wśród gmin, które w 2020 roku przeznaczyły najwyższy poziom wydatków na działania związane z turystyką w ramach kategorii budżetowej działu 630 – Turystyka, to zdecydowanie są to: miasto Gdańsk, z kwotą ponad 12 mln zł, Kołobrzeg

---

¹⁰¹ Art. 14 ustawy z dnia 25 czerwca 1999 r. o Polskiej Organizacji Turystycznej (Dz. U. z 1999 r., Nr 62, poz. 689 z późniejszymi zm.).

(2) z kwotą ok 12 mln zł oraz Władysławowo (3) z kwotą ponad 4 mln złotych. W tej kategorii budżetowej znalazły się także gminy, które nie poniosły żadnych wydatków związanych z turystyką i są to: Karnice, Dziwnów, Świerzno, Nowe Warpno oraz Elbląg. W sprawozdawczości finansowej publikowanej przez samorzady, dział 630 Turystyka, jak już wcześniej opisano nie należy do działu, który odzwierciedla w sposób komplementarny nakładów i działań na rozwój potencjału turystycznego gminy. Wydatki z nim związane często dotyczą aktywizacji turystycznej, która przez gminy traktowana jest jako środki na promocję. Wyraźna jest jednak zauważalna w tej kategorii wielkość nakładów inwestycyjnych na turystykę, wobec czego jest to ważny wskaźnik rozwoju turystyki mimo wszystko.

Na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego najwięcej środków przeznaczyły gminy: Gdańsk (ponad 111 mln zł), Gdynia (60 mln zł) i Koszalin (ponad 47 mln zł). Zdecydowanie najmniej wydatków w tej kategorii odnotowano w Nowym Warpnie na poziomie 64 tys. zł. W tej kategorii budżetowej ujęte są także wydatki ponoszone przez JST na ochronę zabytków, które są jednym z kluczowych elementów kształtujących potencjał turystyczny obszaru.

Najtrudniej odnieść się do działu 900 – gospodarka komunalna i ochrona środowiska, by bezpośrednio przełożyć nakłady na turystykę. Bez wątplenia ochrona środowiska naturalnego sprzyja rozwojowi turystyki i podnosi potencjał regionu, jednak działania te dotyczą utrzymania walorów środowiskowych, których rezultaty poniesionych nakładów może być mierzalna i zauważalna w dłuższym okresie czasu.

Tabela 4.11. Wielkość wydatków w gminach nadmorskich w 2020 r. [zł]

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Wydatki ogółem	Wydatki bieżące					Wydatki majątkowe - inwestycyjne	Wydatki na 1 mieszkańca
		Ogółem, w tym:	Dział 630 - Turystyka	Dział 900 – Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	Dział 921 - Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	Dział 926 - Kultura fizyczna		
Stepnica (3)	25 208 850,51	22 407 767,71	425 439,40	2 368 037,56	908 132,03	100 325,93	2 801 082,80	5 246,38
Karnice (2)	19 557 507,03	17 756 032,87	0,00	1 892 371,45	970 783,57	228 529,69	1 801 474,16	5 085,16
Rewal (2)	49 440 221,95	42 342 199,95	282 568,62	10 527 204,54	445 331,20	1 410 400,17	7 098 022,00	13 347,79
Trzebiatów (3)	77 950 452,73	73 005 892,40	779 810,14	5 684 655,83	3 749 801,55	2 591 043,68	4 944 560,33	5 067,64
Dziwnów (3)	40 511 831,77	29 224 605,41	0,00	10 449 873,09	1 833 942,88	1 957 705,44	10 287 226,36	10 881,50
Kamień Pomorski (3)	67 336 915,42	60 640 554,60	491 400,00	5 248 620,19	2 911 110,49	1 480 248,84	6 696 360,82	4 833,95
Międzyzdroje (3)	64 070 493,40	47 496 671,41	1 384 352,77	16 991 536,64	1 440 224,86	623 005,99	16 573 821,99	10 325,62
Świerzno (2)	22 889 415,15	18 954 962,95	0,00	1 238 266,44	999 407,09	133 137,53	3 934 452,20	5 639,18
Wolin (3)	64 657 714,79	58 579 193,10	390 314,60	6 934 769,21	3 373 353,44	706 528,15	5 278 521,69	5 460,03
Kołobrzeg (1)	286 555 509,78	248 595 873,80	294 282,30	27 289 118,11	9 858 879,86	11 474 371,15	37 959 635,98	6 430,20
Dygowo (2)	28 080 776,42	25 873 904,13	4 980,00	2 990 625,14	564 525,33	330 485,05	2 206 872,29	5 190,53
Kołobrzeg (2)	75 092 662,88	59 085 561,84	11 861 017,73	10 808 235,84	1 390 545,66	2 837 297,58	16 007 101,04	6 638,91
Ustronie Morskie (2)	36 923 900,16	30 833 149,07	294 968,20	5 942 559,52	1 467 720,01	2 684 770,91	6 090 751,09	9 688,77
Będzino (2)	49 029 123,91	44 780 750,34	14 920,00	5 520 317,34	1 433 756,27	378 968,47	4 248 373,57	5 727,03
Mielno (3)	46 158 985,91	41 738 702,68	491 785,32	9 156 929,54	2 401 525,33	2 427 734,28	4 420 283,23	9 410,60
Sianów (3)	71 096 641,04	60 611 538,25	183 253,13	4 941 701,95	1 856 000,00	2 930 314,92	10 485 102,79	5 079,78
Nowe Warpno (3)	8 737 109,01	8 580 261,90	0,00	1 627 456,77	64 630,81	67 921,01	156 847,11	5 575,69
Police (3)	224 552 926,58	208 504 482,00	52 207,96	26 117 943,43	6 423 680,36	6 136 437,93	16 048 444,58	5 624,37
Darłowo (1)	72 329 094,88	69 610 982,23	774 367,27	9 910 725,03	2 073 243,57	612 959,12	2 718 112,65	5 469,12
Darłowo (2)	71 430 615,38	54 814 556,70	317 470,51	7 978 332,47	2 666 299,15	2 102 470,64	16 616 058,68	9 334,89
Postomino (2)	67 674 616,65	42 392 256,06	273 319,70	3 614 443,21	1 292 653,71	1 962 511,79	24 482 360,59	9 822,15
Koszalin (1)	725 102 061,90	647 365 393,58	72 522,65	51 657 183,64	47 531 853,01	14 842 837,73	77 011 318,32	6 789,54
Świnoujście (1)	658 288 641,47	286 857 547,14	3 138 853,27	28 891 367,34	5 959 323,59	37 353 834,58	364 807 619,86	16 358,25
Cedry Wielkie (2)	50 530 975,68	38 032 787,58	3 036 282,18	3 080 700,06	1 550 301,05	487 015,97	12 498 188,10	7 482,74
Pruszcz Gdański (2)	197 867 482,73	175 759 012,80	1 243 082,30	13 048 444,99	3 194 333,61	4 789 276,41	18 611 584,49	5 558,23
Łeba (1)	31 292 784,37	23 803 532,23	57,20	4 007 767,78	693 814,81	37 249,07	7 489 252,14	9 572,59
Wicko (2)	39 778 172,09	37 084 748,04	47 602,26	3 272 791,89	620 899,09	280 891,11	2 693 424,05	7 050,37

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Wydatki ogółem	Wydatki bieżące					Wydatki majątkowe - inwestycyjne	Wydatki na 1 mieszkańca
		Ogółem, w tym:	Dział 630 - Turystyka	Dział 900 – Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	Dział 921 - Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	Dział 926 - Kultura fizyczna		
Krynica Morska (1)	15 811 471,67	13 654 849,28	508 328,24	3 321 265,40	413 352,95	100 097,01	1 656 622,39	13 537,22
Stegna (2)	52 547 572,03	46 635 002,00	420 918,99	4 498 139,31	1 156 549,47	411 511,61	5 856 717,03	5 547,09
Sztutowo (2)	19 665 385,40	17 418 319,28	79 640,97	1 675 836,01	351 050,39	95 425,88	2 151 950,12	5 625,11
Hel (1)	21 997 532,36	19 312 858,39	1 569 461,57	2 765 077,49	389 067,21	258 076,97	2 684 673,97	7 271,91
Jastarnia (3)	31 031 633,57	27 916 789,38	10 468,57	7 118 371,60	1 681 468,80	102 681,80	3 114 844,19	8 572,27
Puck (1)	80 414 073,45	58 136 487,00	393 944,15	11 081 608,38	3 686 177,00	1 671 463,26	17 874 586,45	7 309,71
Władysławowo (3)	110 443 710,43	92 470 093,75	4 421 766,72	20 320 681,08	3 474 394,62	1 515 329,98	17 973 616,68	7 452,34
Kosakowo (2)	120 070 191,42	88 411 391,07	28 439,27	9 616 791,84	1 401 351,57	480 771,06	31 208 867,49	6 427,05
Krokowa (2)	65 915 012,87	60 736 125,69	30 150,30	7 078 496,83	2 925 341,24	116 363,18	4 698 887,18	6 255,58
Puck (2)	175 172 454,27	149 303 870,38	2 756 598,22	22 975 037,65	3 921 499,09	3 194 475,42	25 868 583,89	6 387,79
Ustka (1)	116 914 105,37	82 246 665,06	262 780,83	17 038 318,12	2 016 013,16	2 917 244,49	34 667 440,31	8 073,62
Główczyce (2)	50 874 765,73	47 603 833,16	2 706,00	2 828 883,99	2 127 714,37	181 178,08	3 270 932,57	5 912,92
Słupsk (2)	157 426 095,51	106 905 118,73	1 030,33	12 440 561,85	8 163 286,16	2 497 901,32	39 505 976,78	8 548,33
Smołdzino (2)	21 202 484,55	17 685 143,04	41 157,86	941 887,90	475 449,12	47 272,43	3 517 341,51	6 804,39
Ustka (2)	54 795 232,69	45 798 352,42	1 425 717,85	6 762 177,29	1 831 070,93	1 000 431,82	8 996 880,27	6 727,47
Reda (1)	143 040 577,74	130 284 586,12	12,00	11 886 969,70	3 531 554,47	1 488 931,67	12 755 991,62	5 117,73
Rumia (1)	280 773 863,73	228 766 256,27	4 174,82	19 587 549,54	2 878 334,26	4 573 857,51	51 737 607,46	5 435,77
Choczewo (2)	32 074 770,67	28 444 580,54	50 599,99	2 483 727,14	862 364,38	277 831,38	3 630 190,13	6 226,90
Gniewino (2)	48 854 186,62	43 995 756,21	325 522,06	3 031 427,68	968 436,80	1 186 196,21	4 858 430,41	6 579,69
Gdańsk (1)	3 935 703 319,64	3 310 542 766,34	12 142 084,53	304 640 689,81	111 362 622,27	108 649 719,12	533 673 553,30	8 077,18
Gdynia (1)	1 955 916 983,91	1 697 360 193,50	843 281,40	255 848 843,18	60 071 474,21	33 264 520,40	258 556 790,41	7 930,35
Sopot (1)	371 964 131,29	305 093 126,44	2 215 033,18	48 197 973,37	23 885 742,31	11 214 796,14	63 111 004,85	11 136,32
Braniewo (1)	93 099 946,31	76 056 815,28	48 830,05	6 813 183,52	2 556 996,26	2 837 650,84	17 043 131,03	5 642,08
Braniewo (2)	28 934 543,87	27 048 211,10	15 999,55	1 949 990,77	512 852,88	55 683,19	1 886 332,77	5 164,12
Frombork (3)	19 197 624,44	15 544 377,25	2 876 929,70	2 037 637,42	400 213,30	52 771,43	3 653 247,19	5 829,83
Elbląg (2)	52 473 706,93	36 808 149,41	0,00	3 208 198,57	1 379 791,29	324 003,97	15 665 557,52	6 947,40
Tolkmicko (3)	31 821 750,47	29 697 390,44	26 030,04	2 138 775,19	1 053 181,42	240 659,93	2 124 360,03	5 129,23
Elbląg (1)	706 602 429,11	648 842 469,63	334 180,72	39 603 805,78	13 401 374,41	13 606 356,22	30 209 959,48	6 086,68

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL.

Dział 900 zawiera podziały takie jak: utrzymanie zieleni w gminach oraz ochrona powietrza i klimatu. Jednak kategoria ta zawiera również inne wydatki, które w ocenie autorki dysertacji mają olbrzymi wpływ na rozwój lokalny, sprzyjający tym samym rozwojowi turystyki, jak np. oświetlenie, ulic, placów, dróg, oczyszczanie gmin, gospodarka ściekowa i ochrona wód, czy gospodarka odpadami komunalnymi. W tej kategorii największe nakłady poniesiono w gminach miejskich: Gdańsk, Gdynia, Sopot, Koszalin, Świnoujście i Elbląg, w gminach wiejskich: Rewal, Dziwnów, Międzyzdroje, Pruszcz Gdański, Puck, oraz w gminach miejsko-wiejskich: Międzyzdroje, Police i Władysławowo.

W ramach wydatku bieżącego – kultura fizyczna, najwięcej środków przeznaczonych zostało w gminach: Gdańsk, Świnoujście, Gdynia, Koszalin i Kołobrzeg. Najniższy poziom wydatków był w gminach Łeba i Nowe Warpno. To klasyfikacja budżetowa, w której najwięcej wydatków związanych było z budową i utrzymaniem obiektów sportowych.

Dużym udziałem w wydatkach ogółem są wydatki majątkowe – inwestycyjne, związane z rozwojem oraz udostępnianiem infrastruktury turystycznej. Wydatkami JST na cele inwestycyjne są wydatki bezpośrednie, do których zaliczono te, które wynikają z partycypacji samorządów w budowie obiektów turystycznych, obiektów sportowo-rekreacyjnych, renowacji dóbr kultury, budowy ścieżek, kładek i innych udogodnień dla turystyki specjalistycznej czy weekendowej jak też wydatki pośrednie, do których zaliczono część inwestycji samorządowych przeznaczonych na poprawę infrastruktury technicznej, usługowej i ochronę środowiska [Gołembski 1999, s. 12-13]. Największy ich udział w wydatkach ogółem przypada w gminach: Świnoujście (1), Postomino (2), Elbląg (2), Ustka (1), Kosakowo (2), Międzyzdroje (3), Dziwnów (3) oraz Słupsk (2).

Szczegółowej charakterystyki dotyczącej źródeł finansowania inwestycji gminnych oraz jej rodzajów podjęto się w dalszej części pracy.

4.4. Inwestycje gminne, w tym finansowane z funduszy Unii Europejskiej

Inwestowanie w rozwój turystyki stało się powszechne na terenie wielu gmin nadmorskich. Dla większości z nich turystyka jest bowiem wiodącym sektorem gospodarki [Meyer, Milewski 2009]. Obowiązkiem gmin zatem jest tworzenie podstawowych dokumentów planistycznych, w których turystyka pełni istotną rolę [Żek 2010].

D. Szostak [2011, s. 247-257] wskazuje, że „inwestycje, które dokonywane są przez gminy dopiero tworzą warunki do tego, aby podmioty gospodarcze mogły zainwestować (bez stworzenia terenu odpowiednio przygotowanego dla inwestorów, ci nie będą chcieli rozpocząć działalności na obszarze gminy), a także poprawiają standard życia mieszkańców”. Można więc zauważyć, iż to gmina powinna podjąć działania w kwestii rozwoju turystyki, co w niekwestionowany sposób wpływa na rozwój gospodarczy w danej gminie.

Dyskusyjną natomiast kwestią pozostaje samo pojęcie inwestycji i tego, co oznacza w teorii i praktyce gospodarczej. W literaturze naukowej wielu autorów stosuje zamiennie takie określenia w odniesieniu do inwestycji podejmowanych przez JST i są to: inwestycje lokalne, inwestycje gminne, inwestycje infrastrukturalne, czy inwestycje komunalne.

I tak np. M. Ziolo [2012, s. 17] określa inwestycje gminne jako inwestycje o charakterze infrastrukturalnym, technicznym, zintegrowane z zadaniami własnymi JST oraz wspierające ich realizację, zwiększające konkurencyjność przez podnoszenie zdolności do wzrostu i rozwoju. J. Czempas [2013, s. 26] o inwestycjach samorządowych pisze, że są ukierunkowane na powiększanie korzyści materialnych i niematerialnych. M. Graczyk [2008, s.48] natomiast inwestycje w gminach nazywa komunalnymi i ujmuje je, jako techniczne instrumenty stymulowania zrównoważonego rozwoju (ładu zintegrowanego), ponieważ w jego ocenie ich realizacja wpływa na ogólną poprawę stanu środowiska, jakości życia mieszkańców i rzutuje na rozwój gospodarczy gminy.

Jak zatem można zauważyć, zakres i charakter oddziaływania inwestycji jest bardzo szeroki. Jednak zdaniem K. Witkowskiego [2011, s. 266] inwestycje samorządowe są ważne przede wszystkim w kontekście poprawy jakości życia mieszkańców, rozwoju gminy oraz sposobu jej postrzegania na zewnątrz. W literaturze możemy spotkać się nawet z opinią, jakoby inwestowanie było najważniejszym elementem rozwoju gminy [Kamba-Kibatshi 2012, s. 103]. Rozwój gminy należy jednak mierzyć na podstawie wielu obszarów jej aktywności. Należy jednak zgodzić się, że kierunki inwestycyjne gminy mogą wskazywać perspektywy jej rozwoju [Trojanek 1994, s. 39]. Nowa infrastruktura komunikacyjna (lub modernizacja istniejącej) przyczynia się do powstawania nowych obszarów inwestycyjnych, mieszkaniowych czy turystycznych. Wznoszenie i instalowanie obiektów infrastruktury jest z kolei jednym z wyznaczników atrakcyjności obszaru, na którym ona powstaje. A kiedy już nowo

powstała infrastruktura dotyczy *stricte* rozwoju percepcji turystyki, wówczas wiadomo, jaki kierunek inwestycji gminnych przyjmują lokalni władarze.

Możliwość realizacji inwestycji w różnych obszarach działalności gminy sprawia, że samorzady coraz bardziej umacniają swoją pozycję jako kreatorów rozwoju lokalnego, odchodząc tym samym od roli jedynie administratora. Dlatego słusznie ocenia się, że rozwój społeczno-gospodarczy gminy jest pochodną jej działalności inwestycyjnej [Zimny 2008, s. 23].

Źródłami finansowania inwestycji gminnych, które mają wpływ na rozwój turystyki na danym obszarze, są przede wszystkim [Janowska 2002, s. 80]: dochody własne gminy, dotacje celowe krajowe, dotacje celowe pochodzące z funduszy i programów UE, subwencje ogólne, oraz kapitał pochodzący z rynku finansowo-kapitałowego (obligacje, kredyty, pożyczki, weksle inwestycyjne, leasing komunalny).

Problematyka wykorzystania funduszy europejskich w zakresie inwestycji w rozwój turystyczny regionów stała się w ostatnich latach przedmiotem dość powszechnych badań naukowych i doczekała się licznych opracowań o charakterze ogólnym lub studiów przypadków, m.in.: Parzych 2017, s. 47-50; Satoła 2016, s. 139-148; Standar 2010, s. 97-105; Grad, Ferensztajn-Galardos 2015; Walasek 2009; Bąk-Filipek 2010. Środki pochodzące z budżetu UE należą niewątpliwie do jednych z ważniejszych źródeł finansowania inwestycji gminnych, w tym także działań w sferze turystyki w gospodarce Polski [Parzych 2017, s. 46]. Szczególnie istotną cechą tego typu środków jest ich bezzwrotny charakter.

Odnosząc się do poziomu dofinansowania z UE autorka dysertacji celowo podkreśla znaczenie *inwestycji*, a nie *programów finansujących*, gdyż stawia śmiałą tezę, że nie sposób zamknąć katalogu inwestycji na finansujące turystykę i jej niefinansujące. Fundusze europejskie dofinansowują tzw. „twarde” projekty i „miękkie”. Te pierwsze odnoszą się do inwestycji infrastrukturalnych (na projekty badawczo-rozwojowe, rozwój przedsiębiorczości, odnawialne źródła energii), z kolei „miękkie” dotyczą edukacji, integracji społecznej, wsparcia rynku pracy. Zarówno „twarde” inwestycje infrastrukturalne, jak i „miękkie” w sposób bezpośredni mogą rozwiązywać inne problemy niż turystyka (stawiane za cel Unii Europejskiej), natomiast w sposób pośredni mogą oddziaływać na rozwój turystyki danego obszaru. Nie oznacza to natomiast, że w dokumentach strategicznych turystyka nie została wyodrębniona bezpośrednio jako obszar wsparcia.

Realizowane w latach 2007-2013 oraz 2014-2020 perspektywy finansowe oparte na zapisach w dokumentach strategicznych UE i Polski i dotyczyły zarówno szeroko pojmowanych inwestycji, jak i inwestycji na rzecz turystyki. Zarówno w perspektywie finansowej na lata 2007–2013, jak i w kolejnej perspektywie realizowane były programy operacyjne, w których turystyka miała swoje miejsce w poszczególnych działaniach i priorytetach.

Głównym źródłem finansowania przedsięwzięć turystycznych w perspektywie 2007-2013 były środki UE dystrybuowane w ramach dwóch kluczowych polityk UE: polityki spójności oraz polityki rolnej [Ozimek i in. 2019, s. 99]. Podstawowym dokumentem określającym zasady korzystania przez Polskę z funduszy europejskich w tym okresie były Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia¹⁰². Dokument ten określał ogólne kierunki wydatkowania środków i ich podział na poszczególne programy operacyjne. W dokumencie tym za mocne strony polskiej gospodarki uznano m.in. „wysokie walory turystyczne i przyrodniczo-krajobrazowe, w tym atrakcyjność obszarów dziedzictwa kulturowego”. Zgodnie z ustaleniami w w/w dokumencie, projekty turystyczne realizowane były w ramach trzech programów ogólnokrajowych, dwóch multiregionalnych oraz 16 programów regionalnych.

Natomiast dokumentem określającym strategię interwencji funduszy europejskich w perspektywie 2014-2020 w ramach trzech polityk unijnych (polityki spójności, wspólnej polityki rolnej i wspólnej polityki rybołówstwa) była Umowa Partnerstwa¹⁰³. W dokumencie tym nie ma bezpośrednio wskazanej turystyki jako celu tematycznego, jednak wybrane projekty, pośrednio związane z turystyką mogły być realizowane w poszczególnych jej programach operacyjnych. Dostępne instrumenty polityki spójności pośrednio umożliwiały realizację wielu działań z zakresu zwiększania atrakcyjności turystycznej regionów poprzez realizowane programy operacyjne, programy regionalne oraz współpracy transnarodowej.

W perspektywie 2014-2020, w porównaniu do poprzedniego okresu programowania, nastąpił wzrost wielkości środków finansowych przeznaczonych w ramach polityki spójności na innowacje, ICT, MŚP i gospodarkę niskoemisyjną, również na zagadnienia związane z zatrudnieniem, kształceniem, szkoleniami,

---

¹⁰² Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie. Narodowa Strategia spójności, dokument zaakceptowany przez Radę Ministrów 29 listopada 2006 r., Warszawa 2006, s. 23.

¹⁰³ Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020 – Umowa Partnerstwa, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa 2014.

a zmniejszeniu uległa wysokość środków finansowych kierowanych na rozwój infrastruktury¹⁰⁴.

Dzięki wsparciu unijnemu w obydwu perspektywach finansowych możliwy był wzrost atrakcyjności turystycznej poprzez m.in.: budowę, rozbudowę, modernizację bazy noclegowej oraz gastronomicznej, inwestycje dotyczące infrastruktury sportowo-rekreacyjnej, prace konserwatorskie, restauratorskie, modernizacyjne w zakresie adaptacji zabytków na cele turystyczne wraz z ich wyposażeniem oraz zagospodarowaniem terenów wokół obiektu, budowę i remont bazy okołoturystycznej, zakup specjalistycznego sprzętu, informatyzację przedsiębiorstw prowadzących działalność w sektorze turystyki, rozwój zasobów ludzkich, ochronę środowiska oraz rozwój turystyki międzynarodowej [Dominiak 2019, s. 45].

Bezpośrednie kategorie budżetowe dotyczące turystyki (podobnie jak w poprzednim finansowaniu) występowały w regionalnych programach operacyjnych. Charakterystyki poszczególnych programów operacyjnych ze wskazaniem osi, priorytetów czy działań związanych bezpośrednio z turystyką dokonano w tabeli 4.12. Zaprezentowano te programy operacyjne, których zasięg terytorialny dotyczył gmin nadmorskich z województw: zachodniopomorskiego, pomorskiego i warmińsko-mazurskiego.

Tabela 4.12. Turystyka w programach operacyjnych na lata 2007-2013 i 2014-2020

2007-2013	2014-2020
PO Infrastruktura i Środowisko	
<p>Nie określono konkretnej osi. Projekty związane pośrednio z turystyką mogły dotyczyć:</p> <ul style="list-style-type: none"> – gospodarki wodno-ściekowej, odpadami, kulturą i dziedzictwem kulturowym, przeciwdziałaniu zagrożeniom środowiska, wspomagania infrastruktury drogowej, energetycznej, transportu przyjaznego środowisku. 	<p>Nie określono konkretnej osi. Projekty związane pośrednio z turystyką mogły dotyczyć:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zachowania i ochrony środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami (cel 6)¹⁰⁵. – wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach (cel 4).
PO Innowacyjna Gospodarka (PO IG)	PO Inteligentny Rozwój (PO IR)

¹⁰⁴ Urząd Publikacji Unii Europejskiej, *Inwestycje na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia. Promowanie rozwoju i dobrego rządzenia w regionach UE i miastach. Szósty raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej*, Luksemburg 2014, str. 262.

¹⁰⁵ Umowa partnerstwa na lata 2014-2020 nie wymienia bezpośrednio turystyki, lecz wskazuje cele tematyczne, które były realizowane w ramach różnych programach operacyjnych i są pośrednio związane z turystyką: Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020 – umowa partnerska, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa 2014, s. 88-152.

2007-2013	2014-2020
<p>VI Polska gospodarka na rynku międzynarodowym Działanie 6.4. Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym¹⁰⁶:</p> <ul style="list-style-type: none"> – projekty turystyczne ponadregionalne, obejmujące inwestycje w spójną infrastrukturę unikatowych produktów turystycznych, projekty przewidujące wsparcie dla obiektów stanowiących wyjątkowe atrakcje turystyczne, znajdujące się na liście Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO lub uznane przez Prezydenta RP za pomniki historii¹⁰⁷. 	<p>Nie określono konkretnej osi. Projekty związane pośrednio z turystyką mogły dotyczyć: promowania zrównoważonego transportu (cel 7).</p> <p style="text-align: center;">PO Cyfrowa Polska</p> <p>Nie określono konkretnej osi. Projekty związane pośrednio z turystyką mogły dotyczyć: zwiększenia dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz rozwiązań cyfrowych w odniesieniu do włączenia cyfrowego e-kultury (cel 2).</p>
PO Kapitał Ludzki (PO KL)	PO Wiedza Edukacja Rozwój (POWER)
<p>Priorytet VIII Regionalne Kadry Gospodarki</p> <ul style="list-style-type: none"> – projekty dotyczące m.in. podnoszenia i aktualizacji umiejętności zawodowych oraz podnoszenia kwalifikacji zawodowych, w tym także osób zawodowo związanych z turystyką¹⁰⁸. 	<p>Nie określono konkretnej osi. Projekty związane pośrednio z turystyką mogły dotyczyć: podnoszenia i aktualizacji umiejętności zawodowych, podnoszenia kwalifikacji zawodowych, uruchamianie działalności gospodarczych związanych z sektorem turystyki.</p>
Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej (EWT)	
<p>Programy współpracy transgranicznej, Programy z udziałem państw spoza UE, Program Południowy Bałtyk. O środki mogły ubiegać się JST, organy administracji rządowej, instytucje kultury, organizacje pozarządowe, izby turystyczne, regionalne i lokalne organizacje turystyczne, m.in. na:</p> <ul style="list-style-type: none"> – opracowanie koncepcji rozwoju turystyki na obszarach przygranicznych, rozwój transgranicznych produktów turystycznych, rozwój infrastruktury turystycznej, poprawę dostępności atrakcji turystycznych, tworzenie systemów informacyjnych, promocję oferty turystycznej obszaru przygranicznego. 	<p>Nie określono konkretnej osi. Projekty związane pośrednio z turystyką mogły dotyczyć dowolnych działań z różnych obszarów współpracy (ochrona środowisko, wiedza i edukacja, inteligentny rozwój, inne).</p>
PO Rozwój Obszarów Wiejskich (PROW)	
<p>Oś priorytetowa 3 – Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej</p> <ul style="list-style-type: none"> • działanie 3.11 „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej • działanie 3.12 „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” <p>realizowane projekty miały na celu rozpoczęcie działalności gospodarczej nie rolniczej, w tym także turystycznej, oraz zakładały zmianę kierunku prowadzenia działalności gospodarczej (zmiana branży) prowadzonej działalności gospodarczej z rolniczej na nie rolniczą, w tym również na turystyczną.</p>	<p>Nie określono konkretnej osi. Projekty związane pośrednio z turystyką mogły dotyczyć: wzmocnienia konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw sektora rolnego (cel 3).</p> <p style="text-align: center;">PO Rybactwo i Morze</p> <p>Nie określono konkretnej osi. Projekty związane pośrednio z turystyką mogły dotyczyć: wzmocnienia konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw sektora rybołówstwa i akwakultury (cel 3).</p>

¹⁰⁶ Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka, Warszawa 2007, s. 117-123.

¹⁰⁷ Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Szczegółowy opis priorytetów Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka, 2007-2013, Warszawa 2009, s. 97-101.

¹⁰⁸ Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007-2013. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013, Warszawa 2006.

2007-2013	2014-2020
16 Regionalnych Programów Operacyjnych (RPO), w tym¹⁰⁹:	
Osie priorytetowe w woj. zachodniopomorskim: 5 – Turystyka, kultura i rewitalizacja 5.1. Infrastruktura turystyczna 5.3. Ścieżki rowerowe 5.5. Rewitalizacja 6 – Rozwój funkcji metropolitalnych 6.1. Infrastruktura turystyczna na obszarze metropolitalnym 6.3. Ścieżki rowerowe na obszarze metropolitalnym 6.6. Rewitalizacja na obszarze metropolitalnym.	: Osie priorytetowe w woj. zachodniopomorskim: 4 – Naturalne otoczenie człowieka 4.1. Dziedzictwo kulturowe 4.2. Wzmocnienie instytucji kultury 4.5. Wsparcie infrastrukturalnych form ochrony przyrody i krajobrazu.
Osie priorytetowe w woj. pomorskim: 3 – Funkcje miejskie i metropolitalne 3.2. Wzrost atrakcyjności przestrzeni miejskiej 6 – Turystyka i dziedzictwo kulturowe 6.1. Infrastruktura wzmacniająca potencjał turystyczny 6.2. Promocja i informacja turystyczna 6.3. Regionalne dziedzictwo kulturowe o potencjale turystycznym 6.4. Wspieranie i zachowanie walorów przyrodniczych.	Osie priorytetowe w woj. pomorskim: 8 – Konwersja 8.3. Materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe 8.4. Wsparcie atrakcyjności walorów dziedzictwa przyrodniczego 11 – Środowisko 11.4. Ochrona różnorodności biologicznej.
Osie priorytetowe w woj. warmińsko-mazurskim: 2 – Turystyka 2.1. Wzrost potencjału turystycznego 2.2. Promocja województwa i jego oferty turystycznej 4 – Kultura 4.2. Rewitalizacja miast.	Osie priorytetowe w woj. warmińsko-mazurskim: 5 – Środowisko przyrodnicze i racjonalne wykorzystanie zasobów 5.3. Ochrona różnorodności biologicznej 6 – Kultura i dziedzictwo 6.1. Infrastruktura kultury 6.2. Dziedzictwo naturalne.

Źródło: opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę powyższe programy (poza regionalnymi), w tym szeroki zakres ich wsparcia (środowisko, infrastruktura, energetyka, ochrona wód, lasów, innowacyjna gospodarka, konkurencyjność), trudno jest się nie zgodzić, że choć ich cele i kierunki działań w programowaniu 2014-2020 nie zostały uwzględnione bezpośrednio jako finansowanie rozwoju turystyki na danym obszarze, to pośrednio taki rezultat przyniosły¹¹⁰. Ważne pod względem lokalnym okazały się także inwestycje dofinansowane z programów regionalnych. Te i pozostałe zrealizowane projekty z innych programów operacyjnych zadziałały w sposób komplementarny, ponieważ rolą tych inwestycji jest również wzajemne uzupełnianie się.

Projekty turystyczne, które były wspierane w ramach powyższych programów regionalnych, musiały wykazać ewidentny, ekonomiczny efekt – prym wiodły te projekty, które przyciągały nade wszystko turystów spoza regionu i które wpisywały się w szersze ramy planów rozwoju turystyki dla regionu [Panasiuk 2008, s. 204]. W programach tych ważne było znaczenie dofinansowywanych działań

¹⁰⁹ Poszczególne regionalne opisy Osi Priorytetowych Regionalnych Programów Operacyjnych na lata 2007-2013 (tzw. Uszczegółowienia RPO).

¹¹⁰ Wyniki przeprowadzonych badań za pomocą kwestionariusza wywiadu pogłębionego, rozdział 3, pkt 3.6.

ukierunkowanych na potrzeby turystów, jak również te, które wpływały na popyt poprzez promocję markowych produktów regionalnych.

Wysokość nakładów na inwestycje w gminach nadmorskich oraz wysokość dofinansowania UE na inwestycje przedstawione zostały w tabeli 4.10. Ze względu na liczne projekty realizowane na obszarze większym niż gmina oraz trudności przyporządkowania konkretnych wartości finansowych do określonego obszaru (np. budowa drogi, międzyregionalnych ścieżek rowerowych, czy kanalizacji) wysokość rozliczonych projektów we wszystkich dostępnych rejestrach publicznych nie była możliwa ze wskazaniem poszczególnych osi priorytetowych, czy działań. W statystyce publicznej dostępne dane podawane są do poziomu powiatu lub województwa.

Analiza zebranego materiału pokazała, że gminy są bardzo zróżnicowane pod względem nakładów inwestycyjnych w zależności od ich typu. Najsilniejszymi finansowo jednostkami samorządowymi w tym obszarze są zdecydowanie gminy miejskie, które odnotowały najwyższe nakłady inwestycyjne w 2020 r. i są to: Gdańsk, Świnoujście, Gdynia, Sopot, Kołobrzeg, Rumia. Najniższe nakłady osiągnęły gminy: Nowe Warpno (3), Krynica Morska (1), Karnice (2), Braniewo (2), Sztutowo (2), Dygowo (2).

Skłonność gmin do inwestowania odzwierciedlają przede wszystkim dwa wskaźniki: udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach budżetowych ogółem oraz wysokość wydatków inwestycyjnych *per capita* [Zimny 2008, s. 46].

Wśród gmin, które osiągnęły najwyższy udział wydatków inwestycyjnych w stosunku do wydatków budżetowych ogółem były gminy: Świnoujście (55,4%), Postomino (36,2%), Elbląg (29,9%) oraz Ustka (29,7%). Najwyższy zaś poziom inwestycji na 1 mieszkańca przypadła w gminach: Świnoujście (9045,56 zł), Postomino (3574,07 zł), Dziwnowie (2765,38 zł), Międzyzdrojach (2681,85 zł), Ustce (2405,79 zł) oraz w Łebie (2311,50 zł).

Zdecydowanie spośród wszystkich gmin nadmorskich najlepiej pod tym względem wypadają gminy: Świnoujście, Postomino i Ustka.

Na atrakcyjność środków zewnętrznych finansujących inwestycje gminne należy patrzeć przez pryzmat ich wysokości, a nie udziału dofinansowania do wysokości inwestycji. Ważne w tym obszarze są także nakłady inwestycyjne ponoszone w gminie ogółem.

Tabela 4.13. Wielkość wydatków inwestycyjnych oraz wysokość dofinansowania z UE w gminach nadmorskich w latach 2007-2020

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Wydatki inwestycyjne w 2020 r.	Wydatki inwestycyjne w perspektywie finansowej		Dochody z UE w 2020 r.	Dochody z UE otrzymane w perspektywach finansowych		Udział INW/OG	Wydatki <i>per capita</i>	Udział UE/INW 2020	Udział UE/INW 2007- 2013	Udział UE/INW 2014- 2020
		2007-2013	2014-2020		2007-2013	2014-2020					
Stepnica (3)	2 801 082,80	101 508 037,90	2 801 082,80	952 716,11	11061859,77	16145163,46	11,1%	584,78	34,01%	10,90%	47,25%
Karnice (2)	1 801 474,16	12 493 407,32	1 801 474,16	385 483,47	2085877,51	2246271,89	9,2%	469,13	21,40%	16,70%	20,40%
Rewal (2)	7 098 022,00	133 108 250,78	7 098 022,00	121 998,19	287834,25	3639145,07	14,4%	1923,58	1,72%	0,22%	9,83%
Trzebiatów (3)	4 944 560,33	84 613 375,37	4 944 560,33	1 458 249,18	35927335,18	18031315,82	6,3%	322,54	29,49%	42,46%	27,80%
Dziwnów (3)	10 287 226,36	47 584 599,86	11 287 226,36	2 250 997,24	4321678,82	35968090,68	25,4%	2765,38	21,88%	9,08%	34,71%
Kamień Pomorski (3)	6 696 360,82	67 743 620,06	6 696 360,82	1 217 032,44	10625195,63	5323607,56	9,9%	484,19	18,17%	15,68%	16,52%
Międzyzdroje (3)	16 573 821,99	119 058 651,49	16 573 821,99	5 260 956,40	11975000	9319604,5	25,9%	2681,85	31,74%	10,06%	16,22%
Świerzno (2)	3 934 452,20	15 177 368,68	3 934 452,20	144 395,78	6692738,03	10048414,61	17,2%	971,47	3,67%	44,10%	51,08%
Wolin (3)	5 278 521,69	46 168 769,99	6 078 521,69	1 767 169,15	1997481,01	9301021,69	8,2%	446,58	33,48%	4,33%	23,77%
Kołobrzeg (1)	37 959 635,98	312 016 762,92	37 959 635,98	2 932 331,95	85713087,92	81655014,11	13,2%	853,22	7,72%	27,47%	34,82%
Dygowo (2)	2 206 872,29	27 972 951,37	2 206 872,29	170 696,27	3095015,36	5194274,55	7,9%	405,68	7,73%	11,06%	16,63%
Kołobrzeg (2)	16 007 101,04	85 719 006,96	16 007 101,04	0,00	2254445,28	382441,5	21,3%	1416,56	0,00%	2,63%	0,38%
Ustronie Morskie (2)	6 090 751,09	45 188 776,42	6 090 751,09	208 267,01	3943166,02	4049139,07	16,5%	1619,88	3,42%	8,73%	11,54%
Będzino (2)	4 248 373,57	35 556 524,72	4 248 373,57	2 173 127,94	1828856,35	7631169,26	8,7%	496,89	51,15%	5,14%	18,64%
Mielno (3)	4 420 283,23	62 414 919,13	4 420 283,23	671 919,14	3887336,19	8417270,52	9,6%	909,52	15,20%	6,23%	12,48%
Sianów (3)	10 485 102,79	50 215 325,25	10 485 102,79	2 752 604,18	7396283,7	22491261,4	14,7%	749,47	26,25%	14,73%	30,56%
Nowe Warpno (3)	156 847,11	86 438 792,10	156 847,11	0,00	4003200,41	1212261,76	1,8%	99,90	0,00%	4,63%	5,33%
Police (3)	16 048 444,58	174 721 471,68	16 048 444,58	8 984 288,93	16846631,42	36403485,91	7,1%	403,23	55,98%	9,64%	22,48%
Darłowo (1)	2 718 112,65	105 055 692,37	2 718 112,65	999 106,50	43359927,46	27379764,19	3,8%	206,86	36,76%	41,27%	31,65%
Darłowo (2)	16 616 058,68	47 404 137,04	16 616 058,68	3 056 274,58	3926128,34	10320502,05	23,3%	2169,20	18,39%	8,28%	12,21%
Postomino (2)	24 482 360,59	59 344 458,16	25 282 360,59	8 861 531,20	10097654,09	28474457,33	36,2%	3574,07	36,20%	17,02%	22,74%
Koszalin (1)	77 011 318,32	566 156 564,20	77 736 668,32	19 386 463,50	96094791,24	193663663,8	10,6%	725,50	25,17%	16,97%	34,80%
Świnoujście (1)	364 807 619,86	365 396 621,01	371 431 094,33	203 436 317,58	16765854,32	270717339,4	55,4%	9045,56	55,77%	4,59%	31,80%
Cedry Wielkie (2)	12 498 188,10	48 692 680,76	12 498 188,10	1 661 103,97	11384114,79	30751235,91	24,7%	1846,11	13,29%	23,38%	35,53%
Pruszcz Gdański (2)	18 611 584,49	125 522 298,96	22 108 469,93	3 234 047,78	7248449,72	25512521,03	9,4%	516,56	17,38%	5,77%	12,86%
Łeba (1)	7 489 252,14	32 303 810,34	7 489 252,14	91 971,50	13562851,05	2669681,79	23,9%	2311,50	1,23%	41,99%	5,33%
Wicko (2)	2 693 424,05	25 719 331,10	2 693 424,05	747 099,42	7247573,95	5441819,61	6,8%	476,71	27,74%	28,18%	20,06%
Krynica Morska (1)	1 656 622,39	78 089 060,30	2 156 622,39	158 834,72	26983121,27	18342132,68	10,5%	1403,92	9,59%	34,55%	35,17%

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Wydatki inwestycyjne w 2020 r.	Wydatki inwestycyjne w perspektywie finansowej		Dochody z UE w 2020 r.	Dochody z UE otrzymane w perspektywach finansowych		Udział INW/OG	Wydatki <i>per capita</i>	Udział UE/INW 2020	Udział UE/INW 2007- 2013	Udział UE/INW 2014- 2020
		2007-2013	2014-2020		2007-2013	2014-2020					
Stegna (2)	5 856 717,03	51 741 913,36	5 912 570,03	1 499 523,76	15661159,32	19096384,64	11,1%	619,10	25,60%	30,27%	39,43%
Sztutowo (2)	2 151 950,12	46 492 143,34	2 247 066,12	594 276,14	11554661,5	7957630,8	10,9%	618,38	27,62%	24,85%	33,16%
Hel (1)	2 684 673,97	44 432 383,92	2 684 673,97	1 003 166,06	1123599,53	2584016,12	12,2%	894,89	37,37%	2,53%	21,19%
Jastarnia (3)	3 114 844,19	61 740 080,85	3 114 844,19	401 143,79	4295029,02	5496563,36	10,0%	874,96	12,88%	6,96%	20,47%
Puck (1)	17 874 586,45	53 848 538,30	22 277 586,45	b/d	b/d	b/d	22,2%	1639,87	b/d	b/d	b/d
Władysławowo (3)	17 973 616,68	61 028 434,30	17 973 616,68	7 620 103,55	8651125,37	28948873,41	16,3%	1216,08	42,40%	14,18%	25,51%
Kosakowo (2)	31 208 867,49	111 456 661,45	31 658 800,35	1 144 022,60	10430903,04	3224431,41	26,0%	1632,26	3,67%	9,36%	2,19%
Krokowa (2)	4 698 887,18	84 408 087,00	5 178 887,18	1 470 938,80	27225886,33	49218680,05	7,1%	446,24	31,30%	32,26%	44,83%
Puck (2)	25 868 583,89	106 011 519,90	25 868 583,89	4 820 820,50	15376679,19	36115724,16	14,8%	937,61	18,64%	14,50%	29,94%
Ustka (1)	34 667 440,31	59 799 170,98	34 667 440,31	13 142 252,63	8738983,23	28795856,09	29,7%	2405,79	37,91%	14,61%	22,82%
Główczyce (2)	3 270 932,57	28 715 066,82	3 270 932,57	868 136,84	6683202,95	9507485,17	6,4%	382,12	26,54%	23,27%	30,50%
Słupsk (2)	39 505 976,78	165 778 279,04	50 520 976,78	7 014 592,10	11017955,64	36306453,2	25,1%	2125,12	17,76%	6,65%	16,30%
Smółdzino (2)	3 517 341,51	9 224 866,96	3 517 341,51	415 002,02	2753211,27	6149059,82	16,6%	1127,35	11,80%	29,85%	42,00%
Ustka (2)	8 996 880,27	69 516 453,91	8 996 880,27	967 606,63	2206328,78	8551192,45	16,4%	1109,36	10,75%	3,17%	11,61%
Reda (1)	12 755 991,62	60 528 456,96	12 755 991,62	1 118 361,28	5598235,54	17996554,28	8,9%	453,63	8,77%	9,25%	18,24%
Rumia (1)	51 737 607,46	158 209 905,68	52 007 607,46	9 342 582,60	2245825,91	33143253,85	18,4%	998,22	18,06%	1,42%	19,15%
Choczewo (2)	3 630 190,13	24 040 869,83	3 630 190,13	1 323 654,75	314924,72	3259367,83	11,3%	709,02	36,46%	1,31%	15,48%
Gniewino (2)	4 858 430,41	77 283 365,71	4 858 430,41	466 369,17	16443018,57	10166729,69	9,9%	654,77	9,60%	21,28%	22,43%
Gdańsk (1)	533 673 553,30	4 471 043 757,85	625 160 553,30	191 827 718,76	1665600083	1390828480	13,6%	1096,87	35,94%	37,25%	37,59%
Gdynia (1)	258 556 790,41	1 511 727 251,68	258 556 790,41	87 082 538,13	247457089,5	505152170,2	13,2%	1052,16	33,68%	16,37%	34,21%
Sopot (1)	63 111 004,85	857 396 614,47	66 871 004,85	28 118 267,70	118202453,2	105580238,6	17,0%	1904,95	44,55%	13,79%	26,29%
Braniewo (1)	17 043 131,03	46 257 263,39	17 043 131,03	9 298 920,52	16064668,6	12506121,33	18,3%	1032,29	54,56%	34,73%	32,51%
Braniewo (2)	1 886 332,77	20 843 037,98	1 886 332,77	186 094,46	8329878,4	5745981,73	6,5%	338,66	9,87%	39,96%	28,08%
Frombork (3)	3 653 247,19	19 283 946,81	3 653 247,19	2 339 874,39	4978840,08	8066900,01	19,0%	1117,20	64,05%	25,82%	44,22%
Elbląg (2)	15 665 557,52	23 273 910,23	15 665 557,52	134 822,28	1296751,06	2885345,07	29,9%	2061,26	0,86%	5,57%	4,32%
Tolkmicko (3)	2 124 360,03	45 986 339,58	2 124 360,03	94 499,34	5472678,96	3703793,31	6,7%	344,30	4,45%	11,90%	12,57%
Elbląg (1)	30 209 959,48	701 235 208,36	57 759 959,48	14 880 407,93	249090382,5	170076039,2	4,3%	261,38	49,26%	35,52%	47,08%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL.

Wśród gmin, które w latach 2007-2020 łącznie uzyskały najwyższą kwotę dofinansowania do inwestycji są gminy: Gdańsk (8,1 mld zł), Gdynia (ok 3 mld zł), Sopot (ponad 1,25 mld zł), Świnoujście (ponad 1,2 mld zł), Koszalin (ponad 1,1 mld zł) i Elbląg - gmina miejska, ponad 1 mld zł.

Gminy o najniższym poziomie wsparcia z UE na inwestycje to: Karnice – 23,5 mln zł, Smołdzino – 23,8 mln zł, Świerżno – 34,8 mln zł, Frombork – 37,5 mln zł, Braniewo (2) – 41,3 mln zł oraz Choczewo – 45 mln zł.

W przeprowadzonym badaniu własnym autorki metodą wywiadu pogłębionego wśród JST gmin nadmorskich, którego wyniki opisano w *rozdziale VI, podrozdziale 6.4. Ocena znaczenia turystyki w rozwoju gospodarczym gmin nadmorskich w opinii władz lokalnych*, pracownicy samorządów terytorialnych mieli za zadanie wskazać rodzaje inwestycji dofinansowanych ze środków Unii Europejskich jako te, które w znaczny sposób przyczyniły się do rozwoju turystyki w ich regionach. Po ich analizie stwierdzono, że realizowane inwestycje, podobnie jak źródła dofinansowania miały zróżnicowany charakter. Pochodziły zarówno z programów kierowanych bezpośrednio na rozwój turystyki, jak i tych, których bezpośrednio turystyki nie dotyczyły. Potwierdzają się zatem powyższe wnioski autorki, że każdy rodzaj inwestycji może przysłużyć się rozwojowi turystyki, lub mieć pośredni wpływ na jej rozwój w gminie.

4.5. Zróżnicowanie gmin nadmorskich przez pryzmat oceny wskaźnikowej sytuacji finansowej jednostek samorządu terytorialnego

Zróżnicowanie gospodarcze gmin nadmorskich wynika w głównej mierze z ich położenia geograficznego, z uzyskiwanych dochodów z budżetu państwa, sposobu zarządzania przez władze samorządowe, w tym kierowania polityką finansową, pozyskiwania przez gminę dochodów własnych, sposobu inwestowania, poziomu nakładów inwestycyjnych, ich finansowania, oraz prowadzenia polityki turystycznej, gdzie rozwój turystyki na tym obszarze jest dominującym kierunkiem rozwoju społeczno-gospodarczego.

Jednym z głównych celów działalności JST (co autorka opisała na początku rozdziału czwartego), jest kreowanie i stymulowanie rozwoju lokalnej gospodarki, w tym turystyki. Między rozwojem lokalnym a finansami gminy występują wzajemne i silne powiązania i uwarunkowania, gdyż planowanie przemian społeczno-gospodarczych wymaga zapewnienia odpowiednich środków finansowych

i ich właściwego redystrybuowania przez gminy. Władze lokalne posiadają samodzielność w kierowaniu środków finansowych na cele, które uznają za rozwojowe i priorytetowe [Zawora 2014, s. 432].

Samodzielność finansowa w wymiarze lokalnym jest wyznaczana przez przyznane prawnie źródła dochodów, które spełniają kilka podstawowych warunków. W szczególności wymagane jest by były odpowiednio wydajne, nie ograniczały usankcjonowanej prawnie samodzielności JST i sprzyjały rozwijaniu aktywności w realizacji użytecznych publicznie działań [Jaworska 2012, s. 132].

Zróźnicowania sytuacji finansowej gmin nadmorskich w Polsce dokonali m.in. R. Sobko i D. Janiszewska [2020, s. 143], którzy za pomocą miernika syntetycznego na podstawie średnich wartości z lat 2013-2017 dokonali obliczeń wskaźników finansowych dla gmin nadmorskich (wiejskich i miejsko-wiejskich) graniczących z morzem z województw: zachodniopomorskiego oraz pomorskiego. W analizie uwzględnili takie cechy jak: udział dochodów własnych w dochodach ogółem, udział nadwyżki operacyjnej w dochodach ogółem, udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem, wskaźnik samofinansowania, nadwyżka operacyjna na mieszkańca, zobowiązania ogółem na mieszkańca, udział zobowiązań ogółem w dochodach ogółem oraz dochody podatkowe *per capita*. Podobne badania przeprowadzone zostały przez D. Rajchela [2021, s. 98] dla całej populacji gmin w Polsce na podstawie danych z 2019 roku oraz w Rankingu Finansowym Samorządu Terytorialnego w Polsce za 2020 rok [Ranking Finansowy 2021, s. 12].

Do oceny kondycji finansowej JST gmin nadmorskich wykorzystano wskaźniki finansowe (załącznik nr 1), zaimplementowane z rankingu gmin w Polsce:

- W1. Udział dochodów własnych w dochodach ogółem [%]
- W2. Udział nadwyżki operacyjnej w dochodach ogółem [%]
- W3. Udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem [%]
- W4. Obciążenie wydatków bieżących wydatkami na wynagrodzenia i pochodne od wynagrodzeń [zł]
- W5. Udział środków europejskich w wydatkach ogółem [%]
- W6. Udział zobowiązań ogółem w dochodach ogółem [%]
- W7. Udział podatku dochodowego od osób fizycznych w dochodach bieżących [%].

Obliczone wskaźniki zostały poddane przekształceniu w taki sposób, aby mogły zostać porównane pomimo różnych jednostek i występowania wartości ujemnych¹¹¹. Wykorzystano w tym celu metodę normalizacji cech i na jej podstawie wyznaczono miernik syntetyczny dla każdej gminy (załącznik nr 1). Metoda ta pozwoliła uporządkować gminy od „najlepszej”, czyli charakteryzującej się najlepszą kondycją finansową do „najgorszej”, w której kondycja finansowa jest najslabsza.

Gminy nadmorskie sklasyfikowano w trzech rankingach, ze względu na „typ”, gdyż w taki sam sposób przygotowany został ranking gmin w Polsce, której pozycje również zostały wskazane w tabelach poniżej (tabela 4.14, 4.15, 4.16).

Tabela 4.14. Ranking gmin nadmorskich (miejskich) pod względem ich oceny sytuacji finansowej w 2020 r.

Lp.	Gmina	Ranking gmin nadmorskich	Pozycja w rankingu gmin z całej Polski ¹¹²
1.	Gdańsk	1	5
2.	Hel	2	6
3.	Sopot	3	7
4.	Świnoujście	4	8
5.	Gdynia	5	20
6.	Puck	6	21
7.	Łeba	7	32
8.	Koszalin	8	34
9.	Rumia	9	36
10.	Kołobrzeg	10	44
11.	Elbląg	11	50
12.	Krynica Morska	12	57
13.	Ustka	13	86
14.	Braniewo	14	89
15.	Darłowo	15	108
16.	Reda	16	126

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ranking finansowy ...*, s. 30-91.

Gminy, które uzyskały najwyższe wyniki w rankingu to: Gdańsk, Hel, Sopot i Świnoujście. Wszystkie te gminy zaliczają się do gmin miejskich i znajdują się w pierwszej dziesiątce gmin z najlepszą kondycją finansową w kraju¹¹³.

¹¹¹ Taki zabieg pozwala również na zapewnienie stałości poziomu zmienności, co jest w zgodzie z postulatem m.in. stałości wartości ekstremum oraz stałości rozstępu. Następnie wykorzystano macierz znormalizowanych wartości cech prostych do obliczenia wartości miernika syntetycznego

¹¹² W rankingu gmin miejskich znajduje się 236 gmin.

¹¹³ Pojęcie „kondycja finansowa” należy rozumieć jako sytuację finansową przedsiębiorstwa w określonym czasie [Siemińska 2003, s. 11].

Tabela 4.15. Ranking gmin nadmorskich (wiejskich) pod względem ich oceny sytuacji finansowej w 2020 r.

Lp.	Gmina	Ranking gmin nadmorskich	Pozycja w rankingu gmin z całej Polski ¹¹⁴
1.	Kołobrzeg	1	14
2.	Kosakowo	2	31
3.	Ustka	3	74
4.	Postomino	4	89
5.	Pruszcz Gdański	5	107
6.	Ustronie Morskie	6	151
7.	Darłowo	7	186
8.	Rewal	8	196
9.	Gniewino	9	213
10.	Choczewo	10	270
11.	Braniewo	11	410
12.	Puck	12	515
13.	Cedry Wielkie	13	538
14.	Słupsk	14	596
15.	Stegna	15	609
16.	Sztutowo	16	712
17.	Dygowo	17	743
18.	Elbląg	18	806
19.	Będzino	19	807
20.	Smółdzino	20	821
21.	Krokowa	21	845
22.	Karnice	22	1146
23.	Główczyce	23	1235
24.	Świerzno	24	1268
25.	Wicko	25	1471

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ranking finansowy ...*, s. 30-91.

Tabela 4.16. Ranking gmin nadmorskich (miejsko-wiejskich) pod względem ich oceny sytuacji finansowej w 2020 r.

Lp.	Gmina	Ranking gmin nadmorskich	Pozycja w rankingu gmin z całej Polski ¹¹⁵
1.	Międzyzdroje	1	38
2.	Mielno	2	41
3.	Dziwnów	3	61
4.	Władysławowo	4	79
5.	Sianów	5	99
6.	Frombork	6	135
7.	Jastarnia	7	137
8.	Police	8	143
9.	Stepnica	9	203
10.	Nowe Warpno	10	266
11.	Kamień Pomorski	11	297

¹¹⁴ W rankingu gmin wiejskich znajduje się 1533 gmin.

¹¹⁵ W rankingu gmin miejsko-wiejskich znajduje się 642 gmin.

Lp.	Gmina	Ranking gmin nadmorskich	Pozycja w rankingu gmin z całej Polski ¹¹⁵
12.	Trzebiatów	12	331
13.	Tolkmicko	13	482
14.	Wolin	14	520

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ranking finansowy ...*, s. 30-91.

Wysoka pozycja gminy w rankingu świadczyć może o jej właściwym zarządzaniu przez władze lokalne, realizowanych inwestycjach, uzyskiwanych wysokich dochodach własnych, w tym ze źródeł UE, co ma związek z przemyślaną strategią gminy. S. Szmitka [2017, s. 158] wielokrotnie w swojej pracy podkreśla, że o funkcjonowaniu przedsiębiorstwa na rynku w dłuższym okresie przesądzają bowiem decyzje rozwojowe. Decyzje w tej sferze powinny być podejmowane z odpowiednim wyprzedzeniem czasowym oraz muszą być oparte na rachunku ekonomicznym. Podobnie o zarządzaniu gminą piszą J. Filas, M. Piszczek i L. Stobnicka [1999, s. 17], ujmując proces zarządzania gminą jako realizację celów, jakie dana społeczność lokalna uznała w danym roku za priorytetowe i konieczne oraz którym władza lokalna w ramach swoich kompetencji stara się sprostać wykorzystując dostępne zasoby.

Gminę można traktować więc jako organizację gospodarczą, której celem funkcjonowania jest osiągnięcie określonego rezultatu ekonomicznego [Kieżun 1997, s. 74]. Niezależnie więc od wielkości gminy i związanej z tym skali zadań wykonywanie w jej ramach funkcji zarządczych wymaga wykorzystywania tych samych zasad, które stosuje się w każdej dobrze zarządzanej strukturze organizacyjnej dużego przedsiębiorstwa.

Na podstawie wartości wskaźników po normalizacji dokonano także scharakteryzowania poszczególnych wskaźników z ich interpretacją oraz wskazaniem grup gmin o najlepszych i najgorszych wynikach danego wskaźnika¹¹⁶ (tabela 4.17).

¹¹⁶ Do każdego wskaźnika dokonano wyodrębnienia z całej populacji gmin nadmorskich, gmin o skrajnie najwyższych wartościach wskaźnika oraz skrajnie najniższych wartościach.

Tabela 4.17. Charakterystyka poszczególnych wskaźników analizy finansowej gmin z wyszczególnieniem gmin o najwyższych i najniższych wynikach w 2020 r.

Nazwa wskaźnika	Interpretacja wskaźnika	Skala N- najlepszy wynik S- słaby wynik	Gminy
Udział dochodów własnych w dochodach ogółem (W1)	Wysoki udział dochodów własnych świadczy o zamożności JST, a także o dużej samodzielności finansowej i niezależności od transferów z budżetu państwa [Brezdeń, Spallek 2012, s. 185]. Może także oznaczać, że gminy efektywnie wykorzystują swój potencjał turystyczny do generowania dochodów [Sobko, Janiszewska 2020, s. 148].	N	Mielno (3), Krynica Morska (1), Międzyzdroje (3), Dziwnów (3), Łeba (1), Sopot (1), Rewal (2), Jastarnia (3), Hel (1), Ustronie Morskie (2)
		S	Braniewo (1), Reda (1), Smołdzino (2), Frombork (3), Główny (2), Puck (1), Świerzno (2), Świnoujście (1), Braniewo (2)
Udział nadwyżki operacyjnej w dochodach ogółem (W2)	Wskaźnik ten określany jest często mianem najbardziej syntetycznej miary sytuacji finansowej bądź barometrem kondycji finansowej JST. Informuje, ile środków finansowych pozostaje po pokryciu najważniejszych wydatków związanych z bieżącym funkcjonowaniem JST [Brezdeń, Spallek 2012, s. 187]. Im wyższa jest wartość wskaźnika, tym większe są możliwości inwestycyjne gminy, lub też większe możliwości zwiększania wydatków bieżących.	N	Hel (1), Puck (1), Gdańsk (1), Świnoujście (1), Gniewino (2), Rumia (1), Mielno (3),
		S	Ustka (1), Wicko (2), Wolin (3), Nowe Warpno (3), Międzyzdroje (3), Sopot (1)
Udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem (W3)	Wysoki udział wydatków inwestycyjnych świadczy o ponoszeniu przez gminy kosztów inwestycyjnych, w tym infrastrukturalnych. Niski udział tych wydatków świadczy o słabym potencjale rozwojowym (inwestycyjnym) oraz umiarkowanej samodzielności finansowej. Może także świadczyć o ponoszonych innych wysokich wydatkach budżetowych (wynikających z zadań własnych) realizowanych przez gminy.	N	Świnoujście (1), Ustka (1), Postomino (2), Puck (1), Dziwnów (3), Słupsk (2), Łeba (1), Międzyzdroje (3), Elbląg (2)
		S	Nowe Warpno (3), Darłowo (1), Elbląg (1), Główny (2), Braniewo (2), Wicko (2),
Udział środków europejskich w wydatkach ogółem (W4)	Im większa ilość środków pochodzących z budżetu UE, tym większe możliwości rozwojowe gmin. Te możliwości to ponoszone koszty wydatków inwestycyjnych. Niski udział może świadczyć o trudniejszej sytuacji finansowej JST, co może być ograniczeniem skali inwestycji i ogólnie wszystkich projektów, które nie są finansowane ze środków unijnych. Należy przy tym podkreślić, że ze względu na nieobligatoryjny charakter, wysoki udział wydatków finansowanych ze środków UE świadczy o większej aktywności władz lokalnych w	N	Gdańsk (1), Puck (1), Mielno (3), Braniewo (2), Gdynia (1),
		S	Sztutowo (2), Dziwnów (3), Stepnica (3), Ustronie Morskie (2), Stegna (2), Smołdzino (2),

Nazwa wskaźnika	Interpretacja wskaźnika	Skala N- najlepszy wynik S- słaby wynik	Gminy
	pozyskiwaniu dodatkowych źródeł.		
Udział podatku dochodowego od osób fizycznych w dochodach bieżących (W5)	Zgodnie z art. 3 ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego ¹¹⁷ podatek dochodowy zaliczany jest do dochodów własnych gminy (do wielkości 39,34% z uzyskanego podatku). Wskaźnik ten zależy od koniunktury kraju i przyczynia się do zwiększenia samodzielności finansowej.	N	Świnoujście (1), Frombork (3), Ustka (1), Dziwnów (3), Puck (1), Międzyzdroje (3), Braniewo (1)
		S	Łeba (1), Rewal (2), Krynica Morska (1)
Obciążenie wydatków bieżących wydatkami na wynagrodzenia i pochodne od wynagrodzeń (W6)	Wydatki na wynagrodzenia i pochodne od wynagrodzeń są wydatkami sztywnymi, wiążą się z ochroną pracowników i ich warunków pracy i płacy. Ich wysoki udział wpływa negatywnie na zarządzanie finansami JST.	N	Elbląg (2), Słupsk (2), Cedry Wielkie (2), Rewal (2), Puck (1)
		S	Sztutowo (2), Nowe Warpno (3), Stepnica (3), Police (3), Smołdzino (2), Kołobrzeg (2)
Udział zobowiązań ogółem w dochodach ogółem (W7)	To tzw. wskaźnik zadłużenia. Może negatywnie wpływać na zachowanie płynności finansowej.	N	Gniewino (2), Jastarnia (3), Mielno (3), Hel (1),
		S	Sopot (1), Gdynia (1), Gdańsk (1), Koszalin (1)

Źródło: opracowanie własne.

Dokonując interpretacji poszczególnych wskaźników dla wybranych gmin (z najwyższym i najniższym wynikiem) zauważa się tylko częściowe pokrycie z rankingiem gmin (tabela 4.14), bowiem na kondycję finansową wpływ mają wszystkie określone wskaźniki razem. Taką sytuację zaobserwowano w przypadku gminy Świnoujście, która znalazła się na trzecim miejscu wśród gmin nadmorskich oraz szóstym w rankingu gmin całej Polski, podczas gdy wskaźnik udziału dochodów własnych w dochodach ogółem tej gminy znalazł się na liście z najgorszym wynikiem. Na taką sytuację wpływ niewątpliwie ma wysokość wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem i ich pokryciu środkami zewnętrznymi. Gmina Świnoujście (jak wynika z tabeli – dochody własne gmin) jest jedną z tych gmin, które osiągają najwyższy udział dochodów własnych na mieszkańca.

Na szczególną uwagę zasługuje również interpretacja wskaźnika udziału podatku dochodowego od osób fizycznych w dochodach bieżących.

¹¹⁷ Ustawa z dn. 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz. U. 2003 nr 203 poz. 1966).

Wysokie wyniki wskaźnika w tabeli pokrywają się ze sformułowanym wnioskiem A. Sekuły [2014, s. 239], że jego wyniki mają największe znaczenie w gminach miejskich oraz jednostkach graniczących z dużymi miastami, jako udziały w dochodach własnych czy dochodach ogółem. W przypadku analizy tego wskaźnika wśród gmin nadmorskich najwyższe wartości osiągnęły gminy miejskie: Świnoujście, Ustka, Puck, Braniewo i gminy miejsko-wiejskie: Frombork, Dziwnów, Międzyzdroje, co potwierdza powyższe wnioski.

Wśród gmin z najsłabszym wynikiem, znalazły się gminy miejskie: Łeba i Krynica Morska oraz gminy wiejskie: Rewal, Choczewo, Sztutowo, Główny, Elbląg, Braniewo, Kosakowo (w dalszej kolejności również dominują gminy wiejskie).

A. Sekuła podkreśla ważny aspekt tego źródła dochodu własnego – brak opodatkowania wszystkich mieszkańców gmin podatkiem dochodowym. W gminach, w których zatem dominuje lub występuje rolnictwo, mieszkańcy zwolnieni są z opłacania podatku dochodowego. Płacony przez nich podatek rolny jest podatkiem majątkowym, a nie dochodowym. Opodatkowanie wszystkich pracujących podatkiem PIT zmniejszyłoby dysproporcje dochodowe między gminami miejskimi a wiejskimi i zwiększyło wpływy z tego źródła w tych ostatnich.

Jednak to nie jedyny problem tego podatku. Wysokość podatku dochodowego wylicza się rokrocznie, a procedura jego wyliczenia jest skomplikowana, niejasna, niepozwalająca na określenie współczynnika samodzielnie przez JST¹¹⁸. Jego wysokość uzależniona jest od koniunktury gospodarczej. Spowolnienie gospodarcze, czy kryzys przekładają się na zmniejszenie wpływów z tego tytułu oraz udziału w dochodach. Dodatkowo poprzez udziały w podatkach centralnych gminy nie mogą prowadzić skutecznej polityki finansowej na swoim obszarze [Dworakowska-Raj 2022].

Analiza instrumentów jakimi dysponują samorzady (ze szczególnym uwzględnieniem instrumentów finansowych) pozwoliła określić rodzaj i poziom zaangażowania JST w kształtowanie potencjału turystycznego regionu. Analiza klasyfikacji budżetowej wskazała te obszary turystyki, na które szczególnie kładzie się nacisk w gminach, tj. promocję, inwestycje gminne, kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego, środowisko naturalne i które zdaniem aktorów samorządowych odgrywają największe znaczenie w rozwoju turystyki na zarządzanym przez nich terenie.

---

¹¹⁸ Procedura wyliczenia poziomu podatku dochodowego przekazywanego JST uzależniona jest od liczby mieszkańców przyjętych do domów opieki społecznej, przy czym okresem porównawczym jest połowa roku bazowego (np. dla roku 2020 był to 30 czerwca 2019) i moment zakończenia obowiązywania poprzedniej ustawy, czyli ostatni dzień roku 2003.

Przeprowadzenie szczegółowej analizy finansowej stanowiło podwaliny pod ostatni rozdział rozprawy doktorskiej, tj. oceny poziomu rozwoju gospodarczego gmin nadmorskich i ich wpływie na rozwój turystyki.

ROZDZIAŁ 5. DIAGNOZA POTENCJAŁU TURYSTYCZNEGO OBSZARÓW NADMORSKICH ORAZ OCENA WPLYWU POTENCJAŁU GOSPODARCZEGO NA ROZWÓJ TURYSTYKI W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH

5.1. Zróżnicowanie potencjału turystycznego gmin nadmorskich

Gminy nadmorskie zaliczane są do jednych z najatrakcyjniejszych obszarów w kraju ze względu na dostęp do Morza Bałtyckiego, urozmaicony krajobraz, zróżnicowane ukształtowanie powierzchni i wysoko cenione walory naturalne. Linia brzegowa Wybrzeża Bałtyku w Polsce to 590 km, to niecałe 4% linii brzegowej całego Bałtyku. Zatem o potencjale gmin nadmorskich zdaje się świadczyć ich renta położenia. Choć termin ten jest w literaturze niedoprecyzowany, to najczęściej spotykaną definicją „renty położenia” jest określanie jej mianem zestawu potencjalnie mniej lub bardziej wymiernych korzyści płynących z umiejscowienia danej jednostki samorządu terytorialnego [Ossowska 2009, s. 128]. Jest swego rodzaju premią atrakcyjności lokalizacji. W rozdziale drugim dysertacji, podrozdziale 2.3.1. *Potencjał turystyczny – zagadnienia przestrzenne* przeprowadzona została charakterystyka potencjału turystycznego oraz czynników, które na ten potencjał wpływają. Dla celów przeprowadzenia diagnozy potencjału turystycznego obszaru nadmorskiego przyjęto definicję B. Meyer [2010, s. 23], która charakteryzuje potencjał turystyczny jako wszystkie zasoby, takie jak: elementy środowiska naturalnego, kulturowego, zagospodarowania turystycznego, a także dostępności komunikacyjnej, jak i paraturystycznej infrastruktury, które stwarzają możliwość podjęcia działania, które służyć będzie osiągnięciu zamierzonego celu w obszarze turystyki. Potencjał turystyczny stanowią również wszystkie elementy geograficznego środowiska, jak i zachowania człowieka, które mogą zostać wykorzystane do uprawiania turystyki.

Autorka w tej części dysertacji empirycznej dokona określenia zróżnicowania potencjału turystycznego gmin nadmorskich na podstawie wybranych czynników w obszarach:

- zagospodarowania turystycznego,
- walorów środowiskowych i krajobrazowych,
- zagospodarowania infrastrukturalnego.

Następnie na podstawie zastosowanych czynników zróżnicowania potencjału turystycznego jako całość, w części 5.2. rozprawy dokonana zostanie typologia gmin pod względem oceny rozwoju turystyki w gminach nadmorskich.

5.1.1. Zagospodarowanie turystyczne

Zagospodarowanie turystyczne jest ważnym zasobem strukturalnym, decydującym o potencjale turystycznym danego obszaru. A. Kowalczyk [2000, s. 287] określa go jako „zespół urządzeń turystycznych, stanowiących wyposażenie danego obszaru, ukierunkowanych na zaspokojenie potrzeb turystów. Najważniejszym jej elementem są zatem urządzenia, które umożliwiają turystom nocleg, czyli tzw. infrastruktura (baza) noclegowa.

W definicji to „wszelkiego rodzaju obiekty noclegowe, ich części lub części specjalnie dostosowanych środków transportowych, a także wyodrębnione tereny wraz z urządzeniami bezpośrednio związanymi z obsługą osób podróżujących [Milewska, Włodarczyk 2009, s. 59]. Bazę noclegową uznaje się za podstawowy element zagospodarowania turystycznego danego obszaru, np. gminy, a jej wielkość i strukturę uważa się za główne wskaźniki jego zdolności recepcyjnej [Milewski 2005, s. 98].

W skład bazy noclegowej wg ustawy¹¹⁹ wchodzi rozmaite obiekty noclegowe. Do najważniejszych zalicza się: hotele, motele, pensjonaty, kempingi, domy wycieczkowe, schroniska, schroniska młodzieżowe, pola biwakowe.

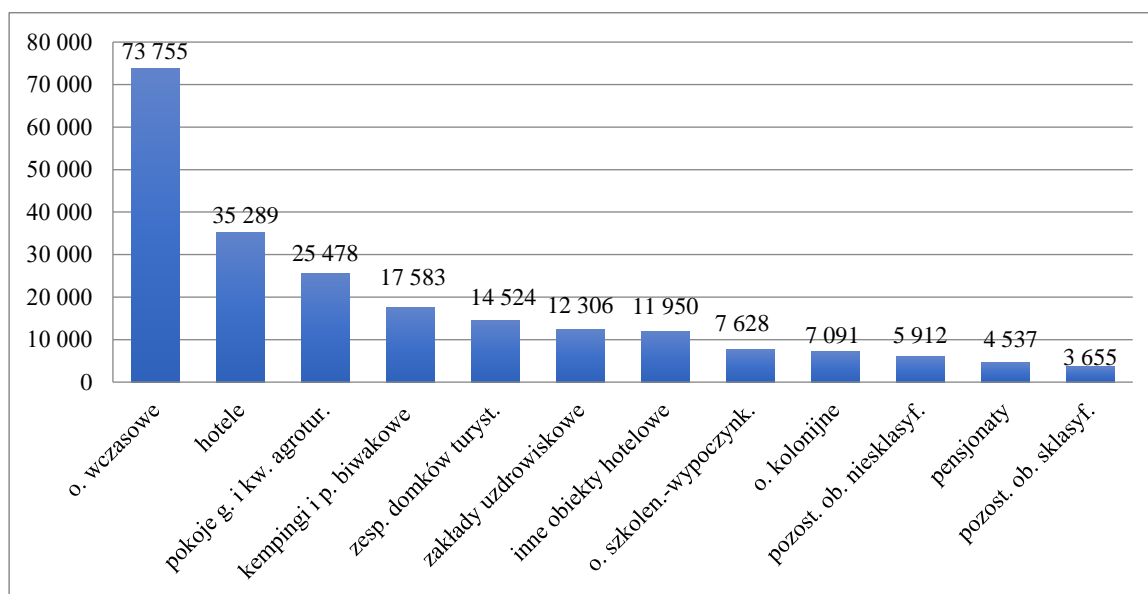
W statystyce publicznej obowiązuje bardziej rozbudowany system klasyfikacji obiektów noclegowych. GUS do turystycznych obiektów noclegowych zbiorowego zakwaterowania zalicza:

- obiekty hotelowe (hotele, motele, pensjonaty i inne obiekty hotelowe),
- obiekty noclegowe krótkotrwałego zakwaterowania (domy wycieczkowe, schroniska, schroniska młodzieżowe, szkolne schroniska młodzieżowe, ośrodki wczasowe, ośrodki kolonijne, ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe, hostele, domy pracy twórczej, zespoły domków turystycznych, zakłady uzdrowiskowe, pokoje gościnne, kwatery agroturystyczne i pozostałe turystyczne obiekty noclegowe niesklasyfikowane), w tym także:
- kempingi i pola biwakowe.

---

¹¹⁹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych (Dz. U. 1997 nr 133 poz. 884), art. 3, definicje obiektów noclegowych.

Z dostępnych źródeł statystycznych wynika, że na koniec lipca 2020 roku na obszarze gmin nadmorskich znajdowało się łącznie 2502 turystycznych obiektów noclegowych z łączną liczbą 218 470 miejsc noclegowych. Przeważającą część bazy noclegowej stanowiły ośrodki wczasowe (17,91%), licząc 73 755 miejsc noclegowych. Pozostałe obiekty noclegowe ze znaczącą liczbą miejsc noclegowych to hotele (8,57%), pokoje gościnne i kwatery agroturystyczne (6,19%), kempingi i pola biwakowe (4,27%), zespoły domków turystycznych (3,53%), zakłady uzdrowiskowe (2,99%), oraz inne obiekty hotelowe (2,9%). Poniżej 10 tys. miejsc noclegowych usytuowanych było natomiast w ośrodkach szkoleniowo-wypoczynkowych (1,85%), kolonijnych (1,72%), pozostałych obiektach niesklasyfikowanych (1,44%), pensjonatach (1,1%) oraz pozostałych ośrodkach (0,89%), takich jak: motele, schroniska młodzieżowe i szkolne, hostele oraz domy pracy twórczej (ryc. 5.1.).

Ryc. 5.1. Liczba miejsc noclegowych w turystycznych obiektach noclegowych gmin nadmorskich w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne.

Dane dotyczące bazy noclegowej (stan na lipiec 2020 r.) we wszystkich gminach nadmorskich przedstawione zostały w tabeli 5.1. oraz załączniku nr 2 (pełny wykaz bazy noclegowej).

Tabela 5.1. Stan, wielkość i stopień wykorzystania bazy noclegowej (turyistycznych obiektów noclegowych zbiorowego zakwaterowania) gmin nadmorskich w 2020 r.

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Liczba turystycznych obiektów noclegowych	Liczba miejsc noclegowych ogółem, w tym:	Obiekty hotelowe ogółem, w tym:	hotele	motele	pensjonaty	inne obiekty hotelowe	Ob. nocleg. krótkotrwałego zakwaterowania ogółem, w tym m.in.:	pokoje gościnne i kwatery agroturystyczne	ośrodki wczasowe	55.3 Kempingi i pola biwakowe ogółem	Stopień wykorzystania miejsc noclegowych (%)
Stepnica (3)	2	32	0	0	0	0	0	14	14	0	18	43,8
Karnice (2)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0
Rewal (2)	201	18 152	1 627	172	0	380	1 075	15 582	1 987	10 673	943	92,7
Trzebiatów (3)	35	5 003	127	0	0	46	81	4 136	123	2 779	740	95,0
Dziwnów (3)	98	9 545	498	147	0	351	0	7 833	952	5 013	1 214	97,5
Kamień Pomorski (3)	6	724	75	21	0	54	0	649	64	0	0	100,6
Międzyzdroje (3)	66	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	102,6
Świerzno (2)	0	5 970	2 229	1 660	0	310	259	3 291	662	1 832	450	0,0
Wolin (3)	11	835	142	0	0	54	88	193	89	40	500	104,5
Kołobrzeg (1)	130	17 678	5 461	4 881	22	156	402	12 217	1 294	2 846	0	98,4
Dygowo (2)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0
Kołobrzeg (2)	84	6 740	1 120	745	0	165	210	5 120	1 140	3 147	500	97,8
Ustronie Morskie (2)	89	8 443	998	753	0	54	191	7 345	1 208	5 159	100	109,0
Będzino (2)	5	268	154	154	0	0	0	114	10	0	0	102,5
Mielno (3)	214	18 764	2 151	1 214	0	444	493	15 330	2 177	10 610	1 283	95,3
Sianów (3)	2	213	120	0	0	0	120	93	0	0	0	100,0
Nowe Warpno (3)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0
Police (3)	3	241	217	154	0	63	0	24	24	0	0	82,0
Darłowo (1)	78	6 049	628	466	0	162	0	4 998	1 133	3 083	423	87,6
Darłowo (2)	63	5 917	166	112	0	54	0	5 601	431	2 417	150	79,9
Postomino (2)	35	4 997	301	266	0	35	0	4 511	184	1 440	185	94,7
Koszalin (1)	15	958	704	358	44	200	102	254	27	136	0	109,5
Świnoujście (1)	97	11 557	5 755	2 990	0	352	2 413	5 202	606	2 778	600	97,1
Cedry Wielkie (2)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0
Pruszcz Gdański (2)	6	315	202	85	0	0	117	113	41	0	0	99,7
Łeba (1)	128	10 558	1 095	482	0	71	542	7 183	1 322	3 496	2 280	80,7
Wicko (2)	22	883	68	0	0	25	43	715	217	152	100	100,0
Krynica Morska (1)	85	5 921	1 239	468	0	255	516	3 982	736	2 156	700	100,5
Stegna (2)	64	6 544	100	32	0	68	0	5 644	776	2 637	800	130,6
Sztutowo (2)	28	2 395	222	144	0	0	78	1 813	264	987	360	67,9
Hel (1)	25	1 574	246	118	0	0	128	1 328	449	647	0	95,1
Jastarnia (3)	58	3 803	940	858	0	0	82	2 405	689	1 042	458	88,7
Puck (1)	10	725	220	174	0	0	46	205	80	0	300	86,5
Władysławowo (3)	325	16 424	2 678	965	0	600	1 113	11 806	4 622	4 216	1 940	90,5
Kosakowo (2)	8	295	78	0	0	50	28	217	84	0	0	92,5
Krokowa (2)	62	2 476	65	33	0	32	0	1 974	966	581	437	119,4
Puck (2)	10	413	161	78	0	70	13	252	84	0	0	97,9
Ustka (1)	58	5 334	1 629	1 468	0	0	161	3 665	272	1 847	40	100,5
Główczyce (2)	1	40	0	0	0	0	0	40	0	0	0	0,0
Słupsk (2)	1	235	235	0	0	0	235	0	0	0	0	100,0
Smołdzino (2)	1	16	0	0	0	0	0	16	16	0	0	0,0
Ustka (2)	65	7 730	606	0	0	45	561	6 404	1 054	3 207	720	90,0
Reda (1)	4	278	223	166	0	0	57	55	0	0	0	100,0

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Liczba turystycznych obiektów noclegowych	Liczba miejsc noclegowych ogółem, w tym:	Obiekty hotelowe ogółem, w tym:	hotele	motele	pensjonaty	inne obiekty hotelowe	Ob. nocleg. krótkotrwałego zakwaterowania ogółem, w tym m.in.:	pokoje gościnne i kwatery agroturystyczne	ośrodki wczasowe	55.3 Kempingi i pola biwakowe ogółem	Stożek wykorzystania miejsc noclegowych (%)
Rumia (1)	8	577	505	505	0	0	0	72	72	0	0	106,3
Choczewo (2)	17	575	85	85	0	0	0	420	341	0	70	214,3
Gniewino (2)	3	285	270	226	0	0	44	15	15	0	0	100,0
Gdańsk (1)	175	18 235	12 586	10 177	0	218	2 191	5 189	904	452	460	102,8
Gdynia (1)	36	3 015	1 733	1 605	0	30	98	1 282	227	0	0	103,3
Sopot (1)	43	6 126	3 053	2 535	0	153	365	1 361	0	382	1 712	99,3
Braniewo (1)	3	90	60	60	0	0	0	30	30	0	0	79,6
Braniewo (2)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0
Frombork (3)	3	167	107	84	0	0	23	60	0	0	0	100,0
Elbląg (2)	1	12	0	0	0	0	0	12	12	0	0	0,0
Tolkmicko (3)	4	275	249	249	0	0	0	26	26	0	0	120,3
Elbląg (1)	14	1 068	714	599	0	40	75	254	54	0	100	72,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL.

Aby na podstawie uzyskanych danych określić poziom zagospodarowania turystycznego w gminach należało zbadać poziom funkcji turystycznej gmin. Badania funkcji turystycznej są dość powszechne w literaturze przedmiotu. W zależności od podziału administracyjnego (gminy, powiaty, lub województwa), badań dokonali m.in.: P. Pilichowska i A. Głądała [2021], A. Krażewska i L. Osowska [2020, s. 25-38], E. Synówka-Bejenka [2017, s. 64-76].

Pojęcie funkcji turystycznej według W. Kurka i M. Miki [2007, s. 40] to wszelka działalność społeczno-ekonomiczna w miejscowości lub regionie, skierowana na obsługę turystów, z której wynika jej (jego) zdolność do zaspokajania określonych potrzeb turystycznych. E. Dziedzic [1998] sklasyfikował funkcję natomiast jako obszar recepcji turystycznej do którego kieruje się ruch turystyczny.

Wraz z postępem naukowym dotyczącym rozwoju zjawiska turystyki uznano, że pojęcie jest nie doprecyzowane i nie określało stopnia rozwoju funkcji na określonym obszarze. Powstały zatem mierniki oraz wartości, które pozwalają dokonać oceny stopnia zaawansowania spotykanej na określonym obszarze aktywności i działalności turystycznej [Szromek 2012, s. 3].

Do przeanalizowania turystycznego zagospodarowania w gminach nadmorskich dokonano zatem obliczeń wskaźnika Baretje'a-Deferta (liczby miejsc noclegowych w przeliczeniu na 100 mieszkańców) oraz wskaźnika gęstości bazy noclegowej (liczby miejsc noclegowych na 1 km²). Na podstawie tych wskaźników m.in. A. Krażewska

i L. Ossowska w swoich badaniach dokonały oceny zróżnicowania gmin z woj. zachodniopomorskiego z 2018 r. Oba wskaźniki określają na jakim poziomie w gminach rozwinięta jest funkcja turystyczna.

Wartości dla wskaźnika Baretje'a-Deferta w literaturze przedmiotu są bardzo różnie interpretowane. Autorzy tacy jak W. Kurek i M. Mika [2007, s. 41], A. Kowalczyk [2002], czy A. R. Szromek [2007] wskazują, że wysoko rozwiniętą funkcją turystyczną przyjmuje się dla wartości równej lub wyższej 100 tego wskaźnika. Z kolei I. Bąk [2011, s. 11] uważa, że wartość wskaźnika na poziomie 100 oznacza, że rzeczywista funkcja turystyczna dopiero zaczyna się wykształcać, a dobrze rozwinięta funkcja turystyczna to wartość wskaźnika na poziomie 100-500. Jeszcze inni autorzy, jak J. Warszńska [1985, s. 88], czy M. Żek [2008, s. 73] czy natomiast wskazuje, że wskaźnik na poziomie 50 już świadczy o dobrze rozwiniętej funkcji turystycznej. Obniżoną wartość wskaźnika przyjmuje także M. Boyer, określając go w stosunku do gmin na poziomie 10-40 jako „gminę z istotną, ale nie dominującą funkcją turystyczną”, a wartość w przedziale 40-100 jako „gminę z dominującą funkcją turystyczną” [Pearce 2012, s. 56-57].

Autorka przyjęła klasyfikację M. Boyer oraz uwzględniła klasyfikację I. Bąk do określenia poziomu funkcji turystycznej. M. Boyer właściwie obniża skalę uwzględniając jednostkę gminną. Z kolei w dysertacji pomimo przyjętej do badań jednostki gminnej, uwzględniono różne typy gmin, w tym miejskie, a wartość osiąganego przez nie wskaźnika dochodzi do poziomu wskazywanego przez I. Bąk.

Kolejną z miar stosowanych w ocenie poziomu zagospodarowania turystycznego jest m.in. wskaźnik gęstości bazy noclegowej [Baran, Grzebyk 2010, s. 15-24]. Określa on liczbę miejsc noclegowych zaoferowanych turystom przypadających na 1 km² powierzchni obszaru [Warszńska, Jackowski 1979]. J. Warszńska w klasyfikacji obszaru do grupy gmin dobrze rozwiniętych pod względem turystycznym zalicza te, dla których wskaźnik ten jest wyższy lub równy 50.

Tabela 5.2. Ranking gmin nadmorskich na podstawie wskaźników zagospodarowania turystycznego w 2020 r.

Lp.	Nazwa i typ gminy: (1) miejska, (2) wiejska, (3) miejsko-wiejska	Wskaźnik Baretje'a- Deferta - W _{BD} (miejsca noclegowe na 100 mieszkańców)	Wskaźnik gęstości bazy noclegowej - W _{GB} (miejsca noclegowe na 1 km ²)	Mediana obu wskaźników
1.	Łeba (1)	325,86	621,06	473,46
2.	Rewal (2)	491,92	422,14	457,03

Lp.	Nazwa i typ gminy: (1) miejska, (2) wiejska, (3) miejsko-wiejska	Wskaźnik Baretje'a- Deferta - W _{BD} (miejsca noclegowe na 100 mieszkańców)	Wskaźnik gęstości bazy noclegowej - W _{GB} (miejsca noclegowe na 1 km ²)	Mediana obu wskaźników
3.	Kołobrzeg (1)	39,73	679,92	359,83
4.	Mielno (3)	386,09	302,65	344,37
5.	Ustka (1)	37,02	533,40	285,21
6.	Krynica Morska (1)	501,78	50,18	275,98
7.	Władysławowo (3)	111,12	391,05	251,09
8.	Dziwnów (3)	256,59	238,63	247,61
9.	Jastarnia (3)	106,83	380,30	243,56
10.	Sopot (1)	18,49	360,35	189,42
11.	Ustronie Morskie (2)	224,55	148,12	186,34
12.	Darłowo (1)	46,04	302,45	174,24
13.	Puck (1)	6,65	145,00	75,83
14.	Międzyzdroje (3)	96,60	51,47	74,03
15.	Ustka (2)	95,31	35,62	65,47
16.	Hel (1)	52,47	68,43	60,45
17.	Stegna (2)	69,18	38,49	53,83
18.	Kołobrzeg (2)	59,65	46,81	53,23
19.	Darłowo (2)	77,25	22,00	49,62
20.	Postomino (2)	72,95	22,01	47,48
21.	Sztutowo (2)	68,82	21,38	45,10
22.	Świnoujście (1)	28,66	57,21	42,93
23.	Gdańsk (1)	3,75	69,60	36,67
24.	Trzebiatów (3)	32,64	22,04	27,34
25.	Krokowa (2)	23,51	11,57	17,54
26.	Gdynia (1)	1,23	22,33	11,78
27.	Rumia (1)	1,11	19,23	10,17
28.	Wicko (2)	15,63	4,11	9,87
29.	Choczewo (2)	11,23	3,14	7,19
30.	Elbląg (1)	0,92	13,35	7,14
31.	Koszalin (1)	0,90	9,78	5,34
32.	Wolin (3)	7,06	2,55	4,81
33.	Reda (1)	0,99	8,18	4,58
34.	Kamień Pomorski (3)	5,23	3,46	4,35
35.	Braniewo (1)	0,55	7,50	4,02
36.	Kosakowo (2)	1,54	5,90	3,72
37.	Frombork (3)	5,11	1,35	3,23
38.	Tolkmicko (3)	4,46	1,32	2,89
39.	Gniewino (2)	3,84	1,62	2,73
40.	Będzino (2)	3,13	1,61	2,37

Lp.	Nazwa i typ gminy: (1) miejska, (2) wiejska, (3) miejsko-wiejska	Wskaźnik Baretje'a- Deferta - W_{BD} (miejsca noclegowe na 100 mieszkańców)	Wskaźnik gęstości bazy noclegowej - W_{GB} (miejsca noclegowe na 1 km ²)	Mediana obu wskaźników
41.	Puck (2)	1,50	1,74	1,62
42.	Pruszcz Gdański (2)	0,87	2,19	1,53
43.	Sianów (3)	1,52	0,94	1,23
44.	Słupsk (2)	1,26	0,90	1,08
45.	Police (3)	0,61	0,96	0,78
46.	Stepnica (3)	0,67	0,11	0,39
47.	Główny (2)	0,47	0,12	0,30
48.	Smoldzino (2)	0,51	0,06	0,29
49.	Elbląg (2)	0,16	0,06	0,11
50.	Karnice (2)	0,00	0,00	0,00
51.	Świerżno (2)	0,00	0,00	0,00
52.	Dygowo (2)	0,00	0,00	0,00
53.	Nowe Warpno (3)	0,00	0,00	0,00
54.	Cedry Wielkie (2)	0,00	0,00	0,00
55.	Braniewo (2)	0,00	0,00	0,00

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS BDL.

W przypadku obydwu wskaźników można mówić o dobrze rozwiniętej funkcji turystycznej w gminach nadmorskich. Pierwszych dwanaście gmin charakteryzuje się szczególnie wysoką medianą obu wskaźników (powyżej 170), podczas gdy dalszy ciąg zestawienia osiągnął wynik 75 i niżej. W rankingu znalazły się również takie gminy, w których zagospodarowanie turystyczne nie istnieje¹²⁰.

W celu właściwego scharakteryzowania gmin z rankingu (tabela 5.2.) oraz dokonania właściwej interpretacji osiągniętych wskaźników wraz z ich medianą, na podstawie opisanych wcześniej miar określono stopień rozwoju gmin pod względem zagospodarowania turystycznego oraz stopnia rozwinięcia funkcji turystycznej (tabela 5.3.).

¹²⁰ W badaniu uwzględniono obiekty i zagospodarowanie turystyczne ujęte w statystyce publicznej. Przypuszcza się, że istnieje baza noclegowa nie zarejestrowana oficjalnie jako działalność gospodarcza i nie ujęta jest w bazie zagospodarowania gminy (jak np. kwatery prywatne).

Tabela 5.3. Kryteria poziomu zagospodarowania turystycznego

Stopień rozwoju funkcji turystycznej pod względem poziomu zagospodarowania turystycznego	Gminy nadmorskie
Nowoczesny i bardzo dobrze rozwinięty ośrodek turystyczny >100,00	Łeba (1), Rewal (2), Kołobrzeg (1), Mielno (3), Ustka (1), Krynica Morska (1), Władysławowo (3), Dziwnów (3), Jastarnia (3), Sopot (1), Ustronie Morskie (2), Darłowo (1).
Duży ośrodek turystyczny z dominującą funkcją turystyczną 50,00-100,00	Puck (1), Międzyzdroje (3), Ustka (2), Hel (1), Stegna (2), Kołobrzeg (2).
Gmina z wysoko rozwiniętą funkcją turystyczną 25,00-50,00	Darłowo (2), Postomino (2), Sztutowo (2), Świnoujście (1), Gdańsk (1), Trzebiatów (3).
Gmina z umiarkowaną, ale nie dominującą funkcją turystyczną 6,25-25,00	Krokowa (2), Gdynia (1), Rumia (1), Wicko (2), Choczewo (2), Elbląg (1).
Mały ruch turystyczny lub funkcja turystyczna „zanurzona” wśród innych funkcji gminy 0,78-6,25	Koszalin (1), Wolin (3), Reda (1), Kamień Pomorski (3), Braniewo (1), Kosakowo (2), Frombork (3), Tolkmicko (3), Gniewino (2), Będzino (2), Puck (2), Pruszcz Gdański (2), Sianów (3), Słupsk (2), Police (3).
Aktywność turystyczna praktycznie nie istnieje 0,00-0,78	Stepnica (3), Główny (2), Smołdzino (2), Elbląg (2), Karnice (2), Świerżno (2), Dygowo (2), Nowe Warpno (3), Cedry Wielkie (2), Braniewo (2).

Źródło: opracowanie własne na podstawie Szromek A. R., *Przegląd wskaźników ...*, s. 5.

Do najlepiej rozwiniętych turystycznie gmin nadmorskich należą: Łeba, Rewal, Kołobrzeg, Mielno, Ustka, Krynica Morska, Władysławowo, Dziwnów, Jastarnia, Sopot, Ustronie Morskie oraz Darłowo osiągając wskaźnik powyżej 100 i tym samym klasyfikując się jako duże, nowoczesne i dobrze rozwinięte ośrodki turystyczne. Połowa z tych gmin to gminy miejskie, cztery to miejsko-wiejskie i dwie to gminy wiejskie.

W całej populacji gmin nadmorskich istnieje 42% gmin, w których poziom zagospodarowania turystycznego jest znikomy lub nie istnieje. Najsłabiej rozbudowana jest baza noclegowa w gminach wiejskich. Z przedziału gmin, w której aktywność turystyczna praktycznie nie istnieje, 80% gmin to właśnie gminy wiejskie. W sześciu z nich (na podstawie danych statystyki publicznej) baza noclegowa w ogóle nie istnieje.

Niski stopień rozwinięcia funkcji turystycznej w gminie wynikać może także z rozwinięcia innych funkcji w tych gminach. Dla przykładu takie gminy jak: Będzino,

Postomino, Wolin, Trzebiatów, czy Krokowa to tereny rolnicze, a więc może dominować w tych gminach funkcja rolnicza. Wśród gmin słabo rozwiniętych turystycznie jest również gm. Stepnica, Słupsk czy Kamień Pomorski, w tych gminach natomiast dominuje funkcja mieszkaniowa.

Niektóre gminy miejskie lub miejsko-wiejskie, z lepszą lub całkiem dobrze rozwiniętą funkcją turystyczną takie jak Koszalin, Elbląg, Gdańsk, Darłowo to natomiast gminy z dominującą funkcją przemysłową.

Warto przy tym podkreślić, że cała populacja gmin nadmorskich bez względu na ich osiągnięte wyniki zagospodarowania turystycznego należy do grupy gmin atrakcyjnych turystycznie, co autorka dostrzega w kolejnych badaniach i analizach.

Przeprowadzona analiza danych obszaru nadmorskiego pozwala stwierdzić, że jest to obszar charakteryzujący się wysokim zagospodarowaniem turystycznym, co przedstawiono w tabeli 5.4. Gminy nadmorskie, stanowiące zaledwie 2,45% powierzchni kraju posiadają aż 24,31% turystycznych obiektów noclegowej całej populacji oraz 28,18% miejsc noclegowych.

Tabela 5.4. Gminy nadmorskie na tle Polski w 2020 r.

Wyszczególnienie	Powierzchnia (w km ²)	Turystyczne obiekty noclegowe	Miejsca noclegowe	Wskaźnik Baretje'a-Deferta	Wskaźnik gęstości bazy noclegowej
Polska	322 575	10 291	775 282	2,05	2,40
Gminy nadmorskie	7 917	2 502	218 470	13,69	27,60
Pozostały obszar	314 658	7 789	556 812	1,54	1,83

Źródło: opracowanie własne.

Gminy nadmorskie dysponują znaczącym potencjałem turystycznym w zakresie zagospodarowania turystycznego. Dysponują wysoką liczbą miejsc noclegowych oraz na ich terenach funkcjonuje dużo turystycznych obiektów noclegowych. Bardzo wysoko rozwinięty jest wskaźnik gęstości bazy noclegowej, co świadczy o tym, że w obrębie pasa nadmorskiego znajduje się najwięcej miejsc noclegowych w stosunku do powierzchni obszaru (największe zagęszczenie) w stosunku do całej Polski.

5.1.2. Walory krajoznawcze i środowiskowe

Badania potencjału turystycznego pod kątem walorów krajoznawczych i środowiskowych podjęli się w swoich pracach m.in.: M. Kistowski, M. Jaworska

i M. Rusin, A. Trocha i A. Tupaj A. Krażewska i L. Ossowska, M. Wanagos czy D. Sokołowski.

M. Wanagos [2010, s. 271-293] w swojej pracy dostrzega potencjał regionu nadmorskiego województwa warmińsko-mazurskiego związany z bliskością morza oraz bogactwem przyrodniczym. A. Krażewska i L. Ossowska [2020, s. 25-38], również dostrzegają potencjał gmin nadmorskich związany z bliskością gmin do morza, badając zróżnicowanie długości brzegu morskiego wybranych gmin z woj. zachodniopomorskiego. W swojej pracy zwracają uwagę także na tereny atrakcyjne przyrodniczo ze względu na występowanie obszarów ochrony prawnej. Na zakres i stan ochrony środowiska przyrodniczego zwraca uwagę M. Jaworska i M. Rusin [2011, s. 37-46], dokonując zróżnicowania stanu środowiska naturalnego w Polsce. M. Kistowski, A. Trocha i A. Tupaj [2010, s. 179-187] podejmują się rozpoznania czynników kreujących atrakcyjność turystyczną gmin, uwzględniając również jakość środowiska. Z kolei D. Sokołowski [2014, s. 81-88] podkreśla znaczenie walorów turystyczno-wypoczynkowych na przykładzie gminy Krokowa.

Uwzględniając występujące badania i wskaźniki brane pod uwagę w ocenie walorów krajoznawczych i środowiskowych, do analizy w dysertacji dobrano zatem takie zmienne, które niewątpliwie wpływają na potencjał turystyczny gmin nadmorskich i są to: powierzchnia lasów, liczba pomników przyrody, powierzchnia terenów chronionych, wskaźnik udział powierzchni chronionej w powierzchni ogółem, oraz liczba parków spacerowo-wypoczynkowych. Dane pochodzą ze statystyki GUS, BDL.

Kolejnym czynnikiem, który zdaje się być istotnym walorem krajoznawczym w kontekście potencjału turystycznego gmin nadmorskich, który nie występuje w statystyce publicznej i którego zbadania podjęły się A. Krażewska i L. Ossowska to renta położenia, czyli dostępność gmin do morza (do linii brzegowej).

Na potrzeby przeanalizowania renty położenia gmin w dysertacji i określenia jej atrakcyjności (w sposób najbardziej właściwy) uwzględniono po pierwsze – położenie gminy (według metodologii Eurostatu) oraz długość linii brzegowej.

Wyróżniono trzy grupy gmin do których zaliczono: 40 gmin bezpośrednio graniczących z morzem, 7 gmin, których co najmniej 50% powierzchni gminy znajduje się w odległości do 10 km od morza, oraz 8 gmin, których poniżej 50% powierzchni gminy znajduje się w odległości do 10 km od morza. Uwzględniając te trzy grupy dokonano oceny atrakcyjności renty położenia stosując następujące kryteria oceny:

ocenę długości linii brzegowej (w przypadku gmin graniczących z morzem) oraz odległości gminy od linii morza, w przypadku gmin, które z morzem nie graniczą.

Zróznicowania długości brzegu morskiego oraz odległości gminy od brzegu określono na podstawie danych urzędów gmin, planów zagospodarowania przestrzennego gmin oraz Systemu Informacji Przestrzennej¹²¹.

Wszystkie powyższe zmienne zaprezentowano w tabeli 5.5.

Tabela 5.5. Wskaźniki oceny walorów krajoznawczych i środowiskowych w gminach nadmorskich w 2020 r.

Lp.	Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Powierzchnia gruntów leśnych (ha)	Pomniki przyrody (liczba)	Tereny chronione (ha)	Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem (%)	Parki spacerowo- wypoczynk owe (obiekty)	Renta położenia ¹²²
1.	Stepnica (3)	24,18	6	1 556,67	5,3	0	1
2.	Karnice (2)	128,29	0	0	0,0	1	2
3.	Rewal (2)	32,02	10	240,01	5,6	0	1
4.	Trzebiatów (3)	129,01	0	93,32	0,4	4	1
5.	Dziwnów (3)	162,96	0	141,28	3,6	0	1
6.	Kamień Pomorski (3)	237,78	4	53,10	0,3	3	1
7.	Międzyzdroje (3)	45,79	54	5 380,67	46,4	0	1
8.	Świerzno (2)	60,87	1	0,0	0,0	0	2
9.	Wolin (3)	179,65	30	1 119,60	3,4	1	1
10.	Kołobrzeg (1)	116,20	11	1 680,00	65,4	9	1
11.	Dygowo (2)	136,19	41	94,49	0,7	0	3
12.	Kołobrzeg (2)	153,56	18	460,00	3,2	0	1
13.	Ustronie Morskie (2)	138,44	19	2 370,00	41,6	2	1
14.	Będzino (2)	154,70	0	8 039,87	48,4	1	1
15.	Mielno (3)	24,00	6	6 213,00	100,0	0	1
16.	Sianów (3)	232,90	64	7 032,21	31,0	0	3
17.	Nowe Warpno (3)	28,97	4	34,17	0,2	0	1
18.	Police (3)	144,34	12	565,71	2,2	2	1
19.	Darłowo (1)	102,50	0	1 080,00	53,4	0	1
20.	Darłowo (2)	134,17	48	6 583,34	24,4	0	1
21.	Postomino (2)	212,87	3	6 303,34	27,8	0	1
22.	Koszalin (1)	123,16	55	3 691,55	37,5	9	3
23.	Świnoujście (1)	85,94	25	3 056,44	15,1	2	1
24.	Cedry Wielkie (2)	14,56	5	12 403,00	99,8	0	3
25.	Pruszcz Gdański (2)	76,02	16	5 086,05	35,4	6	3
26.	Łeba (1)	226,11	2	653,71	39,5	0	1

¹²¹ Systemy Informacji Przestrzennej posiada każda gmina. Interaktywne mapy dostępne są poprzez Geoportale Dostępnych Danych Przestrzennych: <https://polska.e-mapa.net/> (dostęp: 22.04.2022).

¹²² Ocena dokonana została na podstawie wziętych pod uwagę poniższych kryteriów: (1) dostęp gmin do morza Natomiast gminy, które z morzem nie graniczą, a których wartości wskazują na odległość gminy od granicy morza w km zostały oznaczone odpowiednią rangą: (2) dla gmin, których co najmniej 50% powierzchni znajduje się w odległości do 10 km od morza, oraz (3) dla gmin, których poniżej 50% powierzchni znajduje się w odległości do 10 km od morza.

Lp.	Gmina 1 - miejska, 2 - wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Powierzchnia gruntów leśnych (ha)	Pomniki przyrody (liczba)	Tereny chronione (ha)	Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem (%)	Parki spacerowo- wypoczynk owe (obiekty)	Renta położenia ¹²²
27.	Wicko (2)	366,00	61	2 506,45	11,6	0	2
28.	Krynica Morska (1)	16,75	2	2 456,95	20,7	1	1
29.	Stegna (2)	10,10	6	2 679,75	15,8	0	1
30.	Sztutowo (2)	0,00	1	2 343,66	21,0	0	1
31.	Hel (1)	3,00	2	2 126,91	92,7	0	1
32.	Jastarnia (3)	12,06	1	800,00	80,2	0	1
33.	Puck (1)	brak danych	8	25,00	5,2	1	1
34.	Władysławowo (3)	288,14	6	2 065,04	48,9	1	1
35.	Kosakowo (2)	117,72	10	357,30	7,1	0	1
36.	Krokowa (2)	709,00	55	11 775,77	55,1	2	1
37.	Puck (2)	553,30	27	8 827,16	37,2	0	1
38.	Ustka (1)	58,30	4	19,48	1,9	0	1
39.	Główny (2)	604,54	75	3 645,72	11,3	0	3
40.	Słupsk (2)	237,73	81	3 403,10	13,0	0	3
41.	Smółdzino (2)	77,95	28	16 967,45	65,2	0	1
42.	Ustka (2)	218,08	84	6 499,70	29,9	0	1
43.	Reda (1)	16,14	19	2 250,02	67,2	1	2
44.	Rumia (1)	5,30	25	2 100,00	69,8	0	2
45.	Choczewo (2)	74,55	38	6 550,02	35,8	0	1
46.	Gniewino (2)	279,77	26	8 484,00	48,1	0	3
47.	Gdańsk (1)	1 114,46	179	6 555,20	25,0	23	1
48.	Gdynia (1)	606,15	71	4 360,98	32,3	6	1
49.	Sopot (1)	196,00	38	706,22	40,9	6	1
50.	Braniewo (1)	4,00	5	28,86	2,3	0	2
51.	Braniewo (2)	507,60	33	7 926,79	25,9	5	1
52.	Frombork (3)	172,50	19	5 324,92	42,9	1	1
53.	Elbląg (2)	105,00	13	10 512,69	54,7	0	1
54.	Tolkarnicko (3)	117,00	282	10 535,69	50,6	0	1
55.	Elbląg (1)	520,25	65	4 464,34	55,9	6	2

Źródło: opracowanie własne.

Analizując powyższe dane, pod względem atrakcyjności turystycznej, potencjału, czy zagospodarowania prym wiodą gminy: Krokowa (2), Tolkmicko (2), Puck (2), Gniewino (2), Sianów (3), Ustka (2), Braniewo (2), Smółdzino (2), czy Główny. Wyraźnie zaznacza się dominacja gmin wiejskich w ocenie zmiennych dotyczących atrakcyjności turystycznej. Gminy te choć bogate są w walory naturalne i środowiskowe, nie są wystarczająco rozwinięte gospodarczo. Funkcja turystyczna tych gmin również jest słabo rozwinięta. Decydującą cechą wspólną gmin atrakcyjnych turystycznie jest wysoki udział terenów chronionych w powierzchni ogółem.

Spośród tych najatrakcyjniejszych gmin pod względem walorów krajoznawczych i środowiskowych znajdują się gminy m.in. bardzo dobrze rozwinięte

turystycznie, jak np.: Elbląg (1), Gdańsk (1), Gdynia (1). Są to gminy miejskie, które osiągnęły wysokie pozycje pod wieloma względami w rozprawie, w tym wysokich nakładów na turystykę, charakteryzujące się wysoką stabilnością finansową i w której kluczową rolę odgrywają inwestycje. To gminy o wysokich parametrach rozwoju, w których walory krajoznawcze i środowiskowe są ważnym atutem tych gmin.

5.1.3. Zagospodarowanie infrastrukturalne

W celu dokonania oceny zagospodarowania infrastrukturalnego w gminach nadmorskich uwzględniono te zmienne, które w ocenie autorki dysertacji mają największy wpływ na potencjał turystyczny w tej kategorii, tj. wielkość zagospodarowanej przestrzeni, nakłady finansowe na infrastrukturę drogową (komunikacyjną) oraz ilość ścieżek rowerowych.

Znaczenie zagospodarowania infrastrukturalnego w diagnozie potencjału turystycznego dostrzeżono w pracach wielu autorów, m.in. M. Miki i W. Kurka [2008], A. Zimnego [2008], J. M. Nazarczuka [2013], czy J. Szwickiej-Mokrzyckiej [2012]¹²³. Duże znaczenie w tych pracach odgrywa głównie dostępność komunikacyjna gmin.

Każda gmina w celu jej rozwoju, prawidłowego funkcjonowania i osiągnięcia zamierzonych celów zobligowana jest do zarządzania przestrzenią gminną. Gminy objęte są obowiązkiem sporządzania dokumentów planistycznych, o których autorka dysertacji pisała także w części 4.3. *Instrumenty planistyczne*. Ustalenie przeznaczenia terenu, rozmieszczenie inwestycji celu publicznego oraz określenie sposobów gospodarowania i warunków zabudowy terenu następuje w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego¹²⁴. Zasady i sposób gospodarowania przestrzenią mają olbrzymi wpływ na rozwój infrastruktury technicznej terenu, stopień industrializacji oraz rozwój gospodarczy (jak i turystyczny) gminy [Kaźmierczyk 2009].

Wielkość powierzchni obszarów objętych planami zagospodarowania wynika z różnych względów, m.in. z podejścia do planowania długookresowego, zaangażowania władz w rozwój gminy, ilość i rodzaj planowanych inwestycji w gminie,

---

¹²³ Mika M., Kurek W., *Ocena i perspektywy rozwoju Krakowa jako ośrodka turystycznego*; Zimny A., *Uwarunkowania efektywności inwestycji gminnych w sferze infrastruktury technicznej*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie, Konin 2008; Nazarczuk J. M., *Potencjał rozwojowy a aktywność inwestycyjna województw i podregionów Polski*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2013; Szwicka-Mokrzycka J., *Znaczenie turystyki w strategii rozwoju gminy*, Studia Ekonomiczne i Regionalne nr 1/2012, SGGW Warszawa 2012;

¹²⁴ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2023.977), art. 4.

możliwości inwestycyjnych, wynikająca m.in. z dostępności terenów gminnych przeznaczanych pod inwestycje, czy wielkość przeznaczanych środków na inwestycje.

W związku z powyższym wskaźnik oceny poziomu zagospodarowania dotyczy wielkości powierzchni, która objęta jest obowiązującymi planami zagospodarowania w gminie w stosunku do powierzchni gminy ogółem (liczoną udziałem tej powierzchni i wyrażoną w %).

Z punktu widzenia turystyki najbardziej efektywną infrastrukturą w gminie, przyjmując za cel jej rozwój, jest infrastruktura komunikacyjna. M. Mika i W. Kurek [2008] wskazują, że podstawowe znaczenie dla turystycznej transformacji ma dynamiczny rozwój infrastruktury turystycznej, któremu towarzyszy znacząca poprawa dostępności komunikacyjnej.

W tym celu na potrzeby przeanalizowania zagospodarowania infrastrukturalnego w gminach nadmorskich wyodrębniono kolejny wskaźnik rozwoju, jakim jest udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem. Wskaźnik ten określa poziom środków, jakie gminy przeznaczyły w 2020 r. na budowę, odbudowę i remonty dróg publicznych w stosunku do wydatków ogółem.

W analizie potencjału turystycznego pod względem zagospodarowania uwzględniono także długość dróg dla rowerów. Inwestycje w budowę ścieżek rowerowych były jednym z najczęściej wskazywanych inwestycji, które realizowane były w ostatnim dziesięcioleciu w gminach z rozwiniętą funkcją turystyczną i rekreacyjną.

Omówione zmienne zaprezentowano w tabeli 5.6. poniżej.

Tabela 5.6. Wskaźniki oceny zagospodarowania infrastrukturalnego w gminach nadmorskich w 2020 r.

Lp.	Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Obszary objęte obowiązującymi planami zagospodarowania (ha)	Udział pow. objętej obowiązującymi planami zagospodarowania w pow. ogółem (%)	Długość dróg dla rowerów (km)	Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem (tys. zł)
1.	Stepnica (3)	427	1,5	11,0	0,6
2.	Karnice (2)	2 628	19,7	0,3	7,6
3.	Rewal (2)	2 293	53,7	10,3	13,0
4.	Trzebiatów (3)	3 713	16,4	25	3,0
5.	Dziwnów (3)	216	5,5	11,4	9,3
6.	Kamień Pomorski (3)	2 537	12,2	13,7	4,6
7.	Międzyzdroje (3)	367	3,2	11,9	4,8
8.	Świerzno (2)	2 564	18,3	0,0	9,2
9.	Wolin (3)	1 528	4,7	12,0	1,5
10.	Kołobrzeg (1)	1 071	41,7	45,1	10,6

Lp.	Gmina 1 - miejska, 2 - wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Obszary objęte obowiązującymi planami zagospodarowania (ha)	Udział pow. objętej obowiązującymi planami zagospodarowania w pow. ogółem (%)	Długość dróg dla rowerów (km)	Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem (tys. zł)
11.	Dygowo (2)	3 131	24,4	0,0	8,7
12.	Kołobrzeg (2)	14 353	99,7	19,3	9,1
13.	Ustronie Morskie (2)	2 312	40,6	1,1	14,0
14.	Będzino (2)	1 814	10,9	0,0	7,9
15.	Mielno (3)	1 443	23,2	15,5	10,6
16.	Sianów (3)	22 370	98,7	23,3	4,8
17.	Nowe Warpno (3)	b/d	b/d	7,0	1,4
18.	Police (3)	25 130	99,8	51,4	5,5
19.	Darłowo (1)	1 944	96,2	15,0	2,6
20.	Darłowo (2)	26 918	99,9	16,9	16,0
21.	Postomino (2)	5 083	22,4	13,6	11,1
22.	Koszalin (1)	4 197	42,7	88,1	3,9
23.	Świnoujście (1)	9 738	48,2	42,7	46,0
24.	Cedry Wielkie (2)	12 428	100,0	13,7	15,4
25.	Pruszcz Gdański (2)	14 072	97,9	30,9	5,7
26.	Łeba (1)	445	26,9	9,0	22,3
27.	Wicko (2)	2 944	13,7	15,4	3,3
28.	Krynica Morska (1)	549	4,6	0,2	8,1
29.	Stegna (2)	2 656	15,6	0,0	7,8
30.	Sztutowo (2)	5 177	46,4	1,5	8,1
31.	Hel (1)	14	0,6	10,0	5,1
32.	Jastarnia (3)	380	38,1	16,7	8,4
33.	Puck (1)	b/d	b/d	5,2	16,3
34.	Władysławowo (3)	2 993	70,9	30,9	4,0
35.	Kosakowo (2)	2 318	46,2	11,6	7,7
36.	Krokowa (2)	4 325	20,2	30,0	4,8
37.	Puck (2)	1 507	6,3	12,0	3,2
38.	Ustka (1)	745	73,1	12,1	11,6
39.	Główczyce (2)	5 218	16,2	0,0	4,5
40.	Słupsk (2)	8 609	32,9	37,4	9,9
41.	Smołdzino (2)	159	0,6	0,0	8,6
42.	Ustka (2)	3 359	15,4	15,4	12,0
43.	Reda (1)	1 530	45,7	12,3	7,6
44.	Rumia (1)	1 397	46,4	15,7	14,5
45.	Choczewo (2)	3 338	18,2	0,0	7,9
46.	Gniewino (2)	8 200	46,5	4,3	0,9
47.	Gdańsk (1)	17 237	65,8	203,0	5,4
48.	Gdynia (1)	4 250	31,4	68,4	4,7
49.	Sopot (1)	1 142	66,1	22,3	6,4
50.	Braniewo (1)	53	4,3	5,0	1,3
51.	Braniewo (2)	213	0,7	2,5	7,6
52.	Frombork (3)	883	7,1	0,0	1,1
53.	Elbląg (2)	1 465	7,6	12,5	16,8
54.	Tolkmicko (3)	3 763	18,1	2,1	5,8
55.	Elbląg (1)	3 631	45,5	46,2	2,7

Źródło: opracowanie własne.

Wśród gmin o najlepszym zagospodarowaniu infrastrukturalnym są gminy: Darłowo, Świnoujście, Cedry Wielkie, Kołobrzeg, Police, Gdańsk.

Wśród gmin o najłabszym zagospodarowaniu infrastrukturalnym można wskazać: Hel, Stepnicę, Frombork, Braniewo oraz Nowe Warpno.

5.2. Typologia gmin ze względu na poziom rozwoju turystyki

Celem głównym prowadzącym do przygotowania typologii gmin nadmorskich była klasyfikacja gmin nadmorskich ze względu na poziom rozwoju turystyki. Uwzględniono w tym celu wskaźniki potencjału turystycznego, które poddane zostały analizie we wcześniejszej części pracy 5.1. *Zróźnicowanie potencjału turystycznego gmin nadmorskich* i są to wskaźniki: zagospodarowania turystycznego, walorów krajoznawczych i środowiskowych oraz infrastruktury turystycznej (komunikacyjnej). Nie uwzględniono natomiast wskaźnika związanego z rentą położenia, bowiem nie występuje on w żadnym rejestrze danych publicznych, a sposób jego wyliczenia dla gmin nie jest jednorodny.

Do badania przyjęto, że wszystkie cechy powinny mieć charakter stymulant. Wszystkie wskaźniki zatem stanowią stymulanty, czyli ze wzrostem wartości danej cechy łączy się wzrost oceny.

Przed przeprowadzeniem procedury typologicznej dokonano oceny zdolności dyskryminacyjnej przyjętych mierników cząstkowych oraz miernika syntetycznego, określających poziom wskaźników rozwoju turystyki w gminie, do wyodrębnienia grup typologicznych (gmin o podobnym poziomie rozwoju).

Analizę wyników badań rozpoczęto od obliczenia podstawowych statystyk opisowych w postaci miar położenia i zmienności dla przyjętych wskaźników. Dla zaproponowanych mierników wyznaczono średnią arytmetyczną, odchylenie standardowe, obszar zmienności (rozstęp) i współczynnik zmienności (tabela 5.7.).

Tabela 5.7. Podstawowe statystyki opisowe dla wskaźników oceny rozwoju turystyki

Lp.	Wskaźniki turystyki	M	Me	Min	Maks	Sd	V (%)
X ₁	Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach gminnych ogółem [%]	8,13	7,60	0,60	46,00	6,94	85,35
X ₂	Udział powierzchni gruntów leśnych w powierzchni gminy ogółem [%]	186,97	128,65	0,00	1114,46	214,16	114,54
X ₃	Długość infrastruktury rowerowej w gminie na 1 km ² powierzchni [km]	19,72	12,20	0,00	203,00	31,14	157,93

Lp.	Wskaźniki turystyki	M	Me	Min	Maks	Sd	V (%)
X ₄	Udział w powierzchni gminy terenów objętych miejscowymi planami zagospodarowania [%]	337,48	73,00	0,00	6269,00	913,33	270,63
X ₅	Liczba pomników przyrody przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba/ km ²]	31,30	17,00	0,00	282,00	47,35	151,30
X ₆	Udział powierzchni obszarów prawnie chronionych w ogólnej powierzchni gminy [%]	3892,70	2481,70	0,00	16967,45	3858,56	99,12
X ₇	Udział powierzchni gminnych parków spacerowo – wypoczynkowych w łącznej powierzchni terenów zieleni gminy [%]	1,70	0,00	0,00	23,00	3,76	220,99
X ₈	Udział wydatków na turystykę w wydatkach gminnych ogółem [%]	1034653	268050	0,00	12142085	2384839	230,50
X ₉	Liczba miejsc noclegowych całorocznych przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba/ km ²]	82,27	97,30	0,00	214,30	42,40	51,53
X ₁₀	Liczba turystycznych obiektów noclegowych przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba ob./ km ²]	46,15	16,00	0,00	325,00	65,01	140,87

Legenda: M – średnia arytmetyczna, Me – mediana, Sd – odchylenie standardowe, V – współczynnik zmienności.

Źródło: opracowanie własne.

Kolejnym etapem analiz było utworzenie syntetycznej zmiennej zależnej Y_{WR} stanowiącej wskaźnik rozwoju turystycznego. W tym celu zgromadzone i określone dane dotyczące wstępnego zestawu zmiennych, które uzyskano w tabeli 5.8. poddano weryfikacji według dwóch najistotniejszych kryteriów – zmienności i korelacji.

Analiza wyników zawartych w tabeli 5.8. pozwala stwierdzić, że dla ogółu gmin zmienne spełniły założony warunek zmienności $V > 20\%$. Co więcej, obliczone współczynniki zmienności były bardzo wysokie – współczynnik zmienności V osiągnął poziom 50% i więcej. Biorąc pod uwagę to kryterium, żadnej z potencjalnych zmiennych diagnostycznych nie wyeliminowano z badania i do oceny poziomu rozwoju turystyki zakwalifikowano wszystkie określone zmienne.

W kolejnym kroku wyznaczono oceny współczynników korelacji r Pearsona celem sprawdzenia czy dwie zmienne silnie ze sobą skorelowane są nośnikami podobnej informacji (tabela 5.8.).

Tabela 5.8. Wektor współczynników korelacji liniowej r Pearsona

Lp.	Zmienna	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}	{6}	{7}	{8}	{9}	{10}
X ₁	Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach gminnych ogółem [%] {1}	1	-0,20	-0,00	0,24	-0,10	0,04	-0,10	0,05	-0,04	0,23
X ₂	Udział powierzchni gruntów leśnych w powierzchni gminy ogółem [%] {2}	-0,20	1	0,61	0,04	0,47	0,27	0,61	0,40	0,02	0,12

Lp.	Zmienna	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}	{6}	{7}	{8}	{9}	{10}
X ₃	Długość infrastruktury rowerowej w gminie na 1 km ² powierzchni [km] {3}	-0,00	0,61	1	0,17	0,42	0,04	0,89	0,57	0,19	0,30
X ₄	Udział w powierzchni gminy terenów objętych miejscowymi planami zagospodarowania [%] {4}	0,24	0,04	0,17	1	0,02	-0,03	0,05	0,70	0,07	0,12
X ₅	Liczba pomników przyrody przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba/ km ²] {5}	-0,10	0,47	0,42	0,02	1	0,37	0,36	0,23	0,17	-0,04
X ₆	Udział powierzchni obszarów prawnie chronionych w ogólnej powierzchni gminy [%] {6}	0,04	0,27	0,04	-0,03	0,37	1	0,03	0,03	-0,08	-0,15
X ₇	Udział powierzchni gminnych parków spacerowo-wypoczynkowych w łącznej powierzchni terenów zieleni gminy [%] {7}	-0,10	0,61	0,89	0,05	0,36	0,03	1	0,49	0,12	0,21
X ₈	Udział wydatków na turystykę w wydatkach gminnych ogółem [%] {8}	0,05	0,40	0,57	0,70	0,23	0,03	0,49	1	0,11	0,38
X ₉	Liczba miejsc noclegowych całorocznych przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba/ km ²] {9}	-0,04	0,02	0,19	0,07	0,17	-0,08	0,12	0,11	1	0,25
X ₁₀	Liczba turystycznych obiektów noclegowych przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba ob./ km ²] {10}	0,23	0,12	0,30	0,12	-0,04	-0,15	0,21	0,38	0,25	1

Źródło: opracowanie własne.

Interpretacja powyższych wyników znajduje odzwierciedlenie w przyjętej dla korelacji liniowej r Pearsona skali, w której bardzo wysoka korelacja występuje pomiędzy zmiennymi: (X_3) długością infrastruktury rowerowej w gminie na 1km² powierzchni oraz (X_7) udziałem powierzchni gminnych parków spacerowo-wypoczynkowych w łącznej powierzchni terenów zielonych, a także pomiędzy (X_4) udziałem terenów objętych miejscowymi planami zagospodarowania w powierzchni gminy, a (X_8) udziałem wydatków na turystykę w wydatkach gminnych ogółem. Silna korelacja występuje także pomiędzy zmiennymi: (X_3) długością infrastruktury rowerowej w gminie na 1km² i (X_8) udziałem wydatków na turystykę w wydatkach gminnych ogółem, oraz (X_2) udziałem powierzchni gruntów leśnych w powierzchni gminy ogółem i (X_7) udziałem powierzchni gminnych parków spacerowo-wypoczynkowych w łącznej powierzchni terenów zielonych.

Najbliżej pełnej korelacji (09 – 1) był związek zmiennych: (X_3) długości infrastruktury rowerowej w gminie na 1km² powierzchni oraz (X_7) udziału powierzchni gminnych parków spacerowo-wypoczynkowych w łącznej powierzchni terenów

zielonych. Ta para zmiennych najpełniej statystycznie określa poziom rozwoju turystyki. Jednakże należy zaznaczyć, że poza dwoma zmiennymi: (X_1) udziałem wydatków na drogi publiczne w wydatkach gminnych ogółem oraz (X_9) liczbą miejsc noclegowych całorocznych przypadających na 1km² powierzchni gminy, w której nie nastąpił związek liniowy z żadną zmienną, lub siła korelacji była bardzo słaba, wszystkie pozostałe osiągnęły wartość umiarkowaną i wyżej.

W kolejnym kroku metodę odwróconej macierzy wykorzystano do wyboru zmiennych diagnostycznych do dalszych analiz – tabela 5.9.

Tabela 5.9. Macierz odwrotna do macierzy współczynników korelacji pomiędzy zmiennymi diagnostycznymi

Lp.	Zmienna	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}	{6}	{7}	{8}	{9}	{10}
X_1	Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach gminnych ogółem [%] {1}	1,34	0,36	-0,51	-0,65	0,02	-0,24	0,18	0,60	0,20	-0,47
X_2	Udział powierzchni gruntów leśnych w powierzchni gminy ogółem [%] {2}	0,36	2,10	-0,55	0,16	-0,38	-0,39	-0,47	-0,32	0,21	-0,10
X_3	Długość infrastruktury rowerowej w gminie na 1 km ² powierzchni [km] {3}	-0,51	-0,55	6,36	-0,18	-0,66	0,23	-4,71	-0,61	-0,34	-0,39
X_4	Udział w powierzchni gminy terenów objętych miejscowymi planami zagospodarowania [%] {4}	-0,65	0,16	-0,18	3,14	0,17	0,18	1,10	-2,99	-0,23	0,80
X_5	Liczba pomników przyrody przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba/ km ²] {5}	0,02	-0,38	-0,66	0,17	1,61	-0,44	0,31	-0,18	-0,28	0,29
X_6	Udział powierzchni obszarów prawnie chronionych w ogólnej powierzchni gminy [%] {6}	-0,24	-0,39	0,23	0,18	-0,44	1,31	0,16	-0,19	0,07	0,21
X_7	Udział powierzchni gminnych parków spacerowo – wypoczynkowych w łącznej powierzchni terenów zieleni gminy [%] {7}	0,18	-0,47	-4,71	1,10	0,31	0,16	5,68	-0,96	0,10	0,48
X_8	Udział wydatków na turystykę w wydatkach gminnych ogółem [%] {8}	0,60	-0,32	-0,61	-2,99	-0,18	-0,19	-0,96	4,46	0,28	-1,16
X_9	Liczba miejsc noclegowych całorocznych przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba/ km ²] {9}	0,20	0,21	-0,34	-0,23	-0,28	0,07	0,10	0,28	1,19	-0,37
X_{10}	Liczba turystycznych obiektów noclegowych przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba ob./ km ²] {10}	-0,47	-0,10	-0,39	0,80	0,29	0,21	0,48	-1,16	-0,37	1,61

Źródło: opracowanie własne.

Z informacji przedstawionych w tabeli 5.9 wynika, że wszystkie wybrane do badania zmienne diagnostyczne można wykorzystać w dalszych badaniach. Wszystkie

elementy diagonalne macierzy odwrotnej (zaznaczone w tabeli) były niższe od 10. Wykorzystano je do wyznaczenia taksonomicznego miernika rozwoju (TMR), który obliczono metodą Hellwiga.

Zmienne turystyczne po normalizacji dołączono do rozprawy w załączniku 2.

Na podstawie analizy rozkładu zmiennej Y_{RW} poziom rozwoju turystyki w analizowanych gminach przekształcono do skali rangowej: bardzo wysoki – bardzo niski. Badane obiekty (gminy) podzielono na pięć grup różniących się pod względem poziomu rozwoju turystyki. Jest to jedna z powszechnie stosowanych metod taksonomicznych, w której miara agregatowa obliczana jest jako syntetyczny wskaźnik taksonomicznej odległości danego obiektu od teoretycznego wzorca rozwoju.

Tabela 5.10. Liczebność klas rozwoju gminy

Klasa rozwoju gminy	Liczba gmin	Udział % w całej populacji gmin nadmorskich
1 – Bardzo wysoka	9	16,67
2 – Wysoka	12	22,22
3 – Przeciętna	11	20,37
4 – Niska	11	20,37
5 - Bardzo niska	11	20,37

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując powyższe analizy, skonstruowano ranking rozwoju turystycznego gmin nadmorskich dla 2020 r. na podstawie 10 zmiennych i metody miernika rozwoju Hellwiga. Do najwyższej klasy (o bardzo wysokim poziomie rozwoju turystycznego) zostało zakwalifikowanych 9 gmin: Gdańsk (1), Świnoujście (1), Kołobrzeg (2), Krokowa (2), Gdynia (1), Władysławowo (3), Kołobrzeg (1), Ustka (2) oraz Koszalin (1). Tuż za nimi znalazły się gminy z klasą o wysokim stopniu rozwoju: Elbląg (1), Puck (2), Tolkmicko (3), Słupsk (2), Mielno (3), Darłowo (2), Sopot (1), Pruszcz Gdański (2), Ustronie Morskie (2), Sianów (3), Międzyzdroje (3), Cedry Wielkie (2). Pozostałe gminy znalazły się w klasach rozwoju od przeciętnej do bardzo niskiej (tabela 5.11.).

Tabela 5.11. Ranking rozwoju turystyki na podstawie wskaźnika Y_{WR}

Pozycja rankingu	Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Wartość miernika Hellwiga	Klasa rozwoju
1.	Gdańsk (1)	0,497	1
2.	Świnoujście (1)	0,246	1

Pozycja rankingu	Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Wartość miernika Hellwiga	Klasa rozwoju
3.	Kołobrzeg (2)	0,232	1
4.	Krokowa (2)	0,227	1
5.	Gdynia (1)	0,227	1
6.	Władysławowo (3)	0,199	1
7.	Kołobrzeg (1)	0,193	1
8.	Ustka (2)	0,188	1
9.	Koszalin (1)	0,184	1
10.	Elbląg (1)	0,179	2
11.	Puck (2)	0,176	2
12.	Tolkmicko (3)	0,172	2
13.	Słupsk (2)	0,167	2
14.	Mielno (3)	0,159	2
15.	Darłowo (2)	0,157	2
16.	Sopot (1)	0,157	2
17.	Pruszcz Gdański (2)	0,147	2
18.	Ustronie Morskie (2)	0,144	2
19.	Sianów (3)	0,141	2
20.	Międzyzdroje (3)	0,139	2
21.	Cedry Wielkie (2)	0,139	2
22.	Postomino (2)	0,137	3
23.	Łeba (1)	0,135	3
24.	Choczewo (2)	0,134	3
25.	Wicko	0,125	3
26.	Braniewo (2)	0,125	3
27.	Rewal (2)	0,123	3
28.	Gniewino (2)	0,117	3
29.	Frombork (3)	0,117	3
30.	Będzino (2)	0,112	3
31.	Krynica Morska (1)	0,103	3
32.	Dziwnów (3)	0,103	3
33.	Stegna (2)	0,102	4
34.	Rumia (1)	0,101	4
35.	Police (3)	0,100	4
36.	Trzebiatów (3)	0,100	4
37.	Elbląg (2)	0,097	4
38.	Główczyce (2)	0,095	4
39.	Kamień Pomorski (3)	0,094	4
40.	Ustka (1)	0,093	4
41.	Darłowo (1)	0,091	4
42.	Reda (1)	0,091	4
43.	Wolin (3)	0,091	4
44.	Smółdzino (2)	0,087	5

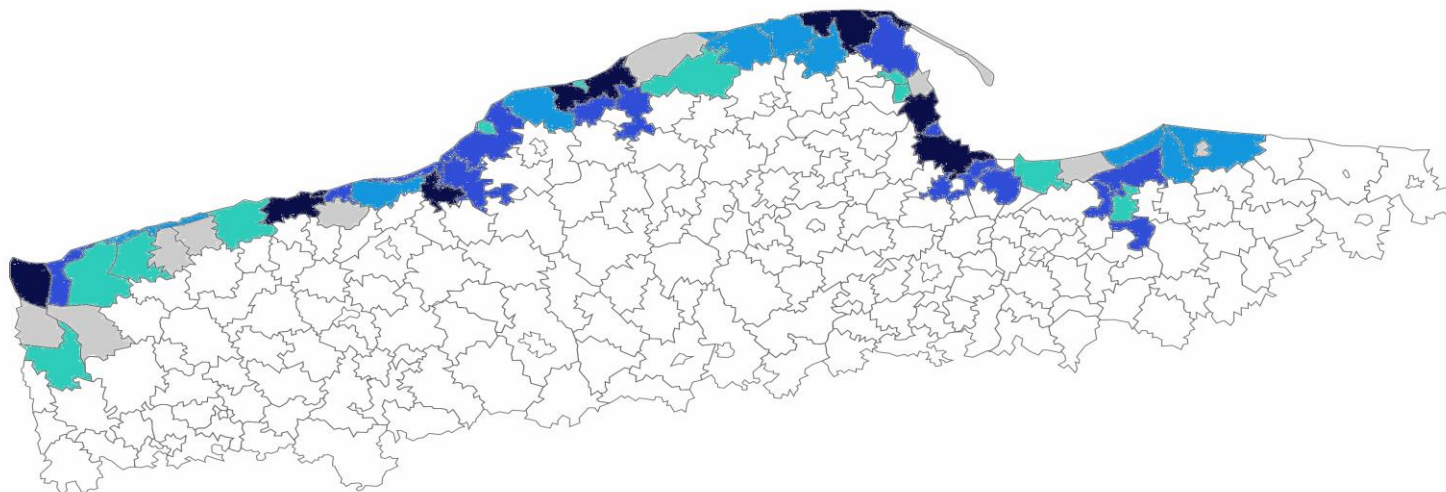
Pozycja rankingu	Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Wartość miernika Hellwiga	Klasa rozwoju
45.	Kosakowo (2)	0,087	5
46.	Hel (1)	0,085	5
47.	Jastarnia (3)	0,083	5
48.	Sztutowo (2)	0,067	5
49.	Dygowo (2)	0,043	5
50.	Braniewo (1)	0,039	5
51.	Stepnica (3)	0,032	5
52.	Karnice (2)	0,030	5
53.	Świerzno (2)	0,023	5
54.	Nowe Warpno (3)	0,009	5

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wyników zawartych w tabeli 5.11. dała podstawy do stwierdzenia, że najwyższy poziom rozwoju turystyki, opierając się na taksonomicznym mierniku rozwoju i najwyższą klasę rozwoju osiągnęły gminy: Gdańsk (1), Świnoujście (1), Kołobrzeg (2), Krokowa (2), Gdynia (1), Władysławowo (3), Kołobrzeg (1), Ustka (2) oraz Koszalin (1). Natomiast najsłabiej rozwiniętymi gminami pod względem rozwoju turystycznego są gminy: Nowe Warpno, Świerzno, Karnice, Stepnica i Braniewo (1).

Typologię gmin nadmorskich pod względem klasy rozwoju turystyki przedstawiono na rycinie 5.2.

Do określenia zróżnicowania charakteru turystycznego gmin nadmorskich wykorzystano natomiast odległość euklidesową. Hierarchiczna metoda analizy skupień Warda pozwoliła określić stopień podobieństwa badanych gmin pod względem wybranych cech, które najbardziej wpływają na zróżnicowanie poziomu rozwoju. Typologie z zastosowaniem metody Warda stosowali w swoich badaniach m.in. M. Adamowicz i J. Zając [2006, s. 203-216]. Uzyskany dendrogram przedstawiono na rycinie 5.3.

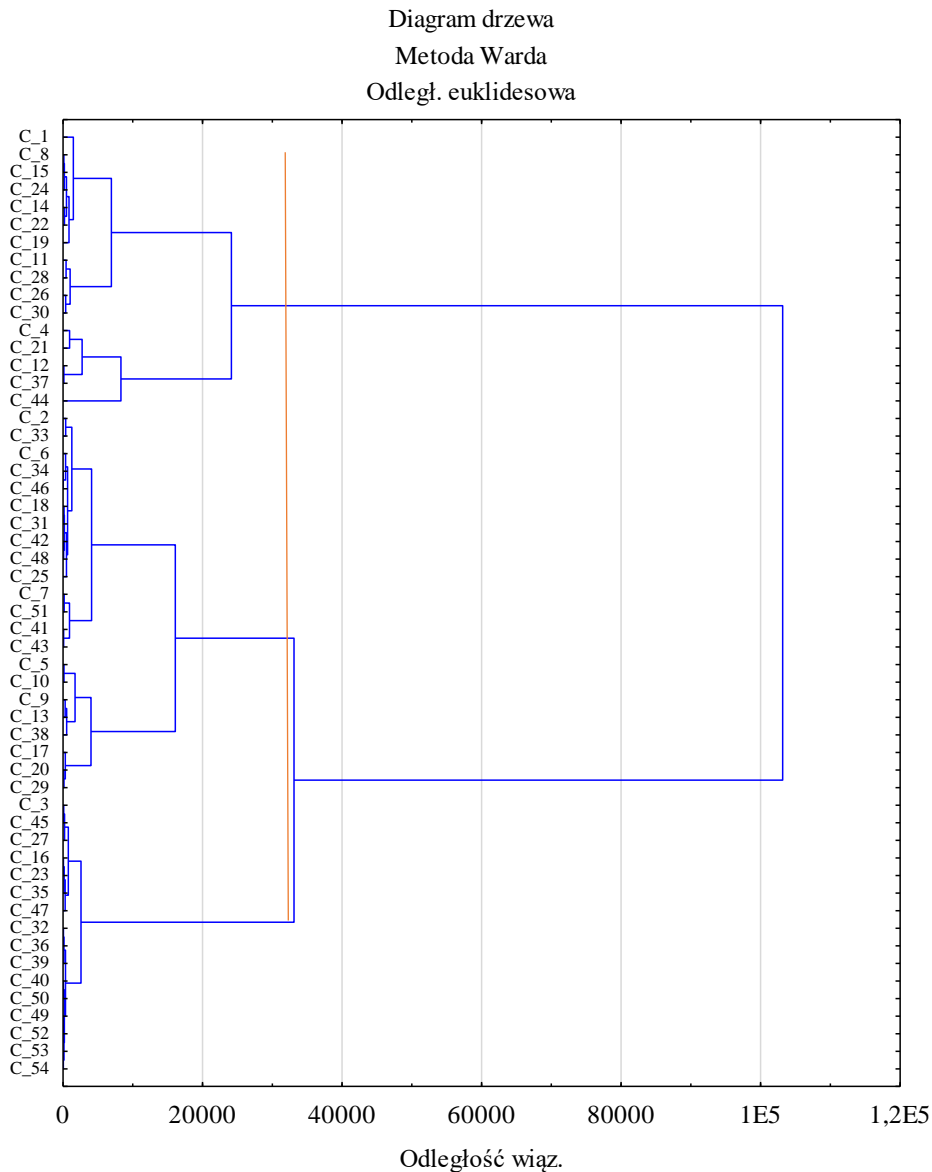
Legenda:

Ryc. 5.2. Typologia gmin nadmorskich pod względem klasy rozwoju turystyki

Źródło: opracowanie własne.

Metoda analizy skupień Warda w oparciu o dobrany zestaw zmiennych diagnostycznych pozwoliła wyodrębnić trzy jednorodne taksonomicznie podzbiory przy punkcie odcięcia równym około 3000¹²⁵.

Ryc. 5.3. Dendrogram - analiza skupień. Kolejność gmin jak w tabeli 5.11.

Źródło: opracowanie własne.

¹²⁵ Przy wyznaczaniu punktu odcięcia autorka kierowała się rozkładem grup widocznym na dendrogramie, na tej podstawie wskazane zostały 3 grupy odcięcia. Następnie kierowała się wykresem przebiegu aglomeracji w wyznaczeniu liczby skupień, który potwierdził weryfikację dendrogramu. Pomimo istnienia wielu merytorycznych metod wyznaczania punktów odcięcia jak np. miernik Grabińskiego, podział według reguły R. Mojeny, czy współczynnika RMSSTD, żadna z tych metod nie jest standardem, który można byłoby zastosować w każdym przypadku, choć każda ze wskazanych metod potwierdziła istnienie trzech grup skupień. A. Stanisz [2007, s.142] dostrzega problem w identyfikacji i charakterystyce wyróżnionych skupień. Wskazuje, „że nie ma obiektywnej reguły ustalania liczby skupień, decyduje intuicja, doświadczenie i merytoryczna znajomość badanych obiektów”.

W ten sposób uzyskano trzy kluczowe skupienia gmin. Każde z tych skupień była podobna pod względem jednej (w każdej grupie) dominującej cechy.

Skupienie pierwsze utworzyło 16 gmin: Gdańsk, Krokowa, Ustka, Puck, Tolkmicko, Mielno, Darłowo, Cedry Wielkie, Postomino, Choczewo, Sianów, Braniewo (2), Gniewino, Będzino, Elbląg (2) oraz Smołdzino. Cechą wspólną tych gmin jest wielkość obszarów prawnie chronionych. Są to gminy, które odznaczały się wysokimi zmiennymi w tym obszarze na tle pozostałych.

Skupienie drugie utworzyło 20 gmin: Świnoujście, Gdynia, Władysławowo, Kołobrzeg (1), Koszalin (1), Elbląg (1), Słupsk, Pruszcz Gdański, Ustronie Morskie, Wicko, Krynica Morska, Stegna, Rumia, Główny, Darłowo, Reda, Wolin, Hel, Sztutowo oraz Stepnica. Gminy te łączy wyraźnie zmienna dotycząca liczby miejsc noclegowych całorocznych występujących w skupieniu.

Trzecie skupienie gmin, to gminy, które odznaczały się wyraźnie bardziej od pozostałych gmin liczbą miejsc noclegowych całorocznych i wyższym udziałem wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem i są to: Kołobrzeg (2), Sopot, Łeba, Rewal, Frombork, Dziwnów, Police, Trzebiatów, Kamień Pomorski, Ustka (1), Kosakowo, Międzyzdroje oraz Jastarnia.

Na podstawie przeprowadzonej analizy gmin metodą skupień Warda zauważa się wyraźny wpływ trzech zmiennych na badane gminy pod względem ich poziomu rozwoju turystyki i są to:

- wielkość obszarów prawnie chronionych,
- liczba miejsc noclegowych całorocznych,
- udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem.

Uzyskany w tej części dysertacji ranking gmin pod względem rozwoju turystyki zostanie poddany analizie ponownie w części, w którym przeprowadzona zostanie ocena poziomu rozwoju gmin nadmorskim pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego.

5.3. Zróźnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego – klasyfikacja i wydzielenie grup typologicznych

Celem każdej pracy empirycznej, w tym także niniejszej dysertacji doktorskiej, jest uzyskanie odpowiedzi na wcześniej postawione pytania badawcze. Realizacja tego

zamierzenia wymagała wszechstronnych analiz przeprowadzonych na zebranych materiale badawczym.

Złożoność problematyki badawczej wymagała wykorzystania zarówno danych pochodzących ze źródeł pierwotnych, jak i wtórnych. Przeprowadzone zostały wszechstronne analizy statystyczne oraz badanie własne w formie wywiadu pogłębionego, z wykorzystaniem autorskiego kwestionariusza badań. W badaniach empirycznych zastosowana została triangulacja metodologiczna. Polega ona na wykorzystaniu trzech metod i technik badawczych zarówno o charakterze ilościowym, jak i jakościowym, a także opierających się na analizie źródeł zastanych (dla 2020 r.) dotyczących obszaru badań.

Badaniami w tym rozdziale objęto 55 gmin położonych w województwach: zachodniopomorskim, pomorskim i warmińsko-mazurskim, które według metodologii Eurostatu zaliczone zostały do obszarów nadmorskich¹²⁶. Ze względu na niepełne dane dla gminy Puck, podjęto decyzję o wyłączeniu jej z badania. Ostatecznie do analiz zakwalifikowano 54 gminy.

Punktem wyjścia analiz czynników rozwoju społeczno-gospodarczego była identyfikacja zdolności rozwojowych poszczególnych gmin poprzez analizę ich zasobności w czynniki wzrostu.

Po raz pierwszy zostały one określone przez A. Smitha [1776], a do dziś przetrwały w nieznacznie zmienionej formie [Miszczuk, Żuk 2007, s. 162]:

- praca (zasoby kapitału ludzkiego i jego jakość),
- kapitał (rzeczowy i finansowy),
- ziemia (środowisko przyrodnicze wraz z walorami określonej lokalizacji).

Obecnie zasób czynników determinujących rozwój społeczno-gospodarczy jest bardzo szeroki, a sformułowane klasyczne czynniki rozwoju zostały rozszerzone o nowe uwarunkowania, wprowadzone wraz z postępem nauki i wzrastającej złożoności procesów globalnych. Nadal oddziałują one jednak na procesy rozwoju, stając się podstawą do konstrukcji kategorii opisujących jego determinanty [Nazarczuk 2012, s. 24].

W literaturze przedmiotu badania dotyczące rozwoju społeczno-gospodarczego są dość powszechne. Natomiast badania dotyczące gmin nadmorskich prowadzone były dotąd na nie pełnej populacji przez m.in.: M. J. Nowaka i A. Oleńczuk-Paszela [2010,

---

¹²⁶ Główny Urząd Statystyczny, 2017. Notatka informacyjna.

s. 69-78], M. Szaję [2016, s. 340-349], czy R. Czyżyckiego [2006, s. 69-75]. Badania koncentrowane były głównie na województwie, odcinku nabrzeża, lub konkretnej gminie jako studium przypadku.

W swoich pracach autorzy uwzględniali najczęściej czynniki rozwoju lokalnego, jako cechy diagnostyczne (zmienne) związane z:

- przedsiębiorczością w regionie: liczbą przedsiębiorców, przedsiębiorstw, spółek, udział podmiotów REGON sektora prywatnego,
- finansami regionu: dochodami własnymi, dochodami na 1 mieszkańca, wydatkami inwestycyjnymi,
- demografią: przyrostem naturalnym, liczbą osób w wieku nieprodukcyjnym, produkcyjnym, liczbą seniorów, gęstością zaludnienia, saldo migracji,
- rynkiem pracy: liczbą osób zatrudnionych ogółem lub w sekcjach, wskaźnikiem bezrobocia,
- rozwojem technicznym gmin: przyłączami , kanalizacją, siecią gazowniczą, wodociągową i inne.

Czynniki rozwoju lokalnego są najczęściej utożsamiane ze składnikami lub pewnymi właściwościami regionu, które wywierają wpływ na jego rozwój społeczno-ekonomiczny. Możliwość oddziaływania (z wewnątrz regionu lub spoza jego granic) decyduje o charakterze analizowanego czynnika i determinuje drogę rozwoju regionu, a w tym przypadku gminy. Do zasadniczych elementów składowych pojęcia rozwoju lokalnego zaliczyć należy: obszar gminy oraz wszelkie zachodzące na nim zmiany dotyczące lokalnych podmiotów, tj. mieszkańców, przedsiębiorców, przedstawicieli lokalnej władzy, organizacji *non-profit* etc. [Szaja 2016, s. 341].

Warunkiem określenia poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin nadmorskich był staranny dobór odpowiednich cech diagnostycznych (mierników) w oparciu o przegląd literaturowy, oraz zebrany materiał, zaprezentowany we wcześniejszych rozdziałach dysertacji. W pracy dokonano charakterystyki zmiennych związanych ze stroną wydatkowo – dochodową JST, nakładów inwestycyjnych, oraz finansowania inwestycji, które uwzględniono w tej części rozprawy.

W pracy dokonano doboru 28 cech diagnostycznych przyjmując, że każda z tych cech (zmiennych) ma jednakowy wpływ na rozwój.

Ze względu na obszerność zmiennych diagnostycznych, całość wskaźników pogrupowano do dwóch tabel i dołączono w formie załącznika 3 i 4.

Podobnie jak w przypadku badania zróżnicowania stopnia poziomu rozwoju turystyki (rozdział V, podrozdział 5.2. *Typologia gmin ze względu na stadium rozwoju turystyki*) przeprowadzono również analizy dla zmiennych niezależnych dla wskaźników społeczno-gospodarczych. W badaniach tego typu zjawisk, opisywanych przez wiele zmiennych, stosowane są metody wielowymiarowej analizy porównawczej [Bożek, Szewczyk, Jaworska 2021, s. 13].

Analizę wyników badań rozpoczęto od obliczenia podstawowych statystyk opisowych w postaci miar położenia i zmienności dla przyjętych wskaźników. Dla zaproponowanych mierników wyznaczono średnią arytmetyczną, odchylenie standardowe, obszar zmienności (rozstęp) i współczynnik zmienności (tabela 5.12.).

Tabela 5.12. Podstawowe statystyki opisowe dla wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego

Lp.	Zmienne	M	Me	Min	Maks	SD	V (%)
X ₁	Dochody na 1 mieszkańca [zł]	7622,4	6737,0	3299,3	14981,1	2580,8	33,9
X ₂	Udział dochodów z UE w dochodach gminy ogółem [%]	12759298,9	1779669,6	91971,5	203613814,0	39706610,2	311,2
X ₃	Wydatki na 1 mieszkańca w gminie ogółem [zł]	7243,3	6428,6	4834,0	16358,3	2431,5	33,6
X ₄	Pracujący na 1000 ludności [liczba osób]	161,9	144,0	0,0	427,0	93,9	58,0
X ₅	Stopa bezrobocia [%]	728,7	293,5	51,0	8890,0	1402,3	192,4
X ₆	Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON [na 10 tys. mieszkańców]	1645,4	1325,0	616,0	4046,0	863,6	52,5
X ₇	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą [na 10 tys. mieszkańców]	3404,9	1041,0	154,0	56284,0	8546,7	251,0
X ₈	Przyrost naturalny [na 1 tys. mieszkańców]	-69,7	-24,0	-893,0	227,0	178,4	-256,0
X ₉	Migracja ludności – zameldowania [na 1 tys. mieszkańców]	349,9	119,5	17,0	4869,0	743,7	212,6
X ₁₀	Migracja ludności – wymeldowania [na 1 tys. mieszkańców]	300,6	106,0	21,0	3790,0	629,1	209,3
X ₁₁	Gęstość zaludnienia jako liczba ludności zamieszkałej w gminie na 1 km ² [liczba os./ km ²]	359,7	66,0	8,0	1917,0	586,6	163,1
X ₁₂	Zasoby mieszkaniowe [na 1 tys. mieszkańców]	432,5	389,2	265,9	1023,9	146,7	33,9
X ₁₃	Budynki mieszkalne w gminie [na 1 tys. mieszkańców]	3088,6	1793,5	430,0	30678,0	4695,5	152,0
X ₁₄	Udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w gminie w tym wieku [%]	418,1	206,0	21,0	4689,0	742,0	177,5
X ₁₅	Długość czynnej sieci kanalizacyjnej w gminie,	116,5	74,5	10,3	1076,6	157,7	135,4

Lp.	Zmienne	M	Me	Min	Maks	SD	V (%)
	przypadającej na 1 mieszkańca [m]						
X ₁₆	Udział osób korzystających z wodociągów w ogółu ludności gminy [%]	28731,0	7983,0	1289,0	470805,0	71989,6	250,6
X ₁₇	Długość czynnej sieci wodociągowej w gminie przypadającej na 1 mieszkańca [m]	151,5	103,0	8,4	1245,6	182,3	120,3
X ₁₈	Korzystający z oczyszczalni w ogólnej liczbie ludności gminy [%]	26055,0	6207,0	1065,0	449024,0	69073,0	265,1
X ₁₉	Przyłącza kanalizacji prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania [na 1 tys. mieszkańców]	2303,3	999,0	158,0	30925,0	4326,6	187,8
X ₂₀	Ścieki oczyszczone – odprowadzone [dam ³ w przeliczeniu [na 10 tys. mieszkańców]	1359,4	522,0	29,0	20462,0	3184,5	234,3
X ₂₁	Korzystający z sieci kanalizacyjnej w ogółu ludności gminy [%]	26489,5	5922,0	1096,0	454551,0	69753,3	263,3
X ₂₂	Dochody na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [%]	12759298,9	1779669,6	91971,5	203613814,0	39706610,2	311,2
X ₂₃	Udział środków z Unii Europejskiej na finansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [zł]	368657,0	0,0	0,0	6477184,0	1083618,6	293,9
X ₂₄	Udział środków z budżetu państwa lub innych przekazanych jako współfinansowanie programów i projektów realizowanych z udziałem środków z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE w dochodach ogółem [%]	163592,2	40260,4	0,0	3356489,4	469054,7	286,7
X ₂₅	Udział płatności w zakresie budżetu środków europejskich w dochodach ogółem [%]	12227049,6	1390952,0	0,0	203436317,6	38808349,2	317,4
X ₂₆	Udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem [%]	37354721,4	7293637,1	156847,1	625160553,3	101674869,5	272,2
X ₂₇	Udział wydatków majątkowych inwestycyjnych w wydatkach ogółem [%]	34593450,8	7293637,1	156847,1	533673553,3	91470439,3	264,4
X ₂₈	Udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem [%]	15,0	12,7	1,8	55,4	9,4	62,4

Legenda: M – średnia arytmetyczna, Me – mediana, Sd – odchylenie standardowe, V – współczynnik zmienności.

Źródło: opracowanie własne.

Kolejnym etapem analiz było utworzenie syntetycznej zmiennej zależnej Y_{WRsg} , stanowiącej wskaźnik rozwoju społeczno-gospodarczego. Zgromadzone i określone

dane dotyczące wstępnego zestawu zmiennych, które uzyskano w tabeli 5.12. zostały poddane weryfikacji według dwóch najistotniejszych kryteriów – zmienności i korelacji. Biorąc pod uwagę pierwsze z wyżej wymienionych kryteriów, żadnej z potencjalnych zmiennych diagnostycznych nie wyeliminowano z badania, gdyż obliczone dla nich współczynniki zmienności były bardzo wysokie – współczynnik zmienności V osiągnął powyżej 50% i więcej.

W kolejnym kroku wyznaczono macierz współczynników korelacji r Pearsona (załącznik nr 6). Do dyskryminacji zmiennych zastosowano metodę odwróconej macierzy. Polega ona na wyznaczeniu macierzy odwrotnej do macierzy R . Metodę odwróconej macierzy wykorzystano do wyboru zmiennych diagnostycznych do dalszych analiz.

Przeprowadzona korelacja r Pearsona pozwoliła na odrzucenie 5 zmiennych diagnostycznych, tj.:

- X_{16} – udział osób korzystających z wodociągów w ogółu ludności gminy [%],
- X_{18} – korzystający z oczyszczalni w ogólnej liczbie ludności gminy [%],
- X_{22} – dochody na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [%],
- X_{25} – płatności w zakresie budżetu środków europejskich w dochodach ogółem [%],
- X_{26} – udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem [%].

W dalszej redukcji zmiennych za pomocą macierzy odwrotnej nie wyeliminowano już żadnej zmiennej. Wszystkie wskaźniki rozwoju społeczno-gospodarczego, osiągnęły wartość poniżej 10, co oznacza, że wszystkie zostały wykorzystane w porządkowaniu liniowym obiektów do konstrukcji syntetycznej zmiennej zależnej Y_{WR} dla analizowanych gmin.

Kolejnym etapem analiz było przeprowadzenie w oparciu o wyegzemplifikowane zmienne diagnostyczne porządkowania liniowego celem uzyskania syntetycznego wskaźnika rozwoju. Na podstawie wysegregowanych zmiennych zbudowano teoretyczną zmienną endogeniczną Y_{WR} dla wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego dla analizowanych gmin (tabela 5.13.).

Tabela 5.13. Syntetyczna zmienna zależna wskaźnik rozwoju społeczno-gospodarczego Y_{WR} oraz ranking rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o Y_{WRsg}

Lp.	Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Rangi badanie	Y_{WRsg}
1.	Gdańsk (1)	1	0,455
2.	Sopot (1)	2	0,433
3.	Gdynia (1)	3	0,339
4.	Kołobrzeg (1)	4	0,300
5.	Mielno (3)	5	0,289
6.	Dziwnów (3)	6	0,286
7.	Koszalin (1)	7	0,284
8.	Międzyzdroje (3)	8	0,277
9.	Świnoujście (1)	9	0,276
10.	Ustka (1)	10	0,264
11.	Rewal (2)	11	0,261
12.	Łeba (1)	12	0,256
13.	Braniewo (1)	13	0,246
14.	Ustronie Morskie (2)	14	0,227
15.	Władysławowo (3)	15	0,223
16.	Kołobrzeg (2)	16	0,219
17.	Elbląg (1)	17	0,218
18.	Hel (1)	18	0,215
19.	Krynica Morska (1)	19	0,214
20.	Rumia (1)	20	0,210
21.	Jastarnia (3)	21	0,207
22.	Darłowo (1)	22	0,202
23.	Kosakowo (2)	23	0,166
24.	Elbląg (2)	24	0,161
25.	Postomino (2)	25	0,151
26.	Pruszcz Gdański (2)	26	0,148
27.	Darłowo (2)	27	0,146
28.	Reda (1)	28	0,143
29.	Krokowa (2)	29	0,138
30.	Police (3)	30	0,136
31.	Choczewo (2)	31	0,134
32.	Gniewino (2)	32	0,134
33.	Słupsk (2)	33	0,133
34.	Cedry Wielkie (2)	34	0,132
35.	Kamień Pomorski (3)	35	0,130
36.	Frombork (3)	36	0,129
37.	Stegna (2)	37	0,128
38.	Sztutowo (2)	38	0,126
39.	Puck (2)	39	0,124

Lp.	Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Rangi badanie	Y_{WRsg}
40.	Wicko (2)	40	0,119
41.	Ustka (2)	41	0,116
42.	Wolin (3)	42	0,113
43.	Sianów (3)	43	0,109
44.	Trzebiatów (3)	44	0,108
45.	Będzino (2)	45	0,099
46.	Stepnica (3)	46	0,098
47.	Główczyce (2)	47	0,094
48.	Nowe Warpno (3)	48	0,090
49.	Tolkmicko (3)	49	0,090
50.	Świerzno (2)	50	0,089
51.	Braniewo (2)	51	0,088
52.	Dygowo (2)	52	0,087
53.	Smołdzino (2)	53	0,086
54.	Karnice (2)	54	0,080

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wyników zawartych w tabeli 5.13 dała podstawy do stwierdzenia, że najwyższy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego osiągnęły gminy miejskie, takie jak: Gdańsk, Sopot, Gdynia i Kołobrzeg. Wysoki poziom osiągnęły także 3 gminy miejsko – wiejskie (Mielno, Dziwnów, Międzyzdroje), trzy gminy miejskie (Koszalin, Świnoujście, Ustka) oraz jedna gmina wiejska – Rewal.

Najniższy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego osiągnęły gminy wiejskie, takie jak: Braniewo, Dygowo, Smołdzino oraz Karnice.

W wyniku uzyskanego w dysertacji rankingu rozwoju turystyki (*Rozdział V, podrozdział 5.2 Typologia gmin ze względu na stadium rozwoju turystyki*) oraz rankingu rozwoju społeczno-gospodarczego, otrzymanego na podstawie powyższych analiz, przeprowadzono porównanie wskaźników rozwoju dla wskaźników i rankingów rozwoju turystyki oraz społeczno-gospodarczego (tabela 5.14).

Tabela 5.14. Porównanie wskaźników rozwoju turystyki oraz rozwoju społeczno-gospodarczego

Lp.	Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Y_{WR}	Rangi Y_{WR} rozwój turystyki	Y_{WRsg}	Rangi Y_{WRsg} rozwój społeczno- gospodarczy
1.	Gdańsk (1)	0,497	1	0,455	1
2.	Świnoujście (1)	0,246	2	0,276	9
3.	Kołobrzeg (2)	0,232	3	0,219	16

Lp.	Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Y_{WR}	Rangi Y_{WR} rozwój turystyki	Y_{WRsg}	Rangi Y_{WRsg} rozwój społeczno- gospodarczy
4.	Krokowa (2)	0,227	4	0,138	29
5.	Gdynia (1)	0,227	5	0,339	3
6.	Władysławowo (3)	0,199	6	0,223	15
7.	Kołobrzeg (1)	0,193	7	0,300	4
8.	Ustka (2)	0,188	8	0,116	41
9.	Koszalin (1)	0,184	9	0,284	7
10.	Elbląg (1)	0,179	10	0,218	17
11.	Puck (2)	0,176	11	0,124	39
12.	Tolkicko (3)	0,172	12	0,090	49
13.	Słupsk (2)	0,167	13	0,133	33
14.	Mielno (3)	0,159	14	0,289	5
15.	Darłowo (3)	0,157	15	0,146	27
16.	Sopot (1)	0,157	16	0,433	2
17.	Pruszcz Gdański (2)	0,147	17	0,148	26
18.	Ustronie Morskie (2)	0,144	18	0,227	14
19.	Sianów (3)	0,141	19	0,109	43
20.	Międzyzdroje (3)	0,139	20	0,277	8
21.	Cedry Wielkie (2)	0,139	21	0,132	34
22.	Postomino (2)	0,137	22	0,151	25
23.	Łeba (1)	0,135	23	0,256	12
24.	Choczewo (2)	0,134	24	0,134	31
25.	Wicko (2)	0,125	25	0,119	40
26.	Braniewo (1)	0,125	26	0,088	51
27.	Rewal (2)	0,123	27	0,261	11
28.	Gniewino (2)	0,117	28	0,134	32
29.	Frombork (3)	0,117	29	0,129	36
30.	Będzino (2)	0,112	30	0,099	45
31.	Krynica Morska (1)	0,103	31	0,214	19
32.	Dziwnów (3)	0,103	32	0,286	6
33.	Stegna (2)	0,102	33	0,128	37
34.	Rumia (1)	0,101	34	0,210	20
35.	Police (3)	0,100	35	0,136	30
36.	Trzebiatów (3)	0,100	36	0,108	44
37.	Elbląg (2)	0,097	37	0,161	24
38.	Główczyce (2)	0,095	38	0,094	47
39.	Kamień Pomorski (3)	0,094	39	0,130	35
40.	Ustka (1)	0,093	40	0,264	10
41.	Darłowo (1)	0,091	41	0,202	22
42.	Reda (1)	0,091	42	0,143	28
43.	Wolin (3)	0,091	43	0,113	42
44.	Smołdzino (2)	0,087	44	0,086	53
45.	Kosakowo (2)	0,087	45	0,166	23

Lp.	Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Y_{WR}	Rangi Y_{WR} rozwój turystyki	Y_{WRsg}	Rangi Y_{WRsg} rozwój społeczno- gospodarczy
46.	Hel (1)	0,085	46	0,215	18
47.	Jastarnia (3)	0,083	47	0,207	21
48.	Sztutowo (2)	0,067	48	0,126	38
49.	Dygowo (2)	0,043	49	0,087	52
50.	Braniewo (2)	0,039	50	0,246	13
51.	Stepnica (3)	0,032	51	0,098	46
52.	Karnice (2)	0,030	52	0,080	54
53.	Świerżno (2)	0,023	53	0,089	50
54.	Nowe Warpno (3)	0,009	54	0,090	48

Źródło: opracowanie własne.

Następnie poddano zbadaniu współczynnik korelacji pomiędzy obydwoma wskaźnikami w celu ustalenia czy uzyskane wskaźniki są od siebie zależne (tabela 5.15.).

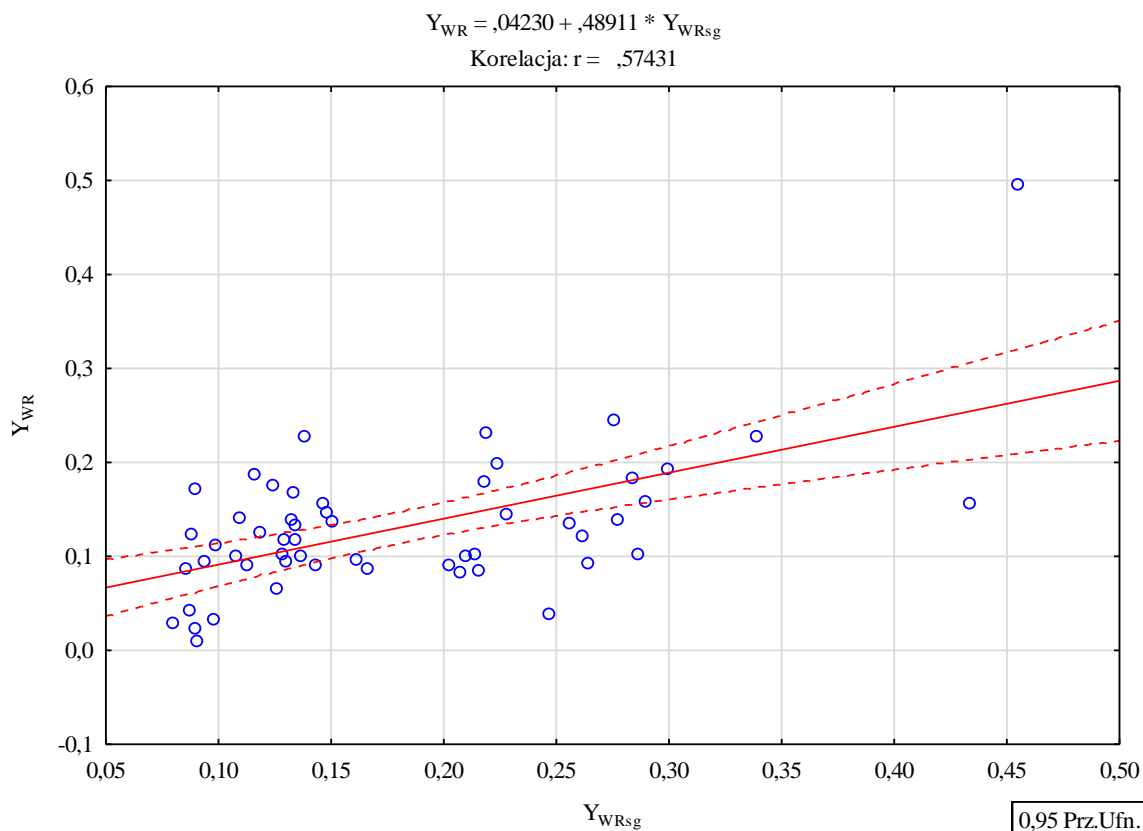
Tabela 5.15. Współczynnik korelacji pomiędzy wskaźnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego a wskaźnikiem rozwoju turystyki

Zmn. X & Zmn. Y	Średnia	Odch.st.	r(X,Y)	r ²	t	p
Y_{WRsg}	0,18	0,09				
Y_{WR}	0,13	0,07	0,57	0,33	5,06	0,00001

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wyników zawartych w tabeli 5.15. dała podstawy do stwierdzenie istotnej statystycznie dodatniej silnej korelacji pomiędzy wskaźnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego a wskaźnikiem rozwoju turystyki $R=0,57$; $p=0,00001$, przy czym trend rosnący był istotny statystycznie $F(1,52)=25,59$ $p<0,00001$ Błąd std. estymacji: 0,07.

Uzyskane na tym etapie wyniki pokazały, że wraz ze wzrostem wskaźnika rozwoju społeczno – gospodarczego rósł także wskaźnik rozwoju turystyki. Wyniki te pozwoliły tym samym potwierdzić trzecią hipotezę rozprawy doktorskiej, która zakładała zależność rozwoju turystyki od rozwoju społeczno-gospodarczego. Wyniki te potwierdza również poniższa rycina 5.4.

Ryc. 5.4. Korelacja zachodząca pomiędzy wskaźnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego a wskaźnikiem rozwoju turystyki

Źródło: opracowanie własne.

Powyżej zaprezentowane wyniki potwierdza również nieparametryczny współczynnik korelacji rang Spearmana (tabela 5.16.).

Tabela 5.16. Korelacja porządku rang Spearmana

Para zmiennych	N Ważnych	R Spearman	t(N-2)	p
Y_{WR} & Y_{WRsg}	54,00	0,46	3,79	0,0004

Źródło: opracowanie własne.

Korelacja obydwu wskaźników (Y_{WR} & Y_{WRsg}) według porządku rang Spearmana potwierdza wcześniej wykryte korelacje pomiędzy wskaźnikami rozwoju, ale także wskazuje, że korelacja została określona na poziomie umiarkowanym. Oznacza to, że nie zawsze gminy o wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego będą osiągały podobny wynik w poziomie rozwoju turystycznego.

5.4. Ekonomiczne aspekty rozwoju turystyki w badanych gminach

W kolejnych analizach skorelowano dane dotyczące rozwoju społeczno-gospodarczego, środków pochodzących z Unii Europejskiej oraz wydatków inwestycyjnych z syntetyczną zmienną zależną – wskaźnikiem rozwoju turystyki w analizowanych gminach .

Wysokość środków pochodzących z Unii Europejskiej na inwestycje realizowane przez gminy oraz wydatki inwestycyjne ponoszone przez gminy to dodatkowe wskaźniki gospodarcze, uwzględnione do badań, jako wskaźniki szczególne – zaproponowane do autorskiej klasyfikacji czynników rozwoju turystyki i rozwoju społeczno-gospodarczego.

Poddano analizie wskaźniki związane z wpływem do budżetów gminnych środków finansowych pochodzących z UE oraz wydatkami inwestycyjnymi, ponoszonymi przez gminy, tj.:

- X_{22} – udział dochodów na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [%],
- X_{23} – udział środków z Unii Europejskiej na finansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [%],
- X_{24} – udział środków z budżetu państwa lub innych przekazanych jako współfinansowanie programów i projektów realizowanych z udziałem środków z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE w dochodach ogółem [%],
- X_{25} – udział płatności w zakresie budżetu środków europejskich w dochodach ogółem [%],
- X_{26} – udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem [%],
- X_{27} – udział wydatków majątkowych inwestycyjnych w wydatkach ogółem [%],
- X_{28} – udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem [%].

Poniższe analizy miały na celu rozpoznanie skutków oddziaływania ich siły na poszczególne rozwroje.

Poniżej skorelowano wskaźnik rozwoju turystyki ze zmiennymi rozwoju społeczno-gospodarczego – tabela 5.17.

Tabela 5.17. Korelacja porządku rang Spearmana. Powiązania pomiędzy Y_{WR} a zmiennymi dotyczącymi rozwoju społeczno-gospodarczego

Para zmiennych	N	R	t (N-2)	P
Y_{WR} & dochody na 1 mieszkańca [zł]	54	0,36	2,76	0,00800
Y_{WR} & udział dochodów z UE w dochodach gminy ogółem [%]	54	0,51	4,32	0,00007
Y_{WR} & wydatki na 1 mieszkańca ogółem [zł]	54	0,42	3,36	0,00149
Y_{WR} & pracujący na 1000 ludności [osoba]	54	0,47	3,85	0,00032
Y_{WR} & stopa bezrobocia [%]	54	0,35	2,68	0,00976
Y_{WR} & podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON [na 10 tys.]	54	0,19	1,40	0,16615
Y_{WR} & osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą [na 10 tys. mieszkańców]	54	0,34	2,62	0,01142
Y_{WR} & przyrost naturalny [na 1 tys. mieszkańców]	54	-0,24	-1,79	0,07921
Y_{WR} & migracja ludności – zameldowania [na 1 tys. mieszkańców]	54	0,45	3,68	0,00056
Y_{WR} & migracja ludności – wymeldowania [na 1 tys. mieszkańców]	54	0,50	4,12	0,00013
Y_{WR} & gęstość zaludnienia jako liczba ludności zamieszkałej w gminie na 1 km ² [liczba os./ km ²]	54	0,31	2,36	0,02191
Y_{WR} & zasoby mieszkaniowe [na 1 tys. mieszkańców]	54	0,12	0,84	0,40592
Y_{WR} & budynki mieszkalne w gminie [na 1 tys. mieszkańców]	54	0,23	1,74	0,08803
Y_{WR} & udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w gminie w tym wieku [%]	54	0,39	3,10	0,00314
Y_{WR} & Długość czynnej sieci kanalizacyjnej w gminie, przypadającej na 1 mieszkańca [m]	54	0,66	6,39	0,00000
Y_{WR} & udział osób korzystających z wodociągów w ogółu ludności gminy [%]	54	0,45	3,59	0,00073
Y_{WR} & długość czynnej sieci wodociągowej w gminie przypadającej na 1 mieszkańca [m]	54	0,64	5,97	0,00000
Y_{WR} & korzystający z oczyszczalni w ogólnej liczbie ludności gminy [%]	54	0,44	3,53	0,00087
Y_{WR} & przyłącza kanalizacji prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania [na 1 tys. mieszkańców]	54	0,55	4,75	0,00002
Y_{WR} & ścieki oczyszczane odprowadzone [dm ³] na 10 tys. mieszkańców	54	0,57	5,05	0,00001
Y_{WR} & korzystający z sieci kanalizacyjnej w ogółu ludności gminy [%]	54	0,44	3,51	0,00094

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wyników zawartych w tabeli 5.17 dała podstawy do stwierdzenia 17 istotnych statystycznie dodatnich przeciętnych i silnych powiązań ($p < 0,05$) pomiędzy zmiennymi społeczno-gospodarczymi a Y_{WR} . Można zatem stwierdzić, że wraz ze wzrostem zmiennych rozwoju społeczno-gospodarczych rósł także wyniki Y_{WR} , a zatem poziom rozwoju turystyki.

Podobną procedurę zastosowano w stosunku do korelacji rozwoju turystyki ze wskaźnikami zaproponowanymi przez autorkę dysertacji – tabela 5.18.

Tabela 5.18. Korelacja porządku rang Spearmana. Powiązania pomiędzy Y_{WR} a zmiennymi dotyczącymi środków europejskich oraz wydatków inwestycyjnych

Para zmiennych	N	R	t(N-2)	p
Y_{WR} & dochody na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [%]	54	0,51	4,32	0,0001
Y_{WR} & udział środków z Unii Europejskiej na finansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [%]	54	0,37	2,92	0,0052
Y_{WR} & udział środków z budżetu państwa lub innych przekazanych jako współfinansowanie programów i projektów realizowanych z udziałem środków z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE w dochodach ogółem [%]	54	0,32	2,43	0,0184
Y_{WR} & płatności w zakresie budżetu środków europejskich w dochodach ogółem [%]	54	0,41	3,23	0,0022
Y_{WR} & udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem [%]	54	0,56	4,91	0,0000
Y_{WR} & udział wydatków majątkowych inwestycyjnych w wydatkach ogółem [%]	54	0,55	4,80	0,0000
Y_{WR} & udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem [%]	54	0,19	1,41	0,1648

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wyników zawartych w tabeli 5.18 dała podstawy do stwierdzenia 6 istotnych statystycznie dodatnich przeciętnych i silnych powiązań ($p < 0,05$) pomiędzy zmiennymi dotyczącymi środków europejskich oraz wydatków inwestycyjnych a Y_{WR} . Można zatem stwierdzić, że wraz ze wzrostem wyników zmiennych dotyczących środków europejskich oraz wydatków inwestycyjnych rósł także wynik Y_{WR} , a zatem poziom rozwoju turystyki.

W ramach procesu badawczego bardzo istotnym etapem jest weryfikacja uzyskanych wyników, a szczególnie uniknięcie zależności pozornych między analizowanymi zmiennymi. W tym celu dla zmiennych stanowiących wektor korelacji obliczono wartości współczynnika korelacji cząstkowej, które przedstawione zostały w tabeli 5.19.

Jeżeli porówna się wartości współczynników korelacji cząstkowej z wartościami wektora korelacji dla zmiennej objaśnianej Y_{WR} , to okaże się, że niektóre współzależności zdecydowanie się różnią. Reasumując, można stwierdzić, że zastosowanie wyżej omówionej procedury kontroli współzmienności umożliwiło przeanalizowanie pozostałych relacji pomiędzy badanymi zmiennymi oraz ujawniło zależności pozornych i niedookreślonych.

Tabela 5.19. Wartości współczynników korelacji cząstkowej badanych cech dla zmiennej zależnej Y_{WR}

Lp.	Zmienna	Korelacja cząstkowa
X_{17}	Długość czynnej sieci kanalizacyjnej w gminie, przypadającej na 1 mieszkańca [m]	0,66
X_3	Wydatki na 1 mieszkańca w gminie ogółem [zł]	0,48
X_{23}	Udział środków z UE na finansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [%]	0,27

Źródło: opracowanie własne.

Do rzadkości należy sytuacja, aby za pomocą relacji dwóch zmiennych można było wyjaśnić badany problem. Wyżej zastosowana analiza korelacji cząstkowej jest miarą związku dwóch zmiennych, gdy kontrolowana jest trzecia i kolejne zmienne. Współczynnik korelacji cząstkowej nie odzwierciedla zatem wariacji związku cząstkowego w różnych kategoriach zmiennej kontrolowanej. Jest to miara, która uśrednia współczynniki cząstkowe otrzymane dla różnych kategorii tej zmiennej. Ta właściwość jest główną wadą miar tego typu, ponieważ może ona przysłać ważne informacje.

Dlatego takie zagadnienia, jak poziom rozwoju turystyki, powinien być wyjaśniany przy zastosowaniu analiz wielowymiarowych.

Właściwym narzędziem w tym zakresie jest regresja wielokrotna. Wykorzystując ją, można uzyskać szereg interesujących badacza informacji. Zastosowanie regresji umożliwia opis związków, jakie zachodzą pomiędzy predyktorami a zmienną objaśnianą. Tą zmienną objaśnianą może być również syntetyczna zmienna zależna Y_{WR} jako poziom rozwoju turystyki w analizowanych gminach.

W tabeli 5.20 przedstawiono parametry strukturalne modelu regresji oraz standaryzowane wartości współczynników β dla zmiennych z tabeli 5.17. Na podstawie obliczonych współczynników równania regresji (wartość „P” wyliczonego w tabeli 5.17) można stwierdzić, że istotny wpływ na poprawę zmiennej zależnej Y_{WR} jako poziom rozwoju turystyki w analizowanych gminach posiadają takie cechy, jak:

- (X_3) wydatki na 1 mieszkańca w gminie ogółem [zł],
- (X_{17}) długość czynnej sieci kanalizacyjnej w gminie, przypadającej na 1 mieszkańca [m],
- (X_{23}) udział środków z UE na finansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [%].

Jeżeli wartość zmiennej (X_{17}) długość czynnej sieci kanalizacyjnej w gminie, przypadającej na 1 mieszkańca [m] wzrośnie o jeden punkt (o jedną jednostkę tej cechy), to wartość objaśnianej zmiennej Y_{WR} wzrośnie o 0,000308 punktu, przy założeniu, że pozostałe zmienne nie ulegną zmianie.

Tabela 5.20. Parametry strukturalne równania regresji dla zmiennej zależnej Y_{WR} jako poziom rozwoju turystyki w analizowanych gminach

N = 54	b*	Błąd standardowy z b*	b	Błąd standardowy z b	t(50)	p
W. wolny			0,030636	0,016106	2,19	0,033
Długość czynnej sieci kanalizacyjnej w gminie, przypadającej na 1 mieszkańca [m]	0,654	0,106	0,000308	0,00005	6,18	0
Wydatki na 1 mieszkańca ogółem [zł]	0,265	0,068	0,000008	0,000002	3,91	0,0003
Udział środków z Unii Europejskiej na finansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [%]	0,212	0,106	0,00000001	0	2,05	0,045

Podsumowanie regresji zmiennej zależnej: Y_{WR} ; $R = 0,88$ $R^2 = 0,77$ Popraw. $R^2 = 0,76$; $F(3,50) = 56,227$ $p < 0,00001$. Błąd standardowy estymacji: 0,036.

Źródło: opracowanie własne.

Na wyniki tabeli 5.20 można popatrzeć jeszcze inaczej, a mianowicie wyżej omawiane współczynniki β regresji cząstkowej odzwierciedlają czysty efekt każdej zmiennej, więc można te współczynniki porównywać ze sobą, aby określić względną istotność badanych zmiennych niezależnych. Ze względu jednak na to, że każda ze zmiennych mierzona jest w skali o różnej liczbie jednostek, aby je można było porównywać, należy zastosować metodę regresji standaryzowanej. Współczynniki β przedstawiono w kolumnie drugiej omawianej tabeli 5.20.

Na ich podstawie można stwierdzić, że największy wpływ na poprawę zmiennej Y_{WR} jako poziom rozwoju turystyki w analizowanych gminach ma zmienna (X_{17}) długość czynnej sieci kanalizacyjnej w gminie, przypadającej na 1 mieszkańca [m]. Standaryzowane równanie regresji pokazuje, że wraz ze wzrostem powyższego wskaźnika o jedno odchylenie standardowe, zmienna objaśniana Y_{WR} wzrośnie o 0,654 odchylenia standardowego.

Na koniec omawiania wyników tabeli 5.20. należy zwrócić uwagę na wartości parametrów struktury stochastycznej równania regresji R i R^2 – umieszczonych pod tą tabelą. Współczynnik korelacji wielokrotnej R informuje, jaka jest łączna siła

wpływu zmiennych objaśniających na Y. Z kolei R^2 wskazuje, że dla zmiennej endogenicznej Y_{WR} 76% (0,76) zmienności zjawiska zostało wyjaśnione przez zmienne uwzględnione w modelu regresji. Zatem uwzględnione w badaniach zmienne są dobrymi predyktorami poziomu rozwoju turystyki w analizowanych gminach.

Każdy model regresji winien być poddany weryfikacji merytorycznej oraz statystycznej. W trakcie weryfikacji merytorycznej sprawdzono, czy model spełnia oczekiwania, czy poczynione założenia o modelu są spełnione oraz czy model jest zgodny z założeniami teorii, która posłużyła do jego budowy. Weryfikacja merytoryczna była połączona z weryfikacją statystyczną. Składa się na nią trzy testy sprawdzające:

- istotność parametrów modelu,
- istotność całego modelu,
- założenia metody najmniejszych kwadratów.

Weryfikację rozpoczęto od testów istotności parametrów modelu powiązania pomiędzy zmiennymi. W tym celu podjęto się sprawdzenia hipotezy zakładającej, że wartość współczynnika b_i jest zerowa $H_0: b_i = 0$ wobec hipotezy alternatywnej – $H_1: b_i \neq 0$.

Hipoteza zerowa dla $i = 1$ niesie niepewność, że dana zmienna X może nie wywierać wpływu na zmienną zależną Y.

Należy podkreślić, że z tego nie wynika, że powiązanie pomiędzy tymi zmiennymi nie istnieje. Brak istotności może być spowodowany niską dokładnością lub złą jakością danych statystycznych. Jeżeli w trakcie weryfikacji hipotez odrzuca się hipotezę zerową na rzecz alternatywnej (H_1), to ocenę parametru należy uważać za statystycznie istotną. Oznacza ona, że dana zmienna X istotnie wpływa na zmienną zależną Y. W celu weryfikacji zastosowano zatem test t-Studenta.

Oprócz testu t, sprawdzającego osobno istotność każdego parametru, posłużono się globalnym testem F. W analizie regresji wielokrotnej jest on wręcz niezastąpionym narzędziem testującym istotność wszystkich parametrów. Szczególne znaczenie w tym zakresie ma zastosowanie analizy wariancji (testu Fishera – Snedecora). Wynika ono stąd, że test ten weryfikuje równocześnie trzy równoważne hipotezy zerowe:

- $H_0: b_1 = 0$ – istotność współczynnika kierunkowego,
- $H_0: R^2 = 0$ – istotność współczynnika determinacji R^2 ,
- $H_0: b_1X + b_0 = 0$ – istotność liniowego związku między analizowanymi zmiennymi.

Tabela 5.21. Wyniki analizy wariancji współczynników kierunkowych modelu regresji Y_{WR} jako poziom rozwoju turystyki w analizowanych gminach

Efekt	Suma kwadrat.	df	Średnia kwadrat.	F	p
Regres.	0,225	3	0,075	56,23	< 0,000001
Reszta	0,066	50	0,0013		
Razem	0,291				

Źródło: opracowanie własne.

Analiza tabeli 5.21. wskazuje, że całkowitą sumę kwadratów odchyłeń zmiennej od średniej rozbito na sumę kwadratów wyjaśnioną przez regresję oraz sumę kwadratów reszt – niewyjaśnioną przez regresję. Zbudowany model regresji wyjaśnia zatem około 76% zmiennej zależnej Y_{WR} jako poziom rozwoju turystyki w analizowanych gminach. Dodać należy, że na poziomie istotności $\alpha = 0,05$; $F_{\alpha,3;50} = 56,23$, ponieważ $F_{obliczone} > F_{\alpha}$, więc hipotezy $H_0: b_1 = 0$ – należy odrzucić.

W kolejnym etapie przeprowadzono analizę dyskryminacyjną. Jej celem jest rozstrzygnięcie, które zmienne dyskryminują dwie lub więcej naturalnie wyłaniających się grup. Zastosowano funkcje (zmienne) dyskryminacyjne określone na podstawie danych statystycznych dla obiektów, w przypadku których posiadano wiedzę, z jakich populacji pochodzą.

Analiza dyskryminacyjna sprowadza się do transformacji macierzy zmiennych oryginalnych $X_{n,m}$ (n – liczba obserwacji, m – liczba zmiennych) w nową macierz wzajemnie ortogonalnych zmiennych dyskryminacyjnych $Y_{n,m'}$ ($m' < m$), które w maksymalny sposób różnicują (dyskryminują) p populacji o znanych parametrach. Za miarę zróżnicowania przyjmuje się kryterium informacyjne Kulbacka:

$$r^2 = \sum_{j=1}^m \frac{a_j' B a_j}{a_j' W a_j}$$

gdzie:

B – macierz wariancji międzygrupowej,

W – macierz wariancji wewnątrzgrupowej,

a_i – wektor współczynników maksymalizujących kryteria,

a_j – pochodzi z równania $(B - \lambda_j W) a_j = 0$.

Zmienna dyskryminacyjna Y_j jest liniową kombinacją zmiennych oryginalnych X_j :

$$Y_j = a_j X_j$$

Zmienne dyskryminacyjne wyjaśniają także wariacje zmiennych pierwotnych, czego miarą są współczynniki dyskryminacji. Interpretacja wyników tej analizy sprowadza się do oceny i porównania współczynników determinacji między wszystkimi zmiennymi pierwotnymi, a kilkoma pierwszymi zmiennymi o największej mocy dyskryminacyjnej. Z punktu widzenia analizy systemowej problemu badawczego wartości zmiennych objaśniających powinny pozwalać przewidywać wartości zmiennej objaśnianej Y. Dlatego oprócz przewidywania konkretnej wartości zmiennej objaśnianej ważna jest również możliwość przyporządkowania obiektów do jednej z wyróżnionych klas. Traktuje się je jak modele (podsystemy), pozwalające na rozróżnienie odrębności w efektach zaawansowanego rozwoju zawodniczego. W tym celu zastosowano technikę analityczną zwaną analizą dyskryminacyjną.

Za pomocą analizy dyskryminacyjnej podjęto próbę rozpoznania pięciu grup, opierając się na zestawie zmiennych niezależnych diagnostycznych. Po zastosowaniu krokowej procedury doboru zmiennych otrzymano ostateczny model analizy dyskryminacyjnej, który został przedstawiony w tabelach 5.22 i 5.23.

Tabela 5.22. Ostateczny model analizy dyskryminacyjnej przy wykorzystaniu 4 zmiennych dla analizowanych gmin

Lp.	N = 54	Podsumowanie analizy funkcji dyskryminacyjnej 4;Grupująca: Poziom rozwoju turystyki (5 grup) Lambda Wilksa: 0,37 przyb. F (16,141) = 3,3352 p < 0,0001				
		Lambda Wilksa	Cząstk. Wilksa	F usun. (4,46)	p	Toler.
X ₃	Wydatki na 1 mieszkańca ogółem [zł]	0,49	0,77	3,53	0,014	0,75
X ₄	Pracujący na 1000 ludności [liczba osób]	0,46	0,82	2,6	0,048	0,84
X ₇	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą [na 10 tys. mieszkańców]	0,46	0,81	2,62	0,047	0,96
X ₂₂	Dochody na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [%]	0,52	0,73	4,28	0,005	0,78

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 5.23. Macierz klasyfikacji modelu analizy dyskryminacyjnej dla analizowanych gmin

Grupa	Procent Poprawne	Bardzo niski p = ,20370	Niski p = ,20370	Przeciętny p = ,20370	Wysoki p = ,22222	Bardzo wysoki p = ,16667
Bardzo niski	63,63636	7	2	2	0	0
Niski	54,54546	3	6	1	1	0

Przeciętny	45,45454	3	3	5	0	0
Wysoki	50	1	3	2	6	0
Bardzo wysoki	33,33333	2	3	0	1	3
Razem	50	16	17	10	8	3

Źródło: opracowanie własne.

Z analizy danych ujętych w tabelach powyżej wynika, że uzyskany model jest przeciętny. Połowa gmin, opierając się na zmiennych diagnostycznych, została zaklasyfikowana zgodnie ze swoim statusem rzeczywistym. Można zauważyć, że utworzony model lepiej klasyfikuje gminy w grupie o bardzo niskim poziomie rozwoju turystycznego (63,63%) trafności oraz w grupie o niskim poziomie rozwoju turystycznego (54,54%) trafności. Wraz ze wzrostem poziomu rozwoju turystycznego gmin poprawność klasyfikacji się pogarsza i w przypadku gmin o bardzo wysokim poziomie rozwoju turystycznego wynosi zaledwie 33,33%. Ogólna poprawność klasyfikacji na podstawie zmiennych diagnostycznych jest przeciętna, gdyż wynosi 50%.

Moduł analizy dyskryminacyjnej pozwala na wyliczenie funkcji klasyfikacyjnych (tabela 5.24). Mogą one być wykorzystane do przyporządkowania gmin do utworzonych grup na podstawie wyników dla zmiennych diagnostycznych.

Tabela 5.24. Funkcje klasyfikacyjne - dla zmiennej grupującej poziom rozwoju turystycznego w skali rangowej

Lp.	Nazwa zmiennej	Bardzo niski p = ,20370	Niski p = ,20370	Przeciętny p = ,20370	Wysoki p = ,22222	Bardzo wysoki p = ,16667
X ₃	Wydatki na 1 mieszkańca ogółem [zł]	0,00149	0,00128	0,0021	0,0018	0,00145
X ₄	Pracujący na 1000 ludności [liczba osób]	0,00548	0,01725	0,0110	0,0217	0,01898
X ₇	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą [na 10 tys. mieszkańców]	0,00007	0,00009	0,0001	0,0002	0,00012
X ₂₂	Dochody na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [%]	-0,00000004	-0,00000004	-0,0000001	-0,0000001	-0,00000000
	Stała	-6,38114	-6,64347	-11,2586	-11,7406	-9,67395

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z tabeli przedstawione gminy są klasyfikowane według największego prawdopodobieństwa w danym wierszu. Prawdopodobieństwa w główce

tablicy oznaczają, że w zbiorze uczącym mieliśmy 20,37% gmin o bardzo niskim poziomie rozwoju turystycznego, 20,37% gmin o niskim poziomie rozwoju turystycznego, 20,37% gmin o przeciętnym poziomie rozwoju turystycznego, 22,2% gmin o wysokim poziomie rozwoju turystycznego oraz 16,66% gmin o bardzo wysokim poziomie rozwoju turystycznego.

Funkcje klasyfikacyjne mogą być wykorzystane do rozstrzygnięcia, do której grupy najprawdopodobniej należą poszczególne przypadki. Jest tyle funkcji klasyfikacyjnych, ile grup. Każda funkcja pozwala obliczyć wartości klasyfikacyjne dla każdego przypadku w każdej grupie, za pomocą wzoru:

$$S_i = c_i + w_{i1} * x_1 + w_{i2} * x_2 + \dots + w_{im} * x_m$$

We wzorze tym indeks i określa daną grupę; indeksy 1, 2, ..., m określają m zmiennych; c_i jest stałą dla i -tej grupy, w_{ij} jest wagą dla j -tej zmiennej przy obliczaniu wartości klasyfikacyjnej dla i -tej grupy; x_j jest wartością obserwowaną dla danego przypadku dla j -tej zmiennej. S_i oznacza wynikową wartość klasyfikacyjną.

Funkcje klasyfikacyjne mogą być bezpośrednio wykorzystane do obliczenia wartości klasyfikacyjnych dla nowych obserwacji. Obiekt jest przyporządkowywany do tej grupy, dla której ma najwyższą wartość klasyfikacyjną.

Największy wynik z tych wzorów wskazuje, do której z grup powinna przynależać gmina. Wystarczy wprowadzić wartości 4 zmiennych diagnostycznych. Jest to optymalny podzbiór zmiennych pozwalający dyskryminować (dzielić) gminy na 5 grup, w sposób podobny jak to stało się w zbiorze uczącym.

5.5. Ocena znaczenia turystyki w rozwoju gospodarczym gmin nadmorskich w opinii władz lokalnych

Materiał empiryczny uzyskany został w tej części rozprawy z przeprowadzonego badania własnego za pomocą kwestionariusza wywiadu (stanowiącego załącznik nr 7). Wywiad prowadzony był z pracownikami samorządów terytorialnych z gmin nadmorskich, wyznaczonymi przez urząd gminy, miasta lub miasta i gminy po uprzednim kontakcie z gminą i zapowiedzią przeprowadzenia badania. Liczba gmin, które poddane zostały badaniu to 49 gmin (89% populacji), w tym 27% gmin miejskich, 45% wiejskich oraz 27% miejsko-wiejskich.

Wyniki badania zostały zestawione w ramach dwóch części. W pierwszej ujęto odpowiedzi badanych na pytanie pierwsze, w drugiej – odpowiedzi respondentów na pozostałe pytania.

Szczególnie istotnym pytaniem, na które odpowiadali badani, było pytanie pierwsze. Dotyczyło ono oceny poziomu rozwoju turystyki w gminie nadmorskiej reprezentowanej przez respondenta. Opiniodawcy oceniali 63 czynniki rozwoju w 10 obszarach tematycznych (tabela 5.25)¹²⁷.

Tabela 5.25. Czynniki rozwoju turystyki zawarte w ankiecie w podziale na obszary tematyczne

Obszar tematyczny	Zagadnienia szczegółowe
Turystyka i promocja	atrakcyjność gminy; dostępność obiektów turystycznych: noclegi, gastronomia, atrakcje; stan obiektów turystycznych; jakość usług w obiektach turystycznych; występowanie i promocja produktów lokalnych / regionalnych / tradycyjnych; występowanie na terenie gminy punktów informacji turystycznej; funkcjonowanie na terenie gminy organizacji / stowarzyszeń / lokalnych grup turystycznych; działania lokalnych organizacji turystycznych w aspekcie promocji gminy (działania własne); współpraca z lokalnymi organizacjami turystycznymi; stan i jakość zatrudnienia w turystyce; obecność zagranicznych turystów; współpraca z otoczeniem (z sąsiednimi gminami i powiatami);
Kultura	dostępność instytucji kulturalnych, stan obiektów i wyposażenie instytucji kulturalnych, jakość usług kulturalnych.
Sport i rekreacja	dostępność obiektów sportowo-rekreacyjnych, stan i wyposażenie obiektów sportowo-rekreacyjnych, jakość usług w obiektach sportowo-rekreacyjnych, udogodnienia wspierające aktywny, zdrowy wypoczynek.
Transport i infrastruktura turystyczna	dostępność do obiektów turystycznych (infrastruktura gminna); dostępność komunikacyjna gminy (drogi dojazdowe, komunikacja publiczna, kolej); dostępność infrastruktury turystycznej (ścieżki rowerowe, szlaki turystyczne, inne); stan techniczny infrastruktury turystycznej; dostępność infrastruktury umożliwiającej korzystanie z morza (ścieżki, kładki, molo, pomosty, statki wycieczkowe, promy, inne); atrakcyjność infrastruktury umożliwiającej dostęp do morza; inwestycje z zakresu infrastruktury technicznej zrealizowane w ostatnich latach.
Zagospodarowanie przestrzeni publicznej	występowanie na terenie gminy punktów stref wi-fi; dostęp oraz stan zagospodarowania przestrzeni publicznej (chodniki, ławki, parkingi, oświetlenie, kosze na śmieci, estetyka itp.); dbałość o czystość w miejscach użyteczności publicznej (segregacja odpadów, liczba ogólnodostępnych koszy na śmieci, utrzymanie porządku przy obiektach publicznych, trawniki); dostępność do urządzonych terenów zielonych (parki, skwery); objęcie gminy miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego.

¹²⁷ Czynniki zawarte w kwestionariuszu wywiadu pogłębionego zostały celowo nie pogrupowane w obszary, aby nie sugerować oceny danego obszaru poprzez wskazanie podobnych ocen czynników w nim zawartych.

Obszar tematyczny	Zagadnienia szczegółowe
Handel i usługi	dostępność usług i handlu; występowanie lokalnych innowacyjnych produktów / usług; innowacje w produkcji i przetwórstwie rolnym; funkcjonowanie grup producentów rolnych; dostępność terenów inwestycyjnych i lokali usługowych; wyposażenie w infrastrukturę techniczną terenów inwestycyjnych i przeznaczonych na działalność gospodarczą.
Gospodarka komunalna	stan oraz dostęp do wodociągów, kanalizacji, oczyszczalni ścieków).
Bezpieczeństwo publiczne	dostępność obiektów użyteczności publicznej (posterunek policji, urząd pocztowy, bank, bankomat, toalety publiczne); stan techniczny ww. obiektów użyteczności publicznej; bezpieczeństwo turysty/ klienta; stan infrastruktury przeciwpowodziowej oraz retencyjnej.
Stan środowiska naturalnego	środowisko przyrodnicze; udział / wielkość terenów zdegradowanych; udział / wielkość terenów chronionych (np. programem Natura 2000); jakość wód; jakość powietrza; walory przyrodnicze; poziom zalesienia; stan klimatu akustycznego; poziom rozwoju energetyki opartej na źródłach odnawialnych; wielkość obszarów rolniczych; wyposażenie techniczne i technologiczne gospodarstw rolnych; struktura agrarna gospodarstw rolnych (wielkość gospodarstw rolnych); produkcja żywności ekologicznej.
Przedsiębiorczość	poziom aktywności zawodowej mieszkańców gminy; pozarolnicza aktywność zawodowa mieszkańców obszarów wiejskich; przedsiębiorczość mieszkańców; obecność dużych przedsiębiorstw i zagranicznych inwestorów; innowacyjność przedsiębiorstw; dostępność instytucji wspierających, tzw. instytucji otoczenia biznesu; wykorzystywanie funduszy UE przez przedsiębiorców; jakość gminnego systemu wsparcia dla inwestorów i przedsiębiorców.

Źródło: opracowanie własne na podstawie pytań zawartych w kwestionariuszu wywiadu.

Pracownik urzędu mógł wyrazić swoją opinię dotyczącą danego czynnika z ww. obszarów, wskazując jego ocenę na siedmiostopniowej skali Likerta [Likert 1932, s. 5-55], gdzie najwyższa ocena oznaczała „bardzo korzystny obszar”, natomiast najniższa – „bardzo niekorzystny obszar” z punktu widzenia rozwoju turystyki w gminie¹²⁸. Badani respondenci mogli w ten sposób ocenić kierunek wpływu ww. czynników na rozwój turystyki w ich gminie.

Opracowując wyniki, zastosowano analizę w postaci wyliczenia salda odpowiedzi. Od sumy odpowiedzi pozytywnych (kategorie: bardzo korzystny = 3, korzystny = 2, raczej korzystny = 1) odjęto sumę odpowiedzi negatywnych (kategorie:

¹²⁸ Pełne, prawidłowe rozumienie pojęcia „skali Likerta” w metodologii badań odnosi się do zoptymalizowanego narzędzia – w tym przypadku kwestionariusza wywiadu pogłębionego, które spełnia ważne kryteria pomiarowe. Pierwszym założeniem w koncepcji Likerta jest to, żeby wszystkie szczegółowe sformułowania w kwestionariuszu dotyczyły tego samego problemu ogólnego. Warunek ten osiągnięto, celując tą metodę na badanie czynników ważnych i nieważnych w rozwoju turystyki w badanych gminach. Zatem za pomocą tego narzędzia możliwe jest zweryfikowanie kryterium trafności (poprzez skalę sumowanych ocen). Drugim założeniem badania jest zdolność (według skali) do różnicowania postaw respondentów. Kluczowe jest więc szczególne przyjrzenie się tym czynnikom, w wypadku których odpowiedzi były najbardziej zróżnicowane.

bardzo niekorzystny = -3, niekorzystny = -2, raczej niekorzystny = -1), otrzymując tym samym rezultat wskazujący na realne wyniki.

Odnosząc się do tematu pracy i założeń badawczych (cel główny, cele szczegółowe, postawione hipotezy badawcze), pytanie pierwsze miało szczególną wartość dla określenia katalogu determinantów (zmiennych) rozwoju turystyki oraz skorelowania wyników z przeprowadzonymi analizami statystycznymi.

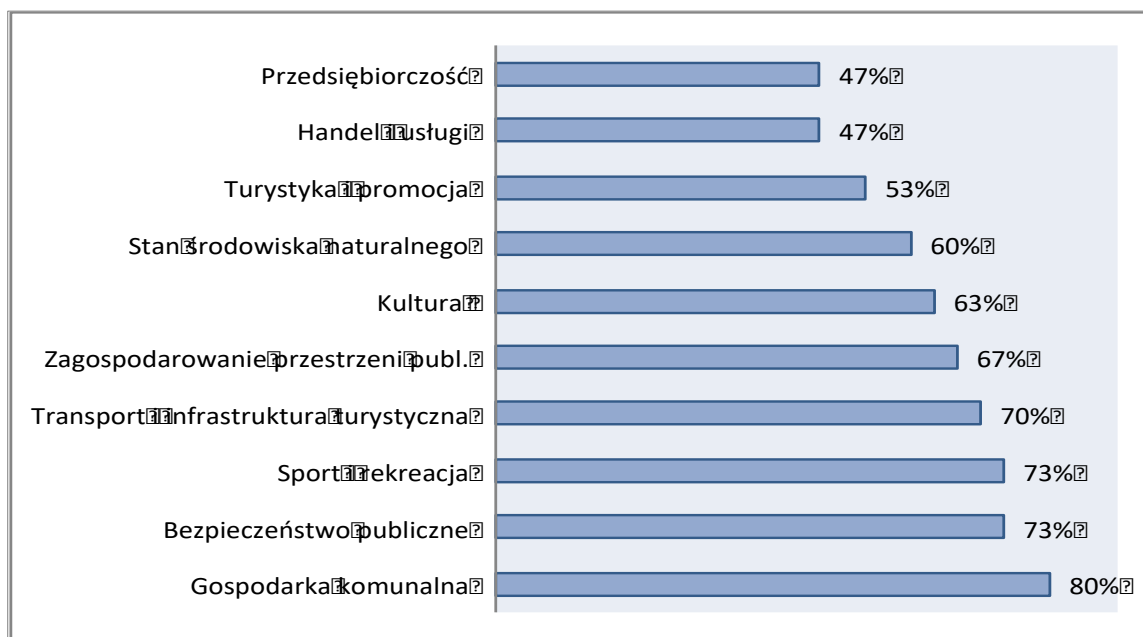
Pozostałe pytania kwestionariusza wywiadu dotyczyły:

- obecnej i planowanej funkcji gminy (pytanie 2),
- czynników i obszarów rozwoju turystyki do wzmocnienia (pytanie 3),
- czynników wspierających i hamujących rozwój turystyki (pytanie 4),
- dokumentów wspierających rozwój turystyki w gminie oraz zawartych w nich celów (pytanie 5, 6, 7)
- kluczowych inwestycji dofinansowanych ze środków Unii Europejskiej przyczyniających się do rozwoju turystyki (pytanie 8),
- współpracy gminy z instytucjami otoczenia zewnętrznego w zakresie turystyki (pytanie 9),
- dodatkowych spostrzeżeń do badania (pytanie 10).

Wyniki badania

Pytanie pierwsze kwestionariusza wywiadu dotyczyło ono oceny poziomu rozwoju turystyki w gminie nadmorskiej reprezentowanej przez respondenta. Opiniodawcy oceniali 63 czynniki rozwoju w 10 obszarach tematycznych.

Zdaniem wszystkich badanych najbardziej rozwiniętym obszarem w gminach jest gospodarka komunalna – wskazało ją aż 80% respondentów. Tuż za nią wysoko ocenione zostały: bezpieczeństwo publiczne (73%), sport i rekreacja (73%), transport i infrastruktura turystyczna (70%), zagospodarowanie przestrzeni publicznej (67%), kultura (63%), oraz stan środowiska naturalnego (60%). Znacznie mniejsza część respondentów wskazała na turystykę i promocję (53%). Najślabiej oceniono handel i usługi (47%), oraz przedsiębiorczość (47%) – rycina 5.5.

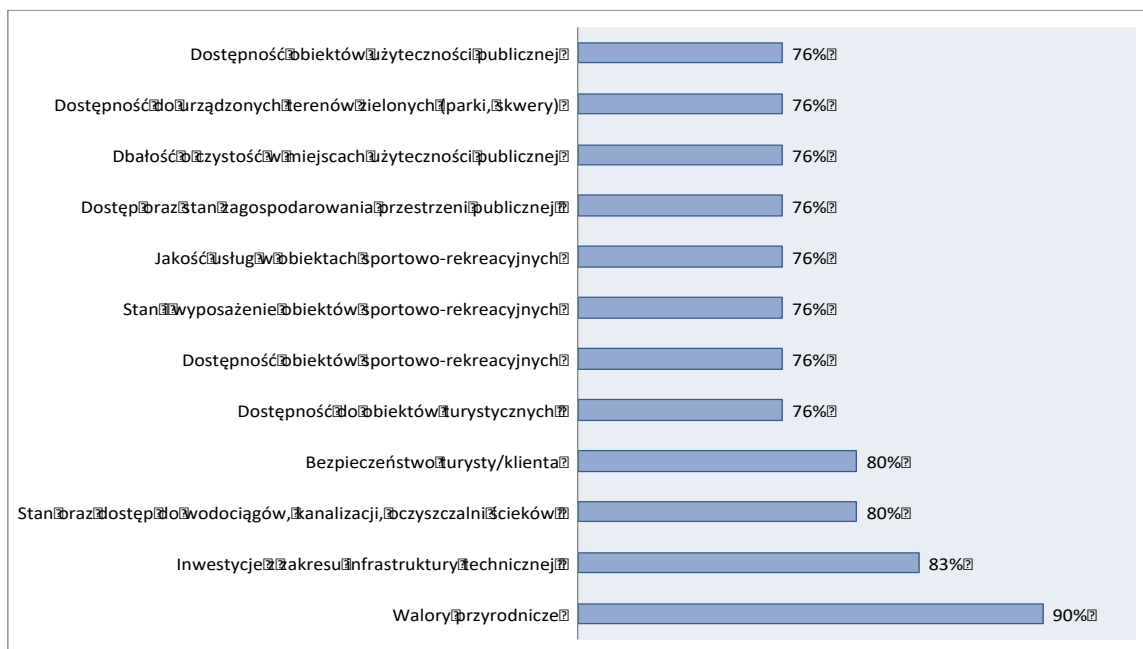

Ryc. 5.5. Poziom rozwoju poszczególnych obszarów w gminach w opinii pracowników JST

Źródło: opracowanie własne.

W ramach tego samego pytania respondenci oceniali determinanty rozwoju turystyki. Rycina 5.6. ukazuje te czynniki (spośród 63 czynników), które uzyskały najwyższe oceny.

W opinii przedstawicieli samorządów czynnikami, które są najbardziej rozwinięte w ich gminie (a tym samym w największym stopniu warunkują rozwój gminy nadmorskiej) są: walory przyrodnicze (90%), inwestycje z zakresu infrastruktury technicznej (83%), stan oraz dostęp do wodociągów, kanalizacji, oczyszczalni ścieków (80%), bezpieczeństwo turysty (80%).

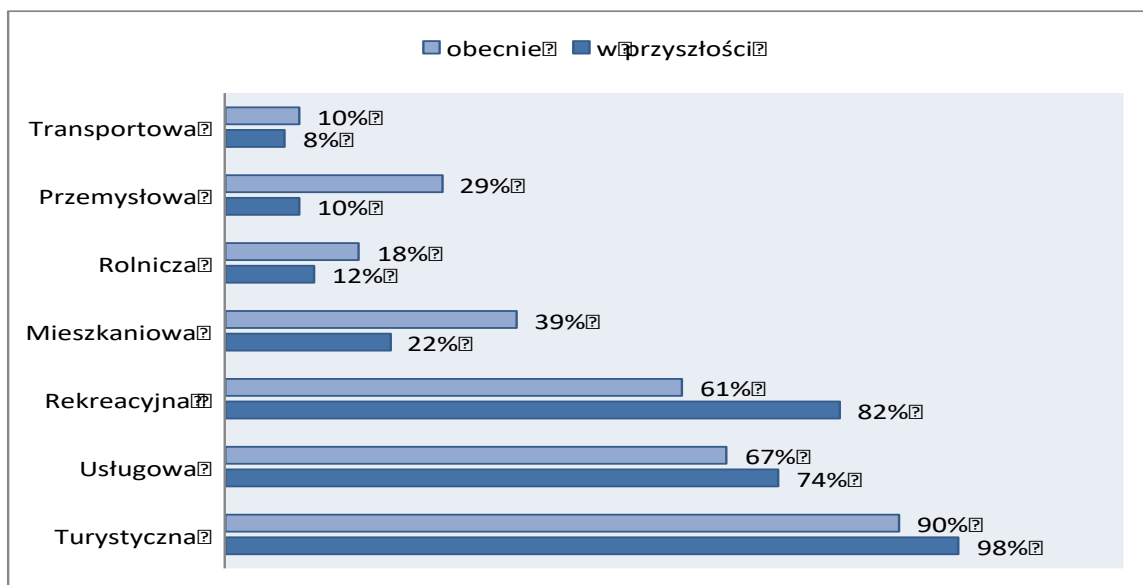

Ryc. 5.6. Kluczowe czynniki rozwoju turystyki w gminach nadmorskich w opinii pracowników JST

Źródło: opracowanie własne.

Pozostałe czynniki uzyskały również wysokie oceny (po 76% wskazań) i są to: dostępność do obiektów turystycznych, dostępność obiektów sportowo-rekreacyjnych, stan, wyposażenie oraz jakość usług powyższych obiektów, dostęp oraz stan zagospodarowania przestrzeni publicznej, dbalność o czystość w miejscach użyteczności publicznej, dostępność do urządzonych terenów zielonych (takich jak parki, skwery), dostępność obiektów użyteczności publicznej.

Pytanie drugie dotyczyło określenia aktualnie realizowanej funkcji w gminie spośród siedmiu wymienionych: mieszkaniowa, przemysłowa, transportowa, usługowa, turystyczna, rekreacyjna, rolnicza. Zadaniem respondentów było wybranie 3 aktualnie dominujących funkcji oraz wskazanie tych, które powinna zacząć realizować gmina w przyszłości – rycina 5.7.

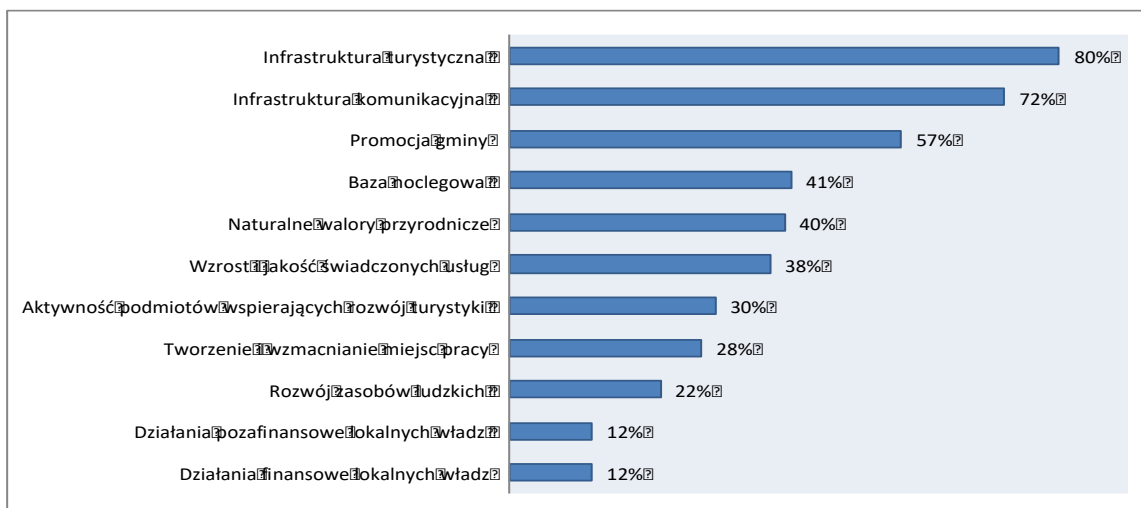
Ryc. 5.7. Funkcje gminy - obecne i w planach samorządowców

Źródło: opracowanie własne.

Badane gminy realizują przede wszystkim funkcję turystyczną (90%), jednak część gmin dopiero planuje przekształcenie swojego regionu w turystyczny – deklarowany wzrost o 8%. Dominujące pozostałe funkcje to usługowa: obecnie na poziomie 67% – deklarowany wzrost do 74% oraz rekreacyjna (61%) – deklarowany wzrost do 82% w przyszłości. Zmian badani upatrują głównie w przypadku funkcji rekreacyjnej – o 13%. Wyniki badania pokazują, że choć gmina, korzystając z renty położenia spełnia funkcję turystyczną, to niekoniecznie już rekreacyjną. Do uprawiania (odbywania) rekreacji wymagane jest odpowiednie zaplecze sportowo-rekreacyjne (hale sportowe, baseny, strefy wellness & spa), właściwa infrastruktura (ścieżki rowerowe, szlaki, usługi), jak i odpowiedniej jakości walory wypoczynkowe oraz specjalistyczne.

W przypadku pozostałych funkcji (mieszkaniowej, rolniczej, przemysłowej, transportowej) samorządowy przewidują, że ich rola w przyszłości w gminie będzie znacznie mniejsza (w porównaniu z obecną). Dotyczy to głównie funkcji przemysłowej (zmniejszenie jej udziału w przyszłości o 19%), jak również funkcja mieszkaniowej (zmniejszenie jej roli o 17% w stosunku do stanu obecnego). Nasuwa się więc wniosek, że takie tendencje wynikać mogą z chęci przeobrażenia gminy w gminy turystyczne, bazując na naturalnych walorach przyrodniczych, uzależniając w dużej mierze jej rozwój od rozwoju turystycznego, tworzenia tzw. gminy „pod turystę”.

Pytanie trzecie dotyczyło wskazania czynników i/lub obszarów, które należałoby wzmocnić w celu rozwoju turystyki w gminie.

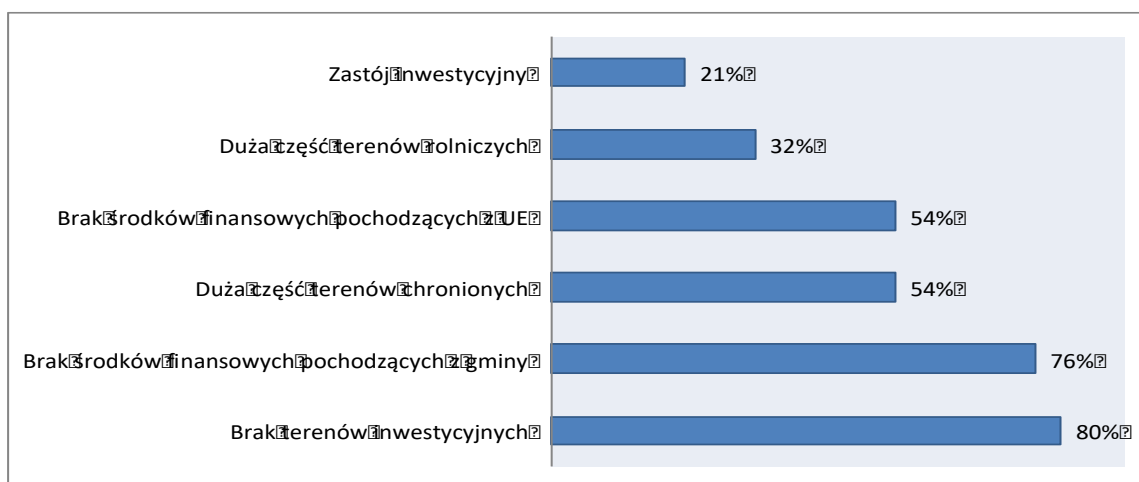
Ryc. 5.8. Czynniki/ obszary, które należy rozwijać/ wzmacniać w celu rozwoju turystyki w gminie

Źródło: opracowanie własne.

Z uzyskanych rezultatów badania wynika, że największą rolę przypisuje się infrastrukturze turystycznej (80%) oraz infrastrukturze komunikacyjnej (72%). Dość wysoko oceniono także znaczenie promocji gminy (57%). Pozostałe czynniki do wzmocnienia (wskazania poniżej 50%) to: baza noclegowa, walory przyrodnicze, jakość świadczonych usług, aktywność podmiotów wspierających rozwój turystyki, tworzenie i wzmacnianie miejsc pracy, rozwój zasobów ludzkich, działania pozafinansowe oraz finansowe władz lokalnych.

Kolejne pytanie (4) dotyczyło wskazania czynników, które nie sprzyjają rozwojowi lub hamują rozwój turystyki w gminie – rycina 6.6. Najważniejszym problem okazał się brak terenów inwestycyjnych (80%). Trzeba zauważyć, że obszar nadmorski jest dość ograniczony pod tym względem. Często tereny inwestycyjne powstają na skutek „wyburzenia” starych i nieekonomicznych obiektów, w miejscu których mogą powstawać nowe, przy czym zasoby te są wyczerpywalne. Z tego typu przedsięwzięć wyłączone są jednak obszary chronione (np. parki krajobrazowe, wydmy, tereny zalesione).

Ryc. 5.9. Czynniki sprzyjające i niesprzyjające rozwojowi turystyki w gminie

Źródło: opracowanie własne.

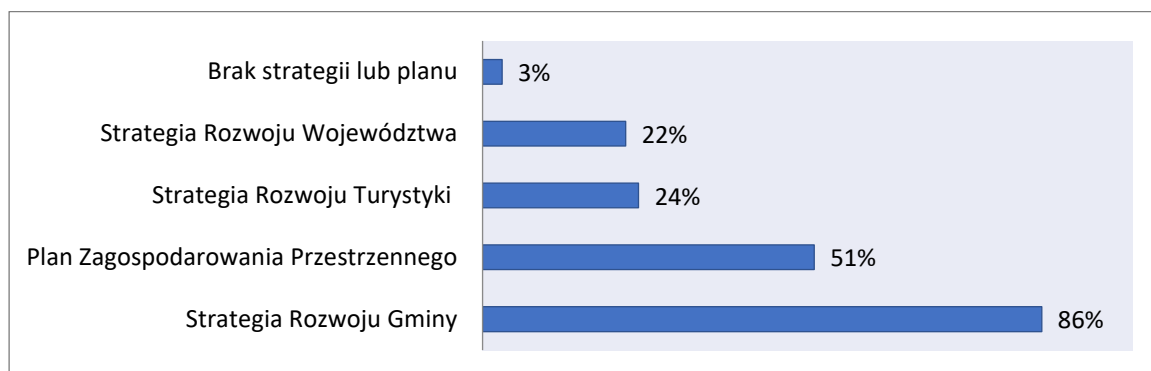
Nadmienić należy, że istnieją przypadki przekształcenia „terenów zielonych” na te realizujące funkcję inwestycyjną – na skutek chociażby wycinki drzew z obszaru niechronionego, ale zawsze kosztem utraty walorów naturalnych. Jak zauważono w punkcie 1.3.4. – turystyka wielokrotnie negatywnie wpływa na ekologiczne walory danego miejsca lub regionu, z tego też względu ekologiczne aspekty kształtujące potencjał turystyczny mogą być niszczone, czy też minimalizowane, a poprzez to dane miejsce w pewnym stopniu traci swój potencjał. Wynika z tego, że zagadnienie terenów inwestycyjnych jest tematem do dalszych badań i rozważań, zwłaszcza że respondenci jako czynnik hamujący rozwój turystyki wskazali także znaczny udział terenów chronionych (54%). Na tym samym poziomie wskazali także brak środków finansowych pochodzących z UE. Licniejsza grupa respondentów uznała jednak, że czynnikiem znacznie bardziej ograniczającym rozwój turystyki jest brak środków finansowych pochodzących z gminy (76%).

Autorka w rozprawie dokonała analizy dochodów i wydatków budżetów gminnych na podstawie danych finansowych publikowanych przez Ministerstwo Finansów. Również tych, związanych z turystyką. Wyniki zaprezentowano w rozdziale IV niniejszej dysertacji. Podsumowaniem tych wyników jest wyraźny wzrost nakładów na turystykę. W odniesieniu do wyników kwestionariusza nasuwa się ogólna dygresja, że w przypadku rozwoju każdej dziedziny życia ilość środków jest niewystarczająca. Tak też jest w przypadku gmin – potrzeby gminne, ich mieszkańców stale rosną i muszą być stale zaspokajane. W toku przygotowywania budżetu przez jednostki samorządu terytorialnego występuje ten sam problem, co w przypadku każdej innej decyzji

ekonomicznej - nieograniczone potrzeby konkurują o ograniczone środki na ich realizację.

Ocena czynników, takich jak zastój inwestycyjny (21%), czy znaczny udział terenów rolniczych (32%), może wskazywać na wciąż rosnące potrzeby inwestycyjne i odchodzenie od funkcji rolniczej gminy.

Odpowiedzi uzyskane z kolejnego pytania pozwoliły dokonać ogólnej oceny pracowników samorządowych na temat ich wiedzy dotyczącej dokumentów strategicznych obowiązujących w gminach (rycina 5.10).

Ryc. 5.10. Dokumenty na podstawie których planowany jest rozwój turystyki w gminie

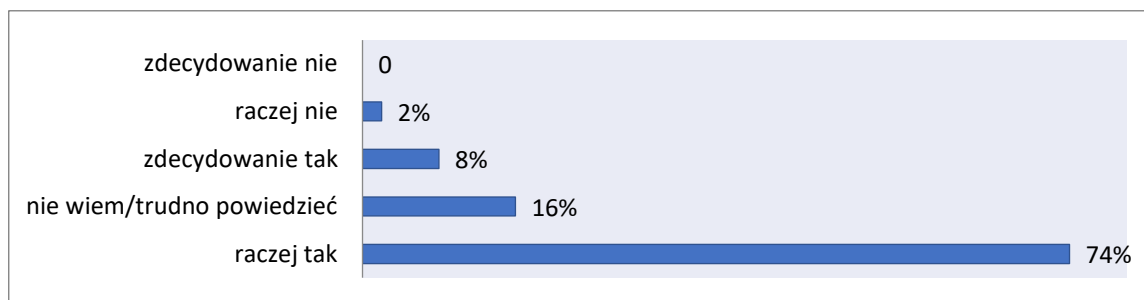
Źródło: opracowanie własne.

Najwięcej pracowników samorządów wskazało Strategię Rozwoju Gminy (86%), a następnie Plan Zagospodarowania Przestrzennego (51%), Strategię Rozwoju Turystyki (24%), a także Strategię Rozwoju Województwa – jako tą wiodącą prym w gminie w kontekście planowania rozwoju turystyki (22%). Niewielki odsetek respondentów wskazał na brak strategii lub planu (3%). Samorzady w świetle prawa nie mają obowiązku przygotowywania strategii rozwoju gminy. Posiadanie dokumentu jest pewnego rodzaju „dobrą praktyką”, świadcząca o dobrym zarządzaniu w gminie. Jest też obligatoryjnym dokumentem podczas ubiegania się o finansowanie z UE.

Jednak analiza zebranego materiału na temat strategicznych dokumentów dotyczących rozwoju turystyki, obowiązujących w gminach¹²⁹ pokazała, jak znikoma jest wiedza w tym temacie pracowników JST zajmujących się turystyką. Analiza przeprowadzona przez autorkę rozprawy wskazała, że wszystkie gminy nadmorskie posiadają co najmniej Strategię Rozwoju Lokalnego, lub Gminy oraz plany zagospodarowania przestrzennego.

¹²⁹ W części rozprawy 4.3. *Instrumenty planistyczne*, s. 165.

Pytanie uzupełniające do powyższego, miało na celu uzyskanie informacji na temat celów i działań zawartych w w/w dokumentach, czy są wystarczające do realizacji priorytetów rozwoju turystyki (rycina 5.11).

Ryc. 5.11. Cele i działania wskazane w dokumentach strategicznych, planistycznych i organizacyjnych JST jako wystarczające do realizacji priorytetów w rozwoju turystyki

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość opiniodawców potwierdziła zasadność i skuteczność celów poprzez udzielenie odpowiedzi „raczej tak” (74%) oraz „zdecydowanie tak” (8%). Jednak 16% respondentów nie miała zdania na ten temat, a 2% udzieliło odpowiedzi przeczącej.

W kolejnym pytaniu (6) respondenci zostali poproszeni o wskazanie trzech dominujących celów, które realizowane są w gminie na rzecz rozwoju turystyki. Uzyskane odpowiedzi charakteryzują się dużym podobieństwem i powtarzalnością, co ułatwiło ich pogrupowanie (tabela 5.25).

Tabela 5.25. Cele i zadania realizowane w gminie

Cel	Zagadnienia szczegółowe	Typ gminy		
		miejska	wiejska	miejsko-wiejska
Promocja gminy	Promocja ogólnie; Promocja w celu równoważenia sezonowości; Promocja na arenie krajowej i międzynarodowej; Promocja oferty kulturalnej; Promocja w celu zwiększenia atrakcyjności regionu, promocja wydarzeń kulturalnych o randze regionalnej, krajowej i międzynarodowej; Zwiększanie ruchu turystycznego poprzez promocję regionu;	12	38	29
Współpraca	Współpraca samorządu z przedsiębiorcami oraz wszelkimi podmiotami zaangażowanymi w działalność turystyczną i okolicy turystyczną w gminie, Współpraca z samorządami na rzecz budowy infrastruktury turystycznej; Współpraca z rybakami, tworzenie miejsc dla rybaków; Integracja branży turystycznej;	18	5	7

Cel	Zagadnienia szczegółowe	Typ gminy		
		miejska	wiejska	miejsko-wiejska
Rozwój i modernizacja infrastruktury	Rozwój i modernizacja infrastruktury turystycznej/budowa i utrzymanie; Rewitalizacja oraz podnoszenie jakości infrastruktury ogółem; Infrastruktura komunikacyjna - budowa; Rozbudowa infrastruktury zapewniającej bezpieczny pobyt turystów; Rozbudowa infrastruktury noclegowej; Rozwój technologii i cyfryzacji; Inwestycja - amfiteatr;	25	42	21
Inwestycje w obszarze rekreacji i wypoczynku	Wygospodarowanie terenów przez gminę na potrzeby rozwoju turystyki rekreacyjnej; Inwestycje w obszarze rekreacji i wypoczynku - nowe obiekty; Rozbudowa żeglarskiej infrastruktury/przystani żeglarskiej; Budowa mola i plaży; Budowa szlaków turystycznych pieszych, rowerowych; Inwestycje w infrastrukturę rowerową; Tworzenie ścieżek nordic walking; Tworzenie ścieżek dydaktycznych; Rozwijanie rekreacji ruchowej i zdrowotnej; Budowa hal sportowych, boisk;	19	40	24
Dokumenty strategiczne	Tworzenie szczegółowych dokumentów strategicznych związanych z turystyką; Określenie wiodących form turystyki i ich rozwój;	8	1	3
Turystyka zrównoważona	Zachowanie walorów przyrodniczych bez ich nadmiernego zużycia, planowanie przestrzenne i ochrona walorów naturalnych; Ochrona pasa nadmorskiego i wydm pod względem środowiskowym, rewitalizacja;	14	6	12
Przedsiębiorczość	Tworzenie warunków dla komercyjnej działalności turystycznej; Stworzenie korzystnych warunków dla rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości turystycznej; Stworzenie karty mieszkańca (na transport, usługi);	18	4	8

Źródło: opracowanie własne.

Analizując informacje zestawione w tabeli 6.14, jak i poprzednie ryciny, autorka dostrzega pewien ciąg logicznie następujących po sobie odpowiedzi. Ponadto odpowiedzi na poszczególne pytania się uzupełniają. Największa grupa respondentów wskazała na cele o wymiarze inwestycyjnym oraz rekreacyjno-wypoczynkowym. Za ważny cel uznano także promocję regionu oraz współpracę z podmiotami turystycznymi, przedsiębiorcami, innymi samorządami.

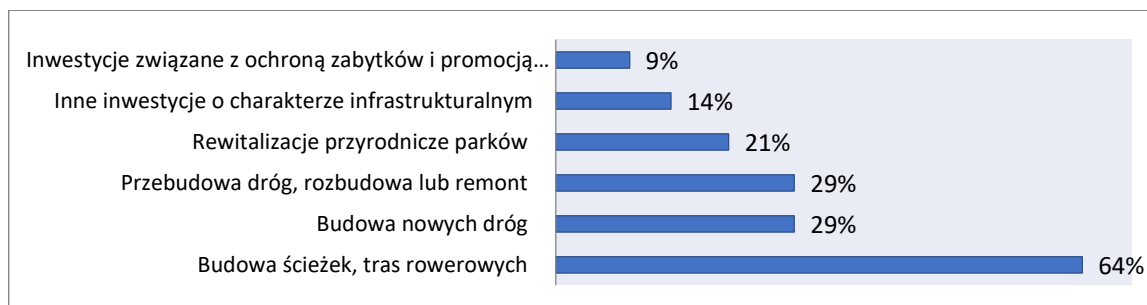
Pytanie (8) dotyczyło funduszy UE i zrealizowanych inwestycji w badanych gminach, a dokładniej inwestycji które w znaczny sposób przyczyniły się do rozwoju turystyki w gminie. Ponieważ wiele badanych gmin zrealizowało w okresie 2007–2020 liczne inwestycje, nie było możliwe ich pełne wyszczególnienie w kwestionariuszu.

Odpowiedzi badanych skategoryzowano w ramach obszarów, podobnie jak w wypadku pytania pierwszego.

Wśród najczęściej wymienianych projektów znalazły się:

- Inwestycje o charakterze infrastrukturalnym: budowa dróg, ścieżek rowerowych, budowa infrastruktury technicznej – promenady, zejścia na plażę, budowa nowych obiektów sportowo-rekreacyjnych, rewitalizacja placów i obiektów rekreacyjnych, poprawa stanu obiektów kulturalno-rekreacyjnych, budowa lub rewitalizacja terenów infrastruktury turystycznej nad jeziorem, budowa przystani rybackich, modernizacja przystani żeglarskich, modernizacja portów rybackich, budowa mariny i przystani sezonowych, remont mostu zwodzonego, budowa mostów, budowa dróg dojazdowych i modernizacja istniejących, rozbudowa systemu wodno-kanalizacyjnego, rewitalizacja centrum miasta, wymiana oświetlenia ulicznego w mieście.
- Inwestycje związane z ochroną zabytków, promocją dziedzictwa kulturowego.
- Rewitalizacje przyrodnicze: parki, tereny zielone, rekonstrukcje historycznych zabytków, rewitalizacja szklaków kajakowych.

Wśród najczęściej wskazywanych inwestycji jako te, które w sposób znaczący przyczyniły się do rozwoju turystyki w gminie, pracownicy jednostek samorządów wskazywali budowę ścieżek i tras rowerowych (64%) oraz budowę nowych lub rozbudowę i modernizację istniejących dróg (29%). Interesującym wnioskiem z przeprowadzonego badania na tym etapie okazała się nieznanostwo źródła finansowania inwestycji przez władarzy gmin, bowiem część z inwestycji, wskazanych w wywiadzie nie była dofinansowanych ze środków europejskich a krajowych. Dokładny podział dofinansowanych z UE obszarów wskazano na ryc. 5.12.

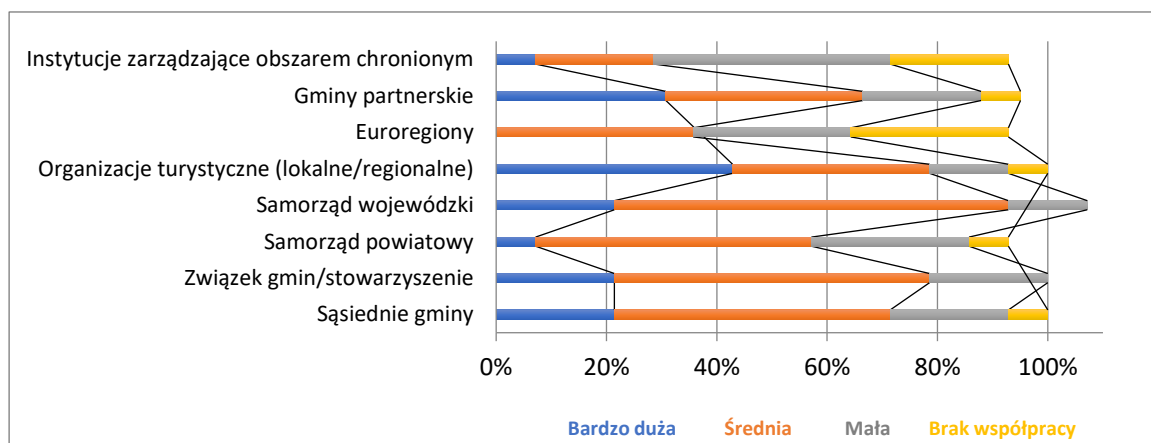

Ryc. 5.12. Rodzaje inwestycji dofinansowanych ze środków UE, które przyczyniły się do rozwoju turystyki w gminie

Źródło: opracowanie własne.

Pytanie 9 kwestionariusza wywiadu dotyczyło intensywności współpracy gminy z instytucjami otoczenia zewnętrznego na rzecz rozwoju turystyki. Niewielką uwagę poświęcono w dysertacji temu zagadnieniu, ze względu na obszerność i złożoność problematyki tego zagadnienia. W zależności od statusu prawnego instytucji otoczenia, jej rodzaju, sposobu finansowania, funkcjonowania oraz dysponowania instrumentami wsparcia, instytucje te angażują się w różnoraki sposób w rozwój lokalnej turystyki.

W opinii respondentów największą współpracę podejmują samorzady wojewódzkie (71%), choć ich kooperacja oceniana jest jako „średnia” (ryc. 5.13). Ten sam poziom współpracy został wskazany również przy związkach gmin i stowarzyszeń (57%). Warto w tym miejscu zaznaczyć, że tylko te dwa rodzaje instytucji nie zostały wskazane w kategorii „brak współpracy”, co oznacza, że instytucje te są w stałym kontakcie z władzami samorządowymi. Bardzo dobrą ocenę otrzymały natomiast lokalne i regionalne organizacje turystyczne, na poziomie 43%.

Ryc. 5.13. Intensywność współpracy gminy z instytucjami otoczenia zewnętrznego na rzecz rozwoju turystyki

Źródło: opracowanie własne.

Całkowity brak współpracy samorządów został wskazany z instytucjami Euroregionów. Niewielki poziom współpracy wskazany został z instytucjami zarządzającymi obszarem chronionym oraz z samorządem powiatowym.

Zaprezentowane ogólne wyniki tego pytania pokazują, że w przypadku współpracy z instytucjami otoczenia współpraca ta jest niewystarczająca. Ocena „średnia” jest oceną przeważającą oraz powszechnie uważaną za słabą.

Ostatnie pytanie (10) kwestionariusza było pytaniem otwartym i dotyczyło dodatkowych uwag i opinii. Z przeprowadzonych wywiadów można było wyciągnąć

ogólne wnioski wskazywane przez respondentów badania. Najczęściej powtarzające się uwagi, przemyślenia respondentów to:

- Brak samodzielnego stanowiska pracy, komórki, lub działu dotyczącego turystyki w urzędzie gminy. Osoby, które zostały wskazane na respondentów w większości pośrednio zajmowały się turystyką, zajmowały się sprawami turystyki od niedawna lub nie zajmowały się wcale.
- Większość respondentów oceniła turystykę w gminie jako dobrze rozwiniętą, lecz słabo promowaną.
- Nieliczni respondenci oświadczyli w wywiadzie, że nie wiedzieli o istnieniu wykazu gmin nadmorskich według metodologii Eurostatu i z zaskoczeniem zareagowali na informację, że znajdują się jako gmina nadmorska w takiej bazie.
- Większość respondentów wykazało się profesjonalnym podejściem i dużym zaangażowaniem w stosunku do wywiadu, oświadczyli jednak niemal wszyscy jednogłośnie, że brakuje im czasu na takie działania, spotkania, wywiady.

Zebrane wyniki z przeprowadzonego badania zostały przedstawione i omówione w kolejności zadawanych pytań. W większości zaprezentowano wyniki w formie wykresów i opatrzone dyskusją. Autorka starała się łączyć uzyskane wyniki z wynikami prac pozostałych etapów przeprowadzanych badań, nawiązując do ich wyników, ze wskazaniem miejsca szczegółowego omówienia. Zebrane najistotniejsze wnioski z przeprowadzonego badania, zostały zaprezentowane również w końcowej części pracy pn. *Zakończenie i wnioski*.

ZAKOŃCZENIE I WNIOSKI

Uzyskany materiał teoretyczno-empiryczny zarówno z przeglądu literatury, przeprowadzonych badań za pomocą kwestionariusza wywiadu, jak również z szeregu badań i analiz przeprowadzonych na poszczególnych etapach dysertacji, pozwolił na wyciągnięcie i sformułowanie wniosków końcowych.

Turystyka jest niewątpliwie jedną z najbardziej atrakcyjnych i dynamicznie rozwijających się gałęzi gospodarki. Staje się też główną funkcją rozwoju lokalnego w gminach nadmorskich. Obszary nadmorskie, których dotyczy rozprawa, charakteryzują się rentą położenia oraz wysokimi walorami turystycznymi.

Analizowany w pracy rozwój turystyki na poziomie gmin zależy od bardzo wielu czynników z obszarów społeczno-gospodarczego, ekonomicznego i środowiskowego. Ważnym czynnikiem rozwoju, oprócz powyższych uwarunkowań, jest właściwe planowanie strategiczne i zarządzanie. Na poziomie gmin rolę tę przejmują jednostki samorządu terytorialnego.

Kluczowymi zagadnieniami w niniejszej dysertacji był rozwój turystyki (determinanty jej rozwoju) i znaczenie turystyki w rozwoju społeczno-gospodarczym.

Głównym celem niniejszym rozprawy była **empiryczna identyfikacja czynników determinujących rozwój turystyki w gminach nadmorskich oraz ich analiza komparatywna.**

Realizacja celu badawczego obejmowała analizę następujących po sobie etapów badawczych:

- analizę literaturową,
- analizę potencjału turystycznego,
- analizę poziomu rozwoju turystyki i rozwoju społeczno-gospodarczego,
- analizę komparatywną powyższych,
- analizę materiału empirycznego pochodzącego z badania własnego.

Zebrany materiał do badań pochodził głównie z zasobów zastanych oraz badania własnego na podstawie przeprowadzonych wywiadów pogłębionych.

Cel główny osiągnięto poprzez zrealizowanie celów szczegółowych:

- Zidentyfikowanie czynników wpływających na rozwój turystyki (cel 1).

Autorka wyłoniła zestaw wskaźników ogólnych oraz wskaźniki szczegółowe na podstawie (1 i 5) etapu badawczego.

- Zaprojektowanie autorskiego zestawu kryteriów badania rozwoju turystyki w gminach nadmorskich – przegląd koncepcji (cel 2).

Zestaw wskaźników z etapu poprzedniego został uzupełniony wynikami prac (3) etapu badawczego, w wyniku którego przygotowano autorski zestaw kryteriów – wskaźników do przeprowadzenia badań i analiz.

Pozostałe cele szczegółowe:

- Dokonanie typologii gmin nadmorskich ze względu na potencjał turystyczny w regionie, uwzględniając autorski zestaw kryteriów (cel 3),
- Określenie dysproporcji w strukturze społeczno-gospodarczej gmin nadmorskich – ujęcie typologiczne (cel 4),
- Zdiagnozowanie struktury ekonomicznej gmin nadmorskich (cel 5),
- Rozpoznanie relacji pomiędzy rozwojem społeczno-gospodarczym gmin a rozwojem turystyki w tych gminach (cel 6),

zrealizowano w drodze zastosowania (2 i 3) etapu badawczego.

Analiza uzyskanych wyników z trzeciego etapu badawczego potwierdziła istnienie istotnych zależności występujących pomiędzy zastosowanymi wskaźnikami (zmiennymi).

W efekcie przeprowadzonych rozważań teoretycznych i badań empirycznych negatywnie zweryfikowano hipotezę pierwszą, mówiącą o tym, że **renta położenia nie determinuje rozwoju społeczno-gospodarczego gmin nadmorskich.**

Dostrzeżono słabą stronę ww. hipotezy. W literaturze przedmiotu trudno o jednoznaczną klasyfikację zmiennych warunkującą określenie terminu *renty położenia*. Jest to pojęcie niedoprecyzowane. Są różne podejścia naukowe, mówiące, że jest to np. zbiór elementów, takich jak: warunki przyrodnicze, układ komunikacyjny, położenie geograficzne lub dochód uzyskiwany dla danego obszaru bez nakładu pracy. Z kolei inni autorzy wskazują, że renta położenia to nic innego jak korzyść z lepszej lokalizacji – w ujęciu geograficznym, oraz że jest to różnica pomiędzy obecną lokalizacją a najlepszą z możliwych. Przyjęta na potrzeby badań definicja renty położenia najbliższa jest stwierdzeniu, że stanowi premię związaną z atrakcyjną lokalizacją.

Doszukano się w literaturze silnego związku pomiędzy *rentą położenia* a *rozwojem gospodarki lokalnej*, na tej podstawie przyjęto zestaw zmiennych przyrodniczych i pozaprzyrodniczych, który pozwoliły na dokonanie oceny

atrakcyjności gmin pod względem renty położenia. Uwzględniono m.in. nakłady inwestycyjne, aktywność podmiotów gospodarczych, długość sieci kanalizacyjnych i wodociągowych, powierzchnię terenów zielonych, parków, długość tras rowerowych. Większość wybranych do oceny zmiennych wskazywała duży wpływ na wyniki rang gmin w rozwoju społeczno-gospodarczym.

W pracy pozytywnie zweryfikowano natomiast hipotezę drugą, mówiącą, że **istnieje związek pomiędzy poziomem rozwoju turystyki w gminach a poziomem absorpcji funduszy UE, oraz wielkością nakładów inwestycyjnych w gminie.**

W dysertacji przyjęto założenie, że pomimo istniejących różnych rodzajów inwestycji możliwe jest ich sklasyfikowanie na turystyczne i paraturystyczne, co oznacza, że każda inwestycja przyczynia się w sposób bezpośredni lub pośredni do rozwoju turystyki. To samo dotyczy środków finansowych pochodzących z UE i źródła ich pochodzenia (programu).

W celu weryfikacji powyższych hipotez dokonano korelacji porządku rang Spearmana, zbadano silne powiązania zależności pomiędzy rozwojem turystyki a zmiennymi odpowiadającymi zakładanym hipotezom.

W przypadku hipotezy drugiej zastosowano zmienne dotyczące środków europejskich, takie jak:

- udział środków z Unii Europejskiej na finansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [zł],
- udział środków z budżetu państwa lub innych przekazanych jako współfinansowanie programów i projektów realizowanych z udziałem środków z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE w dochodach ogółem [%],
- płatności w zakresie budżetu środków europejskich w dochodach ogółem [%],
- udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem [%],
- udział wydatków majątkowych inwestycyjnych w wydatkach ogółem [%],
- udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem [%].

Na podstawie przeprowadzonych analiz stwierdzono silne powiązania pomiędzy wydatkami inwestycyjnymi oraz środkami europejskimi a rozwojem turystyki.

Kolejna postawiona hipoteza zakładająca, że **walory naturalne nie stanowią bariery rozwoju ekonomicznego gmin nadmorskich** została negatywnie zweryfikowana. Prawdą jest, że gminy o silnej pozycji gospodarczej, głównie miejskie, traktują walory naturalne jako potencjał obszaru, lub zwyczajnie walory naturalne nie

stanowią dla nich bariery rozwoju ekonomicznego. Gminy te poza wysoko rozwiniętą funkcją turystyczną cechują się wysoko rozwiniętą funkcją przemysłową, mieszkaniową lub usługową. Jednak przeważająca liczba gmin w badaniu ujawniła gminy wiejskie, które posiadając najwyższy udział terenów chronionych w powierzchni ogółem rozwijają się najwolniej i ich rozwój społeczno-gospodarczy i turystyczny jest na znacznie niższym poziomie niż pozostałe gminy, w których walory naturalne nie są tak rozwinięte, lub nie występują. Gminy te wykazują zdecydowanie mniejszy udział w realizowanych inwestycjach oraz absorpcji środków z UE. W przeprowadzonych analizach statystycznych spośród wszystkich zmiennych największe znaczenie w rozwoju turystyki osiągnęły zmienne finansowe, oraz te związane z nakładami infrastrukturalnymi (np. wskaźnik - liczba ścieżek rowerowych). Wyniki analiz mówią zatem, że walory naturalne mogą stanowić barierę rozwoju ekonomicznego.

Ostatnia hipoteza została zweryfikowana pozytywnie, która zakłada, że **rozwój turystyczny zależy od rozwoju społeczno-gospodarczego w gminie.**

Rozdział szósty dysertacji i przeprowadzone w nim analizy i korelacje potwierdzają związek pomiędzy obydwoma wskaźnikami rozwoju.

Ważnym zagadnieniem w pracy była także ocena działań i roli samorządu terytorialnego w rozwoju turystyki i rozwoju społeczno-gospodarczym otrzymana na podstawie wyników z przeprowadzonego badania metodą wywiadu pogłębionego, które dopełniają obraz przeprowadzonych analiz.

Wyniki rozważań teoretycznych i badań empirycznych pozwoliły na sformułowanie kilku podstawowych wniosków końcowych:

- Najwyższy poziom rozwoju, opierając się na syntetycznej zmiennej zależnej Y_{WR} rozwoju turystyki, wykazały gminy: Gdańsk, Kołobrzeg i Świnoujście, najniższy poziom rozwoju turystycznego miały Karnice, Świerzno oraz Nowe Warpno.
- Wśród czynników, które wskazywały na wysoki rozwój potencjału turystycznego, wyłoniono trzy kluczowe, które w najwyższym stopniu przyczyniły się do wysokiego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin nadmorskich, i są to:
  - długość czynnej sieci kanalizacyjnej w gminie, przypadającej na 1 mieszkańca [m],
  - wydatki na 1 mieszkańca w gminie ogółem [zł],
  - udział środków z Unii Europejskiej na finansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [zł].

Wskazane przez pracowników samorządowych przykłady inwestycji dofinansowanych ze środków pomocowych UE o najwyższym potencjale turystycznym nie należały do inwestycji, których celem bezpośrednim był wzrost turystyki w regionie. Słusznie więc w pracy założono, że rodzaj programu, z którego pochodziły środki finansowe UE, bez względu na rodzaj zrealizowanej inwestycji, przyczyniały się do rozwoju turystyki w gminie. Równie silny związek pomiędzy poziomem rozwoju turystyki w gminach a poziomem zrealizowanych inwestycji i absorpcją funduszy UE udowodniono w analizach statystyczno-ekonometrycznych.

- Renta położenia gmin nadmorskich determinuje ich rozwój społeczno-gospodarczy.
- Wraz ze wzrostem wyników zmiennych społeczno-gospodarczych rośnie także wynik Y_{WR} , a zatem poziom rozwoju turystyki.
- Zaproponowane przez Autorkę i zastosowane do badań Y_{WR} poziomu rozwoju turystyki zostały zweryfikowane na poziomie $Y_{WR} = 76\%$ (0,76) zmienności zjawiska i wyjaśnione przez zmienne uwzględnione w modelu regresji. Zatem uwzględnione w badaniach zmienne są dobrymi predyktorami poziomu rozwoju turystyki w analizowanych gminach. Zalicza się do nich:
  - udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach gminnych ogółem [%],
  - udział powierzchni gruntów leśnych w powierzchni gminy ogółem [%],
  - długość infrastruktury rowerowej w gminie na 1 km² powierzchni [km],
  - udział w powierzchni gminy terenów objętych miejscowymi planami zagospodarowania [%],
  - liczba pomników przyrody przypadająca na 1 km² powierzchni gminy [liczba/km²],
  - udział powierzchni obszarów prawnie chronionych w ogólnej powierzchni gminy [%],
  - udział powierzchni gminnych parków spacerowo – wypoczynkowych w łącznej powierzchni terenów zieleni gminy [%],
  - udział wydatków na turystykę w wydatkach gminnych ogółem [%],
  - liczba miejsc noclegowych całorocznych przypadająca na 1 km² powierzchni gminy [liczba/ km²],
  - liczba turystycznych obiektów noclegowych przypadająca na 1 km² powierzchni gminy [liczba ob./ km²].

Niniejsza rozprawa stanowi wkład do dalszych badań nad rozwojem turystycznym gmin nadmorskich. Prowadzone badania i analizy ujawniły istnienie luk w badaniach: przestrzennych, środowiskowych i ekonomicznych.

Wielowątkowość rozprawy wynika z ilości złożonych czynników makro otoczenia, które mają wpływ na kształtowanie i rozwój turystyki. Poza postawionym celem głównym pracy i hipotezami badawczymi celem autorki było przedstawienie w sposób syntetyczny i postępujący (rozdział po rozdziale) czynników wpływających na rozwój turystyki w świetle różnych mechanizmów: postępu demograficznego, preferencji społecznych, globalizacji, warunków środowiskowych, zagospodarowania turystycznego, infrastrukturalnego, warunków finansowych i gospodarczych JST, oraz na podstawie powyższych czynników przeprowadzenie badań empirycznych.

Z przeprowadzonych analiz jasno wynika, że widoczne są kierunki zmian rozwoju turystyki. Turystyka skierowana jest obecnie na zrównoważony rozwój. Przesłanki związane z klimatem, ochroną zdrowia (na które wpływ mają czynniki środowiskowe), czy ochroną wód wpływają znacząco na postrzeganie turystyki i większą ochronę dziedzictwa narodowego, kulturowego i środowiskowego. Turyści oraz inne podmioty przemysłu turystycznego będą coraz częściej myśleć o tym, by wypoczywać i zwiedzać bardziej ekonomicznie i ekologicznie. Zmiany wiązać mogą się także z wieloma ograniczeniami dotyczącymi korzystania z infrastruktury turystycznej i oszczędnym korzystaniu z zasobów (lasy, parki, wody śródłądowe, itp.).

Kolejną zauważalną rzeczą jest fakt, jak w ostatnim czasie na skutek kryzysów wojennych, pandemicznych i ekonomicznych zmienił się sposób podróżowania. Doceniono własną turystykę (krajową), doceniono bardziej turystykę rekreacyjno-zdrowotną, wybiera się bezpieczniejsze miejsca wypoczynku, oraz zwraca się większą uwagę na bezpieczny, własny i wygodny transport.

Kryzysy, o którym mowa powyżej przyspieszyły procesy cyfryzacji i wdrażania nowych rozwiązań w wielu dziedzinach życia, nie omijając przy tym turystyki, oraz znacząco wpływających na turystykę. Upowszechniły się wszelkie „chatboty” ułatwiające komunikację klientów (turystów) z biurami podróży, hotelami, lotniskami, ośrodkami kultury.

Wzrost turystyki senioralnej natomiast spowodował tworzenie nowych produktów turystyki zarówno krajowej, jak i międzynarodowej.

Wszystkie w/w czynniki znacząco wpływają na kształtowanie się turystyki nadmorskiej w Polsce.

BIBLIOGRAFIA

1. Adamiak M., Napierała T., *Finansowanie rozwoju turystyki w województwie łódzkim i hrabstwie Oppland (Norwegia)*, Seria Wydawnicza Acta Innovations, CBI Pro- Akademia, PAN, Łódź 2012.
2. Adamowicz M., Zając J., *Typologia gmin wiejskich na przykładzie gmin województwa mazowieckiego*, Problemy zarządzania nr 3/2006 (13), Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2006.
3. Alejziak W., *Funkcje i zadania międzynarodowych organizacji turystycznych w dobie globalizacji światowej gospodarki*. W: *Gospodarka turystyczna w XXI wieku. Szanse i bariery rozwoju w warunkach integracji międzynarodowej*. Red. S. Bosiacki i J. Grel, AWF Poznań, 2004.
4. Alejziak W., Marciniec T., *Międzynarodowe organizacje turystyczne*, Albis, Kraków 2003.
5. Alejziak W., *Przemysł turystyczny przyczynek do dyskusji na temat zasadności używania, definicji oraz zakresu znaczeniowego pojęcia*. W: *Przemysł turystyczny*. Red. A. Szwichenberg, E. Dziegieć, Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2000.
6. Alejziak W., Szczechowicz B., *Globalizacja a rozwój turystyki – implikacje dla planowania polityki turystycznej*. W: *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki. Planowanie i polityka turystyczna*. Red. Z. Młynarczyk, A. Zajadacz, Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace, 22, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2019.
7. Alejziak W., *Turystyka i wypoczynek jako element polityki społecznej w Polsce*, Roczniki Naukowe AWF Kraków, Tom XXV, Kraków 1992.
8. Alejziak W., *Współczesne koncepcje i wybrane modele polityki turystycznej*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 50, Wrocław 2009.
9. Alejziak, W., *Sekwencyjna analiza trendów turystycznych (SATT) jako instrument diagnozowania zmian w popycie turystycznym*. W: *Popyt turystyczny. Zagadnienia podstawowe*. Red. A. Panasiuk, Zeszyty Naukowe, 697. Ekonomiczne Problemy Usług, 82, 2012.
10. Alejziak, W., *Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku*. Wyd. Albis, Kraków 1999.
11. Apanowicz J., *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej*. Prace doktorskie. Prace habilitacyjne, Wydawnictwo Difin, wydanie I, 2005.
12. Bagińska A., *Rola władz samorządowych w symulowaniu lokalnej przedsiębiorczości*, *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, t. 14, z. 8, cz. 1: *Dylematy rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie regionalnym*, 2013.

13. Bajcar A., *Regiony turystyczne Polski, Geografia w Szkole*, z. 3–4, 1969.
14. Balińska A., *Potencjał turystyczny regionów*, SGGW, Wydział Nauk Ekonomicznych, Wyd. FAPA, Warszawa 2009.
15. Balińska A., Sieczko A., Zawada J., *Turystyka. Wybrane zagadnienia*, Difin, Warszawa 2014.
16. Baran B., *Uwarunkowania i bariery wykorzystania potencjału turystycznego ziemi kłodzkiej*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 536, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2018.
17. Baran E., Grzebyk B., *Uwarunkowania rozwoju turystyki na obszarach podkarpacia o niekorzystnych warunkach gospodarowania*, ACTA SCIENTIARUM POLONORUM Oeconomia 9 (4), Bydgoszcz, Kraków, Lublin, Olsztyn, Poznań, Siedlce, Szczecin, Warszawa, Wrocław 2010.
18. Baretje R., *La demande touristique*, 1968.
19. Bąk I., Szczecińska B., *Analiza atrakcyjności turystycznej miast wojewódzkich*, Wiadomości Statystyczne nr 12, Główny Urząd Statystyczny, 2014.
20. Bąk I., *Ocena stopnia atrakcyjności turystycznej podregionów w Polsce*, Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica 62, Szczecin 2011.
21. Bąk I., Szczecińska B., *Ocena atrakcyjności turystycznej województw w Polsce*, Folia Pomeranae Technologiae Stetinesis, Oeconomica 2015, 317(78)1, Szczecin 2005.
22. Bernecker P., *Fondements du Tiurisme. Cours d'Etudes Touristiques*, Geneve, r. 1, 1965.
23. Bezkowska G., *Atrakcyjność środowiska przyrodniczego dla turystyki i rekreacji*. W: *Możliwości i kierunki rozwoju turystyki w Dolinie Odry*. Red. S. Liszewski. Katedra Geografii Miast i Turyzmu, Łódź 2003.
24. Błaszke M., Skotarczak T., *Baza hotelowa jako element potencjału turystycznego miasta Szczecin*, Europa Regionum nr 24, 2015.
25. Błaszczak A., Braclaw M., *Pielgrzymki rowerowe jako połączenie turystyki kwalifikowanej i religijnej*. W: *Turystyka religijna. Atrakcje turystyki religijnej*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 648, Ekonomiczne Problemy Usług nr 66 pn., Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2011.
26. Błażejczyk K., Kunert A., *Bioklimatyczne uwarunkowania rekreacji turystycznej w Polsce*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, Warszawa 2011.
27. Bohdanowicz P., *Turystyka a świadomość ekologiczna*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008.

28. Bołtromiuk A., *Polskie społeczeństwo wobec idei i zasad zrównoważonego rozwoju*, Problemy Ekorozwoju, tom 5, nr 2 (2010), Wyd. Lubelski Uniwersytet Technologiczny, Lublin 2010.
29. Bonter R., *Na tle Europy mamy trzykrotnie mniej wody i dwukrotnie gorszą jakość wód*, Nauka i Technologie PAP: <https://pap-mediareoom.pl/nauka-i-technologie/na-tle-europy-mamy-trzykrotnie-mniej-wody-i-dwukrotnie-gorsza-jakosc-wod> (dostęp: 12.12.2022).
30. Borkowska-Niszczota M., *Ocena potencjału turystycznego obszarów przyrodniczo cennych*, Politechnika Białostocka, Białystok 2019.
31. Borodako K., Koniec L., *Wykorzystanie nowych technologii w porcie lotniczym w kontekście ruchu turystycznego – na podstawie opinii pasażerów Portu Lotniczego Kraków-Balice*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, t. 63, nr 6, Poznań 2015.
32. Borzyszkowski J., *Dotychczasowy stan funkcjonowania regionalnych organizacji turystycznych w Polsce*, Rocznik Naukowy nr 6 Wyższej Szkoły Turystyki i Rekreacji im. M. Orłowicza w Warszawie, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Turystyki i Rekreacji w Warszawie, Warszawa 2007.
33. Borzyszkowski J., *Stosunek krajowych podmiotów polityki turystycznej do współczesnych wyzwań stawianych przed sektorem turystyki*, rozprawy naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, 2017.
34. Borzyszkowski, J., *Polityka turystyczna państwa*. Koszalin: Politechnika Koszalińska 2005.
35. Bosiacki S., Hołderna-Mielcarek B., *Potencjał turystyczny*, US, Szczecin 2010.
36. Bosiacki S., Panasiuk A., *Planowanie rozwoju turystyki – regulacja czy deregulacja*, *Studia Oeconomica Posnaniensia*, tom 5, nr 4, 2017.
37. Boud-Bovy M., *New Concepts in Planning for Tourism and Recreation*, *Tourism Management*, Vol. 3, 1982.
38. Bożek J., Szewczyk J., Jaworska M., *Poziom rozwoju gospodarczego województw w ujęciu dynamicznym*, *Rozwój Regionalny i Polityka regionalna* nr 57 (2021), Wyd. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2021.
39. Bógdał-Brzezińska A., Wendt J. A., *Zarys historii turystyki i geografii turystycznej*, *Turystyka: nowe trendy*, nr 6, Gdańsk 2018.
40. Brelik A. *Dobra publiczne na obszarach wiejskich jako czynnik rozwoju działalności agroturystycznej na Pomorzu Zachodnim*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.
41. Brelik A., Kułyk P., *Ocena atrakcyjności turystycznej gminy jako uwarunkowanie rozwoju gospodarstw agroturystycznych*, *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich* nr 103 (4), 2016.

42. Brelik A., *Uwarunkowania rozwoju turystyki zrównoważonej – próba oceny*, Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy nr 10, Bydgoszcz, 2018.
43. Brelik A., *Zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy a rozwój agroturystyki*, Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy nr 3, Bydgoszcz 2010.
44. Brezdeń P., Spallek W., *Kondycja finansowa samorządu terytorialnego w Polsce jako czynnik stymulujący innowacyjność gospodarki*, Prace Komisji Geografii Przemysłu, Nr 19, Warszawa – Kraków 2012.
45. Brzozowska A., *Związki bliźniacze. Współpraca międzynarodowa samorządów lokalnych*, Związek Miast Polskich, Poznań 1998.
46. Budzałek R., *Rozwój turystyki jako istotny element polityki rozwoju Łowicza. W: Rola i zadania samorządu terytorialnego w rozwoju gospodarki turystycznej*. Red. R. Gałęcki, Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna w Łowiczu, Łowicz 2004.
47. Bull A., *The Economics of Travel and Tourism*. 2nd ed. Oxford Longman 2005.
48. Burzyńska D., *Rola inwestycji ekologicznych w zrównoważonym rozwoju gmin w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.
49. Butkowski L., *Finansowanie projektów turystycznych z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej*, Warszawa – Lublin 2005.
50. Butler R. W., *Sustainable Tourism: a state of The art. review*, „Tourism Geographies” 1999, vol. 1,1, ss. 7–25, cyt. za: A. Brelik, *Uwarunkowania rozwoju turystyki zrównoważonej – próba oceny*, Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy nr 10, Bydgoszcz 2018.
51. Butowski L., *Turystyka jako czynnik rozwoju w świetle wybranych teorii rozwoju regionalnego*, Turyzm nr 20/1, Warszawa 2010.
52. Butowski L., *Turystyka jako dyscyplina naukowa – dylematy teoretyczne versus rzeczywistość empiryczna*. W: *Badania nad turystyką*, Warsztaty z Geografii Turyzmu, Warszawa 2015.
53. Cabaj W., Kruczek Z., *Podstawy geografii turystycznej*, Proksenia, Kraków 2007.
54. Chmaj M., Sokół W., *Mała encyklopedia wiedzy politycznej*, Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń 1998.
55. Chmaj M., Żmigrodzki M., *Wprowadzenie do teorii polityki*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1998.
56. Cho V., *Tourism Forecasting and its Relationship with Leading Economic Indicators*. Journal of Hospitality and Tourism Research Vol. 25, No. 4, 2001.

57. Chojnicki Z., *Rozwój społeczno-ekonomiczny i jego aspekty aksjologiczne*. W: *Koncepcje i studia metodologiczne i teoretyczne w geografii*. Red. Z. Chojnicki. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2010.
58. Chylińska D., Kosmała G., *Regiony turystyczne a regiony polityczne. Polityka regionalizacji*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio B – Geographia, Geologia, Mineralogia et Petrographia, VOL. LXXI, z. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2016.
59. Cudowska-Sojko A., *Rola turystyki w rozwoju regionu – aspekt teoretyczny*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne problemy usług nr 690 (79), 2011.
60. Cymańska-Garbowska B., Steblik-Właźlak B., *Podstawy turystyki*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2021.
61. Czaplicki K., Dauter B., Kisielewicz A., Rymarz F., Zbieranek J., *Samorządowe prawo wyborcze. Komentarz*, Wolter Kluwer Polska, Warszawa 2018.
62. Czempas J., *Skłonność jednostek samorządu terytorialnego do inwestowania. Ujęcie ilościowe na przykładzie miast na prawach powiatu województwa śląskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2013.
63. Czerny M., *Globalizacja a rozwój. Wybrane zagadnienia geografii społeczno-gospodarczej świata*. Wyd. PWN, Warszawa 2005.
64. Czyżycki R., *Rozwój społeczno-gospodarczy gmin województwa zachodniopomorskiego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Ekonomiczne Problemy Usług, nr 4, Szczecin 2006.
65. Derek M., *Funkcja turystyczna jako czynnik rozwoju lokalnego w Polsce*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008.
66. Derek M., Kowalczyk A., Swianiewicz P., *Wpływ turystyki na sytuację finansową i rozwój miast w Polsce (na przykładzie miast średniej wielkości)*, Prace i Studia Geograficzne nr 35, 2005.
67. Dębski L., *Regionalizacja turystyczna – uwagi do planu zagospodarowania przestrzennego kraju*, Zeszyty Naukowe Instytutu Turystyki, nr 7, Warszawa 1979.
68. Dębski M., Borkowska-Niszczoła M., *Ekologiczne zachowania konsumpcyjne i stosunek do proekologicznych działań w obiektach noclegowych przedstawicieli pokolenia Z*, Turyzm nr 30/2, 2020.
69. Dłużewska A., Gonia A., Michniewicz-Ankiersztajn H., Podgórski Z., *Współczesne problemy turystyki*, Seria, Monografia nr 29/14, Wyd. Ośrodek Rekreacji, Sportu i Edukacji w Poznaniu, Bydgoszcz-Poznań 2015.
70. Dolnicki B., *Samorząd terytorialny*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021.

71. Domański R, *Zasady geografii społeczno-ekonomicznej*, Warszawa, 1998.
72. Dominiak N., *Instrumenty polityki spójności wspierające rozwój turystyki*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Wydanie XXI (1), 2019.
73. Dominiak N., Oleszczyk N., *Tendencje zmian poziomu rozwoju gospodarczego północnej Polski*, *Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists*, vol XXI (3), 2019.
74. Dominiak P., *Możliwości i ograniczenia rozwoju bazy noclegowej i gastronomicznej na terenach chronionych Puszczy Białowieskiej*. W: *Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych*. Red. M. Jalinik, Oficyna Wyd. PB, Białystok 2010.
75. Dominiak P., Wasilczuk J., Daszkiewicz N., *Małe i średnie przedsiębiorstwa w obliczu internacjonalizacji i integracji gospodarek europejskich. Przykłady Włoch, Francji, Polski i Czech*. Scientific Publishing Group, Gdańsk 2005.
76. Drażkiewicz J., *Miejsce samorządu gminnego w strukturze zarządzania turystyką w Polsce*, <http://wycieczkiznami.pl/panel-edukacyjny/22,turystyka-na-szczecblu-samorzadu-terytorialnego> (dostęp: 28.03.2022).
77. Drażkiewicz J., *Miejsce turystyki w zadaniach gminnego samorządu terytorialnego w Polsce*, *Rocznik Żyrardowski* 7, 2009.
78. Drażkiewicz J., *Miejsce turystyki w zadaniach gminnego samorządu terytorialnego w Polsce*, *Rocznik Żyrardowski* 7, Warszawa 2009.
79. Drzazgowski J., założyciel stowarzyszenia Eko-Przyjeździe, wypowiedź w poście Kowalczyka, *Wakacje nad wodą ...* <http://businessinsider.com.pl/lifestyle>, 2023.
80. Drzewiecki M., *Rola turystyki w rozwoju ekonomicznym wsi pomorskich*, Wyd. Instytut Turystyki, Warszawa 1980.
81. Durand H., Gouirand P., Spindler J., *Economie et politique du tourisme*, Librairie Generale de Droit et De Jurisprudence, Paris 1994.
82. Durydiwka M., *Czynniki rozwoju i zróżnicowanie funkcji turystycznej na obszarach wiejskich w Polsce*, Uniwersytet Warszawski Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa 2012.
83. Durydiwka M., Duda-Gromada K., *Wpływ turystyki na rozwój przestrzenny miejscowości nadmorskich. Wybrane aspekty*, *Turyzm* 2014, 24/1, Poznań 2014.
84. Dworakowska-Raj M., *Które podatki zasilają budżet gminy?* *Gazeta SGH – Po prostu ekonomia*: <https://gazeta.sgh.waw.pl/po-prostu-ekonomia/ktore-podatki-zasilaja-budzet-gminy> (dostęp: 12.05.2022).
85. Dwyer L., Forsyth P., Dwyer W., *Tourism Economics and Policy*, Channel View Publications. Bristol, Buffalo, Toronto, 2010.

86. Dyrmo L., Szwichenberg A., *Ekonomiczne aspekty rozwoju gospodarki turystycznej w Tatrach Polskich i na Podhalu*. W: *Przemysł turystyczny*. Red. E. Dziegieć, A. Szwichenberg A., Wyd. Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2000.
87. Dziedzic E., *Obszar recepcji turystycznej jako przedmiot zarządzania strategicznego*. Szkoła Główna Handlowa, Monografie i opracowania nr 442, Warszawa 1998.
88. Dziedzic E., *Rachunek satelitarny jako narzędzie mierzenia efektów ekonomicznych turystyki*. W: *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*. Red. G. Gołębski, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2003.
89. Dziedzic E., Skalska T., *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju usług turystycznych w Polsce*, Wyd. Stowarzyszenie na Rzecz Badań, Rozwoju i Promocji Turystyki, Warszawa 2012.
90. Dziemianowicz W., *Wspieranie przedsiębiorczości przez samorząd terytorialny*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2001.
91. Dziewoński K., *Geografia osadnictwa i zaludnienia*, Przegląd Geograficzny, nr 28, 2016.
92. Edgell, D., Swanson, J. *Tourism policy and planning: yesterday, today, and tomorrow*. Oxon: Routledge 2013.
93. Falkowski J., *Koncepcja typologii i regionalizacji turystyczno-rekreacyjnej w ujęciu krajowym (Polska) i globalnym (Świat)*, Geography and Tourism, Vol. 4, No 1 (2016), Kazimierz Wielki 2016.
94. Fayos-Sola E., *Tourism policy: a midsummer night's dream?* W: *Tourism Management*, nr 17 (6), 1996. Cyt. za: Church A., Ball R., Bull Ch., Tyler D., *Public policy engagement with British tourism: the national, local and the European Union*, Tourism Geographies nr 2 (3), 2000.
95. Filas J., Piszczek M., Stobnicka I., *Budżet zadaniowy – narzędzia i procedury*, ARK, Warszawa 1999.
96. Florczak W., *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w naukach społeczno-ekonomicznych*, Studia Prawno-Ekonomiczne, t. XXV, 2007.
97. Florek M., *Podstawy marketingu terytorialnego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2006.
98. Frąckiewicz E., Iwański R., *Srebrna gospodarka. Perspektywa interdyscyplinarna*. Wydawnictwo Akademii Sztuki w Szczecinie. Szczecin, 2021.
99. Gaczek, W., *Zarządzanie w gospodarce przestrzennej*, Wydawnictwo Branta, Bydgoszcz – Poznań 2003.

100. Gaj J., *Zarys historii turystyki w Polsce*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2003.
101. Gałęcki R., *Znaczenie efektu mnożnikowego wpływów z turystyki dla rozwoju regionu i miejscowości*. W: *Rola i zadania samorządu terytorialnego w rozwoju gospodarki turystycznej*. Red. R. Gałęcki, Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna w Łowiczu, Łowicz 2004, s. 113-117.
102. Gartner W. C., Lime D. W., *Trends in Outdoor Recreation, Leisure and Tourism*, CABI Publishing, London 2000.
103. Gaworecki W., *Turystyka*, PWE, Warszawa 1997.
104. Gaworecki W., *Turystyka*. PWE, Warszawa 1994.
105. Gaworecki W.W., *Turystyka. Wydanie drugie zmienione*, PWE, Warszawa 1998.
106. Gaworecki W., *Turystyka*, PWE, Warszawa 2003.
107. Gaworecki W. W., *Turystyka*, PWE, Warszawa 2013.
108. Gieżgała J., *Turystyka w gospodarce narodowej*, PWE, Warszawa 1969.
109. Glińska E., Krot K., *Czynniki kształtujące satysfakcję turystów z pobytu w województwie podlaskim*. W: *Gospodarka turystyczna w regionie. Przedsiębiorstwo. Samorząd. Współpraca*. Red. A. Rapacz. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław 2011.
110. Gołębski G., *Kompedium wiedzy o turystyce*, PWN Poznań, 2002.
111. Gołębski G., *Regionalne aspekty rozwoju turystyki*, PWN, Warszawa 2019.
112. Gołębski G., *Regionalne aspekty rozwoju turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Poznań 1999.
113. Gołębski G., *Założenia do Umiejscowienia Turystyki w Narodowym Planie Rozwoju na lata 2007-2013 oraz Założenia do Strategii Rozwoju Turystyki na lata 2007-2013*, Poznań 2004.
114. Goodal B., *Dictionary of human geography*, Penguin Group, London 1987.
115. Gorączko M. W., *Ocena potencjału turystyczno-kulturowego w Polsce - stan zaawansowania badań i perspektywy ich kontynuacji*, *Turystyka Kulturowa* nr 6 (117), 2020.
116. Gorzelak G., *Zewnętrzna interwencja jako czynnik rozwoju lokalnego*, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 3, 2020.
117. Gorzym-Wilkowski W., *Gospodarka przestrzenna samorządu terytorialnego*, UMCS, Lubin 2006.
118. Grabowska A., *Lokalna gospodarka turystyczna a rozwój regionów*, *Studia Ekonomiczne*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 2013.

119. Graczyk M. *Zarządzanie inwestycjami komunalnymi. Dobra praktyka w pozyskiwaniu funduszy europejskich*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Zielona Góra 2008.
120. Grad B., Ferensztajn-Galardos E., *Możliwości wsparcia finansowego rozwoju turystyki i agroturystyki na wsi w perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2014-2020. Obszary wiejskie. Wielofunkcyjność. Migracje. Nowe wizje rozwoju*. Studia KPZK, wyd. Polska Akademia Nauk Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Nr czasopisma 162, 2015.
121. Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B., *Turystyka osób starszych w Polsce: uwarunkowania społeczno-demograficzne. Wyzwania współczesnej polityki turystycznej: problemy polityki turystycznej*, A. Rapacz (red.), Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 259, Wrocław 2012.
122. Guignard A., *Rola państwa w rozwoju turystyki socjalnej. Problemy Turystyki*, Instytut Turystyki, nr 2 (44), Warszawa 1989.
123. Guzik H., Ostrowska B., *Ekonomiczne aspekty gospodarowania przestrzenią turystyczną*, Zeszyty Naukowe. Finanse, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, nr 913, 2013.
124. Haczyński J., Rycia K., Skrzypczak Z., *Ochrona zdrowia i gospodarka. Pacjenci, świadczeniodawcy, turystyka medyczna*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2018.
125. Haggett P., *Geography. A global synthesis*. Pearson Education Limited. Prentice Hall 2001.
126. Hajduk S., Baran A., *Planowanie przestrzenne gmin a proces inwestycyjny – zagadnienia problematyczne*, Optimum: studia ekonomiczne, nr 2 (62), 2013.
127. Hall C. M., Page S. J., *The Geography of Tourism and Recreation. Environment, place and space*, Routledge, London and New York 2002.
128. Hańczkiewicz J., *Turystyka a turystyka biznesowa*. W: *Turystyka biznesowa*, Zbiór materiałów pokonferencyjnych, Gdańsk 6–7 września 2007, WSTiH, Gdańsk 2007.
129. Hausner J., *Koncepcja modelu polityki rozwoju społeczno-gospodarczego*. W: *Zarządzanie strategiczne rozwojem* Red. Górniak J., Mazur S. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012.
130. Hącia E. *Programowanie rozwoju turystyki w regionach nadmorskich w Polsce*, Folia Pomeranae Technologiae Stetinesis, Oeconomica 313(76)3, Szczecin 2014.
131. Hącia E., *Turystyka jako specjalizacja gospodarcza polskich regionów nadmorskich*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Ekonomiczne Problemy Turystyki nr 2 (38), Szczecin 2017.

132. Hącia E., Uwarunkowania rozwoju turystyki w regionach nadmorskich w Polsce. Wyd. Logistyka nr 3/2012, Szczecin 2012.
133. Hącia E., *Znaczenie turystyki w rozwoju miast portowych i regionów nadmorskich*. Wyd. Logistyka nr 5/2011, Szczecin 2011.
134. Hącia E., *Związki turystyki z rozwojem regionu nadmorskiego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Ekonomiczne Problemy Turystyki nr 3 (39), Szczecin 2017.
135. Helnarska K. J., *Działania Unii Europejskiej na rzecz rozwoju turystyki z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.
136. Hełdak A., Raszka B., *Uwarunkowania rozwoju turystyki na przykładzie wsi podhalańskich*, Ekonomiczne Problemy Usług, nr 52, 2010.
137. Hołowiecka B., Grzelak-Kostulska E., *Atrakcyjność turystyczna lasów w kontekście nowych tendencji i trendów w turystyce*. Studia i Materiały CEPL w Rogowie, R. 15. Zeszyt 37/4/2013.
138. Horodecka A., *Ewolucja celów polityki gospodarczej. Rola zmian otoczenia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
139. Horst A., *Ekologia człowieka*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1976;
140. Hryniewicka M., *Pozycja konkurencyjna przedsiębiorstwa – ujęcie teoretyczne*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, *Ekonomia* 48 nr 2, 2017.
141. Hryniewicz J. T., *Endo- i egzogenne czynniki rozwoju gospodarczego gmin i regionów*, Studia Regionalne i Lokalne, nr 2(2), 2000.
142. Hunziker W., Krapf K., *Grundriss der Allgemeinen Fremdenverkehrslehre*, Verlag, Zürich 1942. Cyt. za: Łobożewicz T., Bieńczyk G., *Podstawy turystyki*, WSE Warszawa 2001.
143. Hunziker W., *Le tourisme. Caracteristiques principales*, 1972.
144. Hunziker W., *Le tourisme social*, Bern 1951, cyt. za: Sikora J. *Organizacja ruchu turystycznego na wsi*, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, 1999.
145. Jamal T. B., Getz D., *Collaboration theory and community tourism planning*, Annals of Tourism Research, 22 1995.
146. Janowska H., *Strategia finansowania gminnych inwestycji infrastrukturalnych w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2002.
147. Jastrzębska M., *Zarządzanie finansami gmin. Aspekty teoretyczne*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1999.
148. Jaworska M., Kożuch A. J., *Ocena przydatności wybranych metod WAP w analizie samodzielności finansowych gmin*, Metody ilościowe w badaniach ekonomicznych, tom XIII/1, Wyd. SGGW w Warszawie, 2012.

149. Jaworska M., Rusin M., *Zróżnicowanie stanu środowiska naturalnego w Polsce*, Journal of Agribusiness and Rural Development, 1(19) 2011.
150. Jędrzejczyk I., *Nowoczesny biznes turystyczny. Ekostrategia w zarządzaniu firmą*, PWN, Warszawa 2000.
151. Jędrzejczyk, I., *Ekologiczne uwarunkowania i funkcje turystyki*, Śląsk, Katowice 1995.
152. Jędrzejewski S., *Proces budowlany*, Uniwersytet w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2015.
153. Józwiak J., Podgórski J., *Statystyka od podstaw*. Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, 1995.
154. Kachniewska M., *Emisja obligacji komunalnych jako czynnik konkurencyjności regionu turystycznego*. Wydawnictwo AE, Poznań 2008.
155. Juszcak A. *Trendy rozwojowe turystyki w Polsce przed i w trakcie pandemii COVID-19*, PARP, Kraków 2020, https://www.silesia-sot.pl/wp-content/uploads/2021/01/Ekspertyza_Trendy-rozwojowe-turystyki-w-Polsce-przed-i-w-trakcie-pandemii-COVID-19.pdf (dostęp: 14.10.2020).
156. Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., *Produkt turystyczny. Pomysł. Organizacja. Zarządzanie*, PWE, Warszawa 2005.
157. Kaczmarek A., *Wybrane czynniki rozwoju turystyki*, Studia Ekonomiczne, nr 176, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2014.
158. Kamba-Kibatshi M., *Kształtowanie inwestycji lokalnych w Polsce jako jeden z warunków jej rozwoju przed przystąpieniem do strefy wspólnej waluty*, ZN UPH Administracja i Zarządzanie, nr 93, Siedlce 2012.
159. Kamieniecka J., *Natura 2000: Między turystyką a ekologią*, Zielone Wiadomości, 2012, <https://zielonewiadomosci.pl/tematy/ekologia/natura-2000-miedzy-turystyka-a-ekologia/> (dostęp: 12.03.2020).
160. Kaperka I. *Turystyka w planach zagospodarowania przestrzennego gmin i województw w Polsce*. W: *Potencjał turystyczny. Zagadnienia przestrzenne*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług nr 52, Szczecin 2010.
161. Kaźmierczyk A., *Wpływ planowania przestrzennego na rozwój inwestycji infrastrukturalnych*, Przegląd Komunalny nr 6/2009 (213): <https://portalkomunalny.pl/plus/artypul/wplyw-planowania-przestrzennego-na-rozwoj-inwestycji-infrastrukturalnych> (dostęp: 02.04.2022).
162. Kidyba A., *Ustawa o fundacjach. Prawo o stowarzyszeniach*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1997.
163. Kieżun W., *Sprawne Zarządzanie Organizacją*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 1997.

164. Kistowski M., Korwel-Lejkowska B., Witkiewicz M., *Problemy zagospodarowania i ruchu turystycznego w ramach nadmorskiej infrastruktury Nadmorskiego Parku Krajobrazowego*, Wyd. Bernardinum, Pelplin 2005.
165. Kistowski M., Trocha A., Tupaj A., *Kontrasty zagospodarowania i ruchu turystycznego na polskim wybrzeżu Bałtyku na przykładzie gmin Władysławowo i Tolckmicko*. W: *Krajobrazy rekreacyjne – kształtowanie, wykorzystanie, transformacja*. Red. A. Richling. Problemy Ekologii Krajobrazu, t. XXVII, Polska Asocjacja Ekologii Krajobrazu, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II, Warszawa – Biała Podlaska 2010.
166. Kizielewicz J., *Polityka gospodarcza rządu i Unii Europejskiej wobec regionów nadmorskich i jej wpływ na rozwój turystyki morskiej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 307, Wrocław 2013.
167. Kociszewski P., Plichta P., *Pytanie 98: Jak region/regiony mogą kształtować turystykę kulturową?* Turystyka Kulturowa nr 1 (122), 2022.
168. Komorowska K. A., *Turystyka a społeczności lokalne – przykład Tatrzański*, Studia Regionalne i Lokalne nr 3(13)/2003, Uniwersytet Warszawski, 2003.
169. Komorowski J., *Marketing miejski i jego znaczenie we współczesnym rozwoju miasta*, Zeszyty Naukowe AE w Poznaniu, Prace z zakresu gospodarki przestrzennej, ser. I, nr 206, Poznań 1993.
170. Kondracki J., Ostrowski J., *Typy krajobrazu naturalnego i jednostki fizycznogeograficzne*. W: *Atlas zasobów, walorów i zagrożeń środowiska geograficznego Polski*, Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa 1994.
171. Korenik S., Dybała A., *Przestrzeń a rozwój*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2011.
172. Kornberger-Sokołowska E., *Decentralizacja finansów publicznych a samodzielność finansowa jednostek samorządu terytorialnego*, Liber, Warszawa 2001.
173. Kosikowski C., *Zasady i problemy ogólne finansów publicznych*. W: *Finanse publiczne i prawo finansowe*, Red. C. Kosikowski, E. Ruśkowski, Warszawa 2006.
174. Kosmaczewska, J., *Efektywność gospodarowania popytem turystycznym przez interesariuszy na przykładzie gmin nadmorskich*. W: *Popyt turystyczny*. Red. J. Buko. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 698, Ekonomiczne Problemy Usług nr 83, Szczecin 2012.
175. Kowalczyk A., *Geografia turystyki*, PWN, Warszawa 2000.
176. Kowalczyk A., *Geografia turystyki*, PWN, Warszawa 2001.
177. Kowalczyk A., *Geografia turystyki*. PWN Warszawa 2002.

178. Kowalczyk A., *Geograficzne aspekty przestrzeni turystycznej (nowe spojrzenie na koncepcję przestrzeni turystycznej)*. W: *Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany*. Red. M. Durydiwka, K. Duda-Gromada. Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, 2011.
179. Kowalczyk A., *Tourism as a factor of local development*, W: *Geographical space at the turn of the century*. Red. A. Kowalczyk, Wyd. Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2003.
180. Kowalczyk A., *Usługi turystyczne – przedmiot badań geografii turystyki czy geografii usług?* W: *Przemysł turystyczny*, Red. E. Dziegieć, A. Szwichenberg A. Wyd. Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2001.
181. Kowalczyk G., *Wakacje nad wodą? Będzie coraz trudniej. Jeziora znikają w oczach*. Wypowiedź M. Olejniczak – Zachodniopomorska Regionalna Organizacja Turystyczna, Business Insider, <http://businessinsider.com.pl/lifestyle>, (dostęp: 16.02.2023).
182. Kowalczyk-Anioł J., *Społeczno-ekonomiczne dysfunkcje rozwoju monokultury turystycznej na wschodnim wybrzeżu meksykańskiego Jukatana*, *Ekonomiczne Problemy Turystyki*, nr 1(37), 2017.
183. Kozak M. W., *Regiony turystyczne: aspekty użyteczności pojęcia*. W: *Regiony turystyczne*. Red. Z. Kruczek. Folia Turistica, Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie, nr 21-2009, Kraków 2009.
184. Kozak M. W., *Turystyka i polityka turystyczna a rozwój: między starym a nowym paradygmatem*, Scholar, Warszawa 2009.
185. Kraś J., *Początki turystyki w Polsce*, *Saeculum Christianum* : pismo historyczno-społeczne 15/2, 2008.
186. Krażewska A., Ossowska L., *Zróżnicowanie atrakcyjności turystycznej gmin nadmorskich w województwie zachodniopomorskim*, *Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych* nr 24/2020, Koszalin 2020.
187. Kruczek Z. *Regiony czy destynacje turystyczne. Kontrowersje wokół definiowania i nazywania*, *Ekonomiczne Problemy Turystyki* 2017, nr 1 (37), Kraków 2017.
188. Kruczek Z., *Kompendium pilota wycieczek*. Praca zbiorowa, Proksenia, Kraków 2005.
189. Kruczek Z., *Polska geografia atrakcji turystycznych. Wydanie IX zaktualizowane*. Wyd. Proksenia, Warszawa 2012.
190. Kruczek Z., *Region turystyczny jako przedmiot edukacji*, *Folia Turistica* nr 21, Kraków 2009.
191. Kruczek Z., Sacha S., *Geografia atrakcji turystycznych Polski*. Proksenia, Kraków 1999.

192. Kruczek Z., Sacha S., *Geografia turystyczna Polski*, PTE, Kraków 1977.
193. Krukowska R., Krukowski M., *Ocena atrakcyjności turystycznej Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, t. 64, nr 1, 2009.
194. Krupa J. *Działania proekologiczne w turystyce szansą na jej zrównoważony rozwój*, *Zeszyty Naukowe Turystyka i Rekreacja* 2014, nr 1 (13), Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych, Rzeszów 2014.
195. Krupa J., Krupa K., *Działania proekologiczne czynnikiem konkurencyjności w sektorze usług*. W: *Innowacje ekologiczne w rozwoju społeczno-gospodarczym*. Red. L. Woźniak, J. Krupa, J. Grzesik, Wyd. WSiIZ, Rzeszów 2006.
196. Krupa J., *Zrównoważony rozwój w turystyce w różnych ujęciach teoretycznych*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, 2014.
197. Krupski R., *Zarządzanie strategiczne. Koncepcje. Metody*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Wrocław 2001.
198. Kuciński K., *Wielka encyklopedia geografii świata. T. 16 pn. Gospodarka współczesnego świata*. Wyd. Kurpisz, Poznań 1999.
199. Kulczycki Z., *Zarys historii turystyki w Polsce*, Sport i Turystyka, Warszawa 1997.
200. Kurek W. *Turystyka*, PWN, Warszawa 2008.
201. Kurek W., Mika M., *Turystyka jako przedmiot badań naukowych*. W: *Turystyka*. Red. W. Kurek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
202. Kurek W., *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
203. Kurek W., *Wpływ turystyki na przemiany społeczno-ekonomiczne obszarów wiejskich polskich Karpat*, *Rozprawy habilitacyjne*, 194, Wyd. Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1990.
204. Kwilecki K., *Funkcje, motywy i potrzeby w turystyce*, Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Gastronomii w Poznaniu, Ogólnopolska Konferencja Naukowa w Poznaniu w terminie 28 lutego – 1 marca 2013 z udziałem gości zagranicznych pt. „*Współczesne trendy w hotelarstwie, gastronomii i turystyce międzynarodowej*”, Poznań 2013.
205. La Moigne A., *Biologia rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
206. Legienis H., *Rola turystyki na terenach wiejskich*. Wyd. Ministerstwo Gospodarki, Departament Turystyki, Warszawa 2002.
207. Leiper N., *The Framework of Tourism*, „*Annals of Tourism Research*”, no 6/4, 1979.

208. Leszczycki S., *Studia do planu regionalnego w okręgach uzdrowiskowo-turystycznych*, Biuletyn Uzdrowiskowy, R. 6, nr 34, 1938.
209. Leszczycki S., *Geografia a planowanie przestrzenne i ochrona środowiska*, PWN, Warszawa 1977.
210. Leszczycki S., Rogalewska B., *Nad mapą Polski. Geograficzne studium ekonomiczno-planistyczne*, Książka i Wiedza, Warszawa 1980.
211. Lewan M., *Zarys dziejów turystyki w Polsce*, Proksenia, Kraków 2004.
212. Liedel K., *Zwalczanie terroryzmu międzynarodowego w polskiej polityce bezpieczeństwa. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Warszawa 2010.
213. Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J., *Geografia turystyki Polski*, PWE, Warszawa 2008.
214. Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J., *Geografia turystyki Polski, wyd. IV zmienione*, PWE, Warszawa 2002.
215. Likert R., *A Technique for the Measurement of Attitudes*, Archives of Psychology, 140, 1932.
216. Liszewski S., *Miejska przestrzeń turystyczna. Metody badań. Ewaluacja i jej prawidłowości*. Tourism 24/2014. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.
217. Liszewski S., *Nowe przestrzenie turystyczne i rekreacyjne w Polsce i ich rola w rozwoju kraju i regionu. Turystyka w ujęciu podmiotowym i przestrzennym. Człowiek – przestrzeń – przedsiębiorstwo*, red. G. Gołębski, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2006.
218. Liszewski S., *Przestrzeń turystyczna miasta (przykład Łodzi)*, Turyzm 1999, t. 9, z. 1, Łódź 1999.
219. Liszewski S., *Przestrzeń turystyczna Polski. Koncepcja regionalizacji turystycznej*, Folia Turistica nr 21, Kraków 2010.
220. Liszewski S., *Przestrzeń turystyczna w ujęciu podmiotowym. Przyczynek do dyskusji o przestrzeni w geografii*. W: *Geografia jako nauka o przestrzeni, środowisku i krajobrazie. Podstawowe idee i koncepcja w geografii*. Tom 1. Red. W. Maik, K. Rembowska. Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 2005.
221. Liszewski S., *Przestrzeń turystyczna*, Turyzm 1995, t. 5, z. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 1995.
222. Łobożewicz T., *Turystyka jako forma kultury fizycznej w życiu człowieka*, COIT, Warszawa 1988, s. 12–14.
223. Łukomska J., Swianiewicz P., *Finanse samorządu terytorialnego w dobie pandemii*, Fundacja im. Stefana Batorego, 2020, <https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2020/11/Finanse-samorzadu-w-dobie->

pandemii.pdf#xd_co_f=ZDRmNTBkOGMtYTA4OS00ZjllLThkYWMtZjdkOT
Y3YzVmNWRi~ (dostęp: 12.11.2021)

224. Łyko Z., *Elementy filozofii turystyki*. W: *Spoleczny wymiar sportu*. Red. Z. Dziubiński. Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2003.
225. Machaczka J., *Zarządzanie rozwojem organizacji. Czynniki, modele, strategia, diagnoza*, PWN, Warszawa 1998.
226. Majewska J., Instrumenty polityki turystycznej władz samorządowych, RUCH PRAWNICZY, EKONOMICZNY I SOCJOLOGICZNY Zeszyt 2, 2012.
227. Majewska J., *Samorząd terytorialny w kształtowaniu funkcji turystycznej gminy*, rozprawa doktorska, AE, Poznań 2008.
228. Majewska J., *Zaangażowanie samorządu terytorialnego w kształtowanie przedsiębiorczości na obszarach w początkowym etapie rozwoju funkcji turystycznej gminy*, Zeszyty Naukowe. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, nr 98, 2008.
229. Małysa-Sulińska K., *Normy kształtujące ład przestrzenny*, Wolters Kluwer business Warszawa 2008.
230. Marak J. *Marketingowa strategia rozwoju gminy – koncepcja metodologiczna*. W: *Zachowania podmiotów sfery konsumpcji (gospodarstw domowych, samorządów terytorialnych, przedsiębiorstw i instytucji)*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 1994.
231. Marciszewska B., *Potencjał turystyczny regionu a kreowanie jego wizerunku*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 590 – Ekonomiczne Problemy Usług nr 52, Szczecin, 2010.
232. Marczak, M., *Branding w turystyce – przykłady wykorzystania przez narodowe organizacje turystyczne (NTO) w wybranych krajach*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 304, Wrocław 2013.
233. Matwiejuk J., *Samorząd terytorialny w Polsce*, Temida 2, Białystok 2014.
234. Mazurek M, Paluszkiewicz R., Piotrowska I., *Walory turystyczne sieci dolinnej w dorzeczu Parsęty*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Nr 14, Sosnowiec, 2010.
235. Mazurkiewicz L., *Zastosowanie wybranych metod portfelowych do oceny sytuacji strategicznej obszaru turystycznego*, Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja nr 1(17), 2016.
236. Mazurski K., *Ekonomiczne aspekty regionalistyki*, Oficyna Wydawnicza Sudety, Wrocław 2000.
237. Mazurski K., *Region jako pojęcie*, „Folia Turistica” nr 21, 2009.

238. Meadows D. H., Meadows D. L., Randers J., Behrens W. W., *The limits to growth*, A Report for The Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind, Universe Books, New York 1972.
239. Meyer B., *Aktywność samorządu lokalnego jako element potencjału turystycznego na przykładzie wybranych gmin województwa zachodniopomorskiego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 590, Ekonomiczne Problemy Usług nr 52, Szczecin 2010.
240. Meyer B., *Funkcja turystyczna a zrównoważony rozwój obszarów nadmorskich na przykładzie gmin województwa zachodniopomorskiego. Gospodarka turystyczna w regionie: wybrane problemy funkcjonowania regionów, gmin i przedsiębiorstw turystycznych*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 303, 2013.
241. Meyer B., *Funkcje turystyki*. W: *Ekonomika turystyki*. Red. A. Panasiuk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
242. Meyer B., *Kształtowanie układów przestrzenno-funkcjonalnych przez turystykę*, Rozprawy i Studia, T. (DCCL) 676, WNUS, Szczecin 2008.
243. Meyer B., Milewski D., *Strategie rozwoju turystyki*, PWN, Warszawa 2009.
244. Meyer, B., *Turystyka jako ekonomiczny czynnik kształtowania przestrzeni*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2004.
245. Meyer, B., *Obsługa ruchu turystycznego*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
246. Middleton V., *Marketing w turystyce*, PAPT, Warszawa 1996.
247. Migdal M., *Poradnik współpracy JST – NGO sektora turystyki. Kodeks dobrych praktyk – standardy współpracy jednostek samorządu terytorialnego z Lokalnymi Organizacjami Turystycznymi*, Forum Turystyki Regionów 1995-2020, Szczecin 2020.
248. Mika M., Pawlusiński R., *Możliwości współpracy samorządów lokalnych na rzecz rozwoju turystyki w Polsce*, Zeszyty Naukowe WSBiF w Bielsku-Białej nr 1, Bielsko-Biała 2006.
249. Mika M., Kurek W., *Ocena i perspektywy rozwoju Krakowa jako ośrodka turystycznego*; Zimny A., *Uwarunkowania efektywności inwestycji gminnych w sferze infrastruktury technicznej*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie, Konin 2008.
250. Mika M., *Przemiany pod wpływem turystyki na obszarach recepcji turystycznej*. W: *Turystyka*. Red. W. Kurek, PWN, Warszawa 2007.
251. Mika M., *Założenia i determinanty podtrzymalności lokalnego rozwoju turystyki*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014.

252. Mikos von Rohrscheidt A., *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, GWSHM, Gniezno 2008.
253. Mikos von Rohrscheidt A., *Region jako cel współczesnej turystyki kulturowej*, Folia Turistica Akademii Wychowania Fizycznego im. B. Czecha w Krakowie nr 21, Kraków 2009.
254. Mileska M. I., *Regiony turystyczne Polski. Stan obecny i potencjalne warunki rozwoju*. PWN, Warszawa 1963.
255. Milewska M, Włodarczyk B., *Hotelarstwo. Podstawowe wiadomości*, PWE, Warszawa 2009.
256. Milewski D., Regionalne uwarunkowania rozwoju turystyki na przykładzie województwa zachodniopomorskiego, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2005.
257. Milewski R., E. Kwiatkowski, *Podstawy ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
258. Milne S., Ateljevic I., *Tourism, economic development and the global-local nexus: theory embracing complexity*, Tourism Geographies, 3 (4), 2001.
259. Miszczuk A., Żuk K., *Samorząd terytorialny jako stymulator lokalnego i regionalnego rozwoju gospodarczego. Gospodarka samorządu terytorialnego*, PWN, Warszawa 2007.
260. Młodak A., *Analiza taksonomiczna w statystyce regionalnej*. Wiadomości Statystyczne, tom 51 (nr 11), Wydawnictwo DIFIN, Warszawa 2006.
261. Młynarczyk Z., *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2010.
262. Mroczek A., Sacha S., *Czynnik ekologiczny w kształtowaniu jakości produktu turystycznego*, Folia Turistica Akademii Wychowania Fizycznego im. B. Czecha w Krakowie nr 9, Kraków 2000.
263. Mruk H., Rutkowski, I. P., *Strategia produktu*, PWE, Warszawa 1999.
264. Naumowicz K., *Potencjał turystyczny i regionalizacja turystyczna Polski*, Rozprawy i Studia, (CCX) 136, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1993.
265. Nawrocka E., *Kierunki rozwoju gospodarki turystycznej w Polsce w świetle współczesnych teorii wzrostu gospodarczego i rozwoju*, Uniwersytet Szczeciński, Zeszyty Naukowe Nr 627, Szczecin 2010.
266. Nawrot Ł., Zmyślony P., *Inwestor czy synergetyk: rola samorządu terytorialnego w rozwoju turystyki*. W: *Rola i zadania samorządu terytorialnego w rozwoju gospodarki turystycznej*. Red. G. Gałęcki, Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna w Łowiczu, Łowicz 2004.

267. Nazarczuk J. M., *Potencjał rozwojowy a aktywność inwestycyjna województw i podregionów Polski*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2013; Szwacka-Mokrzycka J., *Znaczenie turystyki w strategii rozwoju gminy*, Studia Ekonomiczne i Regionalne nr 1/2012, SGGW Warszawa 2012.
268. Niemiec W., Sadowska S., Niemiec O., *Wybrane zagadnienia ochrony środowiska w turystyce*, Oficyna Wyd. Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów–Nowy Sącz 2010.
269. Niemiec W., *Turystyka alternatywna w zgodzie ze środowiskiem*, Wyd. PWSZ, Nowy Sącz 2002.
270. Niezgoda A., *Moda na zachowania proekologiczne w turystyce – uwarunkowania i problemy*, Warsztaty z geografii turystyki, tom 2, Łódź 2012.
271. Niezgoda A., *Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego*, Prace Habilitacyjne Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, nr 24, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2006.
272. Niezgoda A., *Popyt turystyczny – uwarunkowania i perspektywy rozwoju. Popyt turystyczny. Zagadnienia podstawowe*. Zeszyty Naukowe nr 697, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2012.
273. Niezgoda A., *Rola świadomości ekologicznej w kształtowaniu konkurencyjnego produktu turystycznego*. W: *Konkurencyjność miast i regionów na globalnym rynku turystycznym*. Red. J. Sala PWE, Warszawa 2010.
274. Niezgoda A., Zmyślony P., *Popyt turystyczny, uwarunkowania i perspektywy rozwoju*, Poznań 2006.
275. Nowa Encyklopedia Powszechna. T. 3. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.
276. Nowak M. J., *Prawo a przestrzeń*. Czasopismo Polskiej Akademii Nauk nr 2/20/2022.
277. Nowak S., *Ekonomiczno-organizacyjne problemy działalności turystycznej w regionach*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, Katowice 2013.
278. Nowak S., Ulfik A., Herbuś A., *Zrównoważona turystyka podstawą rozwoju regionalnego i przemian społeczno-gospodarczych*, Logistyka, nr 3, 2012.
279. Nowakowska A., *Czynniki kształtujące wielkość i strukturę ruchu turystycznego*. W: *Spoleczno-gospodarcze uwarunkowania rozwoju turystyki*. Opracowanie w ramach problemu węzłowego 13.2, grupa tematyczna 0.5, temat 1.9.8.1. Wyd. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny Rok XLII – zeszyt 2, 1980.
280. Nowakowska A., *Turystyka jako zjawisko społeczno-gospodarcze*. W: *Kompendium wiedzy o turystyce*. Red. Z. Gołembski. PWN, Warszawa 2006.

281. Ociepka A., Pytel S., *Aktywność turystyczna seniorów w Polsce*, Ekonomiczne Problemy Turystyki 2(34)2018, Uniwersytet Śląski w Katowicach, 2018.
282. Oleńczuk Paszel A., Nowak M. J., *Turystyka w rozwoju społeczno-gospodarczym gmin nadmorskich w Polsce*, Folia Pomeranae Technologiae Stetinesis, Oeconomica 284(61)3, Szczecin 2010.
283. Orfin K., *Działania promocyjne w kreowaniu wizerunku produktu turystycznego w świetle dokumentów strategicznych gmin województwa zachodniopomorskiego* W: *Gospodarka turystyczna w regionie. Przedsiębiorstwo. Samorząd. Współpraca*. Red. A. Rapacz, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Nr 379, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2015.
284. Orłowicz M., *Podział Karpat Polskich na grupy górskie z punktu widzenia turystycznego*, Komunikaty Studium Turyzmu UJ, nr 4., Kraków 1938.
285. Ossowska L., Poczta W. *Endogenne uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich Pomorza Środkowego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań 2009.
286. Ostrowski S., *Josta Krippendorfa wołanie o nową światową politykę turystyczną*. *Problemy Turystyki*, Instytut Turystyki, nr 1-2, , Warszawa 1983.
287. Owsiak S., *Budżet władz lokalnych – narzędzie zarządzania*. Wydawnictwo Naukowe PWE, Warszawa 2002.
288. Ozimek I., Gralak K., Pomianek I., *Atrakcyjność turystyczna województw w Polsce – wybrane aspekty*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2019.
289. Pabian A., *Promocja, nowoczesne środki i formy*, Difin, Warszawa 2008.
290. Panasiuk A., *Ekonomika turystyki i rekreacji*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2011.
291. Panasiuk A., *Gospodarka turystyczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
292. Panasiuk A., *Turystyka seniorów jako przedmiot polityki społeczno-gospodarczej*. W: *Srebrna gospodarka. Perspektywa interdyscyplinarna*. Red. Frąckiewicz E., Iwański R. Wydawnictwo Akademii Sztuki w Szczecinie, Szczecin 2021.
293. Panasiuk, A. *Determinanty i modele kształtowania roli państwa w gospodarce turystycznej*. *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego*, nr 16, 2014.
294. Panasiuk, A., *Rynek turystyczny. Studium strukturalne*, wyd. Difin, Warszawa 2014.

295. Parysek J. J., *Rozwój społeczno-gospodarczy oraz czynniki i uwarunkowania rozwoju*, Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania kraju Państwowej Akademii Nauk, tom 183, 2018.
296. Parysek J. J., Systemy lokalne w gospodarce przestrzennej. W: *Współczesne problemy i koncepcje teoretyczne badań przestrzenno-ekonomicznych*, Czyż T., Rogacki H., Biuletyn KPZK PAN, z. 219, Warszawa 2005.
297. Parysek J., Wojtasiewicz L., *Metody analizy regionalnej i metody planowania regionalnego*, „Studia”, t. LXIX, PWN, Warszawa 1979.
298. Parysek J.J., *Podstawy gospodarki lokalnej*, UAM, Poznań 2001.
299. Parzych K., *Determinanty demograficzne i społeczno-ekonomiczne percepcji przestrzeni turystycznej kurortu nadmorskiego. Studium przypadku Łeby*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 698, Ekonomiczne Problemy Usług nr 83, Szczecin 2012.
300. Parzych K., *Wykorzystanie funduszy europejskich na rozwój zagospodarowania turystycznego gmin nadmorskich półwyspu Bałtyku*. Turyzm nr 27/1, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.
301. Pastras, P., Bramwell, B., *A strategic-relational approach to tourism policy*. Annals of Tourism Research, nr 43, 2013.
302. Patrzalek L., *Finanse samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2004.
303. Patrzalek L., *Funkcje ekonomiczne samorządu terytorialnego w okresie transformacji systemowej w Polsce*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, nr 714, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 1996.
304. Patrzalek L., *Narzędzia oddziaływania samorządów lokalnych na rozwój lokalny i regionalny*, Samorząd Terytorialny, nr 5, 1996, s. 43-52; Kornak S. A., Rapacz A., *Zarządzanie turystyką i jej podmiotami w miejscowości i regionie*, Wyd. AE Wrocław 2001.
305. Patrzalek L., *Narzędzia oddziaływania samorządów terytorialnych na rozwój lokalny i regionalny*, Samorząd Terytorialny, nr 5, 1996.
306. Pawlusiński R., *Samorząd lokalny a rozwój turystyki. Przykład gmin Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2005.
307. Pearce D., *Tourism today. A geographical analysis*, Longman Publishing Group, Essex 1995. W: *Wskaźniki funkcji turystycznej. Koncepcja wskaźnika funkcji turystycznej i uzdrowiskowej*, A. R. Szromek, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2012.
308. Pender L., Sharpley R., *Zarządzanie turystyką*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. Warszawa 2008.

309. Piasecki A.K., *Samorząd terytorialny i wspólnoty lokalne*. PWN, Warszawa 2009.
310. Pietraszak M., *Promocja. Reklama i public relations w małej firmie*, Helion, Gliwice 2014.
311. Pilichowska P., Głądała A., *Ocena poziomu rozwoju funkcji turystycznej w województwach Polski*, Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, wyd. Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2021.
312. Piotrowska P., *Ochrona środowiska kontra rozwój gospodarczy. Teorie środowiskowe i ich wykorzystanie w polityce gospodarczej*. Studia Regionalne i Lokalne, nr 1(31)/2008.
313. Polak K., *Nowe zasady planowania urbanistycznego*, Gazeta Prawna, nr 36, 2019.
314. Prandecki K., *Międzynarodowa ochrona środowiska*, CEON Repozytorium, 2013.
315. Prondecki K., Sadowski M., *Międzynarodowa ewolucja ochrony środowiska*. Wydawnictwo LAM – Akademii Finansów, Warszawa 2010.
316. Prymon M., *Strategie firm globalnych w kontekście macierzy Ansoffa – o strategiach wzrostu realnie*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, nr 170, Poznań 2011.
317. Przecławski K., *Filozoficzne podstawy turystyki* – wykład na międzynarodowej konferencji w AWF w Krakowie 2005r, cyt. W: *Turystyka – wybrane zagadnienia*, Płocka J. Wydawnictwo Escape Magazine, Toruń 2009.
318. Przecławski K., *Wprowadzenie do filozofii turystyki*. W: *Turystyka w badaniach naukowych*. Red. Winiarski R., Alejski W. Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego, Kraków 2005.
319. Rajchel D., *Ocena wskaźnikowa sytuacji finansowej jednostek samorządu terytorialnego*, Eunomia – Rozwój Zrównoważony 2(101)/2021.
320. Rapacz A., *Organizacja i zarządzanie turystyką w Polsce na szczeblach lokalnym i regionalnym*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, nr 839, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 1999.
321. Rapacz A., *Rola samorządu lokalnego w pobudzaniu przedsiębiorczości w turystyce*. W: *Polityka turystyczna*. Red. Panasiuk A., Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2005.
322. Regulski J., *Samorząd III Rzeczypospolitej. Koncepcje i realizacje*, PWN, Warszawa 2000.

323. Rogalewski O., *Zagospodarowanie turystyczne*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1974.
324. Rogowski M., *Subregiony turystyki rowerowej w Sudetach jako produkty turystyczne*. W: *Wczoraj, dziś i jutro turystyki aktywnej i specjalistycznej*. Red. B. Włodarczyk, J. Śledzińska, A. Stasiak, Wyd. PTTK Kraj, Warszawa 2015.
325. Rostkowski D., *Turystyka napędza gospodarkę*, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/trendy-gospodarcze/turystyka-napedza-gospodarke/> (dostęp: 14.10.2020).
326. Rydz E., *Zróżnicowanie przestrzeni turystycznej Pomorza Środkowego*, Turyzm 2014, 24/1, Poznań 2014.
327. Sadowski B., Chmurzyński J.A., *Biologiczne mechanizmy zachowania*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989.
328. Sala J., *Stabilizacja gospodarczo-polityczna a turystyka*, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Handlowej. Kolegium Gospodarki Światowej, Warszawa 2012.
329. Sarnecki P., *Idea samorządności w strukturze społeczeństwa obywatelskiego*. W: *Samorzady w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*. Red. Z. Witkowski, A. Bień-Kacała, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania, Toruń 2013.
330. Satola Ł., *Wykorzystanie funduszy Unii Europejskiej na inwestycje komunalne a ograniczanie zadłużenia samorządów*, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing nr 15 (64) 2016.
331. Sekuła A., *Analiza dochodów z udziału we wpływach z podatku dochodowego od osób fizycznych w gminach województwa pomorskiego*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr XXX, Wrocław 2014.
332. Semmerling A., *Udział turystyki zagranicznej w rozwoju gospodarczym wybranych krajów Europy Wschodniej. Gospodarcze i ekonomiczne aspekty rozwoju turystyki*, Wyd. Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja Uniwersytetu Gdańskiego nr 1(19), Gdańsk 2017.
333. Shackley M., *Atlas of Travel and Tourism Development*, Oxford: Elsevier, London, 2006.
334. Shen Q., Sun T., i Luo K., *Describing the dynamic evolution of tourism ecology efficiency based on super-efficiency DEA*, t. 27, nr 106, Ekoloji 2018.
335. Siemińska E., *Finansowa kondycja firmy – metody pomiaru i oceny*, Warszawa 2003.
336. Siemiński J. L., *Koncepcje „sustainable development” rozwoju zrównoważonego i trwałego obszarów wiejskich w Polsce (szanse i możliwości)*. Materiały konferencji naukowej JUNG, Puławy 2001.
337. Siemiński W., *Rola dyskusji publicznej w planowaniu przestrzennym*, Ministerstwo Infrastruktury, Warszawa 2014.

338. Sinclair M. T., Stabler M., *The economics of tourism*. Routledge. Londyn-New York 1997.
339. Słodczyk J., *Przestrzeń miasta i jej przeobrażenia*, Uniwersytet Opolski, Opole 2001.
340. Słupek, S., *Inwestycje infrastrukturalne jako niezbędny warunek rozwoju gospodarczego gminy*. W: *Rozwój oraz polityka regionalna i lokalna w Polsce*. Red. J. Kaja i K. Piecha, Wydawnictwo AGH, Warszawa 2005.
341. Smith A., *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, W. Strahan and T. Cadell, London 1776.
342. Smoleń M., *Budżet samorządu terytorialnego jako instrument realizacji zadań gminy na przykładzie gminy Lipinki*, Samorząd Terytorialny nr 11, 2006.
343. Sobko R., Janiszewska D., *Zróźnicowanie sytuacji finansowej gmin nadmorskich w Polsce*, Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych nr 24/2020, Koszalin 2020.
344. Sokołowski D., *Rozwój turystyki w gminie nadmorskiej w świetle danych obiektywnych i opinii jej mieszkańców. Przykład gminy Krokowa*, Turyzm nr 24/1, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Poznań 2014.
345. Standar A., *Determinanty pozyskiwania środków pomocowych Unii Europejskiej przez gminy województwa wielkopolskiego*, Journal of Agribusiness and Rural Development nr 4 (18), 2010.
346. Stanisław A. *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL. Tom 3. Analizy wielowymiarowe*. Wyd. StatSoft, Warszawa 2017.
347. Starzyńska W., *Statystyka praktyczna*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
348. Stec P., *Lokalne i regionalne organizacje turystyczne jako stowarzyszenie szczególnego rodzaju*. W: *Turystyka a prawo. Aktualne problemy legislacyjne i konstrukcyjne*, Red. J. Raciborski, P. Cybula, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Turystyki i Ekologii w Suchoj Beskidzkiej, Sucha Beskidzka–Kraków 2008.
349. Stefańczyk J., Feryńska P., *Tendencje zmian rozwoju turystyki w Polsce w latach 2004-2016*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Seria XX (4), Warszawa 2018.
350. Stępowski R. *Marketing terytorialny. Jak zbudować i wypromować markę miejscowości?* Wyd. MarketingMiejsca.com.pl, 2015.
351. Stępowski R., *Raport – Najlepsze działania promocyjne polskich miast i regionów*, MarketingTerytorialny.pl: <http://marketingterytorialny.pl/narzedzia-promocji-najchetniej-wykorzystywane-polskie-miasta-regiony/> (dostęp: 21.04.2021).

352. Stojczew K., *Ocena wpływu pandemii koronawirusa na branżę turystyczną w Polsce*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 65(1), 2021.
353. Suchecki B., Lewandowska-Gwarda K., *Klasyfikacja, wizualizacja i grupowanie danych przestrzennych*, (w:) Suchecki B. (red.), *Ekonometria Przestrzenna. Metody i modele analizy danych przestrzennych*, Wyd. C.H.Beck, Warszawa 2010.
354. Swianiewicz P., *Pobudzanie rozwoju ekonomicznego a dochody gminy: korzyść dla budżetu czy kosztowny patriotyzm lokalny? Analiza na przykładzie budżetu miejscowości uzdrowskiej, „Samorząd Terytorialny”* 1994.
355. Synówka-Bajenka E., *Nowa propozycja wskaźnika rozwoju funkcji turystycznej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr 335, Katowice 2017.
356. Synówka-Bejenka E., *Potencjał turystyczny województw Polski*, Wiadomości Statystyczne, nr 7, 2017.
357. Szaja M., *Konkurencyjność gmin pod względem struktury przestrzennej: na przykładzie gmin nadmorskich województwa zachodniopomorskiego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 794, Ekonomiczne Problemy Usług nr 108, Szczecin 2013.
358. Szaja M., *Lokalna gospodarka przestrzenna w aspekcie planowania wieloletniego*, Finanse, Rynki finansowe, Ubezpieczenia nr 3 (81), Szczecin 2016.
359. Szaja M., *Wpływ wybranych aspektów przestrzennych na rozwój społeczno-gospodarczy samorządów gminnych – na przykładzie gmin nadmorskich województwa zachodniopomorskiego*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 418, Wrocław 2016.
360. Szmitka S., *Analiza finansowa jako metoda oceny kondycji finansowej współczesnego przedsiębiorstwa*, Wyd. Academica, 2017.
361. Szolno-Koguc J., *Samodzielność finansowa gmin. W: Samorząd lokalny w Polsce. Społeczno-polityczne aspekty funkcjonowania*. Red. S. Michałowski, A. Pawłowska, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2004.
362. Szopa R., Szczerbowski M., *Turystyka czynnikiem przemian ekonomicznych*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, 2013.
363. Szostak D., *Czynniki endogeniczne gminy jako podstawa rozwoju przestrzeni turystycznej na przykładzie gminy Moryń*, Marketing i Zarządzanie nr 1 (47) 2017.
364. Szostak D., *Finansowanie inwestycji turystycznych – wybrane zagadnienia*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu, nr 19, 2011.

365. Szromek A. R., *Przegląd wskaźników funkcji turystycznej i ich zastosowanie w ocenie rozwoju turystycznego obszaru na przykładzie gmin województwa śląskiego*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria: Organizacja i Zarządzanie z. XX, Gliwice 2012.
366. Szromek A.R., *Wskaźniki ilościowe w ocenie sprawności operacyjnej sanatoriów*, Wyd. Politechniki Śląskiej w Gliwicach, Gliwice 2007.
367. Szromnik A., *Marketing komunalny. Rynkowa koncepcja zarządzania gminą*, Samorząd Terytorialny, nr 3, 1996.
368. Szromnik A., *Marketing terytorialny – koncepcja ogólna i doświadczenia praktyczne*.
W: *Marketing terytorialny*. Red. A. Markowski, Studia KPZK PAN, T. CXII, Warszawa 2002.
369. Sztando A., *Gminne instrumenty kształtowania rozwoju lokalnych podmiotów gospodarczych*, „Samorząd Terytorialny” nr 7-8/103-104, Warszawa 1999.
370. Sztando A., *Instrumenty lokalnej polityki gospodarczej*. W: *Ekonomika i Zarządzanie miastem*. Red. R. Broll, Wyd. AE Wrocław, Wrocław 2001.
371. Sz wajdler W., *Aspekty prawne planowania i zagospodarowania przestrzennego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
372. Sz wichtenberg A., *Aktywizacja polskiego nadmorskiego obszaru recepcji turystycznej przy wykorzystaniu instrumentu partnerstwa publiczno-prywatnego*, Turyzm 2009, 19/1-2, Poznań 2009.
373. Sz wichtenberg A., *Gospodarka turystyczna polskiego wybrzeża*, Monografia Wydziału Ekonomii i Zarządzania, 121, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2006.
374. Szymański K., *Siła nabywczą pieniądza – od czego zależy i dlaczego dzisiaj jest niska?* Portal [direct.money.pl:https://direct.money.pl/artykuly/porady/sila-nabywczaj-pieniadza-od-czego-zalezy](https://direct.money.pl/artykuly/porady/sila-nabywczaj-pieniadza-od-czego-zalezy) (dostęp: 04.04.2023).
375. Śleszyńska – Świd erska A., *Zachowania polskich konsumentów w warunkach globalnego kryzysu gospodarczego*. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem dr hab. Jerzego Borowskiego, prof. UwB, Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Ekonomii i Zarządzania, Białystok 2017.
376. Śleszyński P., Kowalewski A., Markowski T., Legutko-Kobus P., Nowak M., *Współczesne koszty ekonomiczne chaosu przestrzennego: dowody z Polski (The contemporary economic costs of spatial chaos: Evidence from Poland)*, nr 9 (7), 214, MDPI, Land 2020.
377. Ślusarczyk B., Kot S., *Wpływ polskiego rządu na bezpośrednie inwestycje zagraniczne (Polish Government Impact on Foreign Direct Investments)*. Polish Journal of Management Studies, vol. 6, Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2012.

378. Ślusarczyk B., *Teoretyczno-praktyczne aspekty globalizacji gospodarczej*. Wyd. 2. rozszerzone. Sekcja Wydawnictwo Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2013.
379. Świeca A., Tucki A., *Atrakcyjność jako odzwierciedlenie wartości w geografii turystyki*. W: *Geografia i wartości*, Janicki G., Łączont M., Wyd. UMCS, Lublin 2009.
380. Świstak, E., Sawicka B., Świątkowska M., *Baza noclegowa jako czynnik rozwoju turystyki w województwie warmińsko-mazurskim*, Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Rogowie, tom 15, Zeszyt nr 37/4/2013, Rogowo 2013.
381. Teluk T., Przemyski J., *Na jakim etapie globalizacji jesteśmy?* Portal Obserwator finansowy.pl: <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/trendy-gospodarcze/na-jakim-etapie-globalizacji-jestesmy/> (dostęp: 12.03.2023).
382. Trojanek M., *Oddziaływanie władzy lokalnej na efektywność przedsięwzięć inwestycyjnych*, Poznań 1994.
383. Tyszkiewicz R., *Znaczenie promocji w rozwoju polskich gmin*, Turystyka i Rozwój Regionalny, nr 5, Łódź 2016.
384. Urbanowska-Sojkin E., Banaszyk P., Witczak H., *Zarządzanie strategiczne przedsiębiorstwem*, PWE, Warszawa 2004.
385. Urry J., 2007, *Spojrzenie turysty*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 2007.
386. Vaughan D. R., Jolley A., Mehrer P., *Local authorities in England and Wales and the development of tourism Internet sites*, Information Technology and Tourism, 1999.
387. Walasek J., *Turystyka w Unii Europejskiej*, Wyższa Szkoła Społeczno-Przyrodnicza w Lublinie, Lublin 2009; Bąk-Filipek E., *Finansowanie turystyki w Polsce*. Zeszyty Naukowe, Nr 4 (53) 2010.
388. Wallis A., Chombart P.H., *Przestrzeń jako wartość*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2020.
389. Wanagos M., Grajek-Czabajska I., *Rola samorządu terytorialnego w procesie kształtowania produktu turystycznego na przykładzie miasta Gdyni*, Ekonomiczne Problemy Usług nr 4/2018 (133), t. 1, 2018.
390. Wanagos M., *Planowanie strategiczne rozwoju turystyki w regionie*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 591, Ekonomiczne Problemy Usług nr 53, Szczecin 2010.
391. Wanagos M., *Rozwój produktów turystyki aktywnej województwa warmińsko-mazurskiego jako przykład wykorzystania potencjału regionu*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 590, Ekonomiczne Problemy Usług nr 52, Szczecin 2010.

392. Wanhill S., *The Ownership and Evaluation of Visitor Attractions*. W: *Tourism development. Issues for a vulnerable industry*. Red. J. Aramberri, R. Butler, Aspects of Tourism 20, Channel View Publications, Clevedon – Buffalo – Toronto 2005.
393. Warszńska J., *Funkcja turystyczna Karpat Polskich*, Folia Geographica, Series Geographica–Oeconomica, nr 18, 1985.
394. Warszńska J., Jackowski A., *Podstawy geografii turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1978.
395. Watts M., *Development*. W: *Dictionary of human geography*, Red. R. J. Johnston, D. Gregory, G. Pratt, M. Watts. Blackwell Publ., Oxford 2000.
396. Wiatrak A. P., *Zagadnienia rozwijania turystyki w strategiach rozwoju lokalnego*. W: *Instytucjonalne i strukturalne aspekty rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Księga poświęcona pamięci dr hab. Adama Sadowskiego Profesora Uniwersytetu w Białymstoku*. Red. R. Przygodzka, E. Gruszewska, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2020.
397. Winiarski R., Zdebski J., *Psychologia turystyki*, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
398. Witkowski K., *Inwestycje infrastrukturalne w realizacji usług publicznych*, PWSZ IPiA Studia Lubuskie, Sulechów 2011.
399. Wlazlak K., *Rozwój regionalny jako zadanie administracji publicznej*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2010.
400. Włodarczyk B., *Przestrzeń turystyczna – kilka słów o istocie pojęcia*. W: *Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany*. Red. M. Durydiwka, K. Duda-Gromada. Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa 2011.
401. Włodarczyk B., *Przestrzeń turystyczna – pojęcie, wymiary, cechy*, Turyzm nr 17/1-2, 2007.
402. Włodarczyk B., *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009.
403. Włodarczyk B., *Przestrzeń w turystyce, turystyka w przestrzeni – o potrzebie definicji, delimitacji i klasyfikacji*, Turyzm nr 24/1, 2014.
404. Wodejko S., *Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, Wyższa Szkoła Handlu i Prawa, Warszawa 1998.
405. Wodejko S., *Polityka turystyczna a grupy interesu*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2006.

406. Wojtasiewicz L., *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju lokalnego*. W: *Rozwój lokalny i lokalna gospodarka przestrzenna*. Red. J. J. Parysek, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1996.
407. Wojtasiewicz L., *O potrzebie zmian w modelu działalności samorządu terytorialnego w Polsce*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, nr 2, 2004.
408. Wolna-Samulak A., *Instrumenty polityki turystycznej wykorzystywane przez gminy*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Ekonomiczne Problemy Turystyki, 4(24), 2013.
409. Woźniak A., Sikora J., *Wykorzystanie skalowania wielowymiarowego w analizie potencjału infrastrukturalnego gospodarstw rolnych w wybranych gminach województwa małopolskiego*, *Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich*, nr 3/2, 2006.
410. Woźniak M., *Ład przestrzenny jako paradygmat zrównoważonego gospodarowania przestrzenią*, Białostockie Studia Prawnicze nr 18, Białystok 2015.
411. Wysłocka E., *Globalizacja – błogosławieństwo czy przekleństwo. Ekonomiczne aspekty procesu globalizacji*. Wyd. Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2009.
412. Wysokiński J., *Czynniki determinujące działalności Narodowych Organizacji Turystycznych w krajach Unii Europejskiej*. W: *Konkurencyjność polskiego produktu turystycznego*. Red. K. Pieńkos, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2005.
413. Zajadacz A., *Koncepcja zrównoważonego rozwoju turystyki*. W: *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki. Tom III. Walory i atrakcje turystyczne. Potencjał turystyczny. Plany rozwoju turystyki*. Red. Z. Młynarczyk, A. Zajadacz, Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace nr 3, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2009.
414. Zajadacz A., Śniadek J., *Ocena potencjału turystycznego, Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*. W: *Walory i atrakcje turystyczne. Potencjał turystyczny. Plany rozwoju turystyki*. Red. Z. Młynarczyk, A. Zajadacz. Seria Turystyka i Rekreacja, Tom III – Studia i Prace Nr 3, UAM, Poznań 2009.
415. Zajadacz A., Śniadek J., *Ocena potencjału turystycznego*. W: *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki*, Tom III pn. *Walory i atrakcje turystyczne – Potencjał turystyczny – Plany rozwoju turystyki*. Red. Z. Młynarczyk, A. Zajadacz. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Seria Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace nr 3, Poznań 2009.
416. Zaręba D., *Ekoturystyka*, PWN, Warszawa 2006.

417. Zaręba D., *Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
418. Zawilińska B., *Działania władz lokalnych w rozwoju turystyki w karpackich parkach krajobrazowych*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geograficzne, z. 117, Kraków, 2007.
419. Zawistowska H., Dębski M., Górską-Warsewicz H., *Polityka turystyczna. Powstanie – rozwój – główne obszary*. Wyd. PWE. Warszawa 2016.
420. Zawora J., *Ocena możliwości finansowania działalności rozwojowej gmin województwa podkarpackiego na tle kraju*. Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, nr 39 (3/2014), 2014.
421. Zbaraszewski W., Pieńkowski D., Steingrube W., *Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania turystyki transgranicznej na obszarach przyrodniczo cennych*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Greifswald–Szczecin 2014.
422. Zbieć E., *Wydatki cudzoziemców w Polsce jako czynnik rozwoju gospodarczego i aktywizacji terenowej*, Problemy Turystyki, 3-4, Wyd. Instytut Turystyki, Warszawa 1998.
423. Zimny A., *Uwarunkowania efektywności inwestycji gminnych w sferze infrastruktury technicznej*, PWSZ w Koninie, Konin 2008.
424. Ziolo M., *Modelowanie źródeł finansowania inwestycji komunalnych a efektywność wydatków publicznych*, CeDeWu, Warszawa 2012.
425. Ziółkowska-Weiss K., *Czynniki ekonomiczne warunkujące aktywność i destynacje turystyczne chicagowskiej Polonii*, Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, nr 31(3), 2017.
426. Ziółkowski M., *Strategiczne zarządzanie rozwojem gminy*, Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny, Tom 77 nr 1 (2015), Warszawa 2015.
427. Zuzek D. K., *Świadomość ekologiczna przedsiębiorców jako element zrównoważonego rozwoju*, Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr 326, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2017.
428. Żegleń P., *Zarządzanie turystyką na obszarach cennych przyrodniczo województwa podkarpackiego*. W: *Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych*. Red. M. Jalinik, Oficyna Wyd. PB, Białystok 2010.
429. Żek M., *Funkcja turystyczna obszaru nadbużańskiego*. Turystyka i Hotelarstwo nr 14, 2008.
430. Żek M., *Planowanie strategiczne w turystyce na poziomie lokalnym. Projekt „Turizm dla regionu”*, Łódź 2010.

431. Żelazo M., *Kwestionariusz wywiadu jako narzędzie badawcze*. Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej nr 2(6), 2013.
432. Żyła M., *Świadomość ekologiczna jako element zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstwa*, Zarządzanie nr 14 (2014), Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2014.

AKTY PRAWNE

1. Dyrektywa UE: Council Directive 90/314/EEC of 13 June 1990 on package travel, package holidays and package tours, Official Journal of the European Communities L 158/59,
2. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2302 z dnia 25 listopada 2015 r. w sprawie imprez turystycznych i powiązanych usług turystycznych, zmieniająca rozporządzenie (WE) nr 2006/2004 i dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE oraz uchylająca dyrektywę Rady 90/314/EWG, Dz. Urz. UE L 326/1.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2003 Nr 80, poz. 717 ze zm.).
4. Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa (Dz.U. 1998 nr 96 poz. 603)
5. Ustawa z dnia 20 czerwca 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta (Dz.U. 2002 nr 113 poz. 984)
6. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 1990 Nr 16 poz. 95).
7. Ustawa z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków (Dz. U. 2001 Nr 72 poz. 747); Ustawa z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (Dz. U. 1996 nr 132 poz. 622); Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne ((Dz. U. z 2022 r. poz. 1385 ze zm.);
8. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 1990 nr 16 poz. 95).
9. Ustawa z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzeniu ścieków (Dz. U. 2001 nr 72 poz. 747)
10. Ustawa z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (Dz. U. 1996 Nr 132 poz. 622)
11. Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne (Dz. U. 1997 Nr 54 poz. 348).
12. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych (Dz. U. 1997, nr 133, poz. 884).
13. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 maja 1997 r. w sprawie określenia warunków bezpieczeństwa osób przebywających w górach, pływających, kąpiących się i uprawiających sporty wodne (DzU z 1997 r. Nr 57, poz. 358 z późn. zm.)

14. Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz. U z 2005 r. Nr 108, poz. 909 z późn. zm.).
15. Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz. U z 2005 r. Nr 108, poz. 909).
16. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 maja 1997 r. w sprawie określenia warunków bezpieczeństwa osób przebywających w górach, pływających, kąpiących się i uprawiających sporty wodne (Dz. U z 1997 r. Nr 57, poz. 358).
17. Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. 2006 Nr 227 poz. 1658 ze zm.)
18. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, (Dz. U. Nr 50, poz. 717 z późn. zm.)
19. Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych, Dz. U. z 2006 r. Nr 164, poz. 1163.
20. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2023.977), art. 4.
21. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach, (Dz. U. z 2001 r. Nr 79, poz. 855 z późn. zm.)
22. Ustawa z dnia 15 września 2000 r. o zasadach przystępowania jednostek samorządu terytorialnego do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych, (Dz. U. Nr 91, poz. 1009 z późn. zm.)
23. Ustawa z dn. 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz. U. 2003 nr 203 poz. 1966).
24. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych (Dz. U. 1997 nr 133 poz. 884), art. 3, definicje obiektów noclegowych.

INNE ŹRÓDŁA

1. Bank Danych o Lasach, *Lasy na świecie i w Europie*: <https://www.bdl.lasy.gov.pl/portal/lasy-na-swiecie> (dostęp: 12.12.2022)
2. Baza Lokalnych Grup Działania: https://ksow.pl/baza-danych/lgd-2014-2020?tx_wrobksow_ksowlgd%5Baction%5D=show&tx_wrobksow_ksowlgd%5Bcontroller%5D=LGD&tx_wrobksow_ksowlgd%5BIGD%5D=269&cHash=db90140319930bee04055b2f36d63642 (dostęp: 12.04.2021)
3. Europejska Agencja Środowiska, Stan jakości powietrza w Europie w 2023r., <https://www.eea.europa.eu/publications/europes-air-quality-status-2023/europes-air-quality-status2023/#fn1> (dostęp: 15.05.2023)
4. FAOSTAT (z ang. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*) to międzynarodowa baza statystyczna dotycząca sprawozdawczości na świecie w obszarach m.in.: stanu środowiska, emisji zanieczyszczeń, stanu wód, wskaźników gospodarczych, technologicznych, żywnościowych i innych.
5. Global Tourism Forecasts to the 2000 and Beyond – Executive Summary, WTO, Madrid 1995; Future Trends in Tourism – Executive Summary, Presentation Handout by Karl Obermair, AIT, Stockholm 1998; Tourism: 2020 Vision. A New Forecast, Executive Summary, WTO, Madrid 1998.
6. Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Stan Środowiska w Polsce. Raport 2022. Wyd. Biblioteka Monitoringu Środowiska, Warszawa 2022, file:///Users/natalia/Downloads/Stan_%C5%9Brodowiska_w_Polsce_-_raport_2022.pdf (dostęp: 21.01.2023)
7. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014DC0464&from=SV> (dostęp: 02.02.2021)
8. https://www.pot.gov.pl/attachments/article/1732/BAZA_Lokalne%20Organizacje%20Turystyczne.pdf (dostęp: 12.04.2021)
9. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka, Warszawa 2007, s. 117-123.
10. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Szczegółowy opis priorytetów Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka, 2007-2013, Warszawa 2009, s. 97-101.
11. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007-2013. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013, Warszawa 2006.
12. Normy jakości powietrza według WHO: <https://www.eea.europa.eu/publications/status-of-air-quality-in-Europe-2022/europes-air-quality-status-2022/world-health-organization-who-air> (dostęp: 26.01.2023)
13. Organizacja Narodów Zjednoczonych (World Tourism Organization), *Terminologia turystyczna. Zalecenia WTO*, Instytut Turystyki, Warszawa 1995.

14. Public-Private Sector Cooperation., *Enhancing Tourism Competitiveness*, WTO Business Council, World Tourism Organization, Madrid 2000.
15. Ranking Finansowy Samorządu Terytorialnego w Polsce 2020, VI Europejski Kongres Samorządowców, Wyd. Instytut Studiów Wschodnich, Warszawa 2021.
16. Raport Future State 2030: The global megatrends shaping governments: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2014/02/future-state-2030-v3.pdf> (dostęp: 18.04.2020).
17. Seizing The Water Opportunity, WWF & The Boston Consulting Group: http://awsassets.panda.org/downloads/seizing_the_water_opportunity__final_.pdf (dostęp: 18.04.2020)
18. Statista Research Department: <https://www.statista.com/statistics/617504/direct-travel-and-tourism-gdp-contribution-europe/> (dostęp: 23.02.2022); Bartoszewicz W. Skalska T., Zagraniczna turystyka przyjazdowa do Polski w 2010 roku, Instytut Turystyki: https://fs.siteor.com/msport/article_attachments/attachments/10798/original/Zagraniczna_turystyka_przyjazdowa_w_2010.pdf?1334722366 (dostęp: 21.03.2021); Informacje o wynikach kontroli NIK – Wykonanie budżetów państwa za lata ujęte w tabeli; Dane World Travel & Tourism Council:
19. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Katowice*, Rada Miasta Katowice, Katowice 2020.
20. Systemy Informacji Przestrzennej posiada każda gmina. Interaktywne mapy dostępne są poprzez Geoportal Dostępnych Danych Przestrzennych: <https://polska.e-mapa.net/> (dostęp: 22.04.2022).
21. Tourism Satellite Accounting Confirms Travel & Tourism as the World's Foremost Economic Activity, 2016, <http://www.prnewswire.co.uk/news-releases/tourism-satellite-accounting-confirms-travel-tourism-as-the-worlds-foremost-economic-activity-156832065.html>
22. Urząd Publikacji Unii Europejskiej, *Inwestycje na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia. Promowanie rozwoju i dobrego rządzenia w regionach UE i miastach. Szósty raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej*, Luksemburg 2014.

SPIS TABEL

Tabela 1.2. Gminy nadmorskie według metodologii Eurostatu.....	17
Tabela 1.3. Wskaźniki rozwoju turystyki.....	23
Tabela 1.4. Wskaźniki rozwoju społeczno-gospodarczego	23
Tabela 1.5. Interpretacja współczynnika korelacji r Pearsona.....	27
Tabela 2.1. Cechy przestrzeni	49
Tabela 2.2. Propozycje podziału Polski na regiony turystyczne w układzie chronologicznym	60
Tabela 2.3. Przykłady prowadzonych badań potencjału turystycznego w Polsce	62
Tabela 3.1. Wskaźniki ekonomiczne sektora turystycznego na świecie i w UE w latach 2010-2021.....	73
Tabela 3.2. Wskaźniki ekonomiczne sektora turystycznego w Polsce w latach 2010- 2022.....	77
Tabela 3.3. Status seniorów w Polsce w 2021 r.	94
Tabela 3.4. Aktywność ekonomiczna seniorów w wieku 60-89 lat w Polsce w 2021 r.	94
Tabela 3.5. Poziomy zanieczyszczenia powietrza w Polsce na tle Europy w 2021 r.	110
Tabela 3.6. Wody śródlądowe na świecie w 1961 i 2021 roku (w tys. ha).....	114
Tabela 3.7. Lesistość w Polsce w latach 2010 i 2022	117
Tabela 3.8. Najważniejsze instytucje polityki turystycznej	122
Tabela 3.9. Globalne megatrendy oraz ich implikacje dla władz lokalnych, regionalnych i ogólnokrajowych.....	127
Tabela 3.10. Kierunki rozwoju polityki turystycznej zawarte w najważniejszych dokumentach europejskich i światowych od 1997 r.	129
Tabela 4.1. Zakres zadań gminnych ze względu na ich rodzaj i obszar oddziaływania	138
Tabela 4.2. Motywy władz samorządowych do stymulowania rozwoju turystyki w gminach	144
Tabela 4.3. Zadania gminy w zakresie turystyki wynikające z ustaw, rozporządzeń i innych dokumentów	147
Tabela 4.4. Dokumenty planistyczne obowiązujące w gminach w 2020 roku	153
Tabela 4.5. Formy współpracy samorządowej w dziedzinie gospodarki turystycznej .	157
Tabela 4.6. Instrumenty promocyjne stosowane przez samorzady gminne	161
Tabela 4.7. Stowarzyszenia, organizacje, grupy i związki działające na rzecz promocji turystyki w gminach nadmorskich	164
Tabela 4.8. Źródła dochodów własnych oraz poziom wpływu do gmin.....	167
Tabela 4.9. Wysokość dochodów w gminach nadmorskich w 2020 r. [zł].....	169
Tabela 4.10. Miejsce wydatków na turystykę w strukturze budżetów JST	172
Tabela 4.11. Wielkość wydatków w gminach nadmorskich w 2020 r. [zł]	175
Tabela 4.12. Turystyka w programach operacyjnych na lata 2007-2013 i 2014-2020.	181
Tabela 4.13. Wielkość wydatków inwestycyjnych oraz wysokość dofinansowania z UE w gminach nadmorskich w latach 2007-2020.....	185
Tabela 4.14. Ranking gmin nadmorskich (miejskich) pod względem ich oceny sytuacji finansowej w 2020 r.	189
Tabela 4.15. Ranking gmin nadmorskich (wiejskich) pod względem ich oceny sytuacji finansowej w 2020 r.	190

Tabela 4.16. Ranking gmin nadmorskich (miejsko-wiejskich) pod względem ich oceny sytuacji finansowej w 2020 r.	190
Tabela 4.17. Charakterystyka poszczególnych wskaźników analizy finansowej gmin z wyszczególnieniem gmin o najwyższych i najniższych wynikach w 2020 r.	192
Tabela 5.1. Stan, wielkość i stopień wykorzystania bazy noclegowej (turystycznych obiektów noclegowych zbiorowego zakwaterowania) gmin nadmorskich w 2020 r. ...	199
Tabela 5.2. Ranking gmin nadmorskich na podstawie wskaźników zagospodarowania turystycznego w 2020 r.	201
Tabela 5.3. Kryteria poziomego zagospodarowania turystycznego	204
Tabela 5.4. Gminy nadmorskie na tle Polski w 2020 r.	205
Tabela 5.5. Wskaźniki oceny walorów krajoznawczych i środowiskowych w gminach nadmorskich w 2020 r.	207
Tabela 5.6. Wskaźniki oceny zagospodarowania infrastrukturalnego w gminach nadmorskich w 2020 r.	210
Tabela 5.7. Podstawowe statystyki opisowe dla wskaźników oceny rozwoju turystyki	212
Tabela 5.8. Wektor współczynników korelacji liniowej r Pearsona	213
Tabela 5.9. Macierz odwrotna do macierzy współczynników korelacji pomiędzy zmiennymi diagnostycznymi	215
Tabela 5.10. Liczebność klas rozwoju gminy	216
Tabela 5.12. Podstawowe statystyki opisowe dla wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego	224

SPIS RYCIN

Ryc. 1.1. Gminy nadmorskie według metodologii Eurostatu	19
Ryc. 1.2. Gminy miejskie.....	19
Ryc. 1.3. Gminy wiejskie	20
Ryc. 1.4. Gminy miejsko-wiejskie	20
Ryc. 1.5. Schemat postępowania badawczego	33
Ryc. 2. 1. Zasoby strukturalne potencjału turystycznego	56
Ryc. 3.1. Udział gospodarki turystycznej w tworzeniu PKB w Polsce, w UE i na świecie (w %).....	74
Ryc. 3.2. Całkowity wkład gospodarki turystycznej w tworzeniu PKB w Europie w 2020 r.....	75
Ryc. 3.3. Wielkość ruchu turystycznego na świecie wyrażona liczbą osób przyjeżdżających w latach 1950-2023 oraz wpływy z turystyki.....	75
Ryc. 3.4. Liczba noclegów udzielonych turystom zagranicznym (w mln) oraz dominująca narodowość zagranicznego turysty w danym kraju.....	76
Ryc. 3.5. Liczba podróży turystycznych Polaków i ich wydatki (mln zł)	78
Ryc. 3.6. Wydatki turystów zagranicznych (w mld zł).....	79
Ryc. 3.7. Miejsca noclegowe (w tys.)	80
Ryc. 3.8. Wykorzystanie miejsc noclegowych (w %).....	80
Ryc. 3.9. Turyści zagraniczni (w mln).....	81
Ryc. 3.10. Podział czynników rozwoju turystyki.....	84
Ryc. 3.11. Czas pracy w wybranych krajach OECD w latach 1870-1998.....	86
Ryc. 3.12. Liczba godzin przepracowanych w Polsce na tle średniej OECD i UE w latach 2000-2022	87
Ryc. 3.13. Średniotygodniowa liczba przepracowanych godzin w Europie w 2022 r....	87
Ryc. 3.14. Średnioroczna liczba przepracowanych godzin w Polsce na tle średniej krajów OECD w latach 2000-2021	88
Ryc. 3.15. Średnia długość życia noworodka zgodnie z wzorcami umieralności w latach 1960-2020	88
Ryc. 3.16. Poziom PKB per capita w krajach UE [%] w latach 2000-2022 (100=średnia UE)	89
Ryc. 3.17. Poziom wykształcenia w krajach UE w 2021 r.	90
Ryc. 3.18. Poziom wykształcenia w Polsce w 2011 i 2021 r.	91
Ryc. 3.19. Poziom wykształcenia Polaków w 2021 r. w podziale na województwa	91
Ryc. 3.20. Udział seniorów 60+ w liczbie ludności ogółem (%).....	93
Ryc. 3.21. Dochody gospodarstw domowych na osobę w latach 2010 i 2021	99
Ryc. 3.22. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto na osobę (zł)	100
Ryc. 3.23. Wydatki gospodarstw domowych w 2020 r.	101
Ryc. 3.24. Wydatki gospodarstw domowych w 2010 r.	101
Ryc. 3.25. Wydatki gospodarstw domowych na osobę (zł) w latach 2010-2021	102
Ryc. 3.26. Liczba litrów benzyny jaką można było kupić za przeciętną pensję w latach 2000-2023 (stan na koniec I kwartału 2023).....	104
Ryc. 3.27. Stabilność polityczna i brak przemocy/terroryzmu w wybranych krajach UE [index]	106
Ryc. 3.28. Porównanie graficzne powierzchni wód śródlądowych na świecie.....	114
Ryc. 3.29. Jakość wód w Europie w 2020 r.	115
Ryc. 3.30. Ranking zielonych państw z 2022 r.	116
Ryc. 3.31. Lesistość na świecie - stan na 2021 r. (w tys. ha).....	117

Ryc. 4.1. Samorząd terytorialny - podział	136
Ryc. 4.2. Lokalna Organizacja Turystyczna	163
Ryc. 5.1. Liczba miejsc noclegowych w turystycznych obiektach noclegowych gmin nadmorskich w 2020r.....	198
Ryc. 5.2. Typologia gmin nadmorskich pod względem rozwoju turystyki	219
Ryc. 5.3. Dendrogram - analiza skupień. Kolejność gmin jak w tabeli 5.11.....	220
Ryc. 5.4. Korelacja zachodząca pomiędzy wskaźnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego a wskaźnikiem rozwoju turystyki	231
Ryc. 5.5. Poziom rozwoju poszczególnych obszarów w gminach w opinii pracowników JST	245
Ryc. 5.6. Kluczowe czynniki rozwoju turystyki w gminach nadmorskich w opinii pracowników JST	246
Ryc. 5.7. Funkcje gminy - obecne i w planach samorządowców	247
Ryc. 5.8. Czynniki/ obszary, które należy rozwijać/ wzmacniać w celu rozwoju turystyki w gminie	248
Ryc. 5.9. Czynniki sprzyjające i niesprzyjające rozwojowi turystyki w gminie	249
Ryc. 5.10. Dokumenty na podstawie których planowany jest rozwój turystyki w gminie	250
Ryc. 5.11. Cele i działania wskazane w dokumentach strategicznych, planistycznych i organizacyjnych JST jako wystarczające do realizacji priorytetów w rozwoju turystyki	251
Ryc. 5.12. Rodzaje inwestycji dofinansowanych ze środków UE. które przyczyniły się do rozwoju turystyki w gminie	253
Ryc. 5.13. Intensywność współpracy gminy z instytucjami otoczenia zewnętrznego na rzecz rozwoju turystyki.....	254

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik nr 1. Wskaźniki finansowe po normalizacji	304
Załącznik nr 2. Zmienne turystyczne po normalizacji	306
Załącznik nr 3. Obiekty noclegowe w gminach nadmorskich	308
Załącznik nr 4. Wartości zmiennych wykorzystanych do oceny poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin nadmorskich dla 2020r (część I).....	311
Załącznik nr 5. C.d. wartości zmiennych wykorzystywanych do oceny poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin nadmorskich dla 2020r (część II)	Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.
Załącznik nr 6. Wektor współczynników korelacji liniowej Pearsona	315
Załącznik nr 7. Macierz odwrotna do macierzy współczynników korelacji pomiędzy zmiennymi diagnostycznymi.....	317
Załącznik nr 8. Kwestionariusz badania.....	311

Załącznik nr 1. Wskaźniki finansowe po normalizacji

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	W1	W2	W3	W4	W5	W6	W7	MS
Stepnica (3)	0,462	0,422	0,23	0,26	0,253	1	0,118	2,746
Karnice (2)	0,474	0,176	0,164	0,375	0,023	0,573	0,173	1,959
Rewal (2)	0,895	0,301	0,257	0,669	0,005	0,433	0,157	2,716
Trzebiatów (3)	0,529	0,28	0,129	0,439	0,092	0,844	0,165	2,477
Dziwnów (3)	0,968	0,208	0,584	0,192	0,388	0,698	0,136	3,175
Kamiień Pomorski (3)	0,483	0,319	0,205	0,558	0,073	0,627	0,257	2,522
Międzyzdroje (3)	0,978	0,151	0,542	0,343	0,318	0,763	0,225	3,32
Świerzno (2)	0,277	0,242	0,309	0,381	0,049	0,456	0,166	1,879
Wolin (3)	0,598	0,041	0,194	0,438	0,073	0,595	0,189	2,128
Kołobrzeg (1)	0,525	0,441	0,293	0,559	0,064	0,845	0,297	3,023
Dygowo (2)	0,662	0,167	0,139	0,303	0,022	0,754	0,173	2,221
Kołobrzeg (2)	0,69	0,264	0,384	0,645	0,095	0,961	0,403	3,441
Ustronie Morskie (2)	0,811	0,336	0,296	0,264	0,021	0,903	0,158	2,79
Będzino (2)	0,459	0,205	0,154	0,32	0,048	0,742	0,252	2,179
Mielno (3)	1	0,519	0,197	0,733	0,022	0,741	0,096	3,308
Sianów (3)	0,5	0,386	0,307	0,603	0,164	0,836	0,239	3,034
Nowe Warpno (3)	0,758	0,114	0,033	0,333	0,032	1	0,316	2,586
Police (3)	0,733	0,252	0,146	0,335	0,098	0,97	0,358	2,891
Darłowo (1)	0,545	0,191	0,069	0,634	0,054	0,939	0,209	2,642
Darłowo (2)	0,557	0,168	0,419	0,54	0,034	0,857	0,153	2,73
Postomino (2)	0,517	0,302	0,676	0,442	0,288	0,593	0,144	2,961
Koszalin (1)	0,511	0,414	0,142	0,497	0,094	0,472	0,508	2,638
Świnoujście (1)	0,278	0,563	1	0,425	1	0,556	0,111	3,933
Cedry Wielkie (2)	0,514	0,172	0,446	0,516	0,129	0,377	0,19	2,344
Pruszcz Gdański (2)	0,461	0,338	0,199	0,582	0,02	0,88	0,406	2,887
Łeba (1)	0,958	0,424	0,546	0,386	0,002	0,658	0,175	3,148
Wicko (2)	0,473	0,024	0,119	0,365	0,021	0,513	0,113	1,628
Krynica Morska (1)	1	0,25	0,303	0,365	0,01	0,879	0,117	2,923
Stegna (2)	0,458	0,233	0,201	0,282	0,02	0,888	0,22	2,302
Sztutowo (2)	0,509	0,167	0,204	0,131	0,012	1	0,221	2,243
Hel (1)	0,832	1	0,269	0,384	0,189	0,798	0,099	3,57
Jastarnia (3)	0,884	0,456	0,207	0,33	0,03	0,915	0,076	2,899
Puck (1)	0,27	0,581	0,635	0,748	0,379	0,448	0,175	3,236
Władysławowo (3)	0,741	0,298	0,339	0,486	0,235	0,809	0,193	3,101
Kosakowo (2)	0,56	0,451	0,476	0,582	0,018	0,758	0,397	3,242
Krokowa (2)	0,461	0,304	0,139	0,376	0,065	0,656	0,153	2,154
Puck (2)	0,342	0,203	0,265	0,481	0,064	0,832	0,18	2,367
Ustka (1)	0,432	0	0,681	0,407	0,44	0,499	0,304	2,763
Główczyce (2)	0,269	0,189	0,113	0,394	0,013	0,823	0,107	1,908
Słupsk (2)	0,494	0,211	0,58	0,476	0,069	0,173	0,303	2,307
Smołdzino (2)	0,235	0,232	0,298	0,292	0,013	0,964	0,137	2,171
Ustka (2)	0,702	0,321	0,295	0,592	0,047	0,805	0,245	3,006
Reda (1)	0,189	0,413	0,191	0,661	0,02	0,769	0,332	2,576
Rumia (1)	0,313	0,533	0,418	0,6	0,103	0,696	0,405	3,068
Choczewo (2)	0,468	0,438	0,202	0,5	0,011	0,892	0,111	2,621
Gniewino (2)	0,469	0,56	0,177	0,482	0,046	0,877	0,072	2,682

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	W1	W2	W3	W4	W5	W6	W7	MS
Gdańsk (1)	0,766	0,574	0,239	0,945	0,165	0,686	0,586	3,96
Gdynia (1)	0,693	0,195	0,189	0,702	0,105	0,453	0,651	2,988
Sopot (1)	0,957	0,154	0,279	0,666	0,223	0,767	0,895	3,941
Braniewo (1)	0,17	0,246	0,413	0,468	0,317	0,823	0,302	2,738
Braniewo (2)	0,287	0,261	0,115	0,712	0,015	0,911	0,145	2,446
Frombork (3)	0,256	0,281	0,397	0,479	0,538	0,809	0,149	2,91
Elbląg (2)	0,535	0,334	0,539	0,455	0,014	0,082	0,22	2,18
Tolkmicko (3)	0,304	0,24	0,136	0,552	0,068	0,736	0,157	2,192
Elbląg (1)	0,335	0,446	0,095	0,38	0,053	0,517	0,431	2,256

Gdzie: (W1) udział dochodów własnych w dochodach ogółem, (W2) udział nadwyżki operacyjnej w dochodach ogółem, (W3) udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem, (W4) obciążenie wydatków bieżących wydatkami na wynagrodzenia i pochodne od wynagrodzeń, (W5) udział środków europejskich w wydatkach ogółem, (W6) udział zobowiązań ogółem w dochodach ogółem, (W7) udział podatku dochodowego od osób fizycznych w dochodach bieżących, (MS) miernik syntetyczny.

Źródło: opracowanie na podstawie Rankingu Finansowego Samorządu Terytorialnego: dostęp:<http://www.forum-ekonomiczne.pl/wpcontent/uploads/2021/06/RankingFinansowy-2020.pdf> (dostęp: 14.12.2021).

Załącznik nr 2. Zmienne turystyczne po normalizacji

Lp.	Gmina 1 - miejska, 2 - wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach gminnych ogółem [%]	Udział powierzchni gruntów leśnych w powierzchni gminy ogółem [%]	Długość infrastruktury rowerowej w gminie na 1 km ² powierzchni [km]	Udział w powierzchni gminy terenów objętych miejscowymi planami zagospodarowania [%]	Liczba pomników przyrody przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba/ km ²]	Udział powierzchni obszarów prawnie chronionych w ogólnej powierzchni gminy [%]	Udział powierzchni gminnych parków spacerowo – wypoczynkowych w łącznej powierzchni terenów zieleni gminy [%]	Udział wydatków na turystykę w wydatkach gminnych ogółem [%]	Liczba miejsc noclegowych całorocznych przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba/ km ²]	Liczba turystycznych obiektów noclegowych przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba ob./ km ²]
1	Stepnica (3)	-0,000	0,022	0,000	0,000	0,021	0,092	0,000	0,000	0,204	0,006
2	Karnice (2)	0,154	0,115	0,001	0,000	0,000	0,000	0,043	0,000	0,000	0,000
3	Rewal (2)	0,273	0,029	0,051	0,000	0,035	0,014	0,000	0,023	0,433	0,618
4	Trzebiatów (3)	0,053	0,116	0,123	0,001	0,000	0,005	0,174	0,064	0,443	0,108
5	Dziwnów (3)	0,192	0,146	0,056	0,000	0,000	0,008	0,000	0,000	0,455	0,302
6	Kamień Pomorski (3)	0,088	0,213	0,067	0,000	0,014	0,003	0,130	0,040	0,469	0,018
7	Międzyzdroje (3)	0,093	0,041	0,059	0,015	0,191	0,317	0,000	0,114	0,479	0,203
8	Świerzno (2)	0,189	0,055	0,000	0,000	0,004	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
9	Wolin (3)	0,020	0,161	0,059	0,000	0,106	0,066	0,043	0,032	0,488	0,034
10	Kołobrzeg (1)	0,220	0,104	0,222	0,113	0,039	0,099	0,391	0,024	0,459	0,400
11	Dygowo (2)	0,178	0,122	0,000	0,000	0,145	0,006	0,000	0,000	0,000	0,000
12	Kołobrzeg (2)	0,187	0,138	0,095	1,000	0,064	0,027	0,000	0,977	0,456	0,258
13	Ustronie Morskie (2)	0,295	0,124	0,005	0,046	0,067	0,140	0,087	0,024	0,509	0,274
14	Będzino (2)	0,161	0,139	0,000	0,000	0,000	0,474	0,043	0,001	0,478	0,015
15	Mielno (3)	0,220	0,022	0,076	0,025	0,021	0,366	0,000	0,041	0,445	0,658
16	Sianów (3)	0,093	0,209	0,115	0,015	0,227	0,414	0,000	0,015	0,467	0,006
17	Nowe Warpno (3)	0,018	0,026	0,034	0,000	0,014	0,002	0,000	0,000	0,000	0,000
18	Police (3)	0,108	0,130	0,253	0,029	0,043	0,033	0,087	0,004	0,383	0,009
19	Darłowo (1)	0,044	0,092	0,074	0,011	0,000	0,064	0,000	0,064	0,409	0,240
20	Darłowo (2)	0,339	0,120	0,083	0,000	0,170	0,388	0,000	0,026	0,373	0,194
21	Postomino (2)	0,231	0,191	0,067	0,056	0,011	0,371	0,000	0,023	0,442	0,108
22	Koszalin (1)	0,073	0,111	0,434	0,040	0,195	0,218	0,391	0,006	0,511	0,046
23	Świnoujście (1)	1,000	0,077	0,210	0,271	0,089	0,180	0,087	0,259	0,453	0,298
24	Cedry Wielkie (2)	0,326	0,013	0,067	0,279	0,018	0,731	0,000	0,250	0,000	0,000
25	Pruszcz Gdański (2)	0,112	0,068	0,152	0,042	0,057	0,300	0,261	0,102	0,465	0,018
26	Łeba (1)	0,478	0,203	0,044	0,001	0,007	0,039	0,000	0,000	0,377	0,394
27	Wicko (2)	0,059	0,328	0,076	0,014	0,216	0,148	0,000	0,004	0,467	0,068
28	Krynica Morska (1)	0,165	0,015	0,001	0,002	0,007	0,145	0,043	0,042	0,469	0,262
29	Stegna (2)	0,159	0,009	0,000	0,012	0,021	0,158	0,000	0,035	0,609	0,197
30	Sztutowo (2)	0,165	0,000	0,007	0,000	0,004	0,138	0,000	0,007	0,317	0,086
31	Hel (1)	0,099	0,003	0,049	0,000	0,007	0,125	0,000	0,129	0,444	0,077
32	Jastarnia (3)	0,172	0,011	0,082	0,008	0,004	0,047	0,000	0,001	0,414	0,178
33	Władysławowo (3)	0,075	0,259	0,152	0,046	0,021	0,122	0,043	0,364	0,422	1,000

Lp.	Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach gminnych ogółem [%]	Udział powierzchni gruntów leśnych w powierzchni gminy ogółem [%]	Długość infrastruktury rowerowej w gminie na 1 km ² powierzchni [km]	Udział w powierzchni gminy terenów objętych miejscowymi planami zagospodarowania [%]	Liczba pomników przyrody przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba/ km ²]	Udział powierzchni obszarów prawnie chronionych w ogólnej powierzchni gminy [%]	Udział powierzchni gminnych parków spacerowo – wypoczynkowych w łącznej powierzchni terenów zieleni gminy [%]	Udział wydatków na turystykę w wydatkach gminnych ogółem [%]	Liczba miejsc noclegowych całorocznych przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba/ km ²]	Liczba turystycznych obiektów noclegowych przypadająca na 1 km ² powierzchni gminy [liczba ob./ km ²]
34	Kosakowo (2)	0,156	0,106	0,057	0,114	0,035	0,021	0,000	0,002	0,432	0,025
35	Krokowa (2)	0,093	0,636	0,148	0,070	0,195	0,694	0,087	0,002	0,557	0,191
36	Puck (2)	0,057	0,496	0,059	0,056	0,096	0,520	0,000	0,227	0,457	0,031
37	Ustka (1)	0,242	0,052	0,060	0,008	0,014	0,001	0,000	0,022	0,469	0,178
38	Główczyce (2)	0,086	0,542	0,000	0,000	0,266	0,215	0,000	0,000	0,000	0,003
39	Słupsk (2)	0,205	0,213	0,184	0,230	0,287	0,201	0,000	0,000	0,467	0,003
40	Smołdzino (2)	0,176	0,070	0,000	0,000	0,099	1,000	0,000	0,003	0,000	0,003
41	Ustka (2)	0,251	0,196	0,076	0,050	0,298	0,383	0,000	0,117	0,420	0,200
42	Reda (1)	0,154	0,014	0,061	0,051	0,067	0,133	0,043	0,000	0,467	0,012
43	Rumia (1)	0,306	0,005	0,077	0,025	0,089	0,124	0,000	0,000	0,496	0,025
44	Choczewo (2)	0,161	0,067	0,000	0,042	0,135	0,386	0,000	0,004	1,000	0,052
45	Gniewino (2)	0,007	0,251	0,021	0,000	0,092	0,500	0,000	0,027	0,467	0,009
46	Gdańsk (1)	0,106	1,000	1,000	0,140	0,635	0,386	1,000	1,000	0,480	0,538
47	Gdynia (1)	0,090	0,544	0,337	0,044	0,252	0,257	0,261	0,069	0,482	0,111
48	Sopot (1)	0,128	0,176	0,110	0,023	0,135	0,042	0,261	0,182	0,463	0,132
49	Braniewo (1)	0,015	0,004	0,025	0,000	0,018	0,002	0,000	0,004	0,371	0,009
50	Braniewo (2)	0,154	0,455	0,012	0,000	0,117	0,467	0,217	0,001	0,000	0,000
51	Frombork (3)	0,011	0,155	0,000	0,001	0,067	0,314	0,043	0,237	0,467	0,009
52	Elbląg (2)	0,357	0,094	0,062	0,006	0,046	0,620	0,000	0,000	0,000	0,003
53	Tolknicko (3)	0,115	0,105	0,010	0,004	1,000	0,621	0,000	0,002	0,561	0,012
54	Elbląg (1)	0,046	0,467	0,228	0,014	0,230	0,263	0,261	0,028	0,337	0,043

Źródło: opracowanie własne.

Załącznik nr 3. Obiekty noclegowe w gminach nadmorskich

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	OGÓLEM	55.1 Obiekty hotelowe ogółem	hotele	motele	pensjonaty	inne obiekty hotelowe	55.2 Obiekty noclegowe krótkotrwałego zakwaterowania	schroniska młodzieżowe	szkolne schroniska młodzieżowe	schroniska (łącznie z młodzieżowymi i szkolnymi)	ośrodki czasowe	ośrodki kolonijne	ośrodki szkoleniowo- wypoczynkowe	hostele	domy pracy twórczej	zespoły domków turystycznych	zakłady uzdrowiskowe	pokoje gościnne	kwatery agroturystyczne	pokoje gościnne i kwatery agroturystyczne	pozostałe obiekty mieszkaniowe	55.3 Kempingi i pola biwakowe ogółem	kempingi	pola biwakowe
Stepnica (3)	32	0	0	0	0	0	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	14	0	14	0	18	18	0
Karnice (2)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Rewal (2)	18 152	1 627	172	0	380	1 075	15 582	0	159	159	10 673	900	490	0	0	1 231	0	1 987	0	1 987	142	943	703	240
Trzebiatów (3)	5 003	127	0	0	46	81	4 136	0	46	46	2 779	928	0	0	0	110	0	88	35	123	150	740	250	490
Dziwnów (3)	9 545	498	147	0	351	0	7 833	0	0	0	5 013	282	513	0	0	498	485	952	0	952	90	1 214	1 214	0
Kamień Pomorski (3)	724	75	21	0	54	0	649	0	0	0	0	0	0	0	0	0	585	64	0	64	0	0	0	0
Międzyzdroje (3)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Świerzno (2)	5 970	2 229	1 660	0	310	259	3 291	0	0	0	1 832	0	396	0	0	92	0	662	0	662	309	450	450	0
Wolin (3)	835	142	0	0	54	88	193	0	0	0	40	50	0	0	0	14	0	59	30	89	0	500	500	0
Kołobrzeg (1)	17 678	5 461	4 881	22	156	402	12 217	0	93	93	2 846	0	444	0	0	36	6 271	1 294	0	1 294	1 233	0	0	0
Dygowo (2)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kołobrzeg (2)	6 740	1 120	745	0	165	210	5 120	0	90	90	3 147	185	34	0	0	394	130	1 140	0	1 140	0	500	500	0
Ustronie Morskie (2)	8 443	998	753	0	54	191	7 345	0	0	0	5 159	0	359	0	0	427	192	1 194	14	1 208	0	100	100	0
Będzino (2)	268	154	154	0	0	0	114	0	0	0	0	0	0	0	0	104	0	10	0	10	0	0	0	0
Mielno (3)	18 764	2 151	1 214	0	444	493	15 330	0	0	0	10 610	81	943	0	0	1 428	0	2 147	30	2 177	91	1 283	673	610
Sianów (3)	213	120	0	0	0	120	93	0	93	93	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Nowe Warpno (3)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Police (3)	241	217	154	0	63	0	24	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	24	24	0	0	0	0
Darłowo (1)	6 049	628	466	0	162	0	4 998	0	0	0	3 083	150	229	0	0	403	0	1 133	0	1 133	0	423	423	0
Darłowo (2)	5 917	166	112	0	54	0	5 601	0	0	0	2 417	185	320	0	0	1 699	549	385	46	431	0	150	0	150
Postomino (2)	4 997	301	266	0	35	0	4 511	0	0	0	1 440	768	291	0	0	428	1 400	184	0	184	0	185	52	133
Koszalin (1)	958	704	358	44	200	102	254	0	0	0	136	0	0	0	0	26	0	27	0	27	65	0	0	0

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	OGÓLEM	55.1 Obiekty hotelowe ogółem	hotele	motele	pensjonaty	inne obiekty hotelowe	55.2 Obiekty noclegowe krótkotrwałego zakwaterowania	schroniska młodzieżowe	szkolne schroniska młodzieżowe	schroniska (łącznie z młodzieżowymi i szkolnymi)	ośrodki czasowe	ośrodki kolonijne	ośrodki szkoleniowo- wypoczynkowe	hostele	domy pracy twórczej	zespoły domków turystycznych	zakłady uzdrowiskowe	pokoje gościnne	kwatery agroturystyczne	pokoje gościnne i kwatery agroturystyczne	pozostałe obiekty niesklasyfikowane	55.3 Kempingi i pola biwakowe ogółem	kempingi	pola biwakowe
Świnoujście (1)	11 557	5 755	2 990	0	352	2 413	5 202	0	140	140	2 778	20	202	0	55	163	1 228	596	10	606	10	600	0	600
Cedry Wielkie (2)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Pruszcz Gdański (2)	315	202	85	0	0	117	113	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	41	41	72	0	0	0	0
Łeba (1)	10 558	1 095	482	0	71	542	7 183	0	0	0	3 496	790	103	50	0	1 168	216	1 322	0	1 322	38	2 280	2 280	0
Wicko (2)	883	68	0	0	25	43	715	0	0	0	152	120	0	0	0	226	0	187	30	217	0	100	100	0
Krynica Morska (1)	5 921	1 239	468	0	255	516	3 982	0	0	0	2 156	234	359	0	32	445	0	723	13	736	20	700	700	0
Stegna (2)	6 544	100	32	0	68	0	5 644	0	0	0	2 637	650	409	0	0	780	0	719	57	776	392	800	800	0
Sztutowo (2)	2 395	222	144	0	0	78	1 813	0	0	0	987	80	0	0	0	411	0	190	74	264	71	360	0	360
Hel (1)	1 574	246	118	0	0	128	1 328	0	0	0	647	0	224	0	0	8	0	449	0	449	0	0	0	0
Jastarnia (3)	3 803	940	858	0	0	82	2 405	0	0	0	1 042	0	473	0	0	178	0	689	0	689	23	458	248	210
Puck (1)	725	220	174	0	0	46	205	0	0	0	0	0	125	0	0	0	0	80	0	80	0	300	0	300
Władysławowo (3)	16 424	2 678	965	0	600	1 113	11 806	0	0	0	4 216	1 010	251	0	0	1 121	175	4 606	16	4 622	411	1 940	1 266	674
Kosakowo (2)	295	78	0	0	50	28	217	0	0	0	0	0	0	0	0	73	0	84	0	84	60	0	0	0
Krokowa (2)	2 476	65	33	0	32	0	1 974	0	0	0	581	0	30	0	0	370	0	966	0	966	27	437	250	187
Puck (2)	413	161	78	0	70	13	252	0	0	0	0	0	95	0	0	73	0	44	40	84	0	0	0	0
Ustka (1)	5 334	1 629	1 468	0	0	161	3 665	0	0	0	1 847	360	542	0	89	117	438	272	0	272	0	40	0	40
Główczyce (2)	40	0	0	0	0	0	40	0	0	0	0	0	0	0	0	40	0	0	0	0	0	0	0	0
Słupsk (2)	235	235	0	0	0	235	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Smółdzino (2)	16	0	0	0	0	0	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	16	0	16	0	0	0	0
Ustka (2)	7 730	606	0	0	45	561	6 404	0	50	50	3 207	298	196	0	0	1 599	0	1 054	0	1 054	0	720	450	270
Reda (1)	278	223	166	0	0	57	55	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	55	0	0	0
Rumia (1)	577	505	505	0	0	0	72	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	72	0	72	0	0	0	0
Choczewo (2)	575	85	85	0	0	0	420	0	0	0	0	0	79	0	0	0	0	196	145	341	0	70	0	70
Gniewino (2)	285	270	226	0	0	44	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15	15	0	0	0	0	0

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	OGÓLEM	55.1 Obiekty hotelowe ogółem	hotele	motele	pensjonaty	inne obiekty hotelowe	55.2 Obiekty noclegowe krótkotrwałego zakwaterowania	schroniska młodzieżowe	szkolne schroniska młodzieżowe	schroniska (łącznie z młodzieżowymi i szkolnymi)	ośrodki czasowe	ośrodki kolonijne	ośrodki szkoleniowo- wypoczynkowe	hostele	domy pracy twórczej	zespoły domków turystycznych	zakłady uzdrowiskowe	pokoje gościnne	kwatery agroturystyczne	pokoje gościnne i kwatery agroturystyczne	pozostałe obiekty niesklasyfikowane	55.3 Kempingi i pola biwakowe ogółem	kempingi	pola biwakowe
Gdańsk (1)	18 235	12 586	10 177	0	218	2 191	5 189	0	325	325	452	0	521	497	55	574	0	904	0	904	1 861	460	460	0
Gdynia (1)	3 015	1 733	1 605	0	30	98	1 282	50	132	182	0	0	0	281	0	0	0	227	0	227	592	0	0	0
Sopot (1)	6 126	3 053	2 535	0	153	365	1 361	0	0	0	382	0	0	8	46	288	637	0	0	0	0	1 712	1 212	500
Braniewo (1)	90	60	60	0	0	0	30	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	30	0	30	0	0	0	0
Braniewo (2)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Frombork (3)	167	107	84	0	0	23	60	0	60	60	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Elbląg (2)	12	0	0	0	0	0	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	12	0	0	0	0
Tolkmicko (3)	275	249	249	0	0	0	26	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	26	26	0	0	0	0
Elbląg (1)	1 068	714	599	0	40	75	254	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	54	0	54	200	100	100	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS, BDL.

Załącznik nr 4. Wartości zmiennych wykorzystanych do oceny poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin nadmorskich dla 2020 r. (część I)

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9	X_{10}	X_{11}	X_{12}	X_{13}	X_{14}
Stepnica (3)	5 522,02	1 057 884,13	5 246,38	133	139	990	3 403	-29	47	41	16	358,1	937	119
Karnice (2)	5 374,11	396 901,40	5 085,16	52	147	1 227	500	-18	40	51	29	348,8	633	124
Rewal (2)	13 701,71	137 626,11	13 347,79	285	99	3 962	4 035	-7	42	36	86	568,8	1 472	53
Trzebiatów (3)	5 388,77	1 712 958,10	5 067,64	124	393	1 246	1 032	-118	188	284	68	372,0	2 428	363
Dziwnów (3)	12 395,27	2 425 958,98	10 881,50	192	217	3 097	662	-21	63	65	94	1 023,9	1 273	72
Kamień Pomorski (3)	5 004,85	1 294 362,69	4 833,95	162	738	1 549	395	-123	148	209	66	395,8	2 237	318
Międzyzdroje (3)	11 194,02	5 309 745,62	10 325,62	197	224	2 950	1 222	-38	84	100	53	908,1	1 231	74
Świerzno (2)	5 590,27	151 224,52	5 639,18	69	316	963	485	-15	39	40	29	323,8	774	162
Wolin (3)	6 149,50	1 846 381,17	5 460,03	84	659	1 391	512	-54	130	114	36	388,1	2 570	369
Kołobrzeg (1)	6 365,53	4 263 946,05	6 430,20	260	810	1 920	996	-247	680	543	1 733	596,3	2 978	605
Dygowo (2)	7 738,05	479 294,98	5 190,53	72	103	1 013	991	-34	85	65	42	289,5	974	109
Kołobrzeg (2)	6 705,55	4 217 397,18	6 638,91	80	204	1 912	3 434	-23	221	220	78	400,3	2 742	176
Ustronie Morskie (2)	10 246,47	346 169,19	9 688,77	267	57	2 720	2 297	-16	50	54	66	486,0	657	80
Będzino (2)	6 084,79	2 218 138,37	5 727,03	109	406	1 128	924	-33	137	130	51	349,1	1 107	169
Mielno (3)	11 036,08	2 427 825,57	9 410,60	240	201	3 252	2 251	-42	128	60	78	810,6	1 752	84
Sianów (3)	5 605,38	2 865 605,81	5 079,78	111	605	1 173	1 582	-41	247	216	62	324,3	1 835	319
Nowe Warpno (3)	5 981,11	125 875,72	5 575,69	54	86	1 342	534	-12	17	25	8	415,3	2 543	21
Police (3)	5 949,48	9 258 592,12	5 624,37	245	892	1 218	1 630	-99	398	435	158	355,6	430	557
Darłowo (1)	6 498,73	2 614 674,64	5 469,12	144	563	1 583	208	-72	126	158	650	460,8	3 818	227
Darłowo (2)	8 515,45	3 122 613,22	9 334,89	130	356	1 136	811	-20	119	106	28	339,2	1 896	200
Postomino (2)	9 334,29	9 165 402,54	9 822,15	90	293	973	2 966	-24	75	96	30	338,4	1 483	188
Koszalin (1)	6 985,42	21 390 250,63	6 789,54	329	3 151	1 688	5 463	-436	995	1 130	1 079	451,4	2 032	1 384
Świnoujście (1)	14 981,14	203 613 813,99	16 358,25	203	714	1 636	451	-195	429	300	200	553,8	1 561	253
Cedry Wielkie (2)	7 285,86	1 661 103,97	7 482,74	121	184	961	56 284	3	68	79	54	296,2	3 130	181
Pruszcz Gdański (2)	5 951,60	3 294 715,19	5 558,23	160	622	1 424	29 218	227	1 055	425	251	361,5	3 288	487
Łeba (1)	13 611,73	91 971,50	9 572,59	158	166	3 931	8 836	-24	27	58	196	496,3	1 363	86
Wicko (2)	7 046,94	783 340,83	7 050,37	73	285	1 341	4 830	3	55	66	26	340,8	7 022	228

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9	X_{10}	X_{11}	X_{12}	X_{13}	X_{14}
Krynica Morska (1)	13 604,76	169 593,72	13 537,22	165	51	4 046	1 050	-5	26	21	10	486,0	889	26
Stegna (2)	5 930,00	1 677 758,73	5 547,09	108	405	1 504	273	-63	102	95	56	416,2	1 220	235
Sztutowo (2)	6 285,38	594 276,14	5 625,11	75	181	1 642	217	-15	30	28	31	490,7	440	67
Hel (1)	10 672,41	1 003 166,06	7 271,91	147	94	2 226	653	-27	29	45	131	603,6	2 484	53
Jastarnia (3)	9 240,65	401 143,79	8 572,27	112	145	3 285	421	-21	20	36	357	496,9	1 009	76
Puck (1)	7 541,03	10 356 751,34	7 309,71	231	274	1 331	9 335	-71	100	117	2 276	397,1	298	306
Władysławowo (3)	8 474,40	7 666 036,52	7 452,34	184	420	2 724	392	-23	123	210	350	464,0	1 047	325
Kosakowo (2)	6 265,22	1 175 561,72	6 427,05	97	255	1 452	381	100	906	196	381	383,2	1 436	183
Krokowa (2)	7 169,08	1 470 938,80	6 255,58	233	264	1 117	1 205	19	80	106	49	344,4	4 167	351
Puck (2)	6 560,23	4 900 698,34	6 387,79	148	600	946	1 439	108	395	150	116	265,9	4 395	890
Ustka (1)	7 310,20	13 397 699,41	8 073,62	163	294	1 539	913	-129	148	206	1 414	530,0	2 578	158
Główny (2)	6 768,51	912 416,16	5 912,92	79	268	809	1 572	-29	79	162	27	305,0	6 408	362
Słupsk (2)	3 299,28	7 158 275,41	8 548,33	310	493	1 090	1 433	19	568	245	71	340,5	1 236	350
Smółdzino (2)	6 898,44	550 823,22	6 804,39	0	101	911	317	3	36	47	12	365,6	1 427	99
Ustka (2)	8 067,13	1 003 416,35	6 727,47	0	203	1 286	1 345	-56	120	108	37	354,8	3 895	174
Reda (1)	5 057,13	1 137 020,49	5 117,73	106	510	1 274	6 110	202	578	357	840	383,8	864	496
Rumia (1)	5 381,28	9 530 768,76	5 435,77	144	826	1 309	470	7	936	640	1 722	390,2	2 145	660
Choczewo (2)	8 172,17	1 955 343,76	6 226,90	87	178	1 088	1 851	-32	43	59	28	371,1	3 372	209
Gniewino (2)	7 963,27	466 369,17	6 579,69	188	178	840	863	10	89	77	42	280,0	7 756	328
Gdańsk (1)	8 063,97	201 661 392,08	8 077,18	370	8 890	1 707	751	-363	4 869	3 790	1 857	501,3	4 333	4 689
Gdynia (1)	7 606,84	88 810 881,08	7 930,35	300	3 871	1 735	1 289	-893	2 342	2 674	1 818	479,7	1 162	2 401
Sopot (1)	11 330,47	28 545 525,23	11 136,32	386	476	2 647	154	-283	342	444	1 917	585,4	30 678	256
Braniewo (1)	5 557,97	9 331 536,13	5 642,08	189	700	1 020	3 806	-21	163	194	1 330	393,1	18 143	360
Braniewo (2)	5 412,63	186 892,19	5 164,12	130	447	616	1 586	0	54	67	18	327,8	5 828	203
Frombork (3)	5 989,02	2 365 594,29	5 829,83	133	189	1 013	722	-30	34	49	26	391,6	2 766	97
Elbląg (2)	6 154,30	145 593,93	6 947,40	427	3 204	1 127	527	-12	127	101	40	298,6	1 424	219
Tolkicko (3)	5 860,92	572 885,10	5 129,23	86	272	1 016	13 149	-54	85	74	30	336,4	1 028	175
Elbląg (1)	6 271,12	15 936 758,23	6 086,68	229	3 204	1 154	5 024	-668	876	946	1 448	417,4	487	2 128

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, BDL

Załącznik nr 5. Wartości zmiennych wykorzystanych do oceny poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin nadmorskich dla 2020 r. (część II)

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	X_{15}	X_{16}	X_{17}	X_{18}	X_{19}	X_{20}	X_{21}	X_{22}	X_{23}	X_{24}	X_{25}	X_{26}	X_{27}	X_{28}
Stepnica (3)	73,8	4 764	62,2	4 667	727	130,0	4 681	1 057 884,13	0,00	105 168,02	952 716,11	2 801 082,80	2 801 082,80	11,1%
Karnice (2)	12,5	3 752	58,4	2 189	158	51,0	2 416	396 901,40	0,00	11 417,93	385 483,47	1 801 474,16	1 801 474,16	9,2%
Rewal (2)	76,2	3 711	65,9	3 467	976	980,0	3 840	137 626,11	0,00	15 627,92	121 998,19	7 098 022,00	7 098 022,00	14,4%
Trzebiatów (3)	70,8	15 541	142,7	13 855	1 291	1 117,0	11 615	1 712 958,10	61 402,00	193 306,92	1 458 249,18	4 944 560,33	4 944 560,33	6,3%
Dziwnów (3)	28,6	3 228	71,7	3 453	660	516,0	3 727	2 425 958,98	0,00	174 961,74	2 250 997,24	11 287 226,36	10 287 226,36	25,4%
Kamień Pomorski (3)	47,9	13 625	114,7	9 919	1 985	331,0	10 963	1 294 362,69	54 186,75	23 143,50	1 217 032,44	6 696 360,82	6 696 360,82	9,9%
Międzyzdroje (3)	37,3	6 122	32,4	6 128	729	608,0	5 880	5 309 745,62	0,00	48 789,22	5 260 956,40	16 573 821,99	16 573 821,99	25,9%
Świerzno (2)	17,8	4 040	52,6	2 424	419	95,0	3 175	151 224,52	0,00	6 828,74	144 395,78	3 934 452,20	3 934 452,20	17,2%
Wolin (3)	46,6	11 286	151,6	6 817	758	253,0	6 136	1 846 381,17	62 383,08	16 828,94	1 767 169,15	6 078 521,69	5 278 521,69	8,2%
Kołobrzeg (1)	127,8	46 187	161,7	40 206	3 142	2 934,0	45 765	4 263 946,05	924 547,93	407 066,17	2 932 331,95	37 959 635,98	37 959 635,98	13,2%
Dygowo (2)	111,3	5 307	106,7	5 167	826	140,0	4 391	479 294,98	0,00	308 598,71	170 696,27	2 206 872,29	2 206 872,29	7,9%
Kołobrzeg (2)	174,1	10 824	198,0	10 850	3 184	745,0	10 261	4 217 397,18	4 210 729,68	6 667,50	0,00	16 007 101,04	16 007 101,04	21,3%
Ustronie Morskie (2)	72,9	3 355	83,1	3 707	861	641,0	3 209	346 169,19	92 433,00	45 469,18	208 267,01	6 090 751,09	6 090 751,09	16,5%
Będzino (2)	39,5	8 149	99,3	1 632	267	64,0	3 743	2 218 138,37	0,00	45 010,43	2 173 127,94	4 248 373,57	4 248 373,57	8,7%
Mielno (3)	137,6	4 821	155,1	4 665	2 871	831,0	4 874	2 427 825,57	1 673 789,40	82 117,03	671 919,14	4 420 283,23	4 420 283,23	9,6%
Sianów (3)	66,9	12 776	111,8	6 247	1 005	340,0	7 731	2 865 605,81	0,00	113 001,63	2 752 604,18	10 485 102,79	10 485 102,79	14,7%
Nowe Warpno (3)	26,8	1 622	23,2	1 307	362	37,0	1 169	125 875,72	121 525,64	4 350,08	0,00	156 847,11	156 847,11	1,8%
Police (3)	155,3	41 102	181,1	31 844	2 594	1 396,0	38 540	9 258 592,12	77 351,91	196 951,28	8 984 288,93	16 048 444,58	16 048 444,58	7,1%
Darłowa (1)	70,8	13 313	79,1	12 705	1 340	973,0	12 067	2 614 674,64	1 513 026,33	102 541,81	999 106,50	2 718 112,65	2 718 112,65	3,8%
Darłowo (2)	115,6	7 200	178,7	2 042	704	567,0	2 520	3 122 613,22	0,00	66 338,64	3 056 274,58	16 616 058,68	16 616 058,68	23,3%
Postomino (2)	82,5	6 843	149,6	2 902	1 038	282,0	3 211	9 165 402,54	39 780,97	264 090,37	8 861 531,20	25 282 360,59	24 482 360,59	36,2%
Koszalin (1)	245,8	106 201	331,4	106 152	6 134	5 531,0	100 431	21 390 250,63	1 233 554,56	770 232,57	19 386 463,50	77 736 668,32	77 011 318,32	10,6%
Świnoujście (1)	123,6	40 944	144,2	36 536	2 161	2 448,0	38 736	203 613 813,99	23 456,98	154 039,43	203 436 317,58	371 431 094,33	364 807 619,86	55,4%
Cedry Wielkie (2)	92,0	6 874	117,0	6 053	941	205,0	4 071	1 661 103,97	0,00	0,00	1 661 103,97	12 498 188,10	12 498 188,10	24,7%
Pruszcz Gdański (2)	216,8	32 032	274,0	27 653	5 435	528,0	28 917	3 294 715,19	0,00	60 667,41	3 234 047,78	22 108 469,93	18 611 584,49	9,4%
Łeba (1)	22,4	3 461	43,2	3 061	884	367,0	3 537	91 971,50	0,00	0,00	91 971,50	7 489 252,14	7 489 252,14	23,9%
Wicko (2)	18,7	5 634	78,0	1 513	394	150,0	2 261	783 340,83	0,00	36 241,41	747 099,42	2 693 424,05	2 693 424,05	6,8%
Krynica Morska (1)	43,8	1 289	68,4	1 097	752	245,0	1 289	169 593,72	0,00	10 759,00	158 834,72	2 156 622,39	1 656 622,39	10,5%
Stegna (2)	145,6	9 348	177,1	6 703	2 447	358,0	8 528	1 677 758,73	178 234,97	0,00	1 499 523,76	5 912 570,03	5 856 717,03	11,1%
Sztutowo (2)	68,8	3 500	95,6	3 463	1 091	156,0	3 491	594 276,14	0,00	0,00	594 276,14	2 247 066,12	2 151 950,12	10,9%
Hel (1)	10,3	3 160	8,4	2 874	196	241,0	3 064	1 003 166,06	0,00	0,00	1 003 166,06	2 684 673,97	2 684 673,97	12,2%

Gmina 1 - miejska, 2- wiejska, 3 - miejsko-wiejska	X ₁₅	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂	X ₂₃	X ₂₄	X ₂₅	X ₂₆	X ₂₇	X ₂₈
Jastamia (3)	47,0	3 622	44,8	3 512	993	414,0	3 560	401 143,79	0,00	0,00	401 143,79	3 114 844,19	3 114 844,19	10,0%
Puck (1)	36,0	10 979	36,2	10 433	1 211	384,0	10 800	10 356 751,34	0,00	26 951,23	10 329 800,11	22 277 586,45	17 874 586,45	22,2%
Władysławowo (3)	148,0	15 163	166,5	14 271	3 479	1 463,0	14 872	7 666 036,52	10 601,76	35 331,21	7 620 103,55	17 973 616,68	17 973 616,68	16,3%
Kosakowo (2)	120,4	16 414	93,2	11 706	4 228	630,0	15 816	1 175 561,72	0,00	31 539,12	1 144 022,60	31 658 800,35	31 208 867,49	26,0%
Krokowa (2)	196,2	10 234	175,6	10 456	2 183	819,0	9 627	1 470 938,80	0,00	0,00	1 470 938,80	5 178 887,18	4 698 887,18	7,1%
Puck (2)	248,7	26 426	362,5	22 211	5 161	668,0	19 986	4 900 698,34	0,00	79 877,84	4 820 820,50	25 868 583,89	25 868 583,89	14,8%
Ustka (1)	42,5	15 185	42,9	13 650	1 334	992,0	14 890	13 397 699,41	0,00	255 446,78	13 142 252,63	34 667 440,31	34 667 440,31	29,7%
Główczyce (2)	35,1	7 817	53,1	6 308	909	136,0	5 389	912 416,16	0,00	44 279,32	868 136,84	3 270 932,57	3 270 932,57	6,4%
Słupsk (2)	280,9	17 761	200,7	16 899	3 661	770,0	16 757	7 158 275,41	0,00	143 683,31	7 014 592,10	50 520 976,78	39 505 976,78	25,1%
Smółdzino (2)	17,5	3 299	59,7	1 065	238	29,0	1 096	550 823,22	0,00	135 821,20	415 002,02	3 517 341,51	3 517 341,51	16,6%
Ustka (2)	211,6	8 208	187,2	7 822	1 612	1 358,0	6 341	1 003 416,35	0,00	35 809,72	967 606,63	8 996 880,27	8 996 880,27	16,4%
Reda (1)	96,1	25 359	79,6	24 073	755	1 015,0	20 570	1 137 020,49	0,00	18 659,21	1 118 361,28	12 755 991,62	12 755 991,62	8,9%
Rumia (1)	107,4	47 523	152,2	47 833	3 129	1 856,0	44 503	9 530 768,76	84 186,16	104 000,00	9 342 582,60	52 007 607,46	51 737 607,46	18,4%
Choczewo (2)	38,0	4 184	79,5	2 369	434	113,0	2 297	1 955 343,76	599 496,42	32 192,59	1 323 654,75	3 630 190,13	3 630 190,13	11,3%
Gniewino (2)	83,4	7 390	120,9	4 146	929	273,0	5 828	466 369,17	0,00	0,00	466 369,17	4 858 430,41	4 858 430,41	9,9%
Gdańsk (1)	1 076,6	470 805	1 245,6	449 024	30 925	20 462,0	454 551	201 661 392,08	6 477 183,97	3 356 489,35	191 827 718,76	625 160 553,30	533 673 553,30	13,6%
Gdynia (1)	454,7	240 601	616,6	232 535	8 695	11 119,0	232 512	88 810 881,08	1 189 293,63	539 049,32	87 082 538,13	258 556 790,41	258 556 790,41	13,2%
Sopot (1)	75,2	35 276	93,8	31 073	2 957	1 867,0	35 275	28 545 525,23	287 065,48	140 192,05	28 118 267,70	66 871 004,85	63 111 004,85	17,0%
Braniewo (1)	32,5	16 953	64,6	15 778	1 328	708,0	16 649	9 331 536,13	0,00	32 615,61	9 298 920,52	17 043 131,03	17 043 131,03	18,3%
Braniewo (2)	50,3	5 385	98,4	3 523	471	76,0	2 862	186 892,19	0,00	797,73	186 094,46	1 886 332,77	1 886 332,77	6,5%
Frombork (3)	12,9	3 502	58,4	2 529	215	89,0	2 485	2 365 594,29	0,00	25 719,90	2 339 874,39	3 653 247,19	3 653 247,19	19,0%
Elbląg (2)	19,7	7 008	202,8	2 941	213	96,0	2 135	145 593,93	10 771,65	0,00	134 822,28	15 665 557,52	15 665 557,52	29,9%
Tolkmicko (3)	94,6	6 290	66,2	6 167	808	195,0	5 964	572 885,10	461 223,35	94 499,34	94 499,34	2 124 360,03	2 124 360,03	6,7%
Elbląg (1)	220,9	117 058	300,5	105 779	3 391	4 997,0	112 227	15 936 758,23	521 253,15	14 880 407,93	14 880 407,93	57 759 959,48	30 209 959,48	4,3%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Załącznik nr 6. Wektor współczynników korelacji liniowej Pearsona

Lp.	Nazwa zmiennej/numer zmiennej	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₀	X ₂₂	X ₂₃	X ₂₄	X ₂₅	X ₂₆	X ₂₇	X ₂₈
1.	Dochody na 1 mieszkańca [zł]	1,00	0,29	0,88	0,23	-0,08	0,77	-0,04	-0,07	-0,07	-0,05	-0,05	0,62	0,07	-0,11	-0,06	-0,02	-0,08	-0,01	-0,02	0,04	-0,01	0,29	0,00	0,01	0,30	0,19	0,21	0,41
2.	Udział dochodów z UE w dochodach gminy ogółem [%]	0,29	1,00	0,42	0,37	0,67	0,01	-0,08	-0,47	0,71	0,71	0,40	0,16	0,05	0,66	0,68	0,74	0,68	0,74	0,70	0,75	0,74	1,00	0,54	0,70	1,00	0,96	0,97	0,40
3.	Wydatki na 1 mieszkańca w gminie ogółem [zł]	0,88	0,42	1,00	0,38	0,01	0,66	-0,04	0,11	0,02	0,02	0,02	0,54	0,08	-0,05	0,04	0,04	0,01	0,05	0,05	0,10	0,05	0,42	0,01	0,06	0,43	0,32	0,34	0,61
4.	Pracujący na 1000 ludności [liczba osób]	0,23	0,37	0,38	1,00	0,56	0,31	-0,06	-0,45	0,45	0,48	0,49	0,31	0,26	0,45	0,43	0,47	0,46	0,47	0,44	0,49	0,47	0,37	0,29	0,41	0,37	0,43	0,43	0,18
5.	Stopa bezrobocia [%]	-0,08	0,67	-0,01	0,56	1,00	0,07	-0,05	0,61	0,90	0,92	0,57	0,02	0,00	0,94	0,85	0,94	0,92	0,94	0,88	0,93	0,94	0,67	0,71	0,90	0,65	0,81	0,78	-0,02
6.	Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON [na 10 tys. mieszkańców]	0,77	0,01	0,66	0,31	0,07	1,00	0,09	-0,04	-0,04	-0,02	0,05	0,70	-0,02	-0,10	-0,04	-0,02	-0,08	-0,01	0,02	0,04	-0,01	0,01	0,08	-0,01	0,01	0,01	0,01	0,10
7.	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą [na 10 tys. mieszkańców]	-0,04	-0,08	-0,04	-0,06	-0,05	-0,09	1,00	0,14	0,00	-0,03	-0,07	-0,16	-0,01	-0,02	0,01	-0,04	0,00	-0,04	-0,01	-0,06	-0,04	-0,08	-0,05	-0,06	-0,08	-0,07	-0,07	0,06
8.	Przyrost naturalny [na 1 tys. mieszkańców]	-0,07	0,47	0,11	0,45	0,61	0,04	0,14	1,00	0,51	-0,69	-0,62	-0,17	-0,07	-0,65	-0,46	-0,63	-0,51	-0,63	-0,41	-0,67	-0,64	-0,47	-0,35	-0,46	-0,47	-0,51	-0,52	0,04
9.	Migracja ludności – zameldowania [na 1 tys. mieszkańców]	-0,07	0,71	0,02	0,45	0,90	0,04	0,00	0,51	1,00	0,96	0,62	0,05	0,01	0,94	0,93	0,97	0,94	0,97	0,96	0,96	0,97	0,71	0,73	0,91	0,70	0,87	0,84	-0,01
10.	Migracja ludności – wymeldowania [na 1 tys. mieszkańców]	-0,05	0,71	0,02	0,48	0,92	0,02	-0,03	0,69	0,96	1,00	0,67	0,07	0,03	0,96	0,90	0,99	0,93	0,99	0,90	0,98	0,99	0,71	0,71	0,88	0,69	0,85	0,83	-0,05
11.	Gęstość zaludnienia jako liczba ludności zamieszkałej w gminie na 1 km ² [liczba os./km ²]	-0,05	0,40	0,02	0,49	0,57	0,05	-0,07	0,62	0,62	0,67	1,00	0,18	0,40	0,62	0,47	0,62	0,48	0,62	0,52	0,64	0,63	0,40	0,38	0,51	0,39	0,49	0,49	0,01
12.	Zasoby mieszkaniowe [na 1 tys. mieszkańców]	0,62	0,16	0,54	0,31	0,02	0,70	-0,16	-0,17	0,05	0,07	0,18	1,00	0,01	-0,01	0,00	0,07	-0,03	0,08	0,07	0,13	0,09	0,16	0,14	0,10	0,15	0,14	0,14	0,22
13.	Budynki mieszkalne w gminie [na 1 tys. mieszkańców]	0,07	0,05	0,08	0,26	0,00	0,02	-0,01	0,07	0,01	0,03	0,40	0,01	1,00	0,01	-0,02	0,03	-0,02	0,03	0,05	0,03	0,03	0,05	0,02	0,01	0,05	0,04	0,04	-0,03
14.	Udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w gminie w tym wieku [%]	-0,11	0,66	-0,05	0,45	0,94	-0,10	-0,02	-0,65	0,94	0,96	0,62	-0,01	0,01	1,00	0,91	0,98	0,94	0,97	0,91	0,96	0,97	0,66	0,70	0,90	0,65	0,81	0,78	-0,12
15.	Długość czynnej sieci kanalizacyjnej w gminie, przypadającej na 1 mieszkańca [m]	-0,06	0,68	0,04	0,43	0,85	0,04	0,01	0,46	0,93	0,90	0,47	0,00	-0,02	0,91	1,00	0,93	0,97	0,93	0,96	0,92	0,93	0,68	0,77	0,89	0,67	0,83	0,80	-0,03
16.	Udział osób korzystających z wodociągów w ogółu ludności gminy [%]	-0,02	0,74	0,04	0,47	0,94	-0,02	-0,04	0,63	0,97	0,99	0,62	0,07	0,03	0,98	0,93	1,00	0,95	1,00	0,94	0,99	1,00	0,74	0,75	0,93	0,73	0,88	0,86	-0,04
17.	Długość czynnej sieci wodociągowej w gminie przypadającej na 1 mieszkańca [m]	-0,08	0,68	0,01	0,46	0,92	-0,08	0,00	0,51	0,94	0,93	0,48	-0,03	-0,02	0,94	0,97	0,95	1,00	0,94	0,95	0,93	0,94	0,68	0,76	0,89	0,67	0,83	0,81	-0,02

18.	Korzystający z oczyszczalni w ogólnej liczbie ludności gminy [%]	-	0,01	0,74	0,05	0,47	0,94	0,01	-	0,04	-	0,63	0,97	0,99	0,62	0,08	0,03	0,97	0,93	1,00	0,94	1,00	0,94	0,99	1,00	0,74	0,75	0,93	0,72	0,88	0,86	-0,04
19.	Przyłącza kanalizacji prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania [na 1 tys. mieszkańców]	-	0,02	0,70	0,05	0,44	0,88	0,02	-	0,01	-	0,41	0,96	0,90	0,52	0,07	0,05	0,91	0,96	0,94	0,95	0,94	1,00	0,93	0,94	0,70	0,81	0,94	0,69	0,85	0,82	-0,01
20.	Ścieki oczyszczone – odprowadzone [dam ³] na 10 tys. mieszkańców	0,04	0,75	0,10	0,49	0,93	0,04	-	0,06	-	0,67	0,96	0,98	0,64	0,13	0,03	0,96	0,92	0,99	0,93	0,99	0,93	1,00	0,99	0,75	0,76	0,93	0,74	0,89	0,86	-0,02	
21.	Korzystający z sieci kanalizacyjnej w ogółu ludności gminy [%]	-	0,01	0,74	0,05	0,47	0,94	0,01	-	0,04	-	0,64	0,97	0,99	0,63	0,09	0,03	0,97	0,93	1,00	0,94	1,00	0,94	0,99	1,00	0,74	0,75	0,93	0,73	0,88	0,86	-0,04
22.	Dochody na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [%]	0,29	1,00	0,42	0,37	0,67	0,01	-	0,08	-	0,47	0,71	0,71	0,40	0,16	0,05	0,66	0,68	0,74	0,68	0,74	0,70	0,75	0,74	1,00	0,54	0,70	1,00	0,96	0,97	0,40	
23.	Udział środków z Unii Europejskiej na finansowanie programów i projektów unijnych w dochodach ogółem [zł]	0,00	0,54	0,01	0,29	0,71	0,08	-	0,05	-	0,35	0,73	0,71	0,38	0,14	0,02	0,70	0,77	0,75	0,76	0,75	0,81	0,76	0,75	0,54	1,00	0,79	0,52	0,67	0,64	-0,06	
24.	Udział środków z budżetu państwa lub innych przekazanych jako współfinansowanie programów i projektów realizowanych z udziałem środków z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE w dochodach ogółem [%]	0,01	0,70	0,06	0,41	0,90	0,01	-	0,06	-	0,46	0,91	0,88	0,51	0,10	0,01	0,90	0,89	0,93	0,89	0,93	0,94	0,93	0,93	0,70	0,79	1,00	0,68	0,84	0,80	-0,02	
25.	Płatności w zakresie budżetu środków europejskich w dochodach ogółem [%]	0,30	1,00	0,43	0,37	0,65	0,01	-	0,08	-	0,47	0,70	0,69	0,39	0,15	0,05	0,65	0,67	0,73	0,67	0,72	0,69	0,74	0,73	1,00	0,52	0,68	1,00	0,96	0,97	0,42	
26.	Udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem [%]	0,19	0,96	0,32	0,43	0,81	0,01	-	0,07	-	0,51	0,87	0,85	0,49	0,14	0,04	0,81	0,83	0,88	0,83	0,88	0,85	0,89	0,88	0,96	0,67	0,84	0,96	1,00	1,00	0,30	
27.	Udział wydatków majątkowych inwestycyjnych w wydatkach ogółem [%]	0,21	0,97	0,34	0,43	0,78	0,01	-	0,07	-	0,52	0,84	0,83	0,49	0,14	0,04	0,78	0,80	0,86	0,81	0,86	0,82	0,86	0,86	0,97	0,64	0,80	0,97	1,00	1,00	0,33	
28.	Udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem [%]	0,41	0,40	0,61	0,18	-	0,02	0,10	0,06	0,04	0,01	-0,05	0,01	0,22	-0,03	-0,12	-0,03	-0,04	-0,02	-0,04	-0,01	-0,02	-0,04	0,40	-0,06	-0,02	0,42	0,30	0,33	1,00		

Źródło: opracowanie własne.

Załącznik nr 7. Macierz odwrotna do macierzy współczynników korelacji pomiędzy zmiennymi diagnostycznymi

Lp.	Zmienna/numer zmiennej	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₀	X ₂₂	X ₂₃
1	Dochody na 1 mieszkańca [zł]	9,20	4,42	-6,09	1,58	-1,16	-2,44	-0,54	-1,61	8,73	-3,58	1,19	-1,17	-0,76	-2,82	2,48	1,74	-3,27	-7,96	5,66	1,02	0,72	-7,51	0,70
2	Udział dochodów z UE w dochodach gminy ogółem [%]	3,86	51,22	14,41	-6,54	24,45	19,46	-1,24	17,61	91,03	2,87	-6,19	-0,63	10,21	7,75	54,43	15,61	-67,83	-85,41	36,30	6,56	27,11	-51,67	5,18
3	Wydatki na 1 mieszkańca w gminie ogółem [zł]	-5,84	14,66	21,39	1,29	-5,85	17,66	0,41	12,27	-61,48	20,69	5,43	1,29	-8,02	-9,64	-33,16	2,02	59,78	49,09	10,19	-3,36	-22,85	5,80	-6,74
4	Pracujący na 1000 ludności [liczba osób]	1,65	-6,41	1,20	4,71	-7,46	-5,87	0,04	4,93	-21,75	12,19	0,60	-0,24	-3,14	1,06	-10,66	-2,10	18,94	17,42	-3,03	-0,59	-5,14	6,26	-1,13
5	Stopa bezrobocia [%]	-1,42	24,26	-5,65	-7,49	24,91	13,52	-0,17	11,94	61,28	-42,87	-1,38	-0,36	6,90	-9,69	30,29	1,91	-51,54	-44,37	24,19	2,70	8,07	-26,99	2,65
6	Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON [na 10 tys. mieszkańców]	-2,91	19,09	17,28	-5,94	13,51	28,08	-0,22	17,21	85,22	-28,73	-7,70	-1,83	12,17	14,79	44,83	-2,87	-83,95	-72,74	13,00	4,81	31,85	-6,83	7,02
7	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą [na 10 tys. mieszkańców]	-0,51	-1,26	0,41	0,05	-0,18	-0,26	1,21	0,14	-2,83	-0,18	0,33	0,24	-0,29	-0,74	-1,39	0,65	1,90	2,56	-0,51	-0,34	-0,16	2,18	-0,51
8	Przyrost naturalny [na 1 tys. mieszkańców]	-1,24	17,53	12,07	5,01	12,03	17,39	0,12	21,96	-78,28	29,81	5,26	1,26	-8,41	-1,51	-34,67	0,21	57,47	72,27	3,38	-4,12	-26,27	12,07	-3,82
9	Migracja ludności zameldowania [na 1 tys. mieszkańców]	6,39	90,44	60,17	22,22	61,83	86,29	-2,72	78,22	395,94	-133,74	28,51	-4,09	45,03	35,31	181,25	13,22	-334,14	-313,77	34,08	26,18	118,40	-65,11	21,47
10	Migracja ludności wymeldowania [na 1 tys. mieszkańców]	-2,99	2,93	20,40	12,32	43,04	29,07	-0,21	29,84	-134,09	64,64	8,29	-0,84	16,51	18,74	-85,00	27,54	114,27	96,93	42,68	-6,76	-36,28	-28,33	-3,49
11	Gęstość zaludnienia jako liczba ludności zamieszkałej w gminie na 1 km ² [liczba os./km ²]	1,38	-6,03	5,27	0,62	-1,37	-7,69	0,32	5,18	-28,03	8,14	7,11	0,18	-4,98	-7,17	-10,65	3,99	24,51	17,08	0,42	-1,91	-7,54	4,97	-3,50
12	Zasoby mieszkaniowe [na 1 tys. mieszkańców]	-1,12	-0,68	1,28	-0,22	-0,40	-1,90	0,25	1,29	-4,34	-0,78	0,21	2,56	-0,23	-0,29	-2,45	2,55	2,59	4,44	1,96	-0,65	-2,24	0,31	-0,60
13	Budynki mieszkalne w gminie [na 1 tys. mieszkańców]	-1,01	10,04	-7,83	-3,18	6,91	12,20	-0,27	-8,34	44,60	-16,36	-5,00	-0,20	7,50	6,61	21,98	-1,17	-43,02	-33,74	-2,89	2,67	14,26	-6,45	3,74
14	Udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w gminie w tym wieku [%]	-3,40	7,29	-9,18	0,98	-9,70	14,80	-0,70	-1,30	34,04	-18,34	-7,19	-0,20	6,58	44,57	11,13	-2,55	-46,79	-28,03	-2,77	5,93	12,11	0,40	7,01
15	Długość czynnej sieci kanalizacyjnej w gminie,	1,45	54,09	32,55	10,86	30,49	45,23	-1,33	34,59	180,91	-84,76	10,83	-2,34	22,13	11,60	105,05	-6,04	-176,80	-146,65	20,00	11,26	54,20	-45,47	13,27

Załącznik nr 8. Kwestionariusz wywiadu pogłębianego

mgr Natalia Dominiak

KWESTIONARIUSZ WYWIADU POGŁĘBIONEGO

dotyczący rozwoju turystyki w gminach nadmorskich województw zachodniopomorskiego, pomorskiego i warmińsko-mazurskiego

kierowany do pracowników władz jednostek samorządu terytorialnego

Celem niniejszego badania jest poznanie Państwa opinii w zakresie poziomu rozwoju/stanu czynników mających wpływ na rozwój turystyki w Państwa gminie. Zebrane informacje zostaną wykorzystane w pracy doktorskiej pn. „DETERMINANTY ROZWOJU TURYSTYKI GMIN NADMORSKICH”. Badanie ma charakter dobrowolny i zostanie udostępniony w formie elektronicznej i drukowanej. Wszelkie informacje zdobyte w badaniu są anonimowe i traktowane jako poufne.

*Uprzejmie dziękuję za poświęcony czas i udział w badaniu,
Natalia Dominiak*

METRYCZKA:

1. Proszę zaznaczyć obszar, którego dotyczy kwestionariusz:

- woj. pomorskie
- woj. zachodniopomorskie
- woj. warmińsko-mazurskie

2. Nazwa gminy: .....

3. Proszę wskazać typ/ rodzaj gminy:

- miejska
- wiejska
- miejsko-wiejska

1. Poniżej przedstawiono czynniki mające wpływ na rozwój turystyki w gminie nadmorskiej. Proszę ocenić obecny poziom ich rozwoju w Państwa gminie.

Objaśnienia:

- W kolumnach „Ocena” znajduje się skala od -3 do +3, która oznacza:

-3	Poziom rozwoju/stan danego czynnika jest bardzo niekorzystny
-2	Poziom rozwoju/stan danego czynnika jest niekorzystny
-1	Poziom rozwoju/stan danego czynnika jest raczej niekorzystny
0	Poziom rozwoju/stan danego czynnika jest ani niekorzystny ani korzystny
1	Poziom rozwoju/stan danego czynnika jest raczej korzystny
2	Poziom rozwoju/stan danego czynnika jest korzystny
3	Poziom rozwoju/stan danego czynnika jest bardzo korzystny

- Jeżeli ma Pani/Pan wątpliwości co do rozwoju danego czynnika w gminie można wybrać opcję „trudno powiedzieć”.
- Prosimy w każdym wierszu (tj. przy każdym czynniku rozwojowym) zaznaczyć odpowiedź symbolem X, przez zaznaczenie danej wartości na skali lub opcji „nie dotyczy/nie występuje”.

OCENA ROZWOJU TURYSTYKI		-3	-2	-1	0	1	2	3	Nie dotyczy/ nie występuje
1.	Atrakcyjność turystyczna gminy - ogólnie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2.	Dostępność instytucji kulturalnych	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3.	Stan obiektów i wyposażenie instytucji kulturalnych	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4.	Jakość usług kulturalnych	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5.	Dostępność obiektów sportowo-rekreacyjnych	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6.	Stan i wyposażenie obiektów sportowo-rekreacyjnych	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7.	Jakość usług w obiektach sportowo-rekreacyjnych	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8.	Dostępność obiektów turystycznych (noclegi, gastronomia, atrakcje)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9.	Stan obiektów turystycznych	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10.	Jakość usług w obiektach turystycznych	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

11.	Dostępność do obiektów turystycznych (infrastruktura gminna)								
12.	Dostępność komunikacyjna gminy (drogi dojazdowe, komunikacja publiczna, kolej)								
13.	Dostępność infrastruktury turystycznej (ścieżki rowerowe, szlaki turystyczne, inne)								
14.	Stan techniczny infrastruktury turystycznej								
15.	Dostępność infrastruktury umożliwiającej korzystanie z morza (ścieżki, kładki, molo, pomosty, statki wycieczkowe, promy, inne)								
16.	Atrakcyjność infrastruktury umożliwiającej dostęp do morza								
17.	Dostępność usług i handlu								
18.	Występowanie i promocja produktów lokalnych/regionalnych/tradycyjnych								
19.	Występowanie lokalnych innowacyjnych produktów/usług								
20.	Występowanie na terenie gminy punktów Informacji Turystycznej								
21.	Funkcjonowanie na terenie gminy organizacji/stowarzyszeń/lokalnych grup turystycznych								
22.	Działania lokalnych organizacji turystycznych w aspekcie promocji gminy (działania własne)								
23.	Współpraca z lokalnymi organizacjami turystycznymi								
24.	Występowanie na terenie gminy punktów stref WI-FI								
25.	Stan oraz dostęp do wodociągów, kanalizacji, oczyszczalni ścieków								
26.	Dostęp oraz stan zagospodarowania przestrzeni publicznej (chodniki, ławki, parkingi, oświetlenie, kosze na śmieci, estetyka itp.)								
27.	Dbalność o czystość w miejscach użyteczności publicznej (segregacja odpadów, ilość ogólnodostępnych koszy na śmieci, utrzymanie porządku przy obiektach publicznych, trawniki)								
28.	Dostępność obiektów użyteczności publicznej (posterunek policji, Urząd Pocztowy, bank, bankomat, toalety publiczne)								
29.	Stan techniczny w/w obiektów użyteczności publicznej								

30.	Bezpieczeństwo turysty/klienta							
31.	Środowisko przyrodnicze							
32.	Udział/wielkość terenów zdegradowanych							
33.	Udział/wielkość terenów chronionych (np. programem Natura 2000)							
34.	Jakość wód							
35.	Jakość powietrza							
36.	Walory przyrodnicze							
37.	Poziom zalesienia							
38.	Dostępność do urządzonych terenów zielonych (parki, skwery)							
39.	Stan klimatu akustycznego							
40.	Stan infrastruktury przeciwpowodziowej oraz retencyjnej							
41.	Poziom rozwoju energetyki opartej na źródłach odnawialnych							
42.	Wielkość obszarów rolniczych							
43.	Wyposażenie techniczne i technologiczne gospodarstw rolnych							
44.	Innowacje w produkcji i przetwórstwie rolnym							
45.	Struktura agrarna gospodarstw rolnych (wielkość gospodarstw rolnych)							
46.	Funkcjonowanie grup producentów rolnych							
47.	Produkcja żywności ekologicznej							
48.	Udogodnienia wspierające aktywny, zdrowy wypoczynek							
49.	Stan i jakość zatrudnienia w turystyce							
50.	Poziom aktywności zawodowej mieszkańców gminy							

51.	Pozarolnicza aktywność zawodowa mieszkańców obszarów wiejskich	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
52.	Przedsiębiorczość mieszkańców	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
53.	Obecność dużych przedsiębiorstw i zagranicznych inwestorów	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
54.	Obecność zagranicznych turystów	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
55.	Innowacyjność przedsiębiorstw	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
56.	Dostępność terenów pod inwestycje i lokali pod działalność gospodarczą	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
57.	Dostępność instytucji wspierających, tzw. Instytucji otoczenia biznesu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
58.	Wykorzystywanie funduszy UE przez przedsiębiorców	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
59.	Współpraca z otoczeniem (z sąsiednimi gminami i powiatami)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
60.	Wyposażenie w infrastrukturę techniczną terenów pod inwestycje i działalność gospodarczą	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
61.	Inwestycje z zakresu infrastruktury technicznej zrealizowane w ostatnich latach	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
62.	Objęcie gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
63.	Jakość gminnego systemu wsparcia dla inwestorów i przedsiębiorców	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
64.	Inne	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

2. Proszę określić kluczową funkcję Państwa Gminy, tj. wybrać max. 3 dominujące obecne funkcje (tj. Jakiej gmina spełniła w ostatnich 5 latach) oraz max. 3 potencjalne przyszłe (tj. Jakiej będzie spełnić w następnych 5 latach), zaznaczając odpowiednią kratkę znakiem X.

Funkcje	obecnie	w przyszłości
1. mieszkaniowa	☐	☐
2. przemysłowa	☐	☐
3. transportowa	☐	☐
4. usługowa	☐	☐
5. turystyczna	☐	☐
6. rekreacyjna (np. sportowa, zdrowotna)	☐	☐
7. rolnicza	☐	☐

8. inna, proszę wpisać funkcję:

3. Jakie czynniki/obszary w Państwa gminie należałyby przede wszystkim rozwijać/wzmacniać w celu rozwoju turystyki? (zaznaczyć max 4 główne)

Czynniki/obszary rozwijające/wzmacniające turystykę	
Naturalne walory przyrodnicze	☐
Infrastruktura komunikacyjna (dojazdy, drogi, transport itp.)	☐
Infrastruktura turystyczna – budowa, modernizacja, renowacja	☐
Baza noclegowa	☐
Wzrost i jakość świadczonych usług	☐
Promocja gminy	☐
Aktywność podmiotów wspierających rozwój turystyki	☐
Rozwój zasobów ludzkich – inwestycje w rozwój	☐
Tworzenie i wzmacnianie miejsc pracy	☐
Działania finansowe lokalnych władz	☐
Działania pozafinansowe lokalnych władz (zainteresowanie turystyką)	☐
Inne:	
1-.....	☐
2-.....	
3-.....	

4. Jakie czynniki Pana/Pani zdaniem nie sprzyjają lub hamują rozwój turystyki w gminie? (proszę zaznaczyć lub wskazać max 3)

Czynniki nie sprzyjające lub hamujące rozwój turystyki	
Brak terenów inwestycyjnych	☐
Duża część terenów chronionych	☐
Duża część terenów rolniczych	☐
Brak środków finansowych pochodzących z gminy	☐
Brak środków finansowych pochodzących z UE	☐
Zastój inwestycyjny	☐
Inne:	

5. W oparciu o jakie dokumenty w Państwa gminie planowany jest rozwój turystyki:

- Strategia Rozwoju Lokalnego/Gminy
- Strategia Rozwoju Turystyki
- Strategia Województwa
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy
- inny, jaki: .....

6. Czy Pana/Pani zdaniem cele i działania zawarte w powyższych dokumentach są wystarczające do realizacji priorytetów rozwoju turystyki?

- zdecydowanie tak
- raczej tak
- raczej nie
- zdecydowanie nie
- nie wiem/trudno powiedzieć

7. Proszę wskazać 3 dominujące cele, które realizowane są w Gminie na rzecz rozwoju turystyki.

1. ....
2. ....
3. ....

8. Które wg Pana/Pani inwestycje ze środków Unii Europejskiej w ostatnich 10 latach przyczyniły się do rozwoju turystyki w gminie? Proszę podać przykład/-y konkretnej/-ych inwestycji (np. Budowa mostu, obiektu noclegowego, rozbudowa dróg, kanalizacji, ochrona zabytków, terenów chronionych, inwestycje w nowo powstałe działalności gospodarcze, inne).

.....

.....

.....

.....

.....

9. Proszę określić intensywność współpracy gminy z instytucjami otoczenia zewnętrznego na rzecz rozwoju turystyki
(proszę zaznaczyć, wstawiając znak „x” w odpowiednim polu tabeli)

Instytucja otoczenia	Bardzo duża	Średnia	Mała	Brak współpracy
Sąsiednie gminy				
Związek gmin/stowarzyszenie				
Samorząd powiatowy				
Samorząd wojewódzki				
Organizacje turystyczne (lokalne/regionalne)				
Euroregiony				
Gminy partnerskie				
Instytucje zarządzające obszarem chronionym				
Inne, jakie?				

10. W przypadku chęci podzielenia się dodatkowymi spostrzeżeniami prosimy o wypisanie ich poniżej

.....

.....

.....

Dziękuję za wypełnienie ankiety!